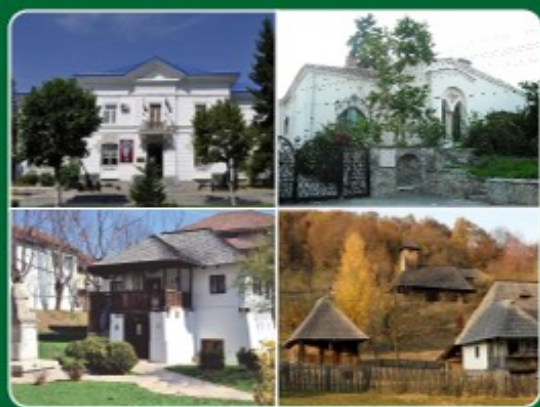

MUZEUL JUDEȚEAN
"AURELIAN SACERDOȚEANU" VÂLCEA

BURIDAVA

Studii și materiale
XVI

Râmnicu Vâlcea
2022

MUZEUL JUDEȚEAN
„AURELIAN SACERDOȚEANU” VÂLCEA

BURIDAVA

XVI

In Honorem Mariana Iosifaru

Râmnicu Vâlcea
2022

MUZEUL JUDEȚEAN
„AURELIAN SACERDOȚEANU” VÂLCEA

BURIDAVA

Studii și materiale
XVI

In Honorem Mariana Iosifaru

Râmnicu Vâlcea
2022

Colegiul științific / Scientific Board:

Dr. Nikolaus Boroffka, *Deutsches Archäologisches Institut*, Berlin
Dr. Sabin Adrian Luca, *Brukenthal National Museum*, Sibiu
Dr. Cristian Schuster, *Vasile Pârvan Institute of Archaeology*, Bucharest
Dr. Silviu Purece, *Lucian Blaga University*, Sibiu

Colegiul de redacție / Editorial Board:

Dr. Claudiu Aurel Tulugea – redactor șef/chief editor
Dr. Ion Tuțulescu
Dr. Ionuț Dumitrescu
Dr. Carol Terteci – secretar/secretary
Elena Mitrana

Tehnoredactare / Computer editing: Carol Terteci

Coperta / Cover design: Carol Terteci

Traduceri / Translations: Ana Maria Tulugea

Responsabilitatea legală pentru conținutul articolelor le revine în totalitate autorilor / The legal responsibility for the content of articles lies with the authors

Revista a fost acreditată de CNCS la categoria C (2012), cod CNCS: PN-IIACRED-AR-2012-0172 // The Journal has been indexed by The National Research Council (CNCS) in the C category (2012), code: PN-II-ACRED-AR-2012-0172

ISSN 0258-140X

© **MUZEUL JUDEȚEAN “AURELIAN SACERDOȚEANU” VÂLCEA**

Adresa / Address: Calea lui Traian, nr. 143, Râmnicu Vâlcea,
ROMÂNIA

Tel./fax: 004/ 0350401898

E-mail: muzeuljudeteanvalcea@gmail.com

Tipar executat de / Printed by: PCPrint - www.pcprint.ro

Cuprins / Contents

Claudiu TULUGEA, Ion TUȚULESCU, Carol TERTECI

Mariana Iosifaru la 75 de ani. O viață dedicată arheologiei vâlcene //

Mariana Iosifaru at 75 years old. A life dedicated to Vâlcea's archaeology

9

Arheologie & Numismatică / Archaeology & Numismatics

Ion TUȚULESCU

Arheologia izvoarelor sărate de la Ocnele Mari //

The archeology of the salt springs at Ocnele Mari

23

Ovidiu ȚENTEA, Ioana MANEA, Claudiu TULUGEA, Vlad CĂLINA, Eduard GHINEA

Stolniceni (Râmnicu-Vâlcea) – Buridava (?). Rezultatele preliminare ale cercetărilor arheologice din anul 2022 //

Stolniceni (Râmnicu-Vâlcea) – Buridava (?). Preliminary results of archaeological research in 2022

45

Valentin DOLFI

Un denar rar de la Octavianus Augustus Caesar din colecția prof. univ. dr. Titu Georgescu //

A rare denarius from Octavianus Augustus Caesar from the collection of Professor Titu Georgescu, PhD

65

Istorie / History

Dragoș-Ionuț ECATERINESCU

Din istoria cărții vâlcene. Centrul de la Bistrița //

From the History of Vâlcea Book. The Center of Bistrița

71

Vasile MĂRCULEȚ, Alexandru BUCUR

Reprezentări ale unor mijloace de transport pe apă în pictura murală a unor lăcașuri de cult din nord-vestul Munteniei și nordul Olteniei (mijlocul secolului XIV-începutul secolului XVIII) //

Representations of Some Means of Water Transport in the Mural Painting of Some Places of Worship from North-West Muntenia and North of Oltenia (Middle 14th-Early 18th Century)	78
Daniel GLIGAN, Andrei MOGA, Andrei Octavian FĂRCAȘ <i>Un ecou al trecutului: Biserica de lemn „Sfântul Ierarh Nicolae și Sfânta Cuvioasă Parascheva” din Mălaia, Comuna Mălaia, județul Vâlcea //</i> An echo of the past: the wooden church "Saint Hierarch Nicholas and Saint Pious Parascheva" in Mălaia, Mălaia Commune, Vâlcea County	107
Mihai MOROIANU <i>Comunitatea evanghelică din Râmnicu Vâlcea //</i> The evangelical community from Râmnicu Vâlcea	127
Sorin GEACU <i>Creșterea bivolilor - o ocupație aproape dispărută în județele Gorj și Vâlcea //</i> Buffalo breeding - an endangered occupation in Gorj and Vâlcea counties	139
Sorin OANE <i>O poveste aparent banală despre începutul Liceului de fete din Râmnicu Vâlcea (astăzi Colegiul Național „Mircea cel Bătrân”) //</i> A seemingly trivial story about the beginning of the Girls' High School in Râmnicu Vâlcea (today "Mircea the Elder" National College)	149
Andrei POPA <i>Eșecul celebrării din 1981 a 2000 de ani de la atestarea cetății Buridava //</i> The failure of the 1981 celebration of 2,000 years since the attestation of the Buridava fortress	167
Alina-Cristina CRISTEA <i>Ansamblul Cula Zătreanu/Conacul Boicescu- Istorie și perspective //</i> Cula Zătreanu Ensemble/Boicescu Mansion - History and perspectives	177
Sabin LUNGOCI <i>Scurt istoric al Muzeului Județean Olt //</i> Brief history of the Olt County Museum	199

Artă / Art

Mimi NECULA

Tabăra de Pictură "Măldărești - plein air", ediția a VIII-a //
"Măldărești - plein air" Painting Camp, 8th edition

208

Etnografie / Ethnography

Ionuț Gabriel DUMITRESCU

Contribuții la cunoașterea construcțiilor gospodărești anexe din
Vâlcea //

Contributions to the knowledge of household constructions with
annexed buildings in Vâlcea

213

Ion TALPOȘ

Comori loviștene în Muzeul Satului Vâlcean //

Treasures from Țara Loviștei in the Village Museum of Vâlcea county

226

Alexandru ZAMFIR

Focul – element de recuzită în farmece și descântece //

Fire – prop element in charms and enchantments

236

Restaurare / Restoration

Diana MIREA

Particularități metodologice în restaurarea icoanelor rusești și a
celor din Țara Românească de secol XIX. Studiu de caz //

Methodological peculiarities in the restoration of Russian and
Wallachian icons from the 19th century. Case Study

243

Mariana Iosifaru la 75 de ani. O viață dedicată arheologiei vâlcene

Claudiu Tulugea, Ion Tuțulescu, Carol Terteci

Familia. Mariana Iosifaru este născută în anul 1948, pe 29 decembrie, sub numele de Constantinescu Mariana, în orașul Ocele Mari, raionul Rm. Vâlcea. Tatăl, Constantinescu Mihai (născut în orașul Ocele Mari pe 17 august 1920 – decedat prematur 25 noiembrie 1972 Rm. Vâlcea) a fost maistru sonzor. Mama, Constantinescu Ana (fostă Bărbuș, născută în localitatea Mihăești județul Vâlcea pe 27 septembrie 1927 – decedată 5 decembrie 2003 Rm. Vâlcea) a fost casnică. Familia Constantinescu a avut două fete, cărora s-a străduit să le ofere o educație aleasă, dar și susținere pentru studii superioare și cariere culturale și educaționale strălucite.

În perioada liceului îl cunoaște pe Iosifaru Valentin (născut pe 2 septembrie 1948 în localitatea Corbeni județul Argeș - decedat 1 decembrie 2009), cu care se va căsători în 1971, pe 23 aprilie. De profesie inginer, acesta va fi unul din profesioniștii de bază ai urbei, lucrând la secția frigorifică a Abatorului Rm. Vâlcea, ulterior în sistemul energetic național, filiala Vâlcea. Din acest mariaj au rezultat trei fete:

- Iosifaru Mihaela (căsătorită Băjan-Iosifaru, născută în 1973) – absolventă a facultății de Economie, actual economist Primăria Rm. Vâlcea;

- Iosifaru Gabriela (căsătorită Popescu, născută în 1975) – absolventă a facultății de Drept, actual consilier juridic superior la Consiliul Național de Soluționare a Contestațiilor – CNSC București;
- Iosifaru Ana-Maria (căsătorită Tulugea, născută în 1977) – absolventă a facultății de Litere, actual profesor de limbi străine la Colegiul Național „Mircea cel Bătrân” din Rm. Vâlcea.

Ulterior, cei trei copii rezultați din mariajul Marianeii Iosifaru îi vor dăruia acesteia șase nepoți (trei băieți și trei fete), cu vârste cuprinse între unul și douăzeci și cinci de ani, la data realizării acestui omagiu.

Educație și studii. Începe clasele primare la școala din Copăcelu în anul 1955, fiind finalizate în 1958. Urmează gimnaziul la aceeași școală între anii 1958-1962. Admiterea la liceu se face în anul 1962, fiind vorba despre Liceul de Cultură Generală „Nicolae Bălcescu” (actualul Colegiu Național Alexandru Lahovari). În perioada liceului îl cunoaște pe viitorul soț, Valentin Iosifaru, cu care este colegă de clasă.

După terminarea liceului, în anul 1966, Mariana Iosifaru va susține examenul de admitere la Facultatea de Istorie din cadrul Universității București, pe care o va absolvi în anul 1971. Diploma din sesiunea „Iunie 1971”, va fi însoțită de Diploma de Licență în „Istorie” specialitatea „Istoria Veche și Arheologie”, cu nota 9.

Finalizarea studiilor superioare nu a însemnat sfârșitul pregătirii profesionale. Astfel, în anul 2003, în plină putere creatoare, va obține calitatea de expert în domeniul „*Bunuri arheologice și Istorico-documentare: Arheologie*”. Ulterior, ca o recunoaștere a meritelor și a valorii sale, va fi numită ca membru în Comisia Monumentelor Istorice (Comisia 3 Oltenia), dar și muzeograf șef la DLCPN Vâlcea.

Arheologia pentru Iosifaru Mariana a fost dragoste la prima vedere, participarea pe șantierele arheologice ale Facultății de Istorie din București a făcut posibilă contaminarea sau virusarea cu acest microb numit arheologie, microb care a condus viața și personalitatea domniei sale.

Activitatea profesională. Prin Dispoziția de Repartizare 10080/920/1971, eliberată de Ministerul Educației și Învățământului, Mariana Iosifaru este încadrată ca profesor de istorie la Școala generală nr. 1 sat Olteanca, comuna Glăvile, județul Vâlcea. A funcționat ca și cadru didactic între 1 septembrie 1971 și 30 septembrie 1973 în această unitate de învățământ.

Din 1 octombrie 1973 se va transfera la Muzeul Județean Vâlcea ca muzeograf, intrând în sistemul cultural local, și dăruindu-se

pasiunii de o viață, arheologia. Aici, va parcurge toate etapele profesionale care o vor consacra ca „arheologul județului”. Trece cu brio examenele de grad, atingând stadiul maxim în 10 noiembrie 2000, când este numită Șef Secție cu delegație, până la 1 iulie 2001, când prin Hotărâre de Guvern, secția este desființată în cadrul reducerilor efectuate la acea dată.

La 1 aprilie 2004 i se modifică încadrarea din muzeograf în arheolog, iar din 1 iulie 2007 este numită Șef Secție Arheologie prin organizarea examenului de concurs.

Din toate cercetările arheologice efectuate în județul Vâlcea, cel mai iubit sit pentru Iosifaru Mariana a fost și va rămâne **Centrul de Putere de la Buridava Dacică**, Ocnița din orașul Ocnele Mari. Cercetările arheologice de aici au debutat în anul 1961, Mariana Iosifaru participând din anul 1966, continuând pentru puțin timp cercetările și după dispariția regretatului cercetător Dumitru Berciu. De numele celor doi cercetători se leagă cele mai importante descoperiri arheologice din județul nostru, unele chiar din sud-estul Europei: masca de bronz, fragmentul ceramic cu inscripția în limba greacă, cățelul de vatră cu reprezentare zoomorfă, trusa medicală a unui medic grec etc.

Cercetarea asiduă a evoluției comunităților umane pe melagurile vâlcene nu se oprește doar la Buridava Dacică, numele Mariane Iosifaru se leagă și de alte importante situri (așezări, monumente, necropole), situri din care enumerăm câteva: Râmnicu Vâlcea-*Cetățuia*, Copăcelu-Valea Râii, Băile Govora-Gătejești, Buridava Romană-Stolniceni, Rm. Vâlcea-Ostroveni etc.

Alături de cercetare, arheologul Mariana Iosifaru s-a ocupat de conservarea și de promovarea patrimoniului județean prin expoziții temporare, expoziții permanente. Actuala expoziție permanentă dedicată evoluției comunităților umane pe meleagurile vâlcene, din cele mai vechi timpuri până în sec. VII d. Chr., i se datorează în totalitate. Pe lângă expozițiile permanente sau temporare, un rol important pe care Mariana Iosifaru l-a îndeplinit cu multă pasiune a fost acela de a promova și de a face cunoscut patrimoniul vâlcean, în țară și străinătate prin publicații, pe care le vom prezenta în rândurile următoare.

Repertoriul arheologic național este mai bogat datorită proiectului de *Inventariere a siturilor și monumentelor din județul Vâlcea*, proiect pe care doamna arheologiei vâlceane l-a coordonat timp de trei ani,

dovada fiind o bază de date esențială pentru Ministerul Culturii, dar și pentru Direcția Județeană pentru Patrimoniu Vâlcea.

După semnarea și aderarea la Carta de la Valletta a României, patrimoniul mobil și imobil din țară a primit o atenție sporită din partea statului. Pe baza acestui principiu, arheologul Mariana Iosifaru a avut șansa de a cerceta o serie importante de monumente istorice, monumente care au adus informații importante pentru istoria vâlceană și nu numai. Printre cele mai importante monumente cercetate integral sau parțial enumerăm: Biserica *Sfântul Dumitru* din Râmnicu Vâlcea, Biserica de lemn *Buna Vestire* și *Sf. Arhanghel Mihail* din Urși, *Mănăstirea Cozia*, *Mănăstirea Surupatele*, Biserica *Sfântul Nicolae* din Pietreni, *Mănăstirea Govora* etc. Patrimoniul arheologic, patrimoniul național și informațiile despre evoluția comunităților umane pe teritoriul județului Vâlcea au reprezentat un scop important al activității „*doamnei arheologiei vâlcene*”.

La data de 27 februarie 2014, Mariana Iosifaru se va pensiona, după mai bine de patru decenii de muncă în domeniul muzeografiei și arheologiei, al supravegheșilor arheologice, cercetărilor arheologice preventive, dar și al cercetărilor sistematice.

Cariera de excepție nu ar fi fost completă dacă Mariana Iosifaru nu ar fi activat intens și în domeniul cercetării și publicării rezultatelor din teren. Numeroasele articole științifice, cataloagele elaborate, expozițiile de istorie și arheologie organizate, pliantele editate, implicarea în publicarea revistei științifice a muzeului, toate acestea converg către o implicare totală în peisajul cultural județean. Din păcate, nu a reușit să publice tot ce a „*săpat*”, dar volumul imens de muncă se vede în artefactele arheologice din depozitele instituției, creînd premisele unor articole științifice pe care urmează ca cei lăsați în urmă de reputatul arheolog, personajul supus studiului nostru, să le publice. Comunitatea culturală a județului Vâlcea îi datorează mult acestei truditoare a siturilor arheologice descoperite și inventariate, care a „*scormonit*” pământul după „*cioburile*” ceramice, și ca o recunoaștere a faptului că a fost prezentă în mai toate marile șantiere arheologice din județ (*Buridava Romană* coordonat de Gheorghe Bichir, *Buridava Dacică* coordonat de Dumitru Berciu), orașul Ocnele Mari i-a conferit titlul de „*Cetățean de Onoare*” al istoricei urbe.

De la colegii mai tineri din cadrul secției de arheologie avea așteptări pe care le dubla cu obișnuita exigență specifică arheologilor cu experiență. Și-ar fi dorit ca unul dintre noi să se specializeze în arheologia medievală, mai ales cea de biserici, monumente de care se atașase profesional pe finalul carierei. Însă, chiar și în pofida faptului

că toți trei (I. Tuțulescu, C. Tulugea, C. Terteci) am rămas să activăm în zona preistoriei, Mariana Iosifaru ne-a fost alături și s-a bucurat alături de noi la susținerile publice ale tezelor de doctorat, de exemplu.

Ca om și arheolog cu vastă experiență nu s-e închidea într-un „*turn de fildeș*” pentru că obișnuia să aprecieze și munca grea a truditorilor „nevăzuți” de pe șantierele arheologice, muncitorii, pe care îi găsim menționați atât în carnetul de șantier, cât și în rapoartele de cercetare arheologică. De asemenea, după săpături, îi respecta și pe cei morți; de fiecare dată când se descopereau morminte la cercetările de la biserici, la final, insista ca osemintele să fie reînhumate creștinește și de multe ori contribuia material la organizarea slujbelor de pomenire.

Colectivul de redacție, alături de toți semnatarii studiilor din acest volum, dedicăm aceste rânduri reputei arheolog, ca o recunoaștere a activității depuse în slujba culturii locale și naționale, activitate întinsă pe perioada a peste patru decenii, întărind vechiul proverb roman, *Verba volant, scripta manent*.

Cercetări arheologice (selecție)

Ocnele Mari – Ocnița – Coșota

I. Cercetări arheologice și stematice - Responsabil științific: Dumitru Berciu și Mariana Iosifaru. Așezare și cetate dacică din sec. I înainte de Hr.-II după Hr.

II. Cercetări arheologice preventive - Responsabil științific: Mariana Iosifaru.

Mănăstirea Hurezu

Biserica mare cu hramul ”Sfinții împărați Constantin și Elena” construită între anii 1692-1694. După ce a devenit domnitor, Constantin Brâncoveanu începe construirea Complexului Hurezi, terminat în 1697 și este compus din:

- clădirile anexe, iar spre est dintr-un zid masiv ce formează incinta;
- latura de sus cuprinde Palatul Domnesc, Stăreția, Clopotnița, Biblioteca și intrarea în incintă;
- două nivele legate prin scări de acces ce duc la câte un foișor;
- pe latura estică se află apartamentul domnesc;
- pe latura de apus se află trapeza, paraclisul, chiliile și foișorul de piatră a lui Dionisie Bălăceanu construite între anii 1752-1753.

Biserica mare are ca punct de inspirație Biserica Episcopală de la Curtea de Argeș. Lucrările de cercetare arheologică au fost făcute la Biserica mare cu ocazia introducerii încălzirii în pardoseală.

Mănăstirea Govora

Biserica cu hramul "Adormirea Maicii Domnului" a fost construită în parte de Vlad Dracul, pustiită de boierul Albu cel Mare în vremea domniei lui Vlad Țepeș apoi refăcută de Vlad Călugărul și Radu cel Mare între anii 1492-1496. Matei Basarab, între anii 1640-1645, a instalat o tiparniță dotată cu meșteri. Tiparnița a fost de scurtă durată (1636-1637).

Lucrările de cercetare arheologică au fost făcute cu ocazia refacerii zidului de incintă; când a fost descoperit un nou zid marcat de contraforți, construit, se pare, în timpul lui Radu cel Mare.

Mănăstirea Surpatele

Biserica cu hramul "Sfânta Treime", construită de Tudor Logofătul Drăgoescu și fratele său Stanciu, refăcută de boierii Buzești. Reconstruită din zid de doamna Marica Brâncoveanu între anii 1703-1706, când a fost pictată.

Lucrările de cercetare arheologică au fost făcute pe latura de sud a Bisericii cu ocazia construirii unui grup de chilii.

Mănăstirea Berislăvești

Biserica cu hramul "Sfinții Trei Ierarhi", ctitoria Boierului Sandu Bucșenescu și a soției Maria, a fost construită între anii 1754-1762.

Lucrările de cercetare arheologică au fost făcute în Biserica "Sfinții Trei Ierarhi" și la zidul de incintă, cu ocazia restaurării.

Biserica „Sfântul Nicolae”, oraș Berbești, sat Valea Mare

Biserica a fost construită între anii 1742-1743 de Climent, episcopul Râmnicului (1735-1749).

Lucrările de cercetare arheologică au fost făcute cu ocazia consolidării monumentului ducând la descoperirea de morminte, monede, cărămizi cu inscripție dar nu și a „caselor de piatră” ale familiei episcopului, menționate în documentele vremii..

Biserica "44 de izvoare"

Este numită și "Schitul de sub Piatră" cu hramul "Sfântul Ierarh Nicolae". A fost construită de către Egumenul Ștefan al Mănăstirii Bistrița în anul 1701, conform inscripției de la intrare.

Lucrările de cercetare arheologică au fost făcute cu ocazia restaurării Bisericii și a zidului de incintă.

Biserica din lemn Grușetu

Biserica cu hramul "Adormirea maicii Domnului", construită la 1801 de pe vremea lui Moruzzi Voievod.

Lucrările de cercetare arheologică au fost făcute cu ocazia restaurării Bisericii și a împrejurimii.

Biserica din lemn din Marița

Biserică cu hramul "Cuvioasa Paraschiva", a fost ridicată între 1556-1557 fiind considerată, o vreme, cea mai veche biserică din lemn de la sud de Carpați. Lucrările de cercetare arheologică au fost făcute cu ocazia restaurării, când au fost descoperite numeroase inscripții pe bârnele din interior.

Biserica din Călinești

Biserică cu hramul "Cuvioasa Paraschiva", în orașul Brezoi, finalizată în anul 1775. Lucrările de cercetare arheologică au fost făcute cu ocazia restaurării Bisericii.

Biserica Sfântul Dumitru

Biserica cu hramul "Sfântul Mare Mucenic Dumitru, Izvorătorul de Mir", este cel mai vechi monument de arhitectură din Râmnicu Vâlcea, construită, se pare, de călugării franciscani la sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea. A fost rezidită între anii 1783-1784 iar construcția actuală datează din anul 1815.

Lucrările de cercetare arheologică au fost făcute cu ocazia refacerii trotuarului de la intrare și în jurul acesteia.

Biserica din lemn din Urși-Popești

Biserica cu hramul "Buna Vestire" nu are o dată certă a edificării, literatura de specialitate propunând 2 variante: 16 octombrie 1757 și anul 1784. Ctitori sunt Ion Danciu și popa Constandin iar biserica se ridică pe moșia lui Nicolae Tâlcoveanu.

Lucrările de cercetare arheologică au fost făcute cu ocazia lucrărilor de salvare și restaurare desfășurate de Fundația Pro PatrimONIO și au dus, printre altele, la descoperirea unui tezaur monetar de la 1848, în altar.

Biserica din lemn din Anghelești-Pietrari

Biserica cu hramul "Sf. Nicolae" datează de la sfârșitul veacului al XVI-lea - începutul celui de-al XVII-lea. Ea este cea mai veche biserică de lemn păstrată din nordul Olteniei, a cărei atestare poate fi fără echivoc dovedită, la 1655. Cercetările arheologice preventive¹ din vara anului 2010 au fost prilejuite de strămutarea bisericii în cadrul

¹ Cercetările s-au desfășurat în cursul lunii iunie 2010, de Muzeul *Aurelian Sacerdoțeanu* Vâlcea. Din colectiv au făcut parte: M. Iosifaru (responsabil științific) și Ovidiu Părăușanu.

Muzeului Satului Vâlcean, prin demersul întreprins de Muzeul Județean Vâlcea și Fundația HAR.

Procuratura Vâlcea

Lucrările de cercetare arheologică au fost făcute la Procuratura din Râmnicu Vâlcea cu ocazia refacerii Curții interioare.

Cercetări arheologice de salvare

- Refacerea drumului de la Buridava Romană.
- Refacerea drumului de pe Strada Ghiocilor din Rm. Vâlcea.
- Numeroase cercetări în siturile de la Stolniceni (așezare romană), Copăcelu (așezare neolitică și epoca bronzului), Ocnele Mari – Ocnița (așezare dacică), Ostroveni (așezare halstattiană) și pentru persoane fizice și juridice.

Cercetare științifică

- Membră a Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice – secțiunea III – Oltenia.
- Participare la sesiuni anuale de rapoarte și sesiuni arheologice în toată țara.

Articole și studii

Descoperiri arheologice geto-dacice pe raza municipiului Râmnicu Vâlcea, Buridava IV, 1982, 27-32.

Descoperiri și însemnări de la Buridava dacică. I, ThD 4, 1983, 109-113 (în colaborare cu D. Berciu, S. Purece, Gh. Andreescu).

Săpăturile arheologice de la Ocnița (jud. Vâlcea), MCA, 15, 1983, 226-228 (în colaborare cu Dumitru Berciu).

Descoperiri și însemnări de la Buridava dacică. II, ThD 5, 1984, 177-186 (în colaborare cu D. Berciu, S. Purece, Gh. Andreescu).

Descoperiri și însemnări de la Buridava dacică. III, ThD 6, 1985, 168-177 (în colaborare cu D. Berciu, S. Purece, Gh. Andreescu).

Descoperiri și însemnări de la Buridava dacică. IV, ThD 7, 1986, 140-143 (în colaborare cu D. Berciu, S. Purece, Gh. Andreescu).

Descoperiri și însemnări de la Buridava dacică. V, ThD 8, 1987, 154-161 (în colaborare cu D. Berciu, B. Mitrea, S. Purece, Gh. Andreescu).

Descoperiri și însemnări de la Buridava dacică. VI, ThD 9, 1988, 171-179 (în colaborare cu D. Berciu, S. Purece, P. Gherghe).

Descoperiri și însemnări de la Buridava dacică. VII, ThD 10, 1989, 205-214 (în colaborare D. Berciu, S. Purece, P. Gherghe).

Descoperiri și însemnări de la Buridava dacică. VIII, ThD 11, 1990, 135-138 (în colaborare cu D. Berciu, S. Purece).

Descoperiri și însemnări de la Buridava dacică. IX, ThD 12, 1991, 105-114 (în colaborare cu D. Berciu, S. Purece, M. Diaconescu).

Descoperiri și însemnări de la Buridava dacică. X, ThD 13, 1992, 113-119 (în colaborare cu D. Berciu, M. Diaconescu).

Descoperiri și însemnări de la Buridava dacică. XI, ThD 14, 1993, 149-156 (în colaborare cu D. Berciu, M. Diaconescu).

Râmnicu Vâlcea, jud. Vâlcea, Punct: cartier Copăcelu (Valea Răii). Raport nr. 155, CCA. Campania 2003, 2004, p. 255-257 (în colaborare cu Cr. Fântâneau).

Cercetări arheologice la biserica „Cuvioasa Paraschiva” din satul Călinești, orașul Brezoi, județul Vâlcea, Buridava, V, 2007, 61-69.

Rm. Vâlcea-Parcul Mircea cel Bătrân, C.C.A. 2007, 253-256, (în colaborare cu I. Tuțulescu și Cl. A. Tulugea).

Cercetări arheologice preventive la biserica „Sfântul Nicolae”, oraș Berbești, sat Valea Mare, județul Vâlcea, Buridava, VI, 2008, 86-93 (în colaborare cu I. Tuțulescu, Cl. A. Tulugea, O. Părăușanu).

Câteva contribuții asupra celor două spade de bronz din colecția Muzeului Județean Vâlcea, Acta Musei Brukenthal, III, 1, 2008, 170-175 (în colaborare cu I. Tuțulescu și Cl. A. Tulugea).

Biserica de lemn din Grușetu, comuna Costești, județul Vâlcea, Buridava, VII, 2009, 93-101.

Biserica Sfântul Nicolae din Pietreni, com. Costești, jud. Vâlcea. (Scurt istoric și cercetări arheologice preventive 2010), Buridava, VIII, 2010, 122-134.

Situri arheologice din orașul Ocnele Mari, județul Vâlcea, Buridava, IX, 2011, 82-94.

Unelte litice descoperite întâmplător în comuna Berislăvești, județul Vâlcea, Buridava, X, 2012, 24-30 (în colaborare cu N. Stan, I. Florea).

Despre două ciocane - topor din piatră, cu șanț, descoperite întâmplător, în jud. Vâlcea și jud. Hunedoara, Litua, XIV, 2012, 47-53 (în colaborare cu N. Stan).

Vase din sticlă descoperite la Buridava dacică, Buridava, X, 2012, 74-88. (în colaborare cu M. Cr. Popescu).

Câteva comentarii pe baza analizei compoziționale a pumnalului de la Ocnița, SCIVA, 64, 1-2, 2013, p. 133-144 (În colaborare cu I. Tuțulescu, A. Popescu și B. Constantinescu).

Cercetări arheologice preventive la biserica Buna Vestire și Sf. Arhanghel Mihail, din satul Urși, comuna Popești-Vâlcea, Buridava, XI, 2013-2014, 84-94 (în colaborare cu C. Terteci, Cl. A. Tulugea).

Un tezaur monetar de la 1848 descoperit în comuna Popești, satul Urși, județul Vâlcea, Buridava, XI, 2013-2014, 95-113 (în colaborare cu C. Terteci, Cl. A. Tulugea).

Foto 1

Foto 2

Foto 1 – M. Iosifaru la absolvirea facultății (1971); Foto 2 – M. Iosifaru și D. Berciu pe șantier la Buridava dacică

Foto 3

Foto 4

Foto 3 – Pe șantier la Buridava dacică, septembrie 1977; Foto 4 – Cu D. Berciu (mijloc) și familia la Buridava dacică, 29.08.1987

Foto 5

Foto 6

Foto 5-6 – Pe șantier la Copăcelu, cu colegul Cr. Fântâneau, 28.05.2008

Foto 7

Foto 8

Foto 7-8 – Cu acad. Al. Vulpe, în muzeul din Rm. Vâlcea, 30.03.2007

Foto 9

Foto 10

Foto 9-10 – Cu colegii de la muzeu, la Ocnele Mari-Aval Baraj, iunie 2007

Foto 11

Foto 12

Foto 11-12 – Cu familia, M. Blăjan și colegii, Ocnele Mari, 25 iulie 2007

Foto 13

Foto 13 – La inaugurarea expoziției de arheologie din Muzeul de Istorie, Rm. Vâlcea, 10 iunie 2008

Foto 14

Foto 14 – Cu echipa de muncitori pe situl Ocnele Mari-Aval Baraj,
27.08.2010

Foto 15

Foto 16

Foto 15-16 – Cu Valeriu Sîrbu, Petre Roman și O. Păraușanu, la susținerea
tezei de doctorat a lui I. Tușulescu, la Institutul de Arheologie, 5 martie 2013

Foto 17

Foto 18

Foto 17-18 –La susținerea tezei de doctorat a lui I. Tușulescu, la Institutul de
Arheologie, 5 martie 2013

Foto 19 – La reînhumarea osemintelor descoperite la Biserica Sf. Dumitru, Rm. Vâlcea, 2012

Foto 20

Foto 21

Foto 20-21 – Pe șantier la biserica de lemn din Urși, com. Popești, cu colegul C. Terteci, arhitect M. Arsene și voluntarii ProPatrimonio, 22.08.2013

Arheologia izvoarelor sărate de la Ocnele Mari

Dr. Ion Tuțulescu*

* Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea, Râmnicu Vâlcea, România, e-mail: iontuțulescu@yahoo.com.

Abstract: *The archeology of the salt springs at Ocnele Mari.* The salt has been an important element for the human communities in their daily lives from the ancient times. This resource known under the name „the white gold” has been exploited by the human communities from the Eneolithic Period; the proof are the thousands pottery fragments discovered in the Coțofeni dwellings from the area of Ocnele Mari town. Its importance is demonstrated from the discovery on site of the strong fortress (dave) Buridava. After the roman conquest of the area, the salt continued to be exploited and harnessed in the Empire. For The Middle Ages era, „the white gold” was exploited and harnessed to the south of the Danube river.

In this study, the author presents the main archaeological sites in which, based on the archaeological researches, it was demonstrated the exploitation of the salt springs. A special importance is represented by the laboratory analyses made on samples taken from the main springs from the locality.

Keywords: salt, springs, archaeology, Prehistory, Antiquity, Middle Ages, trade routes, pottery.

1. Scurtă prezentare a orașului Ocnele Mari

Orașul Ocnele Mari provine dintr-un vechi târg medieval, renumit de secole pentru exploatarea și comercializarea sării. Cunoscut din neolitic, menționat documentar în anul 1402 și redeclarat oraș în anul 1960, actualul oraș Ocnele Mari este situat în partea central sudică a României, în zona Subcarpaților Vâlcii, pe malul drept al Oltului. În prezent, orașul este alcătuit din opt localități componente (Gura Suhașului, Ocnița, Lunca, Slătioarele, Buda, Cosota, Făcăi și Țeica), cu mențiunea că, până în 1956, actualele cartiere ale municipiului Râmnicu Vâlcea (Copăcelu, Răureni și Stolniceni) aparțineau tot Ocnelor Mari.

Orașul Ocnele Mari se învecinează la nord cu teritoriul comunei Păușești-Măglași, la est și sud cu teritoriul municipiului Râmnicu Vâlcea, la vest cu teritoriul comunei Mihăești și cu comuna Bunești.

Așezarea se află într-o depresiune, la o altitudine de circa 320 m, fiind străjuită de dealuri cu altitudinea de 400-600 m. Sub aceste dealuri se află un masiv de sare de circa 600 m grosime, care constituie principala resursă naturală a locului și care a fost exploatată din cele mai vechi timpuri, de unde și numele localității ("ocnă" înseamnă "mină de sare")².

Fig. 1. Ocnele Mari. Wallachia – Second military survey of the Habsburg Empire (mapire.eu/en/map/europe-19century-secondsurvey)

2. Sarea și importanța ei în evoluția comunităților umane în zona saliniferă din Ocnele Mari

Sarea a reprezentat un zăcământ important în evoluția comunităților umane, utilizarea sa în scopuri casnice sau pentru creșterea animalelor reprezentând o îndeletinicire a populațiilor care au trăit în zona saliniferă din Ocnele Mari.

Acest zăcământ, la ora actuală este amplu cercetat, atât din punct de vedere arheologic cât și din punct de vedere etnoarheologic³.

După opinia cercetătorilor, acest aur alb a fost exploatat încă din preistorie prin intermediul izvoarelor sărate, dar și al galeriilor săpate⁴.

² Tamaș 1995, p. 5.

³ Alexianu *et alii* 2008; Cavruc, Harding 2008; Munteanu, Gârvan 2008; Weller 2009; Weller 2015; Lazarovici, Lazarovici 2015; Tencariu *et alii* 2015; Brigand, Weller 2017; Tencariu 2018.

Pentru perioada preistorică se observă exploatarea izvoarelor de apă sărată prin procesul de brichetaj, dar și a munților de sare aflați la suprafață. Astfel, în zona Ocnelor Mari sunt atestate mai multe izvoare de apă sărată, izvoare care în imediata apropiere au zone cu material arheologic.

Au fost identificate numeroase izvoare de apă sărată dispuse mai ales pe malul stâng al pâraului Sărata în punctele: *Valea Goruneilor*, *Cărpiniș*, *Valea Sărată*, *Lunca*. Lacuri de saramură s-au format și pe locul unor vechi guri de mină exploatate de-a lungul timpului.

Cercetările arheologice din nordul Olteniei nu au identificat o exploatare din perioada neolitică⁵, o explicație fiind și stadiul actual al acestora.

Pentru perioada preistorică, unicat în România, în arealul culturii Coțofeni⁶, pentru zona supusă studiului au fost identificate trei situri în care procesul de brichetaj⁷ a deținut un rol important:

- Ocnele Mari-*Coasta Ungurească*;
- Ocnele Mari-*Zdup*;
- Ocnița-*Cosota*.

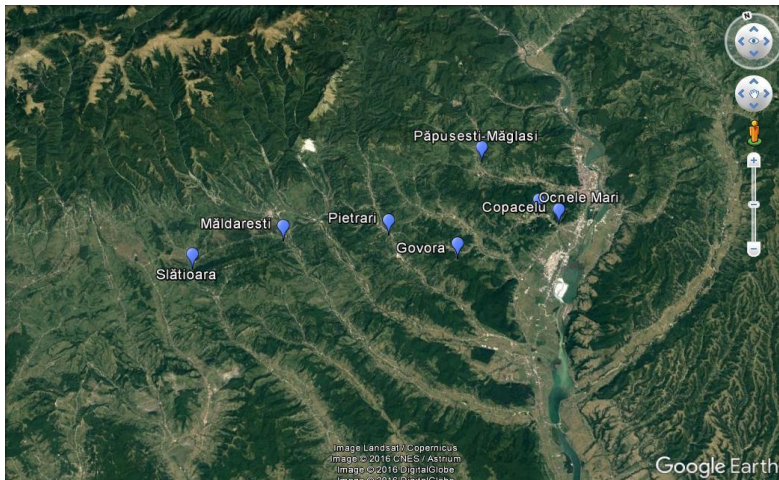

Fig. 2. Harta cu principalele izvoare sărate din nord-estul Olteniei (județul Vâlcea)

⁴ Schuster *et alii* 2010, p. 262.

⁵ Weller 2009.

⁶ Deși culturii Coțofeni îi sunt atribuite la ora actuală două monografii, exploatarea izvoarelor sărate este atestată doar în zona de nord-est a Olteniei (Roman 1976 și Ciugudean 2000)

⁷ După dimensiuni, paharele descoperite în cele trei așezări se pot încadra în trei categorii: mici = 8-10 cm; mijlocii = 14-15 cm și mari = peste 20 cm.

Fig. 3. Vas de brichetaș aparținând culturii Coțofeni (apud Schuster *et alii* 2010)

Prin procesul de brichetaș se înțelege amplasarea pe o vatră deschisă a paharelor (ca acela din figura de mai sus) în care se adăuga apă sărată constant. Focul ducea la evaporarea apei și obținerea unei **pâini de sare** în interiorul vasului. Această **pâine de sare** reprezenta, după opinia cercetătorilor, un bun de prestigiu⁸.

Interesant este faptul că pentru zona Ocnelor Mari, în siturile în care au fost descoperite urme de brichetaș, după dispariția culturii Coțofeni, zona este locuită de comunitățile din epoca bronzului sau din perioada hallstattiană. Dovezi de exploatare a sării, în special prin brichetaș, nu mai sunt atestate, dar cel mai probabil, sarea era obținută prin utilizarea apei cu ajutorul focului⁹.

Fig. 4. Bulgăre de sare pe cărbune de lemn (apud Monah 2007)

⁸ Investigațiile etnoarheologice efectuate cu predilecție de colectivul coordonat de A. Tencariu au demonstrat că pâinile de sare, ca bun finit, necesitau un proces elaborat de obținere. Pentru a se obține acest produs, cercetătorii au realizat două experimente importante. S-a observat că pâinile de sare, pentru a se desprinde de peretele vasului de brichetaș aveau nevoie în procesul de fierbere a apei sărate de frunze (cercetătorii au folosit frunze de brusture).

⁹ Monah 2007, p. 104.

Fig. 5. Topor ciocan de minerit din
așezarea de la Ocnița-Cosota (apud
Schuster, Tuțulescu 2011)

Tot în zona județului Vâlcea a fost descoperite un număr important de topoare-ciocan de minerit care, după opinia cercetătorilor, erau utilizate la zdrobirea bulgărilor de sare¹⁰.

Din studierea literaturii de specialitate, aceste unelte erau folosite la exploatarea "*munților de sare*", munți care în zona Ocnelor Mari nu există. Nu este exclus ca în zonă să fi existat zăcăminte de sare la suprafață sau la mică adâncime, exploatate ca la Băile Figa¹¹.

Cel mai probabil, bulgării de sare obținuți din brichetaj sau cu ajutorul ciocanelor de minerit erau valorificați de comunitățile din zonă, existând rute încă din preistorie, așa cum demonstrează și cercetătorul Gh. Lazarovici¹².

Pentru perioada getică, sarea era cel mai probabil exploatată prin galerii. Cercetările arheologice întreprinse la Ocnița-Buridava Dacică de colectivul coordonat de Dumitru Berciu au dus la descoperirea unor unelte utilizate la exploatarea sării în mine¹³. Din nivelul al II-lea din această așezare își fac apariția penele de fier, folosite după opinia descoperitorului la despicarea bulgărilor de sare¹⁴.

Interesantă a fost descoperirea și cercetarea stațiunii arheologice din punctul *Aval Baraj*, în anul 2009. În punctul menționat, cercetările arheologice au dus la descoperirea unei așezări romane care cel mai probabil exploata sarea din zonă¹⁵. Ipotetic, sarea exploatată de la Ocnele Mari era transportată până la Buridava Romană, așezare de la Stolniceni, iar de aici pe Olt în imperiul roman.

¹⁰ Schuster, Tuțulescu 2011.

¹¹ Cavruc, Harding 2008.

¹² Lazarovici, Lazarovici 2015.

¹³ Berciu 1981, p. 34; Schuster *et alii* 2010, p. 264.

¹⁴ Berciu 1981, p. 151.

¹⁵ Purece, Tuțulescu 2016.

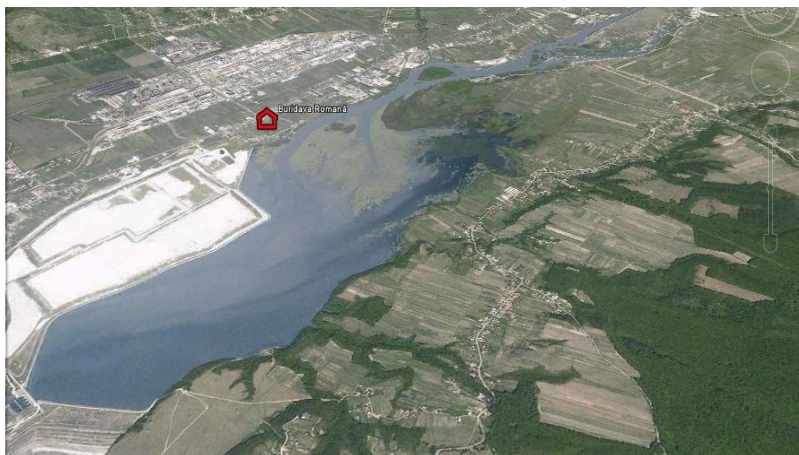

Fig. 6. Posibilă rută comercială de sare în perioada provinciei Dacia Inferior

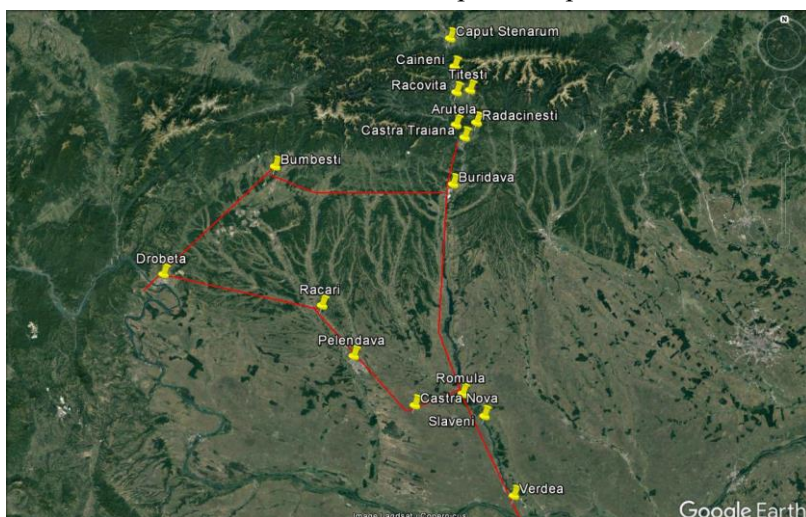

Fig. 7. Posibile rute de comercializare a sării în perioada romană (prezentare Schuster, Tuțulescu 2018-Bulgaria)

Pentru epocile medievală și modernă, dreptul de a deschide ocne era apanajul domnitorului¹⁶. Oamenii care se ocupau permanent de

¹⁶ Schuster *et alii* 2010, p. 264. Este perioada în care se afirmă tot mai mult exploatarea sării la Ocnele Mari. Localitatea este atestată documentar printr-un act datat între 1408 și 1418, emis de Mircea cel Bătrân, prin care acesta poruncește ca cei care vor dori să-și dăruiască averile mănăstirii Cozia să nu fie opriți de la aceasta de vreo rudenie de-a lor. De asemenea, documentul amintește despre daniile făcute de Anghel de la Ocna mănăstirii Cozia. Acest lucru este confirmat și de documentul din 19 iunie 1422, în care Radu Praznaglava întărește mănăstirii Cozia și mănăstirii Cotmeana daniile făcute de părintele său Mircea, între ele fiind și Ocna de Sus. În documentele secolului al XVI-lea, această ocna era cunoscută sub numele de Ocna

exploatarea sării se numeau ciocănași și măglași. La procesul de tăiere erau utilizați ciocănașii. Operația de scoatere și așezare a sării în grămezi era continuată de măglași. Sarea din galerie era încărcată în burdufuri sau poduri trase afară numai în timpul nopții. Ambele categorii de oameni utilizați la procesul de scoatere a sării aveau fiecare supraveghetorii lor. Astfel, supraveghetorii ciocănașilor se numeau vâtași, iar cei ai măglașilor pârcălabi¹⁷.

În legătură cu exploatarea sării s-a dezvoltat o rețea de drumuri care pe hărțile vechi și în toponimia actuală poartă diferite denumiri: Drumul Sării, Drumul Sărurilor, Drumul Sărarilor, Drumul Ocnei etc. Drumul sării ce pornea de la Ocnele Mari ieșea la Râureni în drumul Oltului, continuând prin Băbeni, Ionești, Drăgășani, trecând pe la Strejești, în județul Romanați, iar apoi prin Colibași, Arcești, Dranovăț, Ensosești, Piatra, Brâncoveni, Osica Mare, Dobrosloveni spre Caracal de unde, pe diverse variante, se ajungea la Islaz, Calafat și Bechet.

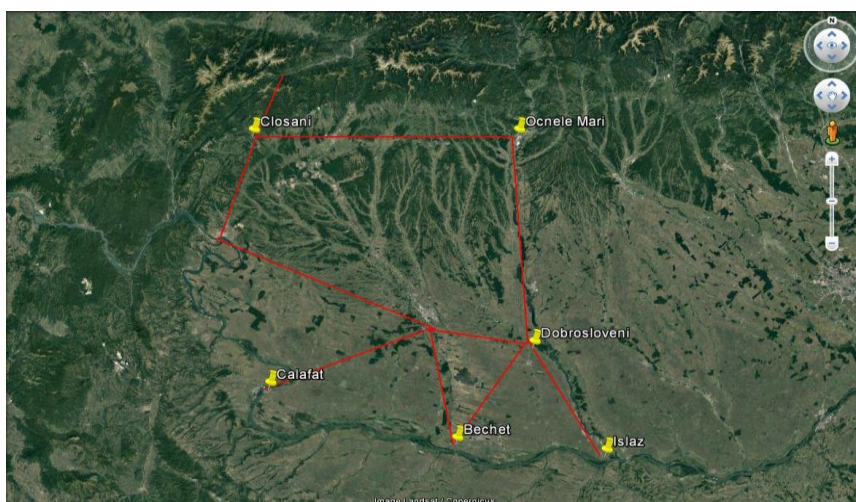

Fig. 8. Posibile rute de comercializare a sării în perioadele medievală și modernă (prezentare Schuster, Tuțulescu 2018-Bulgaria)

3. Repertoriul arheologic al orașului Ocnele Mari cu trimitere la exploatarea izvoarelor sărate

Pentru o prezentare cât mai exactă a descoperirilor arheologice aferente studiului, evident în limitele informațiilor și datelor avute la dispoziție, propun un sistem care să dețină următoarele criterii:

de la Râmnic; de-abia către mijlocul aceluiași secol apare denumirea de Ocna Mare sau Vel Ocna.

¹⁷ Schuster *et alii* 2010, p. 265.

- a. Localizare;
- b. Toponimul;
- c. Forma de relief;
- d. Caracterul descoperirilor;
- e. Descrierea descoperirilor și scurt istoric al cercetărilor;
- f. Bibliografie.

1. Așezarea romană de la Ocnîța

- a. Ocnîța;
- b. *Aval Baraj*;
- c. Prima terasă a pârâului Sărat;
- d. Cercetare arheologică preventivă;
- e. În anul 2009, în urma prăbușirii câmpului doi de sonde de la Ocnîța, a fost construit în regim de urgență un baraj, care avea menirea de reținere a saramurii. Drept urmare, în zona în care a fost construit acest baraj a fost descoperită așezarea din punctul *Aval Baraj*. Cercetările arheologice au fost realizate în perioada lunilor mai-decembrie 2009. Locuirea romană se află în linie dreaptă la cca. 200 m nord de puternica cetate Buridava Dacică. Cu acest prilej au fost descoperite 12 structuri de locuire, două cuptoare de redus minereul de fier și mult material arheologic. Din cele 12 complexe de locuit, 11 sunt din lemn iar complexul notat L. 12 a fost din piatră. După materialul numismatic, așezarea din punctul *Aval Baraj* este cuprinsă între împărații Traian-Commodus, cu mențiunea că maxima dezvoltare a fost în perioada lui Hadrian. Referitor la ceramică, se observă o pondere ridicată a celei de factură dacică, ceramică ce se ridică undeva la 30-40% din material. În timpul cercetărilor arheologice au fost descoperite și materiale preistorice, aparținând culturilor Coțofeni și Glina.

f. Iosifaru 2011, p. 88-89; Purece, Tuțulescu 2016; Dana, Tuțulescu 2017; Tuțulescu 2016c, p. 72; Tuțulescu 2021, p. 53; Cercetare personală.

2. Situl arheologic de la Ocnîța - *Coasta Ungurenilor*

- a. Ocnîța;
- b. *Coasta Ungurenilor*;
- c. Terasa a III-a;
- d. Cercetare de suprafață;
- e. Situl se află pe dealul de la est de noua exploatare minieră. La mijlocul dealului de formă conică ce coboară spre sud-est,

terminându-se la bază cu o poieniță, au fost descoperite întâmplător fragmente ceramice aparținând culturii Sălcuța, fazele II-III, și fragmente ceramice atribuite culturii Coțofeni, faza a III-a.

f. Petre Govora 1995, p. 14; Iosifaru 2011, p. 87; Tuțulescu 2016c, p. 72-73; Cercetare personală.

3. Situl arheologic de la Gura Suhașului - *Zdup*

a. Gura Suhașului;

b. *Zdup*;

c. Promontoriu;

d. Cercetare arheologică sistematică;

e. Situl arheologic este situat la cca. 150 m nord-est de ștrandul Ocnele Mari, pe partea dreaptă a drumului ce duce spre Buda, la baza dealului ce se termină cu o poieniță. Mariana Iosifaru amintește că în sit au fost realizate mai multe sondaje de către Gheorghe Petre Govora, sondaje care au dus la descoperirea următoarelor niveluri de locuire:

- cultura Coțofeni, fazele I-III;

- nivel de locuire aparținând culturii Glina din bronzul timpuriu;

- nivel de locuire aparținând grupului cultural Gornea-Orlești;

- nivel de locuire aparținând culturii Verbicioara, respectiv fazele târzii (IV-V).

f. Petre Govora 1995, p. 38; Crăciunescu 2004, p. 40; Iosifaru 2011, p. 87; Ridiche 2001, p. 38; Băjenaru 2014, p. 89; Tuțulescu 2016c, p. 71-72; Tuțulescu 2021, p. 53; Cercetare personală.

4. Situl arheologic de la Gura Suhașului - *Ștrand*

a. Gura Suhașului;

b. *Ștrand*;

c. Deal;

d. Cercetare de suprafață;

e. Așezarea se afla la cca. 50 m N/V de ștrandul Ocnele Mari și se întindea pe terasa de pe partea dreaptă a Văii Sărata, până aproape de vărsarea acesteia în pâraul Sărata. Situl este partial distrus, materialul descoperit fiind încadrat în perioada epocii bronzului.

f. Petre Govora 1995, p. 30; Crăciunescu 2004, p. 39; Iosifaru 2011, p. 87; Ridiche 2001, p. 38; Băjenaru 2014, p. 88; Tuțulescu, Binder 2009, p. 88; Tuțulescu 2021, p. 53; Cercetare personală.

5. Așezarea geto-dacică Buridava de la *Cosota*

- a. Cosota;
- b. *Cetate dacică*;
- c. Platou;
- d. Cercetare sistematică și preventivă;

e. Buridava Dacică este situată în satul Cosota, pe malul drept al pârâului Sărata, la poalele și pe cele trei înălțimi fortificate (Cetatea 1, 2 și 3) ce înconjoară ca o potcoavă așezarea civilă. Cercetările arheologice efectuate au dus la descoperirea unui material arheologic, material ce a fost încadrat următoarelor perioade:

- eneolitic: cultura Sălcuța¹⁸, orizontul toartelor pastilate și cultura Coțofeni¹⁹;

- epoca bronzului: culturile Glina și Verbicioara;

- perioada hallstattiană: cultura Basarabi;

- perioada geto-dacică²⁰.

f. Berciu 1981; Bărbulescu 2014, p. 45-46; Cărăbiși 2015, p. 44-50; Iosifaru 2011, p. 83-86; Ridiche 2011, p. 38; Pătroi 2020b, p. 226-230; Tulugea 2012 p. 141; Tuțulescu, Binder 2009, p. 88; Tuțulescu 2009; Tuțulescu 2016b; Tuțulescu 2016c, p.70-71; Tuțulescu 2021, p. 52; Cercetare personală.

4. Analiza izvoarelor sărate

Problema izvoarelor sărate este reluată în 2016, când un colectiv format din specialiști de la Universitatea *Al. I. Cuza* din Iași și Muzeul Județean "Aurelian Sacerdoțeanu" Vâlcea au prelevat probe de aici²¹.

¹⁸ Deși în lucrarea dedicată săpăturilor arheologice de la Buridava Dacică sunt amintite materiale arheologice aparținând culturii Sălcuța, în depozitele Muzeului Județean Vâlcea se regăsește o singură piesă încadrată în perioada menționată. Piesa este o reprezentare miniaturală din lut a unui topor cu brațe în cruce. Piese de acest gen sunt întâlnite în arealul culturilor Cucuteni, Petrești sau Vinča, faza D.

¹⁹ Materialul arheologic este bogat. Din punct de vedere al evoluției, comunitățile Coțofeni se stabilesc în acest punct la nivelul fazei Ib și își continuă evoluția până la sfârșit, respectiv faza IIIC.

²⁰ Cercetările arheologice efectuate în perioada anilor '60, până în zile noastre cu mici întreruperi, au condus la descoperirea unui material arheologic bogat și variat.

²¹ Din partea Universității din Iași a participat Felix Tencariu iar din partea Muzeului din Rm. Vâlcea, Tuțulescu Ion. Analizele au fost realizate în Laboratorul interdisciplinar de investigare științifică și conservare a bunurilor de Patrimoniu Cultural al Centrului Arheoinvest (Institutul de Cercetări Interdisciplinare - Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași), în cadrul proiectului EthnosolRo (2011–2016) - The ethno-archaeology of the salt springs and salt mountains from the

„Alexandru Ioan Cuza”
UNIVERSITY OF IAȘI
B-dul Carol I, nr. 11
Iași, 700506, România
Tel: 040 232 201010
Fax: 040 232 201201

ARHEOINVEST Platform
Laboratory of Scientific Investigation
and Cultural Heritage Conservation
B-dul Carol, nr. 22
Iași, 700506, România
Tel: 040 232 201 662
Fax: 040 232 214 816

BULETIN DE ANALIZĂ

Tipul de analizelor: *chimică și tehnică*

Materialul sau obiectul analizat: *slatine (saramuri native-soluții naturale de sare gemă provenite din izvoare)*

Data intrării în laborator: 04.07.2016

Analize tehnice:

- greutatea specifică (prin metoda picnometrului)

Analize chimice

- concentrația în săruri (gravimetric pentru concentratul prin evaporare); compoziția sării geme (SEM-EDX)

Rezultate obținute:

1. Compoziția chimică (SEM-EDX):

Proba	Greutatea specifică	Concentrația în sare (%)	Compoziția (% masă)									
			Na	K	Ca	Mg	Fe	Cl	S	O	Al	Si
Ocnele Mari Boroboc	1.1577	25.1160	32.662	-	0.957	-	-	54.787	1.232	10.361	-	-
Ocnele Mari Apa Sărată	1.1444	21.5804	33.775	-	0.580	-	-	54.596	1.543	9.505	-	-
Ocnele Mari Goruniș	1.1862	23.5178	34.934	0.142	1.052	0.194	-	46.802	0.784	15.369	0.221	0.504
Ocnele Mari Teica	1.1883	29.9405	33.965	-	1.436	0.541	-	52.369	1.952	9.737	-	-
Brozbești In Curte la Pușa Melcioiu	1.0348	6.3808	35.454	-	0.744	0.446	-	51.398	1.459	10.501	-	-
Teiuș	1.1889	26.1029	42.411	-	-	-	-	57.589	-	-	-	-

Fig. 9. Buletin de analize pentru probele prelevate

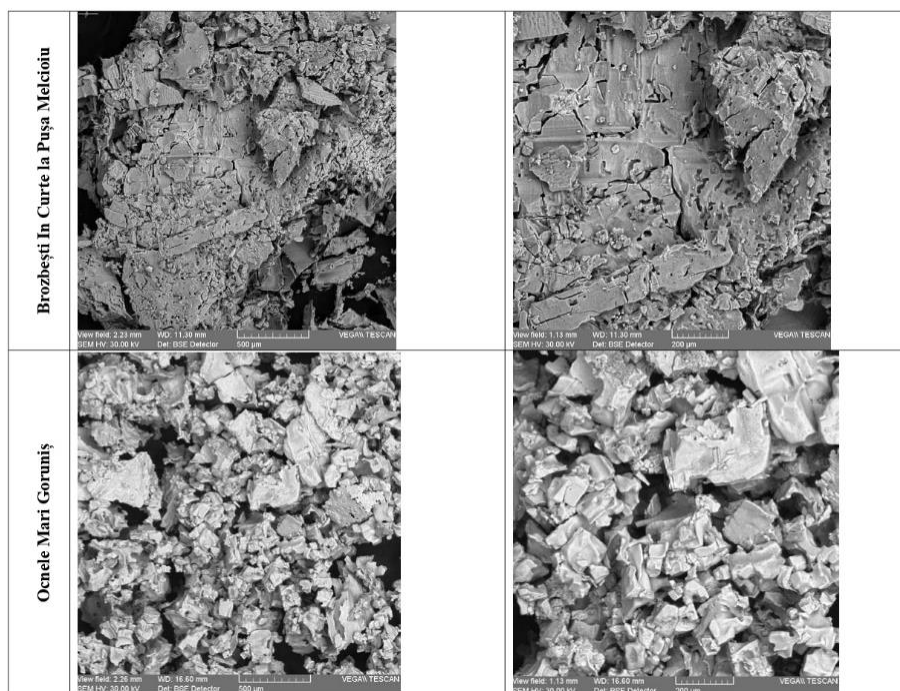

Fig. 10. Analiză la microscop

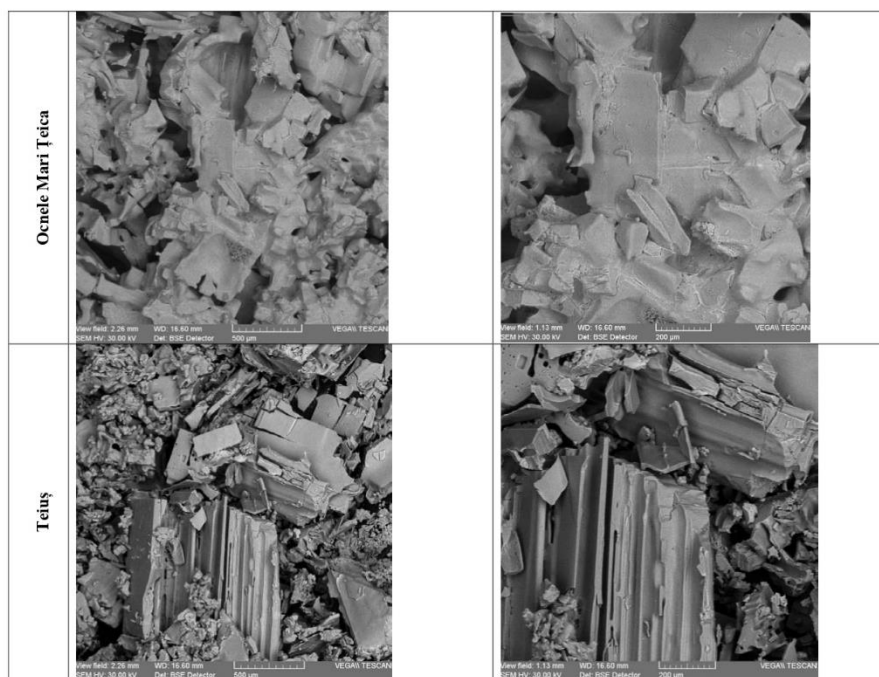

Fig. 11. Analiză la microscop

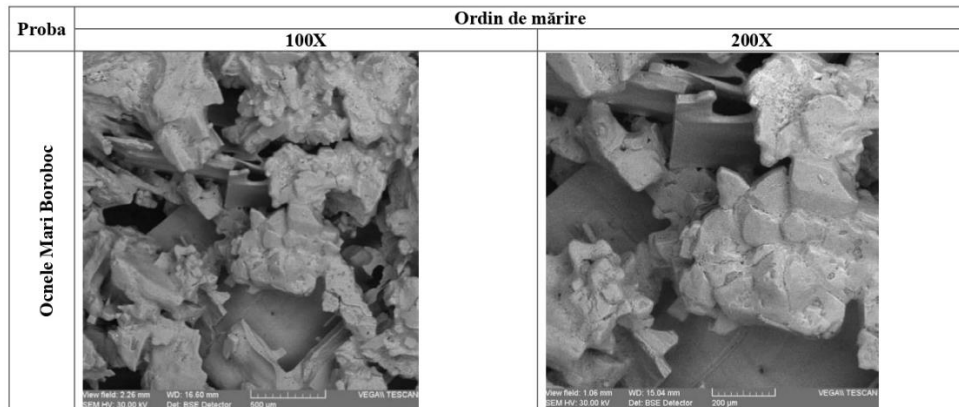

Fig. 12. Analiză la microscop

5. Câteva concluzii

Existența în zona Ocele Mari a sării, aurul alb, așa cum mai este cunoscut în literatură, a contribuit enorm în stabilirea și continuitatea comunităților umane aici.

Pentru perioada preistorică, am observat lipsa informațiilor cu precădere la perioadele paleolitic și neolitic. Lipsa unei surse de apă dulce a condus cel mai probabil la ocolirea zonei de către

comunitățile neolitice. Din studierea literaturii de specialitate, am aflat că pârâul Sărat, pârâu cu apă dulce la origini, din cauza izvoarelor sărate care se revărsau în el, a făcut ca sursa de apă a sa să nu mai fie utilizabilă.

Situația se modifică odată cu apariția fântânilor, comunitățile umane stabilindu-se în zonă. Prezența grupurilor umane, purtătoare de elemente Sălcuța, sau toarte pastilate, reprezintă primele elemente umane atestate în zonă.

Utilizarea izvoarelor sărate prin brichetaj duce la apariția unor bunuri de prestigiu, bunuri care vor circula pe direcția nord-sud și invers. Stabilirea în zonă a comunităților Coțofeni, comunități care se ocupau cu obținerea *pâinilor de sare*, conduce la apariția unui comerț și a unui schimb cu zone îndepărtate. Exemplul elocvent îl reprezintă un pumnal de cupru arsenical, piesă ce a circulat cu predilecție la Dunărea de Jos²².

La o poziționare a punctelor cu descoperiri din epoca bronzului pe hartă, s-a putut observa că aceste grupuri umane utilizează același amplasament ca și purtătorii culturilor eneolitice. Apariția și descoperirea unor piese specifice exploatării sării (topoare-ciocan de minerit), a condus la ideea că sarea continuă să fie exploatată și în perioada aceasta.

Stabilirea în zonă a geților a condus la apariția în zona Ocnele Mari a centrului politico-economic-militar al uniunii de triburi a buridavenșilor. Cercetările arheologice efectuate de-a lungul a peste patruzeci de ani au condus la obținerea unor informații importante cu referire la perioada respectivă. Astfel, se poate confirma că geții de aici realizau un puternic comerț cu civilizația greco-romană, prezență semnalată prin obiectele de import descoperite în așezare. Prezența inclusiv a scrierii pe un fragment de vas cu inscripția tradusă „Regele Thiamarcos a făcut” demonstrează rolul Buridavei Dacice în spațiul balcanic al perioadei antice.

Regretatul arheolog Dumitru Berciu afirma că în această perioadă sarea era exploată prin galerii, minele de sare fiind proprietatea regelui (basileului) local, comerțul fiind efectuat în numele lui.

Cercetările arheologice efectuate aici demonstrează că aceste comunități getice, continuă și în perioada provinciei romane Dacia. Așezarea romană din punctul Aval Baraj semnalează prezența getică în perioada provinciei. La o primă vedere, ceramica de factură getică

²² Popescu *et alii* 2013.

decoperită aici are un procent de 40%. Situația este aproximativ identică și în așezarea romană de la Stolniceni-Buridava Romană, unde procentul este de cca. 20-25%. Din studiile publicate pentru perioada romană, studii care fac referire la exploatarea sării, am aflat că aurul alb extras cu ajutorul comunității din punctul Aval Baraj se transporta cel mai probabil de aici până la Stolniceni-Buridava Romană, iar de aici pe Olt în Imperiul Roman.

Pentru perioadele medievală și modernă, exportul și comerțul duc la apariția unor rute comerciale, rute bine stabilite, sarea fiind apanajul voievodului sau domnitorului.

Analizele realizate în cadrul Laboratorului din Iași au demonstrat concentrația ridicată de sare din izvoarele de unde au fost prelevate probe.

Abrevieri

Acta M.N.	Acta Musei Napocensis. Cluj Napoca
Angustia	Angustia. Muzeul Carpaților Răsăriteni
A.O.	Arhivele Olteniei (Serie Veche). Craiova
Apulum	Apulum. Alba Iulia
Buridava	Buridava. Studii și Materiale. Rm. Vâlcea
CCDJ	Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos. Călărași
Drobeta	Drobeta. Turnu Severin
Istros	Istros. Brăila
LITUA	LITUA. Târgu Jiu
Oltenia	Oltenia. Studii și Comunicări. Craiova
Pontica	Pontica. Muzeul de istorie națională și arheologie. Constanța
SCIVA	Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie. București
SCIV	Studii și Cercetări de Istorie Veche. București
SympThrac	Symposia Thracologica. București
Th. D.	Thraco-Dacica. București
Transilvania	Transilvania. Sibiu

Bibliografie

Alexianu et alii 2007 – Alexianu M., Weller O., Brigand R., *Izvoarele de apă sărată din Moldova subcarpatică. Cercetări etnoarheologice*, Iași.

Alessandrescu 1893 – Alessandrescu C., *Dicționar geografic al județului Vâlcea*, Bucuresci.

Badea, Rusenescu 1970 – L. Badea, C. Rusenescu, *Județele Patriei. Județul Vâlcea*, București.

Badea et alii 1992 – L. Badea (coord.), *Geografia României, IV, Regiunile pericarpatice: Dealurile și Câmpia Banatului și Crișanei, Podișul Mehedinți, Subcarpații, Piemontul Getic, Podișul Getic*, București.

Badea et alii 2007 – Badea B., Badea P., Pârâianu M., *Pârâienii Valahiei*, Rm. Vâlcea.

Bălan 2005 – C. Bălan, *Inscripții medievale și din epoca modernă a României – Județul Vâlcea (sec. XIV-1848)*, București.

Băjenaru 2014 – Băjenaru R., *Sfârșitul bronzului timpuriu în regiunea dintre Carpați și Dunăre*, Cluj-Napoca.

Bărbulescu 2014 – Bărbulescu A. C., *Relații daco-romane la Dunărea de Jos în lumina cercetărilor arheologice (sec. I. a. Chr. – I p. Chr.)*, Cluj-Napoca.

Berciu 1972 – Berciu D., *Cercetări privind preistoricul județului Vâlcea*, Buridava, I, 1972, p. 11-27.

Berciu 1976 – Berciu D., *Date noi privind sfârșitul culturii Verbicioara*, SCIVA, 27, 2, 1976, p. 171-180.

Berciu 1981 – Berciu D., *Buridava Dacică*, București.

Brigand, Weller 2018 – Brigand R., Weller O., *Neo-Eneolithic settlement pattern and salt exploitation in Romanian Moldavia*, Journal of Archaeological Science, Reports, 18, p. 68-78.

Cavruc, Harding 2008 – Cavruc V., Harding A., *Noi cercetări arheologice privind exploatarea sării în nord-estul Transilvaniei. Raport preliminar*, Sarea de la prezent la trecut, p. 149-178.

Cărăbiși 2015 – Cărăbiși V. Șt., *Forme de habitat și fenomen funerar în Oltenia în cea de-a doua epocă a fierului (sec. IV- Chr – I. P. Chr)*, Cluj-Napoca.

Ciugudean 2000 – Ciugudean H., *Eneoliticul final în Transilvania și Banat: Cultura Coțofeni*, Timișoara.

Crăciunescu 2004 – Crăciunescu G., *Cultura Verbicioara în jumătatea vestică a Olteniei*, Craiova, 2004.

Dana, Tuțulescu 2017 – Dana D., Tuțulescu I., *Trois graffites sur céramique du site romain d'Ocnița (Dacie Inférieure)*, Acta M. N. 54/I, 2017, p. 197-206.

Gherghe 2001 – Gherghe P., *Repertoriul descoperirilor arheologice din Oltenia – Epoca Latene*, Craiova.

Ghinea 2002 – D. Ghinea, *Enciclopedia geografică a României*, București.

Godea 2007 – Godea I., *Ceramica. Tehnologii tradiționale*, Timișoara.

Hänsel 1976 – Hänsel B., *Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederung der älteren Hallstattzeit an den unteren Donau*, Bonn, 1976.

Ionescu 1937 – Ionescu Gr., *Istoria arhitecturii românești. Din cele mai vechi timpuri până la 1900*, București.

Iordache 1996 – Iordache Gh., *Ocupații tradiționale pe teritoriul României. Studiu etnologic*, Vol. III, Craiova.

Iosifaru 2011 – Iosifaru M., *Situri arheologice din orașul Ocnele Mari, județul Vâlcea*, Buridava. IX, p. 82-94.

Lazarovici, Lazarovici 2015 – Lazarovici Gh., Lazarovici C. M., *New data and observations related with exploitation and transport of salt in Transylvanian prehistory (Romania)*, *Archaeology of Salt*, p. 139-156.

Lazăr 2011 – Lazăr S., *Sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului în sud-vestul României*, Craiova, 2011.

Moisescu 2003 – Moisescu Cr., *Arhitectura epocii lui Matei Basarab. Repertoriul edificiilor de cult*, vol. II, București.

Monah 2007 – Monah D., *Sarea în preistoria României*, *Arheologia Moldovei*, XXX, p. 87-116.

Munteanu, Gărvan 2008 – Munteanu R., Gărvan D., *Ceramica Cucuteni C din preajma izvoarelor sărate din Moldova*, *Sarea de la prezent la trecut*, p. 179-202.

Pătroi 2015 – Pătroi C., *Cultura Sălcuța în Oltenia*, Craiova.

Pătroi 2020a – Pătroi C., *Toponimul "Jidov" și derivatele sale în raport cu stațiunile arheologice din Oltenia*, *Litua XXII*, p. 193-221.

Pătroi 2020b – Pătroi C., *Dacii din Oltenia. Repertoriu de așezări și descoperiri înainte de cucerirea romană*, Drobeta Turnu Severin.

Petre-Govora 1986a – Petre-Govora Gh., *Asupra problemelor culturii Glina în nord-estul Olteniei*, *Th.D*, VII, p. 154-166.

Petre-Govora 1986b – Petre-Govora Gh., *Asupra problemelor culturii Glina în nord-estul Olteniei*, *SymThrac IV*, p. 22-23.

Petre-Govora 1988 – Petre-Govora Gh., *Descoperiri arheologice din Oltenia privind epoca timpurie a bronzului*, Th. D., 9, 1-2, p. 137-147.

Petre-Govora 1995 – Petre-Govora Gh., *O preistorie a nord-estului Olteniei*, Rm. Vâlcea, 1995.

Petrescu 2007a – Petrescu E., *Vâlcea-țara lupilor getici sau ținutul vâlcilor. Călător prin istoria milenară a plaiurilor vâlcene*, vol. I-II, Rm. Vâlcea.

Petrescu 2007b – Petrescu E., *Județul Vâlcea – 615 ani de atestare documentară. 1392-2007*, Rm. Vâlcea.

Petria 2010 – Petria P., *Vâlcea ieri și azi în imagini comentate – Călăuză Turistică*, Rm. Vâlcea.

Popescu et alii 2013 – Anca-Diana Popescu, Mariana Iosifaru, I. Tuțulescu, B. Constantinescu, *Câteva comentarii pe baza analizei compoziționale a pumnalului de la Ocnîța*, SCIVA, tomul 64, nr. 1–2, București, 2013, p. 133-147.

Popescu-Cilieni 1941 – Popescu-Cilieni I., *Biserici, târguri și sate din județul Vâlcea*, Craiova.

Purece, Tuțulescu 2016 – Purece S. I., Tuțulescu I., *Descoperiri monetare din posibilul centru administrativ roman al exploatării salinifere din zona Ocnelor Mari*, Transilvania 10, 2016, p. 1-6.

Ridiche 2001 – Ridiche F., *Noi date privind cunoașterea culturii Verbicioara (partea a II-a)*, Oltenia, XIII, Craiova, 2001, p. 33-63.

Roman 1976 – Roman P., *Cultura Coțofeni*, București.

Roman 1985a – Roman P., *Cercetările de la Govora Sat – „Runcuri” în 1977*, SCIVA, 36, 4, p. 279-297.

Roman 1985b – Roman P., *Perioada timpurie a epocii bronzului tracic în Oltenia*, Th. D., 6, p. 116-122.

Schuster 1994 – Schuster Cr., *Despre aria de răspândire a culturii Glina*, Istros, VII, p. 63-70.

Schuster 1997 – Schuster Cr., *Perioada timpurie a epocii bronzului în Bazinele Argeșului și Ialomiței Superioare*, București.

Schuster 1999 – Schuster Cr., *Early Bronze Age in Romania & Early Bronze cultural pattern in Romania*, L. Nikolova, I. Mazura, Cr. Schuster, *The Balkans in Later Prehistory, Chronology and Cultural Development in the Final Copper and Early Bronze Age (Fourth and Third Millennia BC)*, BAR International Series 791, p. 241-248-325-335.

Schuster, Tuțulescu 2011 – Schuster Cr., Tuțulescu I., *Some remarks about the tools used for obtaining salt in prehistory in northern Oltenia*, CCDJ, XXVIII, p. 139-151.

Schuster, Tuțulescu 2015 – Schuster Cr., Tuțulescu I., *Mircea Petrescu-Dîmbovița und die frühbronzezeitliche Glina-Kultur*, (în colaborare cu Cristian Schuster), *Orbis Praehistoriae Mircea Petrescu-Dîmbovița – in memoriam*, Iași, 2015, p. 485-508.

Schuster, Tuțulescu 2021 – Schuster Cr., Tuțulescu I., *Einige Erwägungen zu einer dakischen und römischen Ansiedlung in Nordostolteinen (Rumänien) – Ocnița – Buridava*, *Pontica* LVI, p. 223-236.

Schuster et alii 2010 – Schuster Cr., Tuțulescu I., Dumitrescu I., *Câteva gânduri cu privire la exploatarea sării în nord-estul Olteniei. Din preistorie și până în epoca modernă*, *Angustia* 14, p. 261-270.

Schwantz von Springfel 2017 – Schwantz von Springfel F., *Descrierea Olteniei la 1723*, traducere din limba germană, studiu introductiv, note și indice de Mircea-Gheorghe Abrudan, Brăila-Cluj.

Slătineanu 1937 – Slătineanu B., *Ceramica românească*. București.

Soare 2012 – Soare I., *Enciclopedia Județului Vâlcea. Localitățile urbane*, vol. II, Rm. Vâlcea.

Tamaș 1996 – Tamaș C., *Istoria orașului Ocnele Mari*, Rm. Vâlcea.

Tencariu 2008 – Tencariu A., *Examining the relation between the shape/manufacture technique and the function of the pottery used for salt-making (briquetages)*, *Studia Antiqua et Archaeologica* 24(2), p. 139-146.

Terteci 2016 – Terteci C., *Din nou despre cultura Verbicioara pe teritoriul orașului Râmnicu Vâlcea și un nou sit de Epoca Bronzului*, *Litua*, XVIII, 2016, p. 126-138.

Terteci, Tulugea 2013 – Terteci C., Tulugea C. A., *Materiale ceramice Verbicioara din colecțiile Muzeului Județean Aurelian Sacerdoțeanu Vâlcea*, *Litua*, XV, 2013, p. 109-116.

Tulugea 2012 – Tulugea C.A., *Preistoria nordului Olteniei*, Rm. Vâlcea.

Tuțulescu 2009 – Tuțulescu I., *Reprezentări zoomorfe aparținând culturii Coțofeni descoperite la Ocnița, județul Vâlcea*, *Drobeta* XIX, p. 29-38.

Tuțulescu 2011 – Tuțulescu I., *Ceramica orizontului final al culturii Coțofeni în zona deluroasă și montană a Olteniei. Cu specială privire asupra arealului de nord-est*, Buridava IX, 2011, p. 92-115.

Tuțulescu 2012 – Tuțulescu I., *Forms of habitat belonging to Cotofeni culture in the hill and mountain area of Oltenia*, Buridava, X, 2012, p. 7-23.

Tuțulescu 2013 – Tuțulescu I., *Forme de habitat aparținând culturii Coțofeni în zona deluroasă și montană a Olteniei*, Litua XV, p. 49-66.

Tuțulescu 2014 – Tuțulescu I., *Catalogul descoperirilor orizontului toartelor pastilate din zona deluroasă și montană a Olteniei în stadiul actual al cercetărilor*, Litua XVI, 2014, p. 7-26.

Tuțulescu 2016a – Tuțulescu I., *Câteva contribuții la istoricul cercetărilor orizontului toartelor pastilate din zona deluroasă și montană a Olteniei*, Litua XVIII, 2016, p. 7-16.

Tuțulescu 2016b – Tuțulescu I., *Notes about a miniatural clay representation of an axe with crossed arms found at Ocnița, Vâlcea County*, În Apulum. Acta Musei Apulensis, LIII, Series Archaeologica Et Anthropologica, 2016, p. 35-43.

Tuțulescu 2016c – Tuțulescu I., *Perioada de tranziție spre epoca bronzului în zona deluroasă și montană a Olteniei*, Târgu Jiu.

Tuțulescu 2016d – Tuțulescu I., *Cultural interactions between the Cotofeni culture and surrounding cultures in Oltenia during the transition from the eneolithic to the bronze age*, The Carpathian Basin and the Northern Balkans between 3500 and 2500 BC. Common Aspects and Regional Differences, Annales Universitatis Apulensis, Series Historica, 20/II, 2016, p. 203-216.

Tuțulescu 2018 – Tuțulescu I., *Habitatul în perioada eneoliticului final în zona deluroasă și montană a Olteniei. Orizontul toartelor pastilate*, Litua XX, 2018, p. 100-113.

Tuțulescu 2019 – Tuțulescu I., *Ceramica de tip Gornea-Orlești din nordul Olteniei*, În Miscellanea Historica et Archaeologica in Memoriam Dragoș Petroșanu, Rm. Valcea 2019, p. 19-32.

Tuțulescu 2021 – Tuțulescu I., *Manifestări timpurii ale bronzului în zona deluroasă și montană a Olteniei*, Râmnicu Vâlcea.

Tuțulescu, Binder 2009 – Tuțulescu I., Binder N., *Contribuții la descoperirile din bronzul timpuriu, cultura Glina, din județul Vâlcea*, Buletinul Muzeului „Teohari Antonescu”, XV, 12, 2009, p. 85-94.

Tuțulescu, Terteci 2018 – Tuțulescu I., Terteci C., *Raport de cercetare arheologică preventivă la biserica cu hramul Adormirea Maicii Domnului din Ocnele Mari, Rm. Vâlcea.*

Tuțulescu, Terteci 2019 – Tuțulescu I., Terteci C. Cr., *Some contributions regarding the cultural evolution in the mountainous and hilly area of Oltenia (Romania) during the final eneolithic- incipient early bronze age period, în Digging in the Past of Old Europe. Studies in honor of Cristian Schuster at the 60th anniversary, Târgu Jiu-Brăila 2019, p. 413-422.*

Weller 2015 – Weller O., *First salt making in Europe: a global overview from Neolithic times, Archaeology of Salt, p. 67-82.*

Fig. 13. Izvorul sărat de la Ocnele Mari-Goruniș

1

2

Fig. 14. Izvorul sărat de la Ocnele Mari-Gângiulești

1

2

Fig. 15. Izvorul sărat de la Ocnele Mari-La Boroc

Stolniceni (Râmnicu-Vâlcea) – Buridava (?). Rezultatele preliminare ale cercetărilor arheologice din anul 2022

Dr. Ovidiu Țentea*, Ioana Manea**, Dr. Claudiu Tulugea, Vlad
Călina****, Eduard Ghinea********

* Muzeul Național de Istorie a României, București, România, e-mail: ovidiutentea@gmail.com.

** Universitatea București, București, România, e-mail: ioana_manea18@yahoo.com.

*** Muzeul Județean *Aurelian Sacerdoțeanu*, Râmnicu Vâlcea, România, e-mail: claudiutulugea@yahoo.com.

**** Muzeul Național de Istorie a României, București, România, e-mail: calina.nicolae@gmail.com.

***** Universitatea București, București, România.

Abstract: *Stolniceni (Râmnicu-Vâlcea) – Buridava (?). Preliminary results of archaeological research in 2022.* In 2022 archaeological season, our investigations were mainly carried out in building T2 – “the small roman baths of the Buridava archaeological site”. The research led to the completion of a final plan published in 1992, which had 28 walls and 13 rooms. The Roman baths at Buridava are the largest of their kind in Dacia, with six layers of occupation and an impressive amount of stamped tegular material, bearing the names of military units. Both Roman and Dacian settlements marked the landscape near the Roman civil settlement, indicating its important role in the area.

Keywords: archaeological research, Roman settlement, thermae, Buridava, I-III centuries.

După aproape trei decenii de la ultimele cercetări sistematice din clădirile cu instalații de îmbăiere de la Buridava-Stolniceni, în toamna anului 2022 au fost reluate investigațiile din arealul rezervației arheologice cu scopul de a stopa degradarea sitului și de a documenta toate structurile constructive aflate la suprafață. Pentru a avea o imagine cât mai clară a situației arheologice au fost corelate planurile de săpătură cunoscute cu realitatea din teren (pl. III). Într-o primă etapă a fost cercetat edificiul T2 – *thermele mici*, despre care se

cunoșteau doar câteva informații lacunare. Astfel că față de planul existent¹ au fost identificate în total 28 de ziduri și 13 camere (pl. IV).

Toponimul *Buridava* apare menționat în *Geographia* lui Ptolemeu² (ca denumire a centrului burilor), apoi în itinerariul *Tabula Peutingeriana* (7.5). Aceasta se afla pe drumul Drobeta – Romula - Apulum. În mod concret se afla pe segmentul aflat între *Pons Aluti* și *Castra Traiana*, identificate de obicei cu castrele de la Ionești Govorei și Sânbotin (jud. Vâlcea; pl. II). În papirusul Hunt se regăsește un fragment în care efective ale cohorții *I Hispanorum* se aflau în anul 101 p. Chr., la *Buridava: Buridavae in vexillatione*³.

Următoarea sursă istorică este *Mappa della, Transilvania, e Provintie contigue nella qualesivedano li Consini dell' Ongaria eli Campam fatti dall' Arpate Cesaree in quelle ultime guere*⁴ unde situl din discuție este marcat cu denumirea *Città Romana*. Harta a fost desenată în urma păcii de la Karlowitz din 26 ianuarie 1699⁵.

În acest moment, în literatura de specialitate există o diferență de opinie în legătură cu locul unde este amplasată *Buridava*, unii cercetători consideră că *Buridava* ar fi amplasată la Sânbotin sau la Călimănești, Păușa, fostă Bivolari, pe locul actual fiind probabil *Malva*, care ar fi fost greșit asociată cu *Romula*⁶. Fortificația de la *Buridava* a fost în mod curent asociată cu situl dacic de la Ocnița, intrat sub stăpânire romană încă din 101 p. Chr.⁷, idee împărtășită și de alți cercetători care consideră că înaintea celei de a doua campanii a lui Traian, contra dacilor, *Buridava* era sub stăpânire romană. Bazându-se pe dovezile epigrafice, Dumitru Tudor⁸ a dezvoltat teoria conform căreia sediul guvernatorului Moesiei Inferior se afla în această zonă între cele două campanii dacice ale lui Traian. Întrucât săpăturile au fost efectuate în principal de către echipele de salvare în mare grabă, iar o parte din sit a fost distrus de construcții

¹ Bichir et alii 1992, fig. 1.

² Ptolemeu, *Geografia*, 3.8.5

³ Fink 1958, p. 108.

⁴ Visconti 1699, B IX a 487/15.

⁵ Măndescu, Sîrbu 2022, p. 41-56. Pe lângă Stolniceni (*Città Romana*), mai sunt menționate, Ulpia Traiana Sarmizegetusa (*Vulpia Traiana – Varhelly*), Vețel (*Viczet/Vezel*) - , *Città Romana*), Zăvoi (*Castrametatione Romana*), Podul de la Drobeta (*Vestigio Pontis Traiani*), Câmpulung - „Jidova” (*Castrametatione Romana*) etc.

⁶ Nemeti, Dana 2017, p. 218; Marcu, Szabo 2020, p. 66, nota 10.

⁷ Țentea, Matei-Popescu 2015, p. 117.

⁸ Tudor 1972, p. 33.

moderne, nu au putut fi obținute detalii semnificative pentru nivelurile romane timpurii.

În acest sit au fost întreprinse săpături sistematice între anii 1956-1958, 1959-1960 (Petre Purcărescu – directorul Muzeului Raional Rm. Vâlcea – afirmă că în timpul construirii batalului de sodă de la Stolniceni din 1959 ar fi fost descoperite fragmente ceramice romane, dar și un zid de aceeași factură, iar în 1960 în buza Oltului ar fi fost descoperite complexe daco-romane, un drum și un cuptor de ars ceramică, datate sec. II-III-IV)⁹, 1962-1965 și 1967 de către D. Tudor¹⁰ și între 1971-1992 de către Gh. Bichir¹¹. Au fost identificate două grupuri de terme și șase niveluri stratigrafice (cinci romane, iar al șaselea datat după retragerea romanilor din Dacia). Primele construcții datează din perioada împăratului Traian (98 – 117 p. Chr.), iar la realizarea construcției acestor *thermae* au participat trupe aduse din Moesia Inferior, precum legiunile *I Italica*, *V Macedonica*, *XI Claudia* și parte din unitățile auxiliare *cohors II Flavia Bessorum*, *pedites singulares*.

Perioada cea mai prosperă a așezării corespunde în linii mari nivelurilor I-IV (Traian – Filip Arabul). Nivelul V corespunde intervalului Filip Arabul – Aurelian. Ultimul nivel de locuire, VI, datează de la sfârșitul sec. III (post 275 p. Chr.) și primele decenii ale sec. IV p. Chr.

Informațiile epigrafice atestă activitatea cohortelor *I Hispanorum* (papirul Hunt – *Buridavae in vexillatione*), *I Brittonum* (IDR II 560, *CORSMB - I Augusta Nerviana Pacensis milliaria Brittonum* sau *cohors I milliaria Brittonum*, identitatea celor două unități nefiind încă pe deplin stabilită), *II Flavia Bessorum* (IDR II 561-562). De asemenea, a fost atestat material ceramic șampilat al celor trei legiuni ale Moesiei Inferior (*V Macedonica*, *I Italica*, *XI Claudia*), precum 85 de cărămizi sau țigle cu ștampila *P(editum) S(ingularium)*, cel mai probabil fiind vorba de garda guvernatorului Moesiei Inferior, deși o posibilă prezență a procuratorului presidial al provinciei Dacia Inferior la Buridava nu poate fi cu totul exclusă. Dintre trupe trebuie eliminată presupusa cohortă *IX Batavorum*¹².

⁹ Tulugea 2020, p. 288-289.

¹⁰ Tudor 1972, p. 29-36. Tudor, Purcărescu 1976, p. 41-44.

¹¹ Bichir et alii 1992.

¹² Matei-Popescu 2007, p. 60.

În cursul săpăturilor efectuate de Gh. Bichir¹³, au fost descoperite urmele unei așezări civile romane, dar ipoteza existenței unei fortificații nu a putut fi confirmată. Acesta a încercat să identifice locul unde era amplasat castrul roman, conform indicațiilor lăsate de D. Tudor,¹⁴ însă în zona fostului conac Boroneasa nu au fost identificate zidurile castrului, ci un cimitir medieval (23 de morminte)¹⁵. O fortificație de mici dimensiuni ar fi fost atipică pentru încartiruirea unui număr mare de militari. O așezare civilă romană a fost găsită în apropierea sitului dacic de la Ocnele Mari, în vecinătatea barajului actual. În anul 2009, au fost efectuate cercetări arheologice preventive de către Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea¹⁶. Nivelul superior de locuire a fost parțial distrus din cauza construirii în regim de urgență a barajului de retenție numit generic *Buridava*. Așezarea civilă este construită la aproximativ 300 metri nord de cetatea dacică *Buridava*, zona fiind angrenată în sistemul comercial, politic și economic al Romei. Cercetarea arheologică a relevat existența a 12 locuințe, două ateliere de fierărie, două cuptoare de redus minereul de fier, trei cuptoare pentru pâine, patru vetre și nouă locuințe cu structură de lemn. Se remarcă prezența unei locuințe cu fundație de piatră (presupunem că la început edificiul a fost un turn-locuință care avea rolul de supraveghere a văii pârauului Sărata, la intrarea în fosta cetate dacică, transformată mai târziu în locuință cu scop pur economic). Ceramica este de factură romană (amfore, ulcioare, oale cu una sau două torți, cănițe, străchini, opaițe, etc.), importuri (terra sigillata, mortaria, vase decorate în tehnica barbotinei), unelte (cuțite), podoabe (fibule, inele cu gemă), 18 monede de bronz (unele destul de deteriorate) și 4 de argint. Este importantă și ceramica de factură dacică. Inscripția descoperită într-o locuință, pe un fragment de ulcior roman INONA, (IUNONA), ocrotitoarea căsătoriei în mitologia romană, denotă adorarea unor zeități în așezare. Monedele descoperite arată că așezarea poate fi datată între împărații Traian-Commodus (106-180).

¹³ Bichir 1982, p. 43-54.

¹⁴ Tudor 1968, p. 19 – în acest loc Tudor a identificat castrul de piatră (de aprox. 60 x 50 m întindere) pe amplasamentul fostului conac Boroneasca, între ulița Șoseaua Nouă și Ulița Oltului.

¹⁵ Bichir 1982, p. 44.

¹⁶ Din colectivul de cercetare au făcut parte: M. Iosifaru (responsabil științific), I. Tuțulescu, Claudiu Tulugea, O. Păraușanu, C. Terteci, iar din cadrul laboratorului de conservare – restaurare Maria Răpan, Rotaru Rodica, Nicoleta Binder și Diana Mirea.

Probabil că perioada de maximă dezvoltare este cea din timpul împăratului Hadrian¹⁷. Monedele descoperite aici indică o puternică zonă economică bazată pe exploatarea și comercializarea sării, devenită monopol imperial. Publicarea inventarului numismatic de către cercetătorii S. Purece și I. Tuțulescu relevă existența îndelungată a așezării civile, dar și importanța locuinței din piatră considerată centrul administrativ al exploatării salinifere romane din regiunea Ocnele Mari. Această ipoteză pare a fi susținută de poziționarea sitului (pe drumul antic al sării care ducea către Valea Oltului, situat de-a lungul cursului Pârâului Sărat, în imediata apropiere a zonelor de exploatare saliniferă), de structura acestuia, cât și de materialul arheologic¹⁸.

Tot D. Tudor amintea de existența unui drum roman¹⁹ în vecinătatea peretelui vestic al edificiului găsit în punctul *la Priză*²⁰, cuptoare și gropi de origine romană²¹. Gh. Petre indica un cuptor descoperit cu ocazia unor lucrări care au avut loc la uzina Govora, astfel că la săparea șanțului pentru introducerea unor conducte și după ce acesta a traversat drumul național Craiova-Rm. Vâlcea, la aprox. 300 m Est a fost secționat un cuptor roman de ars ceramică²². De asemenea, în sectorul *prize*, pe malul Oltului s-au identificat două cuptoare de ars ceramică, distruse complet de lucrările agricole, plus alte două cuptoare și un puț de apă²³.

Pe baza fotografiilor aeriene, Ioana Bogdan-Cătănicu²⁴ a identificat amprenta unui posibil *amphitheatrum castrense*. Deși morfologia acestei „gropi” ar fi putut corespunde unui amfiteatru de mici dimensiuni, din informațiile pe care le deținem, zona a fost sondată în câteva ocazii, dar rezultatele acestor demersuri au fost neconcludente.

În ultimii ani au fost realizate cercetări de salvare cu ocazia diferitelor proiecte edilitare care au dus la numeroase descoperiri. În anul 2006²⁵, pe str. Buridava la nr. 17A au fost descoperite pe o

¹⁷ Iosifaru 2011, p. 82-94.

¹⁸ Purece, Tuțulescu 2016, p. 1-6.

¹⁹ Tudor 1968, p. 22.

²⁰ Tudor 1968, p. 20.

²¹ Tudor 1968, p. 20-22.

²² Petre 1968, p. 147.

²³ Bichir et alii 1992, p. 256.

²⁴ Bogdan-Cătănicu 1981, p. 26-27; Țentea et alii 2022, p. 266-267, fig. 34, 35.

²⁵ Tulugea 2007, p. 73.

suprafață de aprox. 40 mp fragmente ceramice și tegulare care provin din perioada de sec. II-III p. Chr. Un an mai târziu²⁶, pe str. Stolniceni nr. 153 au fost cercetați 17 mp sub forma unor casete de 1 x 1 m unde au fost găsite materiale ceramice, cărămizi, cuie și piroane. Tot în același an, cu ocazia trasării conductei²⁷ de apă de pe strada Buridava, au fost realizate trei secțiuni și o casetă ce au însumat aprox. 44 mp. Zona cercetată avea pe partea stângă termele, secțiunea S XIII (28 x 1 m) fiind trasată în fața edificiului. În acest loc s-a găsit fundația unui zid realizat din piatră fasonată al cărui traseu mergea pe lungimea străzii (neputând fi cercetat) cât și în interiorul rezervației arheologice, având legătura cu termele mari²⁸. De remarcat ar fi materialul descoperit, și anume trei tegule ce aveau șampilate inițialele *PS* (1) și *COHIIFB* (2). În secțiunea S XIV – în capătul de nord al străzii, în apropierea fabricii de vată (la aprox. 5 m vest de Olt și 18 m de fosta fabrică), a fost identificată o groapă circulară cu diametrul de 1 m unde a fost identificat puțin material roman, îndeosebi ceramică, dar și o monedă din bronz foarte slab conservată.

Următorii ani au adus cu ei cercetări noi, unele realizate pe zone generoase precum cercetarea din 2010²⁹ din str. Stolniceni nr. 21A (la aprox. 100 m sud de terme) unde, pe o suprafață de 186 mp, s-a investigat o zonă ce probabil se afla lângă o locuință romană. Materialul descoperit nu a fost numeros, însă a fost dezvelită în S XVI, la aprox. -0,30 m o reprezentare antropomorfă³⁰ - un cap de meduză din ceramică.

Cu ocazia construirii de noi locuințe a fost identificat și primul mormânt de epocă romană. Acesta se afla la o adâncime de 0,50 m față de nivelul actual de călcare, fiind identificate fragmente mici de oase incinerate și un zar din os. Piesa de joc (zarul) a fost găsită la o adâncime de -0,90 m față de nivelul actual de călcare. După modul în care s-a efectuat cremația, avem o incinerație la *ustrinum*. Pe baza materialului arheologic descoperit putem atribui cronologic mormântul celei de-a doua jumătăți a secolului al II-lea p.Chr. Tipul de mormânt de incinerație în cistă de cărămidă este specific, în mare, cimitirelor din centrele urbane puternic romanizate, zonelor în care romanizarea a afectat vechile tradiții funerare sau sunt legate de

²⁶ Tulugea 2007, p. 76.

²⁷ Iosifaru et alli 2009, p. 348-350.

²⁸ Iosifaru et alli 2009, p. 349.

²⁹ Terteci, Tuțulescu 2011.

³⁰ Terteci, Tuțulescu 2011, p. 69-75.

prezența militară. Limitele cronologice ale acestui tip de înmormântare în provinciile dunărene sunt cuprinse între a doua jum. a sec. I. p.Chr. și prima jum. a sec. III p.Chr.³¹.

În anul 2007, cu ocazia trasării conductei de apă de pe strada Buridava, s-a realizat o nouă cercetare arheologică preventivă, de către arheologii din cadrul Muzeului Județean Vâlcea, Mariana Iosifaru și Ion Tuțulescu.

S-a urmărit șanțul de introducere a conductei de apă având 0,40 m lățime și o adâncime de -1,10 m, trasat pe partea stângă a drumului, notarea făcându-se astfel: S VIII (240 x 0,40 m), S X (340 x 0,40 m) orientate est-vest și S IX (560 x 0,40 m), S XI (500 x 0,40 m) orientate nord-sud. Pe toată lungimea proiectului s-a descoperit un singur nivel de locuire romană cu o grosime ce variază între 0,10-0,30 m. Datorită umpluturilor succesive (2-5 nivele de umplutură modernă aflate în anumite porțiuni) ale străzii, nivelul de epocă romană apare la o adâncime cuprinsă între 0,00-0,50 m în zona termelor. Tot atunci s-a putut observa că stratul de epocă romană dispare treptat spre zona de vest a sitului. În urma acestor cercetări se poate menționa că așezarea romană de la Buridava Romană se poate identifica cu perimetrul încadrat în forma unui patrulatier de strada Buridava³².

Cercetarea arheologică din 2014

Suprafața afectată de proiect este de 130 mp. Au fost trasate trei casete, o secțiune S.A și două șanțuri S.I-S.II. Casetele C.1-C.3, cât și S. A au fost amplasate în zona noii locuințe. Cercetarea s-a realizat manual.

Materialul arheologic descoperit în nivelul de epocă romană se prezintă sub forma fragmentelor numeroase de țigle și olane, fragmente ceramice provenind de la castroane, amfore, căni/vase cu toartă, farfurii tipul 2, după Popilian, și tipul 6, oale-borcan tipul 2, 1, 3, 11, alte fragmente provenind de la oale-borcan.

În C.1, s-au descoperit și 2 complexe închise, sub forma unor gropi menajere notate Gr.1 și Gr.2. Materialul arheologic descoperit pe proprietatea de pe str. Buridava, nr. 96, Stolniceni, se încadrează în sec. II – începutul sec. III p.Chr.³³.

³¹ Terteci, Tuțulescu 2011, p. 75.

³² Tulugea, Tuțulescu, Terteci - Raport de cercetare arheologică 2014 (mns).

³³ Tulugea, Tuțulescu, Terteci - Raport de cercetare arheologică 2014 (mns).

Cercetarea arheologică din anul 2022

Obiectivul proiectului nostru este identificarea și cartarea tuturor structurilor arheologice existente în situl arheologic Buridava romană - Stolniceni (RAN: 67561.01; LMI: VL-I-s-A-09580). Documentarea a avut în vedere realizarea unui plan coerent al sitului, care să poată oferi suportul atât de necesar pentru realizarea unor intervenții de urgență de conservare primară.

În urma realizării unor eșantioane orientative de prospecțiuni geofizice, au putut fi delimitate intervenții masive realizate în zona de nord a rezervației. De asemenea, am putut observa structuri mult mai complexe în zona așa numitelor terme mici (pl. VII). În singurul plan publicat în 1992 de către Gh. Bichir apar doar 3 încăperi, a căror planimetrie este incompletă cât și 6 ziduri, restul structurilor nefiind înregistrate (pl. V-VI). În această campanie am reușit să documentăm 13 încăperi și 28 de ziduri pe care le-am înregistrat fotografic și desenat, realizând astfel o planimetrie exactă a acestei construcții (pl. VII-VIII).

Majoritatea zidurilor au fost construite folosind, în componența fundațiilor, pietre de râu de dimensiuni mici și mijlocii legate cu mortar alb, iar elevația lor a fost realizată din pietre de carieră fasonate. S-au putut observa pentru elevația unora dintre ziduri fie asize din cărămidă (zidul Z9) cu rol în prevenirea crăpăturilor sau introducerea sporadică a unor pietre mici de râu, cu scopul de a fixa pietrele de carieră (zidurile Z18 și Z22). Pentru exemplificare putem aminti zidul Z30, cu o lungime totală de 9.00 m și o lățime de 0.80 m, construit din pietre de râu prinse cu mortar. Acest zid are orientarea NV-SE și se intersectează cu Z21 (E) și Z20 (V) apoi cu Z29 în dreptul canalului de evacuare a apei. În capătul dinspre Z21 s-a observat folosirea unei bucăți de țiglă (fragmentară) în construcția sa cât și urme de mortar. Țigla era șampilată și se pot distinge literele *COH*.

Zidurile dezvelite conturează un număr de 13 încăperi, dintre care cinci sunt absidate. Până la acest moment putem asuma rolul a doar două încăperi – C12 și C13. Camera C12 este construită odată cu C9, fiind delimitată de Z28 (N) și Z29 (S) care este un zid de formă circulară reprezentând $\frac{3}{4}$ dintr-un cerc. Astfel că încăperea C12 reprezintă o piscină cu acces din C9, în care se cobora probabil pe trei trepte vizibile parțial în interiorul camerei de-a lungul zidului Z28, la SE de acesta. Podeaua este realizată în tehnica *opus signinum*, cu o mică diferență de nivel înspre SE unde este mai ridicată (aprox. 0.15

m). Pe partea de NV, în apropierea lui Z28 apare o groapă ce sparge podeaua, de formă ovală cu latura lungă de aprox. 1 m. Nu a fost cercetată integral. Spațiul (C13) delimitat de zidurile Z10 (NV) și Z13 pe latura de NNE, Z20 spre SSE, Z9 spre NNV și Z17 spre SSE se prezintă ca un culoar îngust de 1.80 m ce se desfășoară de-a lungul încăperilor C4 (N), C5, C6 și C7 (S).

În această campanie au fost identificate două canale de scurgere. Primul, pe direcția lui Z25 înspre Z22 (N), la aprox. 3.30 m (NE) față de Z28 apare prima cărămidă a sa. Acest canal are o lungime de 1 m și o întrerupere de 1 m către Z25' (aproximativ 1 m) după care zidul se continuă pe o lungime de aproximativ 1.3 m și se intersectează cu Z22. Cel de al doilea canal (de deversare a apei), se află în partea nord-estică a Z29, construit din piatră de râu legată cu mortar, iar în cea mai mare parte distrus.

În cursul campaniei din anul 2022, am reușit completarea planimetriei așezării prin adăugarea planului complet al clădirii T2. Cercetările de teren au fost dublate de prospecțiuni geofizice cu caracter preliminar, realizate în proximitatea celor două clădiri. Prin cadrul prospecțiunilor geofizice s-a documentat parțial afectarea sitului prin construirea unei conducte magistrale care a afectat structurile constructive antice. Investigațiile viitoare se vor axa pe colectarea datelor stratigrafice, care pot oferi informații cronologice despre funcționarea clădirilor T1 și T2, cât și pe completarea informațiilor lacunare din vechile săpături. De asemenea, se impune o extindere a prospecțiunilor geofizice, care vor putea conduce la o mai bună documentare a planimetriei sitului.

Observațiile făcute asupra structurilor de zidărie, coroborate de studiile de parament, studiile mineralogice și analiză a compoziției mortarelor, reprezintă o parte din documentația necesară realizării proiectului de conservare primară.

BIBLIOGRAFIE

Bichir 1982 – Gh. Bichir, *Cercetările arheologice de la Stolniceni Râmnicu Vâlcea*, Buridava, 4, 1982, p. 43-54.

Bichir et alii 1992 – Gh. Bichir, A. Sion, P. Bardașu, *Așezarea de la Stolniceni, Buridava, jud. Vâlcea*, Materiale și cercetări arheologice. A XVII-a Sesiune anuală de rapoarte. Ploiești 1983 (1992), p. 255-268.

Bogdan-Cătănciu 1981 – I. Bogdan-Cătănciu, *Evolution of the System of Defence Works in Roman Dacia*, BAR IS 116, Oxford, 1981.

Fink 1958 – R. Fink, Hunt's Pridianum: *British Museum Papyrus 2851*, The Journal of Roman Studies, vol. 48, No. 1/2, 1958, p. 102-116.

Iosifaru 2011 – M. Iosifaru, *Situri arheologice din orașul Ocnele Mari, județul Vâlcea*, Buridava, 9, 2011, p. 82-94.

Iosifaru et alii 2008 – M. Iosifaru, I. Tuțulescu, C. Tulugea, O. Părăușanu, *Stolniceni, mun. Râmnicu Vâlcea, jud. Vâlcea, Punct: str. Buridava*, Cronica cercetărilor arheologice din România. Campania 2008, 2009, p. 348-350.

Măndescu, Sîrbu 2022 – D. Măndescu, V. Sîrbu, *Scent of Archaeology on the roads in the heart of Europe, in the eve of the Enlightenment: sites and sights on the Visconti's Mappa della Transilvania (1699)*, în ed.: V. Sîrbu, D. Ștefan, M. Ștefan, *Hidden Landscapes: The Lost Roads, Borders and Battlefields of the South-Eastern Carpathians*, 2022, p. 39-58.

Marcu, Szabo 2020 – F. Marcu, M. Szabo, *New data on the Roman temporary camps in Șureanu Mountains*, ActaMN, 57, 1, 2020, p. 63-87.

Matei-Popescu 2007 – Fl. Matei-Popescu, *On the presence of the cohort IX Batavorum milliaria equitata in Moesia Inferior*, ActaMN 41-42 (2004-2005), 2007, p. 55-60.

Matei-Popescu 2010 – Fl. Matei-Popescu, *The Roman Army in Moesia Inferior*, Bucharest.

Nemeti, Dana 2017 – S. Nemeti, D. Dana, *Malva, la colonie perdue de la Dacie Inférieure*, ActaMN, 54, 1, 2017, p. 207-230.

Nubar, Purcărescu 1972 – H. Nubar, P. Purcărescu, *Note pe marginea unui tezaur monetar din epoca romană, descoperit la Râureni, județul Vâlcea*, Buridava, I, 1972, p. 161-172.

Petre 1968 – Gh. Petre, *Cuptor de olar cu vase dacice și romane la Buridava*, SCIV, 19, 1, 1968, p. 147-158.

Purece, Tuțulescu 2016 – S. Purece, I. Tuțulescu, *Descoperiri monetare din posibilul centru administrativ roman al exploatării salinifere din zona Ocnelor Mari*, Transilvania, 10, 2016, p. 1-6.

Terteci, Tuțulescu 2011 – C. Terteci, I. Tuțulescu, *Un fragment ceramic antropomorf descoperit la Stolniceni-Buridava romană, jud. Vâlcea*, Litua, XIII, 2011, p. 69-75.

Tudor 1968 – D. Tudor, *Centrul militar roman de la Buridava*, SMMIM 1, 1968, p. 17-30.

Tudor 1972 – D. Tudor, *Câteva probleme ale epocii romane în lumina cercetărilor arheologice de la Buridava*, Buridava, 1, 1972, p. 29-36.

Tudor, Purcărescu 1976 – D. Tudor, P. Purcărescu, *Prima campanie de săpături arheologice de la Buridava dacă*, Buridava, II, Rm. Vâlcea, 1976, p. 41-44.

Tulugea 2007 – C. Tulugea, *Cronica cercetărilor arheologice din anii 2006-2007 in județul Vâlcea*, Buridava, 5, 2007, p. 70-81.

Tulugea 2020 – C. Tulugea, *In Memoriam Petre Purcărescu*, Buridava, XIV, 2020, Rm. Vâlcea, p. 288-289.

Tuțulescu, Terteci 2022 – I. Tuțulescu, C. Terteci, *Raport preliminar al diagnosticului arheologic realizat la Căzănești, punct La Plută, județul Vâlcea*, Litua, XXIV, 2022, p. 7-58.

Țentea, Popescu 2015 – O. Țentea, F. Matei-Popescu, *Why there? The preliminaries of constructing the roman frontier in south-east Dacia*, Acta Musei Napocensis 52/I, p. 109-130.

Țentea et alii 2022 – O. Țentea, F. Matei-Popescu, V. Călina, *Limes Alutanus: drumul și castelele din zona defileurilor. Limes Alutanus: the Road and Fortifications in the Gorges' Areas*, în: *Arheologia trecerii*

de la epoca târzie a fierului la epoca romană în Dacia. Contacte și conflicte în secolele I – II p. Chr., Maria-Magdalena Ștefan, Alexandru Popa, Dan Ștefan (ed.), Editura Cetatea de Scaun, 2022, p. 233-278.

PLANȘE/PLATES

Pl. I. Stolniceni – Râmnicu Vâlcea, Buridava, localizarea sitului/ Stolniceni – Râmnicu Vâlcea, Buridava, site location;

Pl. II. Stolniceni – Râmnicu Vâlcea, Buridava, localizarea sitului în provincia Dacia/ Stolniceni – Râmnicu Vâlcea, Buridava, site location in the province of Dacia;

Pl. III. Stolniceni – Râmnicu Vâlcea, Buridava, ortofotoplanuri (2020, 2021, 2022)/ Stolniceni – Râmnicu Vâlcea, Buridava, orthophotos (2020, 2021, 2022);

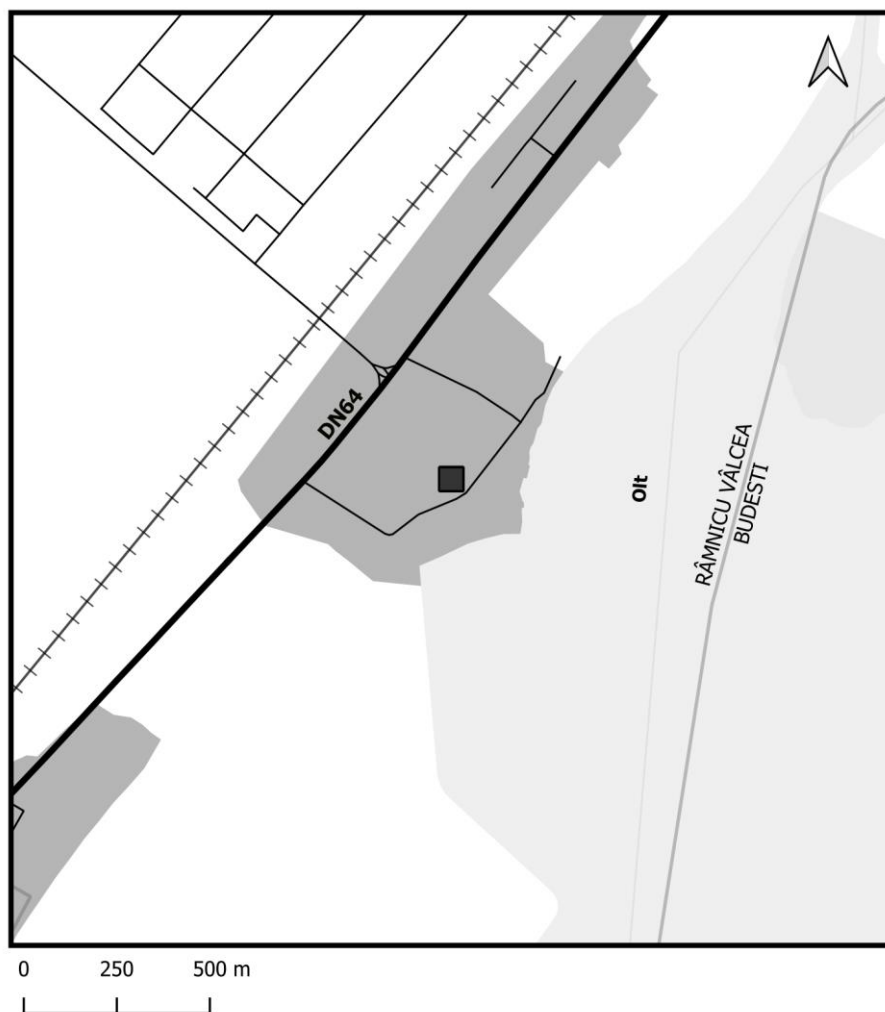
Pl. IV. Stolniceni – Râmnicu Vâlcea, Buridava, fotografie oblică din dronă, vedere dinspre nord – est (2022)/ Stolniceni – Râmnicu Vâlcea, Buridava, oblique drone photograph, northeast view (2022);

Pl. V. Stolniceni – Râmnicu Vâlcea, Buridava, suprapunerea planului (Bichir et al. 1992: fig. 1) pe ortofotoplan 2021/ Stolniceni – Râmnicu Vâlcea, Buridava, site plan (Bichir et al. 1992: fig. 1) overlaid on 2021 orthophoto;

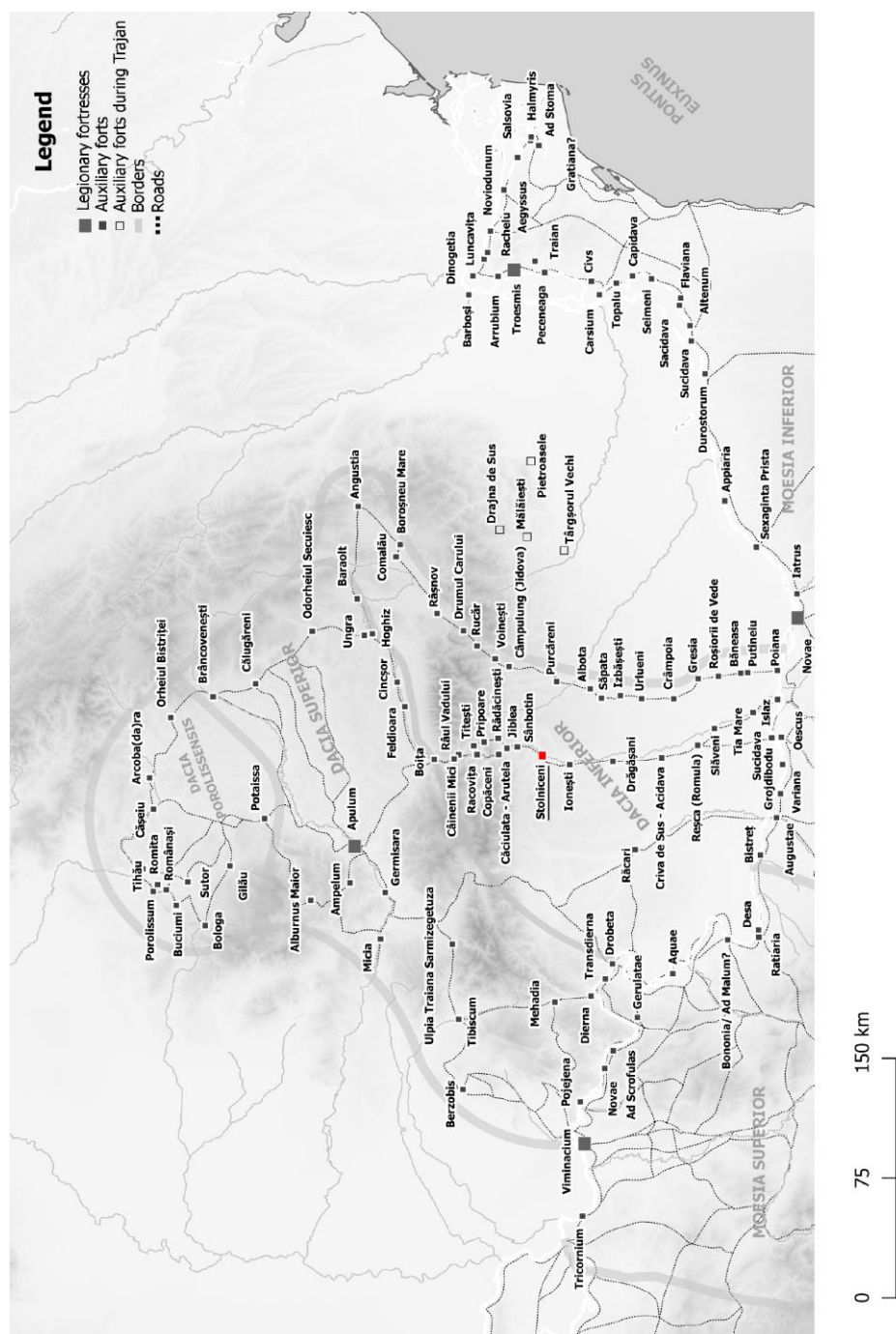
Pl. VI. Stolniceni – Râmnicu Vâlcea, Buridava, suprapunerea planului din T2 (Bichir et al. 1992: fig. 1) pe ortofotoplan 2022/ Stolniceni – Râmnicu Vâlcea, Buridava, site plan (Bichir et al. 1992: fig. 1) overlaid on 2022 orthophoto;

Pl. VII. Stolniceni – Râmnicu Vâlcea, Buridava, planul general de situație a T2 din 2022/ Stolniceni – Râmnicu Vâlcea, Buridava, T2 site plan of 2022;

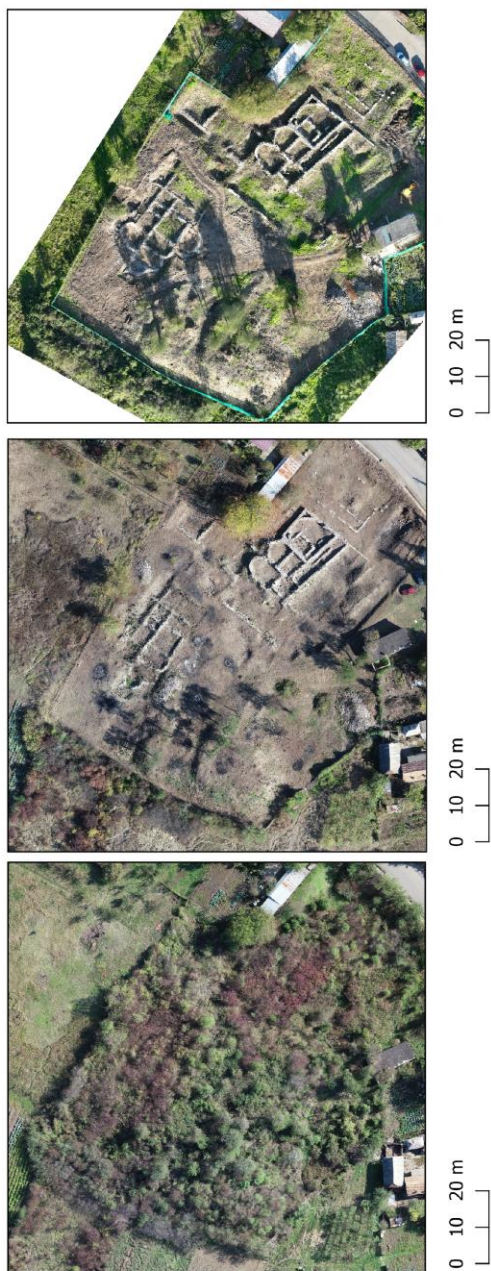
Pl. VIII. Stolniceni – Râmnicu Vâlcea, Buridava, planul prospecțiunilor magnetometrice din 2022/ Stolniceni – Râmnicu Vâlcea, Buridava, T2 (ST70 projection) detailed site plan of 2022.

Pl. I. Stolniceni – Râmnicu Vâlcea, Buridava, localizarea sitului

Pl. II. Stolniceni – Râmnicu Vâlcea, Buridava, localizarea sitului în provincia Dacia

Pl. III. Stolniceni – Râmnicu Vâlcea, Buridava, ortofotoplanuri (2020, 2021, 2022)

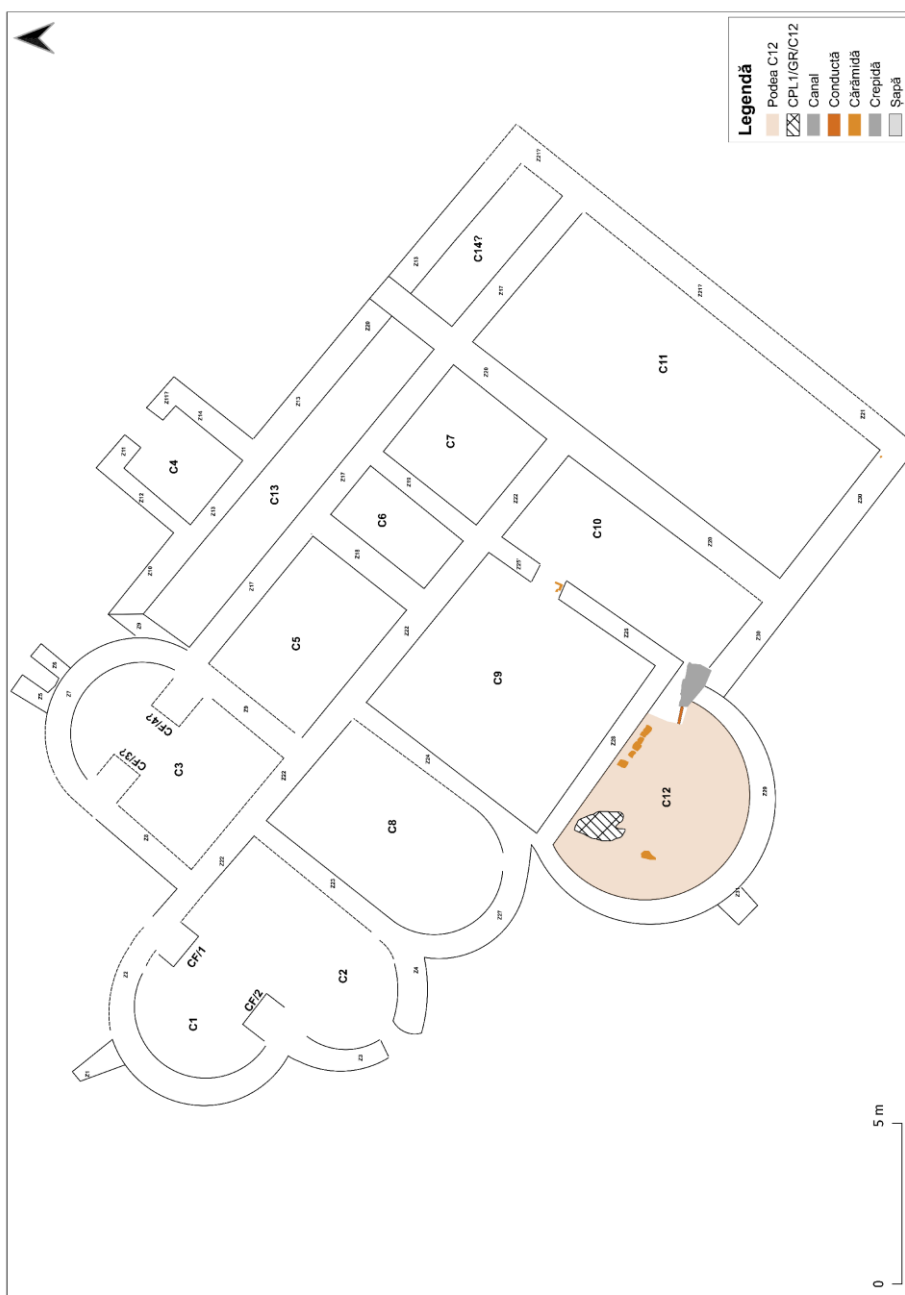
Pl. IV. Stolniceni – Râmnicu Vâlcea, Buridava, fotografie oblică din dronă, vedere dinspre nord – est (2022)

Pl. V. Stolniceni – Râmnicu Vâlcea, Buridava, suprapunerea planului
(Bichir et al. 1992: fig. 1) pe ortofotoplan 2021

Pl. VI. Stolniceni – Râmnicu Vâlcea, Buridava, suprapunerea planului
din T2 (Bichir et al. 1992: fig. 1) pe ortofotoplan 2022

Pl. VII. Stolniceni – Râmnicu Vâlcea, Buridava, planul general de
situație a T2 din 2022

Pl. VIII. Stolniceni – Râmnicu Vâlcea, Buridava, planul
prospecțiunilor magnetometrice din 2022

Un denar rar de la Octavianus Augustus Caesar din colecția prof. univ. dr. Titu Georgescu

*Valentin Dolfi**

* Biblioteca Publică „Alexandru Iliescu”, Băile Govora, România, e-mail: bibliotecagovora@yahoo.com.

Abstract: *A rare denarius from Octavianus Augustus Caesar from the collection of Professor Titu Georgescu, PhD. At the invitation of Mrs. Elena Georgescu, I researched on several occasions, the personal library of Professor Titu Georgescu, who in 1999, chose to settle permanently in Râmnicu Vâlcea.*

For me, passionate about numismatics, it was a great surprise to find in the professor's archive, a very interesting collection of coins dating from the Roman and Byzantine period, but also coins with the effigies of Kings Carol I, Ferdinand and Michael, up to the coins of the Romanian People's Republic. In particular, it caught my attention a group of coins displayed in a glass frame, as numismatic collections used to be kept long ago, received as a gift by Professor Titu Georgescu, from the passionate researcher and collector Gheorghe Georgescu, from the city of Corabia, Olt County.

About Gheorghe Georgescu, the collector from Corabia, wrote Professors D. Berciu, D. Tudor and V.G. Paleolog, who have been doing research in this area since 1934. References to the collection of antiquities Gh. Georgescu-Corabia were also made by Vasile Opriș, Ion Berciu, Constantin C. Petolescu, Ion T. Dragomir and Ioan Oriș. Gh. Georgescu-Corabia was a collector in love with the vestiges of the local past, with concerns for the discovery and research of prehistoric and Roman archaeological evidence, including numismatics, which through his activity, saved from destruction and alienation testimonies that made important contributions in clarifying some issues from very important periods of our history.

Of the greatest importance is that his collection formed the basis of the organization, in 1951, of the Museum of Archaeology and Ethnography in Corabia, the collector Gh. Georgescu being considered the founder of this museum.

I present in this article a denarius issued by the monetary magistrate Lucius Aquillius Florus, during the reign of Octavianus

Augustus Caesar, the first Roman Emperor. The coin is rare and is one of the 20 ancient coins given by the collector Gh. Georgescu-Corabia, to the Professor Titu Georgescu.

Keywords: Octavianus Augustus Caesar, denarius, numismatic collection, Professor Titu Georgescu, PhD.

La invitația doamnei Elena Georgescu, am cercetat în mai multe rânduri biblioteca personală a profesorului universitar Titu Georgescu, care, în anul 1999, a ales să se stabilească definitiv la Râmnicu Vâlcea. În vasta bibliotecă a profesorului am găsit numeroase lucrări de istorie națională, din sfera preocupărilor sale, dar și lucrări de filosofie, drept, sociologie și literatură, multe dintre ele cu dedicații de la colaboratorii săi, dar și de la studenții pe care i-a îndrumat în activitatea de studiu și de cercetare. Conform dorinței profesorului, o parte a bibliotecii sale a fost donată Bibliotecii Județene „Antim Ivireanul”, în anul 2004, când Consiliul Municipal și Primăria din Râmnicu-Vâlcea i-au acordat titlul de Cetățean de Onoare, acțiunea de donație fiind în desfășurare.

Pentru mine care sunt pasionat de numismatică, a fost o mare surpriză să găsesc în arhiva profesorului o deosebit de interesantă colecție de monede datând din perioada romană și bizantină, dar și monede cu efiigiile regilor Carol I, Ferdinand și Mihai, până la monedele Republicii Populare Române. În mod deosebit mi-a atras atenția un grupaj de monede încadrate într-o ramă cu geam, așa cum se păstrau mai demult colecțiile numismatice, primit în dar de profesorul Titu Georgescu, de la pasionatul cercetător și colecționar Gheorghe Georgescu, din orașul Corabia, pe care a avut bucuria să-l cunoască mult mai târziu, deși amândoi erau născuți în același oraș-port la Dunăre, purtau același nume de familie și au locuit în tinerețe pe aceeași stradă C. A. Rosetti. Semnificativă coincidență pentru doi oameni, un istoric și un colecționar, pasionați de păstrarea și punerea în valoare a vestigiilor naționale.

Profesorul Titu Georgescu a păstrat în biblioteca personală și câteva lucrări de istorie cu dedicații deosebit de frumoase, datorite de colecționarul Gheorghe Georgescu, cel care poate fi o mândrie și un exemplu de dăruire pentru Corabia de ieri și de astăzi. Pe una dintre lucrările care prezintă rezultatul cercetărilor arheologice de la Cetatea romană de la Sucidava (Celeiu) și din alte zone ale Olteniei, colecționarul Gheorghe Georgescu, în dedicația pentru istoricul Titu

Georgescu, a scris: „Cu deosebită stimă și prețuire pentru dragostea ce purtați locului natal. 25 noiembrie 1967”. Toate materialele dăruite istoricului și profesorului Titu Georgescu, de colecționarul Gheorghe Georgescu, vor fi donate la dorința familiei, Muzeului de Istorie Corabia, jud. Olt.

Despre Gheorghe Georgescu, colecționarul din Corabia, au scris profesorii D. Berciu, D. Tudor și V.G. Paleolog, care au făcut cercetări în această zonă încă din anul 1934, și cu care au ținut permanent legătura, informându-se și sfătuindu-se. Una dintre primele mențiuni referitoare la activitatea colecționarului Gh. Georgescu, o găsim în articolul „*O colecție de antichități din județul Romanați - Gh.Georgescu-Corabia*”, publicat în anul 1934, în “Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”¹, sub semnătura profesorului D. Berciu: “D. Gh.Georgescu, directorul Băncii Comerțului din Corabia, a adunat și a conservat o mulțime de antichități de tot felul, datând din vremurile îndepărtate ale neoliticului nostru și până în epoca mai veche românească. Prin zelul și sacrificiile sale materiale, d.Gh. Georgescu a reușit să suplinească un gol: lipsa unui muzeu județean, a cărui prezență ar fi fost necesară în regiunea aceasta, așa de bogată în mărturii ale trecutului și asupra căreia au atras atenția încă de mult Cesar Bolliac și Alexandru Odobescu [...] Merită, pe de altă parte a se sublinia aici și grija deosebită a d-lui Georgescu de a căuta să fie totdeauna în strânsă legătură cu cei ce se interesează direct de mersul descoperirilor oltene, cea ce constituie, de sigur, o justificată laudă. Multe dintre obiectele colecției d-sale câștigă o reală valoare științifică și prin aceia că li se pot determina condițiile de găsim. Deocamdată ne mărgenim a prezenta numai majoritatea materialelor caracteristice pro-și pro-toistorice din colecția de la Corabia, făcându-ni în același timp și o plăcută datorie de a semnala specialiștilor existența unei secții clasice destul de bogate, formată din monumente sculpturale, întregi sau fragmentare: ceramică, ustensile, opaițe și mai ales numeroase monete de aramă, de bronz și argint, helenistice, republicane și imperiale romane”.

În anul 1937, revenind asupra aceluiași subiect, profesorul D. Berciu publică lucrarea *Colecția de Antichități Gh. Georgescu*,

¹ Berciu 1934, p. 74-85.

*Corabia: cercetari și săpături arheologice*², amplu completată cu informații și ilustrații noi, evidențiind prin cuvinte laudative pe colecționarul corăbian, care fiind doar funcționar superior la Banca comercială din orașul Corabia: “din modestele domniei sale mijloace a subvenționat săpăturile ce le-am făcut în ultimii trei ani cu domnia sa, în diferite părți ale Județului Romanați. Din salariul său de la bancă a subvenționat ani la rând această activitate din pasiune și răspundere pentru valorile trecutului”.

Întocmind un catalog al aceleiași colecții, profesorul Dumitru Tudor³ scria în anul 1936: “În colecția d-lui Georgescu se găsesc mai multe mii de monete, toate achiziționate din Câmpia românățeană. Cele mai vechi sunt din epoca helenistică și republicană romană, de aur și argint. Majoritatea o formează cele imperiale romane din sec. II și III d. Chr. Nu lipsesc nici cele bizantine, între care și câteva piese de aur. Un catalog al lor nu l-am putut face până acum, cerându-mi mult timp și manuale de numismatică la îndemână”.

În studiul *Arheologia preistorică a Olteniei*, publicat în două numere consecutive din “Arhivele Olteniei”⁴, profesorul D. Berciu face din nou referire la colecția Gh. Georgescu-Corabia. Referiri la colecția de antichități Gh. Georgescu-Corabia au mai făcut și Vasile Opreș⁵, Ion Berciu⁶, Constantin C. Petolescu, Ion T. Dragomir⁷ și Ioan Oriș⁸.

Gh. Georgescu-Corabia a fost un colecționar îndrăgostit de vestigiile trecutului local, cu preocupări pentru descoperirea și cercetarea mărturiilor preistorice și de arheologie romană, inclusiv numismatice, care prin activitatea sa a salvat de la distrugere și înstrăinare mărturiile care au adus importante contribuții în clarificarea unor probleme din perioade foarte importante ale istoriei noastre. De cea mai mare importanță este însă faptul că respectiva colecție a stat la baza organizării, în anul 1951, a Muzeului de Arheologie și Etnografie

² Berciu 1937, p. 53. Din această lucrare păstrez în colecția personală un exemplar cu autograful marelui colecționar: “Nepotei mele Pufa, drept prețuire pentru dragostea ce poartă cu mult drag vestigiilor arheologice din trecutul îndepărtat al poporului nostru – Corabia 4 aug 1969 Geo”.

³ Tudor 1936, p. 389.

⁴ Berciu 1939a, p. 2-3; Berciu 1939b, p. 370-371.

⁵ Opreș 1976, p. 20.

⁶ Berciu, Petolescu 1976, p. 59.

⁷ Dragomir 1983, p. 67.

⁸ Oriș 1994.

Corabia, colecționarul Gh. Georgescu fiind considerat întemeietorul muzeului.

Prezint în articolul de față, un denar emis de magistratul monetar Lucius Aquillius Florus, în timpul domniei lui Octavianus Augustus Caesar, primul împărat roman. Moneda este rară și face parte dintre cele 20 de monede antice dăruite de colecționarul Gh. Georgescu-Corabia, profesorului universitar Titu Georgescu: denar; Roma; 19-18 î.Chr.; Ag; 3,81 g; 19,40 mm; Av. L AQVILLIVS FLOR – VS III VIR, Capul lui Sol⁹ încununat de raze spre dreapta; Rv. CAESAR·AVGVSTVS, cvadrigă spre dreapta, deasupra într-un coș trei spine de porumb; în exergă S.C.

Potrivit profesorului D. Berciu¹⁰, monedele din secțiunea numismatică a colecției Gh. Georgescu-Corabia, provin în general din descoperiri întâmplătoare de pe teritoriul Olteniei, deci și moneda prezentată de noi în acest articol.

BIBLIOGRAFIE

Berciu 1934 – D. Berciu, *O colecție de antichități din județul Romanați*–Gh.Georgescu-Corabia, în “Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, Anul XXVII, fasc. 80, Așezământul tipografic “Datina Românească”, Vălenii de Munte, aprilie-iunie 1934, p. 74-85; <https://patrimoniu.ro/images/BCMI/Buletinul-Comisiunii-Monumentelor-Istorice-1934-anul-XXVII.pdf>

Berciu 1937 – D. Berciu, *Colecția de Antichități Gh. Georgescu, Corabia: cercetări și săpături arheologice*, Unirea, Tipografie și legătorie de cărți, Caracal, 1937, 85 p.

Berciu 1939a – D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei, “Arhivele Olteniei”* nr. 101-103, Anul XVIII, ianuarie-iunie 1939, Editura Ramuri, Craiova, p. 2-3.

Berciu 1939b – *Arheologia preistorică a Olteniei: Epoca bronzului, a fierului și a migrațiunei popoarelor*, “Arhivele Olteniei” nr. 104-106, Anul XVIII, iulie-decembrie 1939, Editura Ramuri, Craiova, p. 370-371;
http://82.77.64.216/opac/bibliographic_view/223493;jsessionid=AE05

⁹ Zeul Soarelui în mitologia romană, n.n. porumb; în exergă S.C.

¹⁰ Berciu 1937, p. 53.

11D2191AF69F60086514D02C97BC?pn=opac%2FSearch&q=author_sort%3A%22plante%22&lang=rum.

Berciu, Petolescu 1976 – Ion Berciu, Constantin C. Petolescu, *Les cultes orientaux dans la Dacie méridionale*, avec un frontispice, une carte et 32 planches, E.J.Brill, Leiden, Netherlands, 1976, p. 59.

Dragomir 1983 – Dr. Ion T. Dragomir, *Vultur de bronz, o nouă emblemă militară romană descoperită în sudul roman al Moldovei*, Muzeul Național, VII, București, 1983, p. 63-68; <http://muzeulnationaljournal.ro/?articol=26926-vultur-de-bronz-o-noua-emblema-militara-romana-descoperita-in-sudul-roman-al-moldovei-aigle-en-bronze-un-nouveau-embleme-militaire-romain-decouvert-au-sud-romain-de-la-moldavie>.

Opriș 1976 – Vasile Opriș, *O istorie a ceramicii preistorice din colecția Maria și dr. George Severeanu*, Revista de Cercetări Arheologice și Numismatice, Anul II, nr. 2, 2016, p. 20; http://rcan.muzeulbucurestiului.ro/fisiere/02-Revista-de-Cercetari-Arheologice-si-Numismatice-Anul-II-nr-2-2016_012.pdf.

Oriș 1994 – Ioan Oriș, *Istoria Muzeelor din România*, Editura Museion, București, 1994; <http://muzeum.szovata.ro/roman/muznas.htm>.

Tudor 1936 – D. Tudor, *Colecția Gh. Georgescu-Corabia. Catalog descriptiv și figurativ (1930-1936)*, “Arhivele Olteniei”, 15, nr. 86-88, iulie-decembrie 1936, p. 373-389. <http://www.digibuc.ro/colectii/arhivele-olteniei---1936-c2631>.

Fig.1. Denar, Caesar Augustus, 19-18 î.Chr. (mărime 4x1)

Din istoria cărții vâlcene. Centrul de la Bistrița

Dragoș-Ionuț Ecaterinescu*

* Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea, Râmnicu Vâlcea, România, e-mail: dragosecaterinescu@yahoo.ro.

Abstract: *From the History of Vâlcea Book. The Center of Bistrița.* Over the centuries, the Bistrita monastery has been a strong cultural center. In the seventeenth century there was a printing school here. Here, the most numerous copies of Romanian manuscripts were made, thus contributing to the development and flourishing of the Romanian language and literature.

Keywords: Bistrița, cultural center, diptych, print.

Pretutindeni în Europa, statele feudale creștine s-au dezvoltat în paralel cu ierarhia lor bisericească, iar aceasta a presupus întotdeauna existența unor centre culturale bisericești, având, la început, o organizare canonică scăzută, cu o viață monahală care se întemeia mai ales pe faptele de credință ale sihaștrilor.

În deceniile care au urmat înființării, la 1359, a Mitropoliei Ungrovlahiei, au fost ridicate primele mănăstiri cu o organizație canonică în Țara Românească. Ele au apărut, de obicei, pe urmele vechilor lăcașuri din epoca precedentă, în partea de piemont, de la nord-vest, a statului muntean, adică acolo unde fuseseră întemeiate voievodatele din 1247¹. Împrejurarea că atât organizația de stat propriu-zisă, cât și cea bisericească s-au dezvoltat într-o zonă geografică unică, dovedește că înființarea în secolul al XIV-lea a marilor mănăstiri a avut mai ales cauze interne, fiind consecința unui anumit grad de dezvoltare a statului feudal, reprezentând partea cea mai veche și mai bine apărută a Țării Românești.

Așa se explică de ce primele mănăstiri importante din Țara Românească au apărut în nordul Olteniei, care forma cea mai mare parte a acestei zone.

Paul de Alep² relatează despre mănăstirea Bistrița, Tismana și alte mănăstiri din nordul Olteniei, semnalând atent mijloacele pe care le

¹ Costin 1958, p. 386.

² Paul de Alep a fost un arab creștin originar din Siria, arhidiacon în Antiohia, care l-a însoțit pe patriarhul Macarie în călătoriile sale în Țările Române și Rusia, acesta a

pot folosi călugării în apărarea lor și condițiile generale de siguranță în care se desfășoară aici viața oamenilor³.

Relatările despre aceste locuri, ale arhidiaconului arab, amintesc de cele cuprinse într-un act din 1748, prin care o jupâneasă din Craiova, soția lui Drăghici Brătășanul, dăruiește o moșie unui schit din nordul județului Vâlcea: ea arată că a înzestrat lăcașul nu numai pentru că este sărac și lipsit de parohie, dar și fiindcă se află „în partea muntelui, să-l avem de mângâiere la vremi de primejdii, fiind partea pământului acestuia cu vremuri tulburate pururea”⁴.

Mănăstirea Bistrița este zidită între anii 1492-1494 de Barbu Craiovescu, banul Craiovei, cu frații săi: Pârvu vornicul, Danciu armașul și Radu postelnicul.

În anul 1509 a fost distrusă din temelie de către Mihnea Vodă, care a luptat împotriva Craioveștilor, fiind refăcută tot de boierii Craiovești în timpul domniei lui Neagoe Basarab. De-a lungul timpului, Bistrița a fost renovată de mai multe ori, iar în anul 1810 a fost afectată de cutremur⁵.

În anul 1860, Alexandru Odobescu a descoperit comoara de cărți păstrată la mănăstirea Bistrița, printre care se afla și psaltirea sârbească a lui Branko Mladenovici (1346).

Comoara de la Bistrița, care este de o reală valoare artistică și culturală, număra 48 de manuscrise slave, 21 românești, sute de cărți ieșite din tiparnițele țării și altele, în limba greacă, venite din Veneția.

Din biblioteca Bistriței se cuvine să fie menționate câteva dintre lucrările care i-au dat atâta strălucire în trecut: Cartea lui Branko Mladenovici, scrisă în 1346, „prima carte străină aflată pe pământ românesc, având cea mai veche dată certă”⁶; Manuscrisul lui Marcea (1519), „pe care îl putem socoti ca unul dintre cele mai frumoase scrieri aparținând Olteniei”⁷; Tipăriturile lui Macarie, *Varlaam și Ioasaf*, text slavon cu traducere românească de Udriște Năsturel (1646); *Viața patriarhului Nifon* (1691); *Isopie sau fabulele lui Isop*

scris o carte în limba arabă ce cuprinde date istorice prețioase, referitoare atât la țara noastră cât și la poporul român. Cartea a fost tradusă în limba română de Emil Cioran și a apărut prima dată la București în 1900.

³ Mănăstirea Bistrița, renumită în acest ținut, se află situată într-o vale singuratică, cu un singur drum, „într-o poziție asemănătoare cu cea a mănăstirii Cozia, întocmai ca o fortăreață”, în Paul de Alep 1900, p. 177.

⁴ Iorga 1929, p. 19.

⁵ Marinoiu 1981, p. 21.

⁶ Theodorescu 1970, p. 869.

⁷ Theodorescu 1970, p. 869.

înțeleptul (1721); *Ceaslov* tipărit de mitropolitul Kievului, Petru Movilă (1643); *Psaltirea slavonă și românească* a lui Coresi (1549).

De remarcat că, în loc să continue arta caligrafică a lui Nicodim din cadrul centrului de cultură de la Tismana, Bistrița se situează pe linia culturală începută de Gavril Uric, vestitul caligraf de la Neamț, din timpul domniei lui Alexandru cel Bun.

Tot acolo s-au găsit de Alexandru Odobescu cele nouă tipărituri ale lui Macarie: 7 exemplare din *Liturghierul* de la 1508 și 2 exemplare din *Evanghelia* de la 1512, fapt pentru care putem afirma că prima tipografie a Țării Românești nu putea fi în alt loc decât la Mănăstirea Bistrița.

Un *Evangheliar* s-a aflat aici ca exemplar comun, și un altul, tipărit în mod excepțional pe pergament, având toate vignetele și inițialele, precum și frontispiciile executate de mână, și nu grafic, fiind realizat cu o desăvârșită măiestrie artistică. Acest exemplar, aflat astăzi la Muzeul de Artă Veche Apuseană „Ing. Dumitru Minovici”, este cea mai frumoasă tipăritură a vechii culturi.

Biblioteca Bistriței este una dintre cele mai însemnate pe care le-a avut țara noastră în trecut, demonstrând că aici a fost un puternic centru de iradiere culturală. S-au mai aflat acolo: *Varlaam și Ioasaf*, text slavon cu traducere românească de Udriște Năsturel (1646), *Isopia* (1721), *Ceaslovul* lui Petru Movilă (1643), *Pravila bisericească*, etc.

În manuscrisul „*Mănăstirea Bistrița și schiturile ei*”, Alexandru Odobescu nota următoarele: „*Pomelnicul cel mare ce se găsește astăzi la mănăstirea Bistrița, foarte rău păstrat, nu este chiar cel vechi ctitoricesc; de ne este iertat a da credință deplinei lui asemuii cu al Bolniței de la aceeași mănăstire, am zice că și dânsul, ca cel de la Bolniță, e transcris de pe altul mai vechi, la anul 1752, în a doua domnie a lui Grigorie al II-lea Ghica Voevod*”⁸.

Grigore Tocilescu considera același pomelnic ca datând de la începutul secolului al XIX-lea⁹.

În sfârșit, menționăm că la o inventariere recentă a manuscrisului cu pricina a fost lipită o etichetă cu inscripția: «*Pomelnicul mănăstirii Bistrița. Anul 1810*».

Pomelnicul Bistriței, păstrat în biserica mare a mănăstirii, se prezintă sub forma unui manuscris cu 94 de file (dintre care cele două

⁸ Odobescu 1968, p. 211.

⁹ Tocilescu 1887, p. 50.

liminare sunt numerotate și sunt contemporane cu legătura), legat în piele la sfârșitul secolului trecut. Pe cotor este trecut cu litere latine: «*Pomelnicul monastirii Bistrița*». Legătura este ulterioară descrierii lui Odobescu, căci altfel nu ar fi precizat: «foarte rău păstrat».

În afară de o introducere și un «*Cuvânt înainte al pomelnicului acestuia*», în acesta inițial erau trecuți numai domnitorii, arhieriei țării, egumenii mănăstirii și ctitorii (Craioveștii, întemeietorii mănăstirii și Brâncovenii, ctitori la sfârșitul secolului al XVII-lea). Ulterior, pomelnicul a fost completat până pe la mijlocul secolului al XIX-lea cu numele diversilor donatori sau binefăcători ai mănăstirii.

Cea mai mare parte a pomelnicului este opera monahului Pahomie de la mănăstirea Bistrița, a fost scris în totalitate cu cerneală rădăcinie într-o limbă chirilică imitând-o pe cea de tipar, literele fiind înclinate ușor spre dreapta. Titlurile, inițialele, unele nume și câte o mențiune istorică apar în chinovar.

Centrul de la Bistrița a beneficiat în existența sa de numeroase componente mănăstirești mai mici, adăugând astfel ceva în plus marelui complex central. Aceste danii au existat și în funcție de situația demografică a țării, ca urmare, se găsesc puține cazuri în secolul al XVI-lea, datorită luptelor dese pentru ocuparea tronului din secolul respectiv. Și totuși, din această vreme se poate menționa dania din 23 mai 1568, prin care Petru Vodă cel Tânăr dă o carte mănăstirii Bistrița „ca să-i fie metoh dumnezeiasca biserică din locul care se cheamă Crucișoara, care este aproape lângă satul Potel. Și a fost acea dumnezeiască biserică pe ocina sfintei mănăstiri mai sus zise, clădită de Dumitru Baba, încă din zilele răposatului părinte al domniei mele Mircea Voevod”¹⁰. Este vorba aici de o localitate din întinsele proprietăți pe care le posedau Craioveștii, în Oltenia de Jos, mai precis în ținutul de baltă al Romanaiților. Mai târziu și mai ales către sfârșitul secolului al XVII-lea daniile se înmulțesc.

Schiturile și metocurile Bistriței se aflau pe o mare arie de teren din țară, pornind din preajma mănăstirii matcă și ajungând până la București, chiar la extrema răsăriteană a țării, în ținutul Râmnicului Sărat. De unele dintre acestea s-au ocupat învățați ca Alexandru Odobescu, Virgil Drăghiceanu și alții.

Domnitorul Constantin Brâncoveanu, ca și înaintașul său Matei Basarab, au ajutat ctitoria Banoveților de la Bistrița, iar *Pârscovenii*,

¹⁰ DIR 1968, p. 266.

înrușiți cu marii ctitori, prin fiica lui Preda Brâncoveanu, Anița, nu au uitat să aibă grijă de aceasta.

Prima donație din secolul al XVII-lea este aceea din 9 ianuarie 1684 pe care o face Teodor ieromonah de la biserica din Prund (cu hramul *Sf. Nicolae*, Vlădica) din București, prin care închină Bistriței o chilie de piatră în rândul chiliilor bisericii. Dania este întărită de mitropolit, precum și de episcopii de Râmnic și de Buzău. Între martori figurează și Constantin Brâncoveanu, viitorul domnitor și căpitanul Constantin Filipescu. Închinarea se făcea cu garanții¹¹.

Curând, la 15 martie 1687, Fiera vătaful și cu soția sa Constantina, închină schitul lor de la Ocna, mănăstirii Bistrița, fixând și averile lui. Deosebit de important este și numărul mare al martorilor, printre care se remarcă și Constantin Brâncoveanu, pe atunci *logofăt*.

În anul 1690, Bistrița mai avea un schit – Scăunelul – în apropiere de mănăstire, întemeiat de Paisie arhimandritul. Negoită logofătul și Marta monahia, copiii lui Neagoe căpitanul dau acestui schit partea lor de moșie din Osica (Romanai) la 8 februarie 1690. Ceva mai târziu, același schit primește o vie la Pietrari, în județul Vâlcea.

Mănăstirea Bistrița a avut un schit și la Băbeni (Vâlcea), mulțumită dărniceii lui Gheoca logofăt Slăvitescu. Acesta hotăra prin diata sa din anul 1692 că „de nu-mi va da Dumnezeu coconi, afară din zestrea soției mele și din rumâni ce voi avea, ce s-ar afla veri moșii, veri mori, veri țigani, veri vii, au măcar veri ce, tot ce am lăsat și închinat sfintei mănăstiri Bistrița, să le țină în bună pace. Iar de mi-ar dărui Dumnezeu coconi, tot nu am lăsat sfintei mănăstiri în deșert, ci am dat toată partea mea de moșie din Băbeni și să mi se îngroape oasele mele, acolo în mănăstire”¹².

Unul dintre schiturile cele mai însemnate ale mănăstirii Bistrița este cel de la Mănăilești. Acesta a fost fondat de Pahonie călugărul, fratele lui Preda Pîrscoveanu.

Monahul Dionisie, care în mirenii se numea Dumitrașcu Pleșoianu, dăruiește Bistriței biserica de la Pleșoi-Romanai și o sută de bani, la 25 octombrie 1744.

Către sfârșitul secolului al XVIII-lea, Bistrița primește o danie din partea Ilincăi Dobroslovanca, constând într-o moșie pe care ea ridicase o biserică din piatră. Dania poartă data iunie 1781.

¹¹ Drăghiceanu 1912, p. 132.

¹² Bălașa 1943, p. 152.

Studierea cu atenție a acestor acte de donație va demonstra statutul aparte ale acestor schituri, cărora le dădea o oarecare libertate de mișcare. Cele două acte domnești ne arată clar că aceste componente ale mănăstirii matcă aveau averi proprii, administrație și un centru cultural de excepție.

Centrul cultural de la Bistrița a trimis timp de 100 de ani cărți românești în tot Ardealul, contribuind din plin la păstrarea unei culturi românești populare. Nicolae Iorga află, în 1905, nu mai puțin de 308 cărți rămnice în Ardeal, cel mai răspândit fiind *Penticostarul* din 1743.

Tipărițile ieșite din mâna tipografilor pricepuți de la Bistrița au rezistat timpului, deoarece toate elementele componente ale unei cărți sunt de primă calitate. Hârtia era trainică, albă, păstrându-și culoarea frumoasă și astăzi, iar litera este curată, aleasă și mărunță.

Legătura cărții este perfectă și rezistentă, făcând ca tipărița să dăinuiască peste secole. Hârtia provine atât din Veneția, cât și din țară, de la Sibiu, de unde o cerea Chezarie, negustorul ardelean.

După 1800 centrul cultural de la Bistrița decade. În schimb, apare la orizont ca centru pentru toată Oltenia, orașul Craiova.

Ajungând la sfârșitul acestui succint istoric, făcut fără pretenția de a epuiza toate sursele istorice, se impune totuși o concluzie. Ceea ce domină peste veacuri în creația literară a Olteniei sunt două elemente: unul în spiritualitatea claselor culte, care a creat elementul de permanență a spiritului oltean, și strădaniile cărturarilor, prin traducerea *Alexandriei*, Cartea de istorie universală tradusă la Râmnicu Vâlcea de călugărul Moxa, precum și cronica scrisă de Dionisie Ecclesiarhul.

BIBLIOGRAFIE

Bălașa 1943 – Pr. Dumitru Bălașa, *Mănăstirea Bistrița*, în „Revista de istorie bisericească”, an. I (1943), nr. 3, p. 151-157.

Costin 1958 – Miron Costin, *Opere*, ediție critică de P. P. Panaitescu, București, 1958.

DIR 1968 – *Documente pentru Istoria Românilor*, secolul XVI (1551-1570), vol. III, București, 1968.

Drăghiceanu 1912 – Virgil Drăghiceanu, *Istoria cărții vâlcene*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice”, V (1912), p. 130-134.

Iorga 1929 – Nicolae Iorga, *Istoria românilor și a civilizației lor*, București, 1929.

Marinoiu 1981 – Costea Marinoiu, *Istoria cărții vâlcene (sec. XVII - sec. XVIII)*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1981.

Odobescu 1968 – Alexandru Odobescu, *Mănăstirea Bistrița și schiturile ei* (ms. 4555), în „Documentae Romaniae Historicae B. Țara Românească” (1752-1753), vol. IV, 1968, p. 211.

Paul de Alep 1900 – Paul de Alep, *Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în Țările Române*, traducere E. Cioran, București, 1900.

Theodorescu 1970 – B. Theodorescu, *Schiță pentru o istorie a culturii în Oltenia*, în „Mitropolia Olteniei”, nr. 7-8/1970, p. 867-871.

Tocilescu 1887 – Gr. G. Tocilescu, *Raporturi asupra câtorva mănăstiri, schituri și biserici din țară*, Tipografia Academiei Române, București, 1887.

CARTE VECHIE TIPĂRITĂ LA MĂNĂSTIREA BISTRIȚA

DANIA LUI BARBU CRAIOVESCU, BANUL CRAIOVEI

Reprezentări ale unor mijloace de transport pe apă în pictura murală a unor lăcașuri de cult din nord-vestul Munteniei și nordul Olteniei (mijlocul secolului XIV-începutul secolului XVIII)

Dr. Vasile Mărculeț, Dr. Alexandru Bucur***

* Independent researcher, Mediaș, România, e-mail: vasilemarculet@gmail.com

** Independent researcher, Sibiu, România, e-mail: albucur61@gmail.com

Abstract: *Representations of Some Means of Water Transport in the Mural Painting of Some Places of Worship from North-West Muntenia and North of Oltenia (Middle 14th-Early 18th Century).* The geographical position of the Romanian area, with an exit to the Black Sea and along the lower course of the Danube, brought it into contact with the great maritime civilizations of the world. The two great thoroughfares, like others in the vicinity or inland, have been traversed over the centuries by many and varied types of water transport, military or civil, from large ships of war and transport, powered by sails or sails and oars, to small ones powered exclusively by oars. This is also reflected in Romanian medieval art, including the mural painting of places of worship, in which a series of means of water transport are represented. Such representations can also be found in the paintings of places of worship in the north west of Muntenia and the north of Oltenia, from the 14th-17th centuries, namely the Royal Church of Saint Nicholas in Curtea de Argeș, as well as the Churches of the Tismana, Polovragi and Hurezi monasteries.

Keywords: Curtea de Argeș, Tismana, Polovragi, Hurezi, Muntenia, Oltenia, mural painting, Means of Water Transport.

Calitatea de riveran al Dunării și Mării Negre a adus, de timpuriu, spațiul românesc în contact cu marile civilizații maritime și comerciale ale lumii antice și medievale: greacă și romană, în Antichitate, bizantină, italiană (genoveză și venețiană) și otomană, în Evul Mediu. Prezența masivă a navigatorilor și negustorilor bizantini, genovezi sau venețieni, cu vasele lor, militare sau civile, în porturile

pontice și dunărene și transformarea Mării Negre în „*placă turnantă*”¹ a comerțului internațional în secolele XIII-XIV, au condus la afirmarea aici a unei însemnate „*civilizații portuare*”².

Puterilor menționate li se vor adăuga și turcii otomani care, la sfârșitul secolului al XIV-lea, își instaurează controlul asupra întregii linii a Dunării Inferioare iar, în a doua jumătate a secolului următor, transformă Marea Neagră într-un „*lac otoman*”³. La sfârșitul secolului al XVII-lea pătrunde definitiv pe scena politică și militară a Europei Centrale și de Sud-Est Imperiul Habsburgic, iar de la începutul secolului al XVIII-lea, Imperiul Rus, puteri care vor duce o puternică ofensivă militară, inclusiv pe apă, împotriva stăpânirilor otomane din Europa.

Contactele cu civilizațiile menționate, toate talassokrații la un moment dat, și-au aflat reflectarea nu numai în arta navigației și în comerț, ci și în arta locală. Ca o dovadă a acestor influențe, pictura murală a numeroase lăcașuri de cult din Moldova și Țara Românească cuprinde și reprezentări a unor mijloace de transport pe apă.

Prezentul nostru demers are ca scop prezentarea reprezentărilor unor mijloace de transport pe apă, identificate în câteva lăcașuri de cult din partea de nord-vest a Munteniei și de nord a Olteniei. Avem în vedere Biserica Domnească „Sfântul Nicolae” din Curtea de Argeș, precum și Bisericile Mănăstirilor Cozia, Tismana, Hurezi și Polovragi.

Din punct de vedere metodologic, facem precizarea că, în transcrierea denumirilor tipurilor de vase, am folosit de fiecare dată termenul exact utilizat de izvorul din care a fost preluat. Ca urmare, în text se vor întâlni concomitent denumiri transcrise ca galiotta, bastarda / baștarda, fricata / frikata, șaika / șeica / șaica, burazan, üstüaçik, alături de galiota, șaica, bolozan, ustuacic etc.

Notă: O variantă a prezentului studiu (cu un aparat critic și cu o bibliografie mai reduse și fără anexa de la final), cu titlul *Mijloace de transport pe apă și reprezentări ale lor în pictura murală a unor lăcașuri de cult din nord-vestul Munteniei și nordul Olteniei (mijlocul secolului XIV-începutul secolului XVIII)*, a fost publicat în revista *Misiunea*, anul X, nr. 1(10), 2023, p. 30-40.

¹ Brătianu 1944, p. 36-69; Brătianu 1988, p. 112-153.

² Ciobanu 1970, p. 297-329.

³ Balard 1985, p. 201-205.

Vase maritime și fluviale din XIV-începutul secolului XVIII.

O serie de informații provenite din izvoare istorice din secolele XIV-XVIII, provenite din diverse arii de civilizație – apuseană (catolică și reformată), răsăriteană (ortodoxă) și musulmană – înregistrează prezența în porturile din spațiul românesc, de la Marea Neagră și de pe Dunăre, a diferite tipuri de vase cu vele. E vorba atât de nave militare, cât și de nave civile. Acestea apar menționate în respectivele izvoare, fie cu termenul generic de corăbii, vase sau nave, fie cu denumirile proprii.

Sub numele generice identificate, întâlnim menționate vasele prezente în Marea Neagră și pe Dunăre în unele surse bizantine și otomane. Avem în vedere o serie de cronică bizantine, din secolul al XV-lea, precum și o serie de izvoare de proveniență otomană sau apuseană din secolele XV-XVIII⁴.

Cu denumirile lor specifice regăsim aceste vase, în primul rând, în documentele genoveze rogăte în porturile de la Gurile Dunării, Chilia și Lykostomo, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, dar și în unele izvoare bizantine și apusene, care înregistrează prezența în zonă a unor categorii și tipuri variate de vase de război și civile. Sunt menționate, astfel, în rândul vaselor de transport nave de tipul *lignum de orlo*, *lignum*, *ciguta*, *panfilus*, *galiota* (*galeota*), *cocca* (*kocka* / *kocken*), *barca*, *navis*, dar și *lignum parvum sive ciguta de orlo* sau *lignum parvum sive ciguta*, iar ca vas de război, dar și de transport, *dromonul* (*trirea* / *trirema*), *galera* (*galea* / *gallea*)⁵.

Informațiile cu privire la prezența diferitelor tipuri de vase, îndeosebi a galerelor de comerț și de război, în zone limitrofe spațiului locuit de români, sunt completate de știri provenite din mediul apusean. Avem în vedere, în primul rând, actele emise de autoritățile venețiene (1329-1463), dar și din prezentările desfășurării unor operațiuni militare din Marea Neagră și de pe Dunăre, precum cele

⁴ Kydones 1975, 524/525; Sphrantzes 1966, p. XIII.1,3 [a se vedea și edițiile: Sfranze 1990, XIII.1, 3; Sphrantzes 1980, XIII.1,3]; Ducas 1958, XXIX.7 [a se vedea și edițiile: Doukas 1975, XXIX.7; Doukas 2004, XXIX.7]; Mihailović 2011, p. 66;

⁵ Balard 1980, nr. 12, 13, 16, 19, 23-25, 27, 30, 31, 34-39, 42, 44, 45, 48, 49, 54, 55, 58-60, 62-65, 67, 68, 70, 73, 76, 78, 80, 82-85, 89-94, 97-107, 109, 111, 114-119, 121; Pistarino 1971, nr. 6-8, 17-22, 24-26, 28, 32, 37, 38, 41, 45, 47-49, 52, 55, 58, 59, 62, 63-72, 74-76, 78, 80, 81, 86, 88, 91, 95, 95, 98, 99; Raiteri 1973, nr. 6, 8, 11, 15; Kantakuzenos 2011, III.7; Gregoras 1994, XVIII.2.1; Schiltberger 2010, p. 38, 100-101; Cf. Atanasu 2008, p. 107-160; Cf. Mărculeț 2021, p. 7-30.

referitoare la campania ducelui Amedeo VI de Savoia (1366-1367), a lui Walerand de Wavrin (1445) sau relatările lui Johann Schiltberger (1427) sau Giovanni Maria Angiollelo (1475)⁶. Reținem, de asemenea, prezentarea campaniei lui Mehmed II împotriva lui Vlad Țepeș (1462), realizată de Laonikos Chalocondylas, care denumeste galerele cu termenul de *trireme*, iar restul navelor cu cel de *vase*, denumire generică cu care se regăsesc navele otomane participante la aceeași campanie și în relatarea lui Konstantin Mihailović de Ostrovitza, el însuși participant la expediția otomană⁷.

Odată cu pătrunderea turcilor în Marea Neagră și, mai ales, după transformarea acesteia în lac turcesc, în a doua jumătate a secolului al XV-lea, informațiile despre tipurile de vase din Pont și de pe Dunăre se înmulțesc. O serie de cronicile turcești fac numeroase referiri cu privire la operațiile desfășurate de flota otomană în secolele XV-XVII, în Marea Neagră și pe Dunăre, în primul rând, dar și pe Nistru, Nipru sau Don, precum și la tipurile de nave din compunerea acesteia.

În general, așa cum am precizat de altfel, cronicile otomane din secolele XV-XVIII, desemnează mijloacele de transport pe apă din cadrul flotei otomane, ale celor ale aliaților sau vasalilor imperiului, precum și pe cele din flotele adversarilor cu termenii generici de *corăbii*, *vase* sau *nave*⁸. În numeroase cazuri, însă, acestea menționează respectivele mijloace de transport pe apă cu denumirile proprii ale vaselor, precum: *kadega* / *kadirga* / *kadriga*, *kalita*, *çekdird*, *galita* (galera), *șaika*, *kești*, *ghemi* / *gemi*, *çekdiri* / *cektiri*,

⁶ Thiriet 1958, I, nr. 545, 576, 610-617, 653, 671, 689, 870; Thiriet 1961, III, nr. 2.381, 2.388, 2.391, 2.407, 2.440, 2.497; Bollati di Saint-Pierre 1900, 326, 332, 360, 363, 877; Wavrin 1859, p. 92-159 [traducere în *Călători străini*, I, p. 81-122] [a se vedea și ediția Wavrin 1891, p. 3-119]; Da Lezze 1910, p. 81-92 [traducere în *Călători străini*, I, p. 132-138].

⁷ Chalkokondyles 2014, IX; [a se vedea și ediția: Chalcocondil 1958, IX]; Mihailović 2011, p. 66.

⁸ *Cronici turcești*, I, p. 25, 27, 50, 74, 76, 78, 84, 96, 98, 100, 103, 115, 116, 128, 131, 132, 145, 163, 167, 174, 175, 180, 186, 188, 195, 203, 225, 237, 238, 253, 263, 264, 290, 306, 308, 316, 325, 327, 332, 337, 341, 342, 392, 422, 443, 458, 476, 492, 533, 536; *Cronici turcești*, II, p. 76, 89, 131, 132, 143-144, 248, 252, 266, 348, 369, 374, 376, 383, 393-394, 403-404, 419-410, 412-413, 431; *Cronici turcești*, III, p. 30, 44, 56, 88, 97, 169, 174, 178, 180, 182, 190, 198, 208; Enveri 1954, p. 90, 92.

gemilik (tipuri de corabii), *kalyon* (galion), *caic mare*, *caic mic*, *espelatia* (corăbie mici), *frikata* (fregata), *baștarda*, *valik*, *çani*⁹.

Informațiile prezentate sunt confirmate și completate de alte știri provenite din surse interne și externe. Între acestea, *Cronicul lui Chesarie Daponte de la 1648-1704* sau *Cronograful tradus din grecește de Pătrașco Danovici*, menționează: *galunia*, *maguna*, *șăica*, *feluda* (probabil feluca) și *dzerma*¹⁰.

Unele dintre aceste vase sunt aproape necunoscute. Credem că în funcție de tipul lor ele, sau cel puțin unele, se încadrează în clasificarea generală realizată la începutul secolului al XVII-lea de Pantera Pantero, el însuși comandant de navă. Conform clasificării acestuia „vasele latine, care navighează cu vele și rame” se împart în „mari, mijlocii și mici. Mari sunt galeazza, o galeră mare, și galera. Mijlocii sunt galeotta, brigantina, fusta și fregata. Mici sunt feluca, castaldella, speroniera, caicul, fisolera, grotolina, peotta, gondola, schiful, battella, barchetta și altele asemenea”, dar precizează autorul, „în fiecare din cele trei tipuri care au fost menționate se găsesc mari și mici”¹¹. Spre exemplu, prezența *barchettei* pe Dunăre, la începutul secolului al XVIII-lea, în cadrul flotei otomane, este semnalată și de Anton-Maria de Chiaro, în a sa *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*¹².

Știri de primă importanță cu privire la vasele otomane și muntene, care au operat pe Dunăre în perioada confruntărilor austro-turce de la sfârșitul secolului al XVII-lea, se regăsesc în *Condica de venituri și cheltuieli a visteriei de la leatul 7202-7212 (1694-1704)* a domniei lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714). *Condica* înregistrează numeroasele cheltuieli făcute de curtea munteană, pentru întreținerea sau construirea, pentru turci sau pentru utilizare proprie, a respectivelor tipuri de vase. Tipurile de vase cu vele menționate de această sursă, toate cu rezonanță turcească, sunt: *burazanul* (bolozan),

⁹ *Cronici turcești*, I, p. 175, 322, 325, 346, 369, 382, 383, 389, 396, 445, 448, 461; *Cronici turcești*, II, p. 40, 68, 76, 88, 112, 119, 141, 192, 198, 209, 210, 256, 279, 352, 364, 378, 383, 388, 393-394, 403-404, 410, 411, 413, 415, 416, 417, 428, 431, 456, 459, 507, 511, 512-513, 534, 536-537; *Cronici turcești*, III, p. 12, 14, 33, 68, 73, 86, 97, 167, 188, 190-191, 193, 215.

¹⁰ Daponte 2003, p. 49-50; Danovici 1999, p. 236, 237, 258, 260.

¹¹ Pantera 1614, p. 44.

¹² Chiaro 1914, p. 197; [a se vedea și ediția: Chiaro 1929, p. 138].

șeica (șaița / șăița) și *caicul*¹³. Alături de acestea, o singură dată apare menționată în *Condică* o navă numită *găleta*¹⁴.

O serie de știri deosebit de însemnate cu privire la clasele și la tipurile de vase din compunerea flotei otomane, care au operat inclusiv pe Dunăre, provin din lucrarea *Stato militare dell' Imperio Ottomanno, incremento e decremento / L'Etat militaire de l'Empire Ottoman, ses progrès et sa décadence*, operă a ofițerului austriac, de origine italiană, Luigi Ferdinando Marsigli, participant la războaiele austro-turce de la sfârșitul secolului al XVII-lea. Potrivit lui Marsigli, principalele tipuri de nave cu vele și vâsle din flota otomană, care au operat inclusiv pe Dunăre, erau *fricata* (fregată), *berghenda* (brigantina), *galiotta*, *galera*, de două tipuri, *zacala* și *begler*, *maona* (galeasia), *orta-bastarda* (semibastarda), *galionul* și *bastarda*¹⁵.

Din lucrarea lui Marsigli aflăm și numărul de bănci pentru vâslași de pe fiecare parte a bordului tipurilor de nave prezentate. Acest lucru ne permite calcularea numărului de vâslași destinat fiecărui tip de vas. Astfel, *fricata*, o denumire coruptă a fregatei, dispunea de 10 până la 12 bănci pentru vâslași pe fiecare parte, *berghenda* de 18 sau 19 bănci, *galiotta* de la 19 până la 24 de bănci, *galera* avea o lungime de 55 de arcini (aprox. 39,1 m), 22 de palme lățime (aprox. 4,6 m¹⁶) și 18 palme la pupa (4,79 m) și dispunea de 25 bănci de pentru vâslași, *maona*, un tip de galeasie, de 26 de bănci pentru vâslași, *orta-bastarda* sau semibastarda de 27 sau 28 de bănci, iar *bastarda* 32 de bănci¹⁷. Pe baza acestor informații putem conchide că *fricata* (fregată) avea de la 20 până la 24 de vâslași, *berghenda* 36 sau 38 de vâslași, *galiotta* de la 38 până la 48 de vâslași, *galera* 50 de vâslași, *maona* 52 de vâslași, *orta-bastarda* 54 sau 56 de vâslași, iar *bastarda* 64 de vâslași.

Parcurgerea știrilor transmise de aceste surse ne conduce la constatarea că în numeroase cazuri sunt folosite denumiri diferite, uneori într-un număr destul de mare, pentru a desemna același tip de vas. Această constatare ne permite să conchidem că, cel mai probabil,

¹³ *Condică* 1878, p. 9, 12, 21, 29, 37, 79, 91, 110, 125, 164, 180, 182, 199, 253, 270, 275, 286, 311, 314, 318, 341, 386, 387, 406, 443, 466, 477, 538.

¹⁴ *Condică*, p. 275.

¹⁵ Marsigli 1732, I, p. 139-140.

¹⁶ Hutton 1795, p. 187: palma romană, folosită în Statele Papale de unde provenea autorul, măsura 3,5 inchi, adică 21,05 cm.

¹⁷ Marsigli 1732, I, p. 139-140.

acest lucru se datorează faptului că denumirile respective se referă la variante diferite a aceluiași tip de vas.

Nu insistăm pe prezentarea tuturor acestor tipuri de vase cu vele, ci ne vom concentra demersul asupra unora dintre cele menționate în sursele interne. Ca urmare, vasele pe care le vom prezenta în continuare sunt bolozanul (burazanul), șaica și caicul.

Bolozanul, îl întâlnim în sursele studiate de noi sub denumirea de *burazan*. Este definit de *Dicționarul Enciclopedic de Marină* ca fiind o „navă fluvială de transport folosită pe Dunăre și pe unii afluenți în secolele XVII-XVIII”¹⁸. Vasul era propulsat de o velă pătrată sau latină prinsă pe un arbore situat la limita primei treimi a vasului și de un număr de 3-5 vâsle amplasate pe fiecare parte a bordului în prima treime a vasului, care era deschisă, acționate de vâslași care puteau sta în picioare¹⁹. Deducem din această informație că numărul vâslașilor unui bolozan era de șase până la zece oameni. Vasul era dotat cu o cârmă lungă, în formă de vâslă, situată la pupa, prinsă pe cabină. Bolozanul avea lungimea de 19-34 m, lățimea de 3,8-5,7 m, și o capacitate de 56-67 t²⁰. *Condica de venituri și cheltuieli*, din timpul lui Constantin Brâncoveanu, înregistrează o serie de cheltuieli făcute de curtea munteană cu procurarea materialelor necesare construirii sau reparării unor *burazane*, precum și pentru plata navlonului pentru acest tip de vase în: 15 mai 1695, 20 ianuarie 1696, 25 ianuarie și 10 aprilie 1697²¹.

O descriere a bolozanului o aflăm în relatarea călătoriei sale pe Dunăre realizată de ofițerul austriac Luigi Ferdinando Marsigli, în 1779. Potrivit acestuia, bolozanele, pe care le numește *bolisane*, „sunt construite tot din lemn de stejar, lungi de 10 până la 18 stânjeni (aprox. 19-34 m), late de 2-3 stânjeni (aprox. 3,8-5,7 m, n.n.), adânci la mijloc de 4 până la 6 picioare (aprox. 1,26-1,9 m, n.n.), în spate și în față [sunt] foarte rotunjite, însă mai mult în spate, astfel încât acestea, când plutesc, se ridică în față abia la 1 picior (0,31,6 m, n.n.) și în spate până la 4 sau 6 picioare (aprox. 1,26-1,9 m, n.n.) peste linia de plutire. Ele au pe ambele laturi câte un dulap (scândură groasă, n.n) pe care se poate umbla, iar în față o punte în a cărei perete sunt prinse cu cepuri furcile pentru prinderea vâslelor, astfel

¹⁸ *Dicționar Enciclopedic de Marină*, I, p. 72.

¹⁹ *Dicționar Enciclopedic de Marină*, I, p. 72; *Bolozanul*.

²⁰ *Dicționar Enciclopedic de Marină*, I, p. 72; *Bolozanul*.

²¹ *Condica* 1878, p. 125, 180, 275, 286.

încât [pe ea] pot fi 3 până la 5 perechi de oameni. De acolo începe o cală acoperită de 6 până la 10 stânjeni (aprox. 13,8-19 m, n.n.), deasupra căreia se află o platformă dreaptă pentru deservirea velei. În spate, pe duneță, este o cabină de aproximativ 2 până la 3,5 stânjeni (aprox. 3,8-6,6 m, n.n.), în spatele cabinei se află felinarul; pe [cabină] se află o cârmă în formă de gât de lebădă, prinsă într-un știft din lemn sau din fier, partea interioară a cârmei întinzându-se peste cabină până aproape de cala acoperită, unde este amplasată pe două bârne groase din lemn; partea din spate a cârmei se alungește de la 7 până la 12 stânjeni (13,28-27,8 m, n.n.) în apă, având în capăt o lopată lată care se ridică [de la suprafața apei]; la o treime [din lungimea navei], în partea din față, se înalță un catarg, prevăzut cu o velă latină, care adesea poate fi și de formă pătrată”²².

Șaica / șaica / șeica este prezentată în *Dicționarul Enciclopedic de Marină* ca fiind o navă de mărime mijlocie, rapidă, cu două sau trei catarge, propulsată cu vele și / sau rame. Era utilizată pe Dunăre și pe mare pentru transport, paza porturilor sau luptă²³. Potrivit aceleiași lucrări, în funcție de dimensiuni, sunt cunoscute trei variante de șaică: șaica mare sau completă, jumătate de șaică sau semișaică și sfert de șaică²⁴.

Menționată în actele otomane din 1520, șaica va deveni în perioada următoare o prezență constantă în rândul vaselor de pe Dunăre, aflându-se atât în compunerea flotei otomane, cât a altor state sau puteri riverane, inclusiv a Țărilor Române²⁵. O descriere a acestui vas întâlnim în lucrarea căpitanului Georg Lauterer în urma călătoriei întreprinse pe Dunăre, din 1779. Potrivit acestuia, șaicele erau nave de război „construite din lemn de stejar în felul galerelor, doar cu diferența că au fundul plat. Ele au o lungime de aproximativ 14 stânjeni (aprox. 25,55 m, n.n.), au la mijloc o lățime de 3 stânjeni (aprox. 5,69 m, n.n.) și o adâncime de 4 picioare (1,26 m, n.n.), în față au un Spiron (pinten, n.n.) lung de 9 picioare (aprox. 2,84 m, n.n.), la prora o punte în formă de pană, lungă de 2,5 stânjeni (aprox. 4,74 m, n.n.), pe care stau spre înaintea 3 tunuri de trei (aprox. 1,68 kg, n.n.) sau doi pfunzi (1,12 kg, n.n.), [amplasate] pe ațeturi. Ele au de obicei

²² Docan 1914, p. 618-619.

²³ *Dicționar Enciclopedic de Marină*, I, p. 481.

²⁴ *Dicționar Enciclopedic de Marină*, I, p. 481; Cf. *Caicul și șaica*.

²⁵ *Caicul și șaica*.

7 până la 9 perechi de vâsle [amplasate] pe o cocă foarte îngustă fără deschizături, vâslașii stau în picioare la mijloc și se sprijină de băncile de vâslit, vâslele sunt fixate în lăcașurile lor cu funii înodate, la nevoie sunt trase înăuntru și așezate de-a lungul navei. Întreaga navă este acoperită deasupra [cu punte], cu excepția unei deschizături lungă de 4 stânjani (aprox. 7,59 m, n.n.) și lată de 1 stânen (aprox. 1,9 m, n.n.), în care vâslașii stau în picioare. Partea din spate a navei, pe care este amplasată o cabină mică pentru comandant, este foarte ridicată și prevăzută cu o timonă sau o cârmă. În față, la 1/3 [din lungimea navei], este un catarg înalt, care este fixat între 2 sarturi și de obicei [este] prevăzut cu pânze latine. Băncile de vâslit sunt prevăzute în față și în spate, pe ambele părțile, cu sarturi groase din lemn pentru prindere”²⁶.

Un document otoman din 1693 ne oferă cele mai vechi informații precise cu privire la ceea ce reprezenta acest vas de război, la numărul și componența echipajului, la efectivul luptătorilor imbarcați pe ele²⁷. Potrivit actului în discuție, în 1693 Constantin Brâncoveanu a pus la dispoziția flotei imperiale de pe Dunăre un număr de cinci șaiici „nou construite și perfect dotate” pe cheltuiala statului muntean²⁸. Cele cinci vase aveau fiecare „câte treizeci de vâslași (kürekçi) și câte douăzeci de luptători (cenkçi) și câte un cârmaci (dümenci) și câte un tunar (topçi) și câte un căpitan (kapudan) musulman”²⁹.

În temeiul informațiilor transmise de documentul otoman suntem în măsură să conchidem că o șaică complet echipată pentru război avea un echipaj format din 33 de oameni (30 de vâslași, un cârmaci, un tunar și un căpitan). În timpul desfășurării unor operațiuni militare, pe vas mai erau imbarcați 20 de luptători, care, cel mai probabil, erau folosiți în acțiuni de desant. Conchidem, deci, că pe o șaică participantă la operațiuni militare puteau fi imbarcați 53 de oameni, din care 33 membri ai echipajului și 20 de luptători.

Compararea informațiilor cu privire la caracteristicile tipului de șaică descris de căpitanul Georg Lauterer cu cele cuprinse în documentul otoman privind vasele construite și armate de Constantin Brâncoveanu pentru flota otomană a Dunării, ne conduc la constatarea că cele două surse prezintă două tipuri de șaică. Știrile transmise de

²⁶ Docan 1914, p. 618.

²⁷ Maxim 2017, p. 150-157, nr. 1.

²⁸ Maxim 2017, p. 152, nr. 1.

²⁹ Maxim 2017, p. 152, nr. 1.

ofițerul austriac se referă la o șaică mică, iar cele din documentul otoman la o șaică mare.

Condica de venituri și cheltuieli, redactată la curtea lui Constantin Brâncoveanu, conține numeroase consemnări ale sumelor cheltuite de curtea munteană pentru construirea, repararea sau întreținerea șaielor, atât a celor aparținând flotei otomane de pe Dunăre, cât și a celor proprii, precum și cele pentru diferitele daruri făcute unor comandanți otomani ai șaielor sau cu plata lefurilor unor comandanți munteni și a echipajelor lor. Asemenea consemnări sunt făcute în: 15 ianuarie, 28 martie, 20 aprilie, 20 decembrie 1694; 15 noiembrie 1695; 20 ianuarie, 25 aprilie, 30 noiembrie, 24 decembrie 1696; 25 ianuarie, 10 aprilie, 20 mai, 1 iunie 1697; 1 martie 1698; 1 aprilie 1699; februarie 1700³⁰.

Caicul reprezintă, potrivit informațiilor provenite din diverse izvoare, atât denumirea generică a unei largi categorii de vase (barcă, bac, plută, ustuacic, acic, bolozan / burazan, șaică), cât și un tip specific de vas. Prima mențiune a caicului, în forma *caichi*, se regăsește în lucrarea *L'Armata Navale* a lui Pantero Pantera din 1614, unde autorul, așa cum am văzut deja, încadrează acest vas în categoria vaselor mici, care navigau cu vele și vâsle³¹.

Potrivit unor informații primele „*caice în formă de plute*” sunt menționate în cronica lui Silahdar Findiklil Mehmed Aga, în august 1672 cu prilejul cuceririi de turci a cetății Zwaniec de pe Nistru³². Ca vas cu acest nume, caicul este menționat pe Dunăre în lucrarea aceluiași autor în anul 1688, pe care îl atribuie, destul de confuz, lui Constantin Cantemir, domnul Moldovei, pe care îl consideră „*bei al Țării Românești*”, unde însă domnea Constantin Brâncoveanu³³.

Parcursirea informațiilor transmise de cronicarul otoman ne permite constatarea că, în primul caz, acesta desemnează cu numele generic de caic cel mai simplu mijloc simplu de transport pe apă, pluta. În al doilea caz autorul face referire clară la nava cu acest nume.

Lui Silahdar Findiklil Mehmed Aga i se datorează și informația potrivit căreia caicele din flotele otomane ale Mării Negre și Dunării

³⁰ *Condica*, p. 9, 12, 37, 79, 164, 180, 199, 253, 270, 275, 286, 314, 318, 386-387, 477, 538,

³¹ Pantera 1614, p. 44.

³² *Cronici turcești*, II, p. 338.

³³ *Cronici turcești*, II, p. 378.

erau de două tipuri: caice mari și caice mici. Ele sunt menționate cu prilejul cuceririi cetății Vidin și a insulei Ada Kale, în 1691, când capudanul Mării Negre, Mezamorta Hagi Hüsein pașa, a participat la operațiile militare „*cu patru caice mari și cu treizeci de caice mici*”, precum și în mai 1692, când capudanul Dunării, Boşnak Bîyîkli Ali pașa, a staționat cu flota fluvială în părțile Inlekului, Orșovei și Porților de Fier ca să țină sub supravegherea lui „*corăbiile cu zahereaua miriei și celelalte caice mari și mici rămase în urmă*”³⁴. Știrea cronicarului turc confirmă afirmația lui Pantera Pantero, de la începutul aceluiași secol, care precizează în mod expres că în fiecare din cele trei tipuri de vase ale clasificării făcute de el „*se găsesc mari și mici*”³⁵.

În ceea ce privește caracteristicile caicului nu dispunem de date certe. Istoricul Constantin Rezachevici este de părere că fiecare caic avea „*o lungime de circa 40 m*”³⁶. Alți autori susțin că tipul de caice aparținând Țării Românești avea lungimea de 24 m, lățimea de 4,6 m, pescajul de 0,7 m, un deplasament de 20 t și ca armament un tun de 120 mm. Echipajul era format din 28 chiurmegi (vâslași), unul sau doi topcii (tunari), un dumengi (cârmaci) și un comandant³⁷.

O serie de informații, directe sau indirecte, provenite din *Condica de venituri și cheltuieli* ale curții lui Constantin Brâncoveanu, conturează o situație mai complexă, atât în ceea ce privește efectivele echipajelor, cât și dimensiunile diferitelor tipuri de caic aparținând Țării Românești. Astfel, la 5 septembrie 1697 erau achitate salariile la 54 de *chiuriccii* (vâslași) și la trei *dutmengii* (cârmaci)³⁸. Înregistrarea a trei cârmaci în condică ne determină să considerăm că suntem în prezența a două categorii din membri echipajelor a trei caice. Această supoziție ne conduce la concluzia că echipajul unui caic era de 18 vâslași și un cârmaci, cărora li adăugau un căpitan și, probabil, un tunar, în total un număr de 20-21 de oameni.

Alte informații din *Condică* permit alte constatări cu privire la efectivele echipajelor caicelor muntene în epoca lui Constantin Brâncoveanu. La 1 iunie 1698 erau achitate lefurile membrilor echipajului caicului comandat de căpitanii Petco și Iațco, format din

³⁴ *Cronici turcești*, II, p. 393, 404.

³⁵ Pantera 1614, p. 44.

³⁶ Rezachevici 1989, p. 108.

³⁷ Crăciunoiu 1983, p. 103.

³⁸ *Condica*, p. 341.

28 de *chiriccii* (vâslași), un *topciu* (tunar) și un *dumengiu* (cârmaci), adică 30 de oameni³⁹. Cu cei doi căpitani, efectivul total al echipajului se ridică la 32 de oameni. Credem, însă, că, dacă nu cumva unul din cei doi comandanți a deținut funcția de secund, funcționarea a doi căpitani pe același caic, cum era în cazul în speță, reprezintă o excepție.

La aceeași dată, *Condica* înregistra efectuarea plății lefurilor și pentru membrii echipajului caicului comandat de Petco Oda-Bașa, format din 28 de *chiriccii*, un *topciu* și un *dumengiu*, respectiv 30 de oameni⁴⁰. Împreună cu căpitanul vasului, echipajul acestuia era de 31 de oameni.

Informațiile prezentate ne conduc la concluzia că ele se referă la două tipuri de caic: mare și mic. Caicul mare avea un echipaj format din 31 de oameni (28 de vâslași, un tunar, un cârmaci și un căpitan). Caicul mic dispunea de un echipaj format din 20-21 de oameni (18 vâslași, un cârmaci și un căpitan, probabil și un tunar).

În sfârșit, cu același prilej, în *Condica* era consemnată plata salariilor efectuată către „*caicicii de la caicul Neculi Căpitanul și la topcii i dumengii leafa lor*”⁴¹. Documentul nu precizează numărul vâslașilor. Dacă ne raportăm, însă, la suma de 360 de taleri, plătită echipajului, semnificativ mai mică decât cea plătită echipajelor de pe caicurile comandate de căpitanii Petco și Iațco, respectiv Petco Oda-Bașa, de 495 de taleri pentru fiecare, putem conchide că efectivul echipajului de pe caicul lui Necula Căpitanul era mai redus, vasul încadrându-se, foarte probabil, în categoria caicurilor mici.

În acest punct al demersului nostru considerăm util să revenim succint asupra dimensiunilor caicului. O analiză atentă a informațiilor deținute ne arată că numărul vâslașilor caicului mic (18 oameni), coincide cu cel al vâslașilor de pe șaica descrisă de căpitanul Georg Lauterer. Această constatare ne determină să conchidem că, foarte probabil, și dimensiunile vasului sunt identice. În ceea ce privește caicul mare, constatăm și aici că numărul vâslașilor de pe el (28 de oameni) este extrem de apropiat de cele al șaicelor cu 30 de vâslași. Conchidem, deci, că și dimensiunile celor două vase trebuie să fi fost apropiate.

³⁹ *Condica*, p. 406.

⁴⁰ *Condica*, p. 406.

⁴¹ *Condica*, p. 406.

În ceea ce privește numărul de luptători îmbarcați pe caicul mare, unii autori estimează că la bord puteau fi îmbarcați și o sută de soldați, care participau la operațiunile militare⁴². După părerea noastră, cifra vehiculată este exagerată. Dacă pe o șaică cu 30 de vâsle erau îmbarcați 20 de luptători, nu credem că efectivele care puteau fi îmbarcate pe un caic de dimensiuni apropiate depășeau această cifră.

Găleta reprezintă, în opinia noastră, o formă viciată a denumirii *galita*, sub care se întâlnește în flota otomană un tip de galeră, *kalita*. Conform prezentării realizate de cercetătorul turc Mihad Sertoğlu, *kalita* era o navă de tipul *Çekiri*, aflat în serviciu în marina otomană. Era numită *galita*, *kaliota*, *galyote*. *Găleta* / *galita* era mai mare decât fregata, dar mai mică decât galera și avea 19-24 de bănci, adică 38-48 de vâsle. Echipajul era format din aproximativ două sute de oameni. Vasul avea la prova un tun, folosit, în principal, în timpul operațiunilor de urmărire⁴³. Numele vasului, *găleta* / *galita*, precum și numărul de vâsle identic cu cel al unei galiote, ne determină să identificăm această navă prezentă pe Dunăre cu o galiota.

Alături de navele cu vele sau cu vele și vâsle, izvoarele de care dispunem semnalează prezența pe Dunăre, Nistru sau pe unele râuri interioare a unor vase mici, ușoare, propulsate exclusiv cu ajutorul vâslelor. De tipuri diferite, vasele ușoare erau utilizate la construcția de poduri sau la transportul oamenilor, mărfurilor sau a unor componente ale logisticii necesare trupelor care desfășurau operațiuni militare.

Dintre vasele ușoare, propulsate cu vâsle, cronicile otomane din secolele XV-XVIII înregistrează unele cu denumirile de: *sal* (luntre; caic în formă de plută), *tonbaz* / *tombaz*, *üstüaşik* (ustuacic), *bac*, *pluta*, *çirnik* (cirnic), *pota*, *barca*⁴⁴. La rândul ei, *Condica de venituri și cheltuieli a visteriei*, din timpul lui Constantin Brâncoveanu menționează din rândul vaselor mici, ușoare, *ustuacul* și *acicul*⁴⁵.

Tonbazul / *tombazul* a fost, după cum reiese din știrile transmise de diferitele surse, un vas deschis, de dimensiuni reduse, folosit, cu precădere, la construcția unor poduri peste diferite cursuri de apă.

⁴² Crăciunoiu 1983, p. 103.

⁴³ Sertoğlu 1958, p. 160.

⁴⁴ Lannoy 1978, p. 61; *Cronici turcești*, I, p. 175; *Cronici turcești*, II, p. 38, 156, 219, 334, 338, 401, 412-413, 427, 466, 483, 491, 494, 505; *Cronici turcești*, III, p. 13, 44, 116, 143, 177, 178, 188, 190, 201, 208.

⁴⁵ *Condica*, p. 9, 12, 21, 29, 37, 79, 91, 110, 125, 164, 180, 182, 199, 253, 270, 275, 286, 311, 314, 318, 341, 386, 387, 406, 443, 466, 477, 538.

Deducem de aici că acesta poate fi considerat un fel de ponton al epocii medievale.

Ustuacicul / ustuacikul era un vas deschis, respectiv un tip de pod plutitor, un fel de bac⁴⁶. Știrile transmise de izvoarele turcești arată că vasul era propulsat cu ajutorul a opt vâsle, care se numeau *opacine*⁴⁷. Prima menționare a prezenței *ustuacicului* pe Dunăre datează din noiembrie 1691 și este înregistrată în cronica lui Silahdar Findiklîli Mehmed Aga⁴⁸. Referiri la cheltuielile făcute de curtea munteană, pentru procurarea materialelor necesare construirii sau reparării unor vase de acest tip, sunt consemnate în *Condica de venituri și cheltuieli ale visteriei*, în 29 ianuarie, 28 martie, aprilie, și 20 decembrie 1694, 20 martie 1695, 10 aprilie 1697 și 1 martie 1698⁴⁹.

Acicul (acikul) era o navă de transport cu punte deschisă și neacoperită. În *Dicționarul Enciclopedic de Marină* se consideră că numele navei era o prescurtare de la *ustuacic*, ceea ce conduce la concluzia că cele două nave ar fi una și aceeași⁵⁰. Considerarea acicului și *ustuacicului* ca fiind același vas nu se susține prin prisma unor informații provenite din *Condica de venituri și cheltuieli*, care menționează, uneori la aceeași dată și în același context, ambele vase⁵¹. În lumina acestor informații considerăm că, cel mai probabil, *ustuacicul* și *acicul* erau două variante ale aceluiași tip de vas.

Pe Dunăre, *acicul* este folosit începând cu a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Era un vas cu fundul plat construit din scânduri prinse cu cuie pe o chilă a cărei lungime varia în funcție de capacitatea navei. În funcție de mărimea lor, *acicurile* de pe Dunăre erau de trei categorii: mici, mijlocii și mari. Se pare că unele nu dispuneau de cârmă⁵². *Condica de venituri și cheltuieli* a curții muntene înregistrează numeroase cheltuieli făcute de aceasta, la solicitările autorităților otomane, pentru achiziționarea materialelor necesare construirii, reparării sau întreținerii *acicurilor* de pe Dunăre sau plăți făcute comandantului flotei turcești de pe fluviu. Asemenea cheltuieli

⁴⁶ *Condica*, p. 12, n. 3.

⁴⁷ *Dicționar Enciclopedic de Marină*, I, p. 3.

⁴⁸ *Cronici turcești*, II, p. 401.

⁴⁹ *Condica*, p. 12, 29, 37, 79, 110, 286, 386.

⁵⁰ *Dicționar Enciclopedic de Marină*, I, p. 3.

⁵¹ *Condica*, p. 79.

⁵² Tatu 2020, 3.

sunt consemnate în 20 decembrie 1695, 20 ianuarie, 30 ianuarie, 20 aprilie și 24 decembrie 1696 și 25 ianuarie 1697⁵³.

Reprezentări de vase în pictura murală a unor lăcașuri de cult din nord-vestul Munteniei și nordul Olteniei. Cea mai importantă categorie de vase, reprezentată în pictura murală a lăcașurilor de cult, care au constituit subiectul demersului nostru, o reprezintă vasele cu vele. Le aflăm reprezentate, unele destul de realist, altele stilizat.

La Biserica Domnească „Sfântul Nicolae” (mijlocul secolului al XIV-lea) am putut identifica patru reprezentări de vase. În două dintre imagini, destul de slab păstrate, pot fi văzute două vase de același tip (**Fig. 1, 2**). Vasele au un catarg, situat în partea centrală, de care flutură o pânză, cel mai probabil, o velă triunghiulară, *latină*. Prova și pupa vaselor sunt identice, au aceeași înălțime cu întreaga cocă și sunt mult ridicate deasupra nivelului apei. Două ambarcațiuni de dimensiuni mici, *bărce*, pot fi identificate la prova unuia dintre vase (**Fig. 1**). Atât la pupa, cât și la prova ambele dispun de câte o cârmă de forma unei vâsle mari.

Alte două reprezentări prezintă o altă categorie de vase (**Fig. 3, 4**). Primul este un vas cu prova alungită, cu pupa dreaptă și înălțată deasupra corpului navei (**Fig. 3**). Nava este propulsată de o pânză triunghiulară, *latină*, prinsă pe un arbore, amplasat în zona centrală a vasului. Al doilea vas, este o realizare picturală mult mai nouă. L-am inclus însă în selecția noastră întrucât este redat în aceeași manieră cu primul, cu care prezintă, de altfel, numeroase similitudini. Pânza este, foarte probabil, una pătrată (**Fig. 4**). Din punctul nostru de vedere ambele vase se încadrează în categoria vaselor de transport, numite vase rotunde.

Ansamblul monastic de la Cozia datează din a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Demersul nostru s-a soldat cu identificarea unei singure reprezentări a unei nave. Vasul prezintă similitudini izbitoare cu cele reprezentate în Biserica Domnească „Sfântul Nicolae” din Curtea de Argeș: prova ușor alungită și pupa dreaptă și înălțată deasupra corpului navei. Vasul dispune de un singur catarg, amplasat la mijlocul său. Nava este propulsată de o velă pătrată sau, cel mai probabil, trapezoidală (**Fig. 5**).

Un vas cu vele, similar celor pictate în Biserica Domnească „Sfântul Nicolae” din Curtea de Argeș și în Biserica Mănăstirii Cozia

⁵³ *Condica*, p. 79, 180, 182, 199, 270, 275.

se regăsește în fresca din pridvorul Bisericii Mănăstirii Tismana. Corabia pictată la Tismana are bordajul înalt cu prova ridicată mult deasupra acestuia. Pupa este dreaptă, înălțimea nu depășește nivelul bordajului și este înzestrată cu o cârmă. Nava dispune de un singur arbore central, iar pentru propulsie de o velă pătrată (**Fig. 6**). Ținem să precizăm faptul că pictura pridvorului este de dată relativ recentă, ea fiind realizată în ultimii ani ai secolului al XX-lea.

Discuțiile purtate cu monahiile mănăstirii ne-au permis să aflăm că în cadrul picturii din interiorul bisericii ar fi și alte reprezentări ale unor mijloace de transport pe apă. Din păcate momentul cercetării noastre a avut loc la câteva zile după cutremurele din 13 și 14 februarie 2023, care au provocat fisuri bolții bisericii. Ca urmare, din motive de securitate, accesul în interiorul acesteia nu ne-a fost permis.

Două vase cu vele sunt reprezentate în frescele murale realizate în pridvorul Bisericii Mănăstirii Hurezi, ctitorie a lui Constantin Brâncoveanu, edificată la sfârșitul secolului al XVII-lea (**Fig. 7, 8**). Primul vas are corpul asemănător celor reprezentate în Biserica Domnească „Sfântul Nicolae” din Curtea de Argeș. Prova și pupa vasului au formă identică și aceeași înălțime cu bordajul vasului. Spre deosebire de navele pictate la Curtea de Argeș, cel de la Hurezi are o singură cârmă, asemănătoare unei vâsle mari, situată la pupa navei. Vasul dispune de un arbore central, iar pentru propulsie de o pânză, cel mai probabil, pătrată.

Patru nave cu același tip de vase sunt pictate în pridvorul Bisericii Mănăstirii Polovragi. Spre deosebire de vasul de la Hurezi, navele de la Polovragi sunt pictate într-o manieră schematică, naivă, aproape rudimentară (**Fig. 9-12**). Alături de acestea se pare că a existat și un al cincilea, a cărui imagine a dispărut, din cauza degradării picturii, dar s-a păstrat, însă, urma acesteia (**Fig. 13**). În acest punct al demersului nostru nu insistăm asupra prezentării lor, întrucât vom reveni asupra acestui aspect.

Identificarea tipurilor de vase reprezentate în lăcașurile de cult studiate este imposibilul de stabilit. Reprezentarea, în cea mai mare parte a lor, după imaginația autorului sau după relatările altor persoane, „din auzite”, constituie factorul determinant care a condus la acest lucru.

Din punctul nostru de vedere, cu primele două reprezentări din Biserica Domnească „Sfântul Nicolae” din Curtea de Argeș (**Fig. 1, 2**)

suntem în prezența reprezentării a două vase de transport de dimensiuni reduse. Similitudinile pe care le prezintă cele două vase ne permit să conchidem că, cel mai probabil, zugravul care le-a pictat a reprezentat în ambele imagini același tip de vas. Prezența cârmelor, atât la pupa, cât și la prova vaselor ne determină să admitem posibilitatea ca ele să facă parte din acel tip de vase desemnate în sursele bizantine din perioada timpurie drept nave cu „două prove”, „cu cârme la prova și la pupa” sau cu „două pupe”⁵⁴.

Identificarea celorlalte tipuri de vase (**Fig. 3-7; 9-13**) prezintă aceleași dificultăți, deși sursele epocii ne pun la dispoziție numeroase informații cu privire la navele prezente în porturile maritime și fluviale ale spațiului locuit de români. Este imposibil de stabilit căruia din tipurile de vase enumerate aparțin navele cu vele pictate în lăcașurile de cult din nord-vestul Munteniei și din nordul Olteniei, care au constituit subiectul demersului nostru. Putem conchide că, foarte probabil, autorii frescelor au încercat să reprezinte vase de transport, din categoria celor numite în secolele anterioare „*nave pântecoase*” sau „*rotunde*”⁵⁵.

Cel de-al doilea vas cu vele, pictat în pridvorul Bisericii Mănăstirii Hurezi, se deosebește de toate celelalte, atât ca formă cât și prin reprezentarea lui realistă. Vasul are o formă suplă, alungită. Prova este ascuțită, iar pupa scurtă. Vasul dispune de trei arbori: unul central, care este cel principal, și doi mai mici, situați la prova și la pupa. La prova apare o amenajare, probabil o mică fortăreață, iar la pupa este un mic castel. Pe arborele principal este prinsă o velă, a cărei formă nu o cunoaștem, deoarece este rulată pe vergă (**Fig. 8**). Din punctul nostru de vedere, pentru pictarea acestuia artistul a avut drept model unul din tipurile de vase muntenești și turcești, care au circulat pe Dunăre în epoca brâncovenească, probabil de tipul caicului.

Pictura lăcașurilor de cult studiate de noi conține o serie de reprezentări ale unor vase mici, ușoare, propulsate cu vâsle. Asemenea reprezentări se întâlnesc în Biserica Domnească „Sfântul Nicolae” (**Fig. 14, 15**), precum și în Bisericile Mănăstirilor Tismana (**Fig. 16, 17**), Polovragi (**Fig. 18, 20-22**) și Hurezi (**Fig. 19**). Precizăm faptul că la Polovragi, din cauza deteriorării unei părți a picturii, se păstrează, în

⁵⁴ Malalas 1986, 18.129 [sau ediția: Malalas 2017, 18.129]; Agathias 1975, 5.21.7, 5.224; Theophanes AM 6051 [AD 558/9]; Menander 1985, § 21.

⁵⁵ Atanasiu 2008, p. 132-160.

cazul reprezentării unei ambarcațiuni, doar urma imaginii acesteia (**Fig. 18**).

Analiza imaginilor evidențiază trei tipuri diferite de vase mici, ușoare. Unele sunt ambarcațiuni cu o pereche de vâsle (**Fig. 14-19**). Altele sunt ambarcațiuni cu o pereche de vâsle și cârmă la pupa (**Fig. 20-21**). Ultimul tip este reprezentat de vase cu patru perechi de vâsle și cârmă la pupa (**Fig. 22-23**).

Identificarea, în ambarcațiunile reprezentate în pictura murală a lăcașurilor de cult amintite, a unora dintre vasele mici prezentate în cadrul lucrării, chiar dacă se constituie într-un demers destul de incitant, rămâne însă unul extrem de hazardat. Cu multă rezervă am considera că ambarcațiunile cu o pereche de vâsle au putut avea ca model cunoscutele luntrii sau bărci. Nu este exclus ca aceleași tipuri de vase să fi servit ca model și pentru pictarea ambarcațiunilor cu o pereche de vâsle și cârmă la pupa.

În ceea ce privește ambarcațiunile reprezentate cu patru perechi de vâsle și cârmă la pupa, dacă ne raportăm la numărul de vâsle, am putea admite că, pentru pictarea lor, autorul a avut ca model ustuacicul sau acicul. Reprezentarea schematică a vaselor, fără componente specifice, face, însă, ca opinia noastră să rămână o ipoteză de lucru.

Reprezentarea unui port. O compoziție complexă de mari dimensiuni, cu totul deosebită, acoperă peretele pridvorului la intrare în Biserica Mănăstirii Polovragi. Referindu-se la această compoziție, autorul unei lucrări consacrate ctitoriilor lui Matei Basarab, conchidea că respectiva pictură, care reprezenta imaginea Sfetagorei, se numără „*printre scenele unice în pictura murală religioasă din Țara Românească*”⁵⁶.

Pentru demersul nostru prezintă o mare importanță partea inferioară a compoziției care reprezintă portul Sfântului Munte. Artistul a reprezentat într-o formă naivă, amenajările porturare: cheiuri, căi de acces, faruri, depozite, vase cu vele și ambarcațiuni cu vâsle, aflate la ancoră în interiorul portului (**Fig. 26**).

Compoziția este împărțită în două registre de ușa de la intrarea în biserică. În registrul din stânga se văd reprezentate două vase cu vele și două vase mici, ușoare, propulsate cu vâsle (**Fig. 23**). În acest

⁵⁶ Nicolae 1982, p. 196.

registru mai poate fi observată urma unui al treilea vas cu vele, dispărut ca urmare a deteriorării frescei (**Fig. 13**). Lângă acesta, spre dreapta, a fost reprezentat și un vas mic cu vâsle, din care, din același motiv, mai este vizibilă doar urma acestuia (**Fig. 18**). În registrul din dreapta sunt reprezentate alte patru vase, din care două cu vele și două cu vâsle (**Fig. 24**). În total, în port sunt reprezentate, la ancoră, opt vase, din care patru mari, cu vele, și două mici, ușoare, cu vâsle. Altele două, unul cu vele și unul mic cu vâsle, au dispărut în urma deteriorării picturii.

Vasele cu vele sunt cu un singur arbore. Unul din vase are doar o velă pătrată, dar pentru propulsie mai este înzestrat cu cinci perechi de vâsle (**Fig. 9**). Celelalte trei sunt cu câte două vele. Cu certitudine vela principală este una pătrată, iar cealaltă este posibil să fie latină. La prova tuturor celor trei vase este reprezentat un obiect de formă cilindrică, asemănător unei țevi scurte (**Fig. 10-12**). Constatarea noastră este confirmată de faptul că piesa în formă de țevă este foarte clar reprezentată la unul din vase (**Fig. 11**). Acest lucru ne determină să conchidem că obiectul respectiv, reprezentat la prova vaselor, este, cel mai probabil, un tun.

Nu putem preciza în care din cele două tipuri se încadrează vasul șters (**Fig. 13**). Urma păstrată, permite constatarea potrivit căreia corpul vasului a fost reprezentat într-o formă rotunjită asemenea celor cu catarg și două vele, fapt care ne determină să îl includem în rândul acestora. În ceea ce privește ambarcațiunea mică, cu vâsle, urma păstrată a acesteia face imposibilă încadrarea ei în vreunul din tipurile prezentate (**Fig. 18**).

Încadrarea acestor vase în unul din tipurile prezentate în cadrul demersului nostru este imposibilă. Faptul se datorează modului naiv, chiar rudimentar, în care au fost reprezentate navele.

Avem, totodată, toate motivele să credem că aceste nave au fost realizate de autorul picturii după imaginație sau „*din auzite*”. În sprijinul opiniei noastre aducem câteva argumente, oferite de analiza imaginilor. În primul rând, la o studiere atentă se observă că toate vasele cu vele, dar și unele cu vâsle, au cârma întoarsă spre corpul navei. În al doilea rând, unuia dintre vasele din registrul din stânga pictorul a încercat să-i reprezinte și velatura de la prova acestuia. A făcut acest lucru prin doi arbori înclinați care pornesc din treimea de la prova a vasului. Cunoștea sau auzise că amenajarea de la pupa navei

se numește castel, în consecință a reprezentat-o printr-un turn circular de castel medieval.

În ceea ce privește vasele mici, ușoare, propulsate cu vâsle, prezentarea lor am realizat-o mai sus. În consecință, considerăm că reluarea ei, în acest punct al demersului nostru, ar fi doar o repetare inutilă și complet lipsită de sens.

Considerații finale. Poziția geografică a spațiului românesc, care posedă, totodată, și o largă fațadă maritimă la Marea Neagră și riveran cursului inferior al Dunării, l-a adus în contact cu marile civilizații maritime ale continentului. În perioada analizată de noi acestea au fost cele bizantină, italiană (genoveză și venețiană) și otomană, cărora li s-au adăugat în a doua jumătate a perioadei, cea austriacă și cea rusă.

În perioada secolelor XIV-XVIII, cele două mari artere de circulație, ca și altele din vecinătate sau interioare, au fost străbătute de numeroase și variate tipuri de mijloace de transport pe apă, militare sau civile. Izvoarele istorice înregistrează asemenea mijloace de transport pe apă, de la vasele mari de război și de transport, propulsate cu vele sau cu vele și vâsle, până la cele mici propulsate exclusiv cu vâsle.

Contactele cu respectivele civilizații maritime și cu mijloacele de transport pe apă se reflectă într-o măsură însemnată și în arta medievală românească, inclusiv în pictura murală de pe lăcașurile de cult. Ca urmare, în pictura murală a unor lăcașuri de cult se regăsesc reprezentate o serie de mijloace de transport pe apă, anume vase cu pânze, vase cu pânze și vâsle sau numai vase cu vâsle.

Asemenea reprezentări pot fi identificate și în unele lăcașuri de cult din nord-vestul Munteniei și nordul Olteniei, din secolele XIV-XVIII, care au constituit subiectul de studiu al prezentului demers. Avem aici în vedere reprezentările picturale din Biserica Domnească „Sfântul Nicolae” din Curtea de Argeș, precum și din Bisericile Mănăstirilor Tismana, Polovragi și Hurezi.

BIBLIOGRAFIE

Agathias 1975 – Agathias, *The Histories*. Translated with an Introduction and Short Explanatory Notes by J.D. Frendo, Berlin-New York, 1975.

Atanasiu 2008 – Atanasiu, Andreea, *Veneția și Genova în Marea Neagră. Nave și Navigație (1204-1453)*, Brăila, 2008.

Bacqué-Grammont 1980 – Bacqué-Grammont, J-L., *Un rapport de Gâzi Hüserv Beg sur l'investissement de Belgrade en 1521*, în „Prilozi na Orijentalnu Filologiju”, 30, 1980, p. 19-23.

Balard 1980 – Balard, M., *Gênes et l'Outre-Mer*, t. II. *Actes de Kilia du notaire Antonio di Ponzò, 1360*, Paris-La Haye-New York, 1980.

Bollati di Saint-Pierre 1900 – Bollati di Saint-Pierre, F., *Illustrazioni della spedizione in Oriente di Amedeo VI (Il Conte Verde)*, Torino, MCM.

Braudel 1985 – Braudel, F., *Mediterrana și lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea*, vol. I. Traducere de M. Gheorghe. Prefață de Al. Duțu, București, 1985.

Brătianu 1944 – Brătianu, Gh. I., *La Mer Noire, plaque tournante du trafic international à la fin du Moyen Âge*, în „Revue Historique du Sud-Est Européen”, XXI, 1944, p. 36-69.

Brătianu 1988 – Brătianu, Gh. I., *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană*, vol. II. Traducere de Michaela Spinei. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și bibliografie de V. Spinei, București, 1988.

Călători, I – *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, îngrijit de Maria Holban, București, 1968.

Chiaro 1914 – Chiaro, A.-M. del, Fiorentino, *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia. Con la descrizione del paese, natura, costumi, riti e religione degli abitani*. Nova edizione per cura di N. Iorga, București, 1914.

Chiaro 1929 – Chiaro, A.-M. del Chiaro, Fiorentino, *Revoluțiile Valahiei* (după textul reeditat de N. Iorga). În românește de S.Cris-Cristian. Cu o introducere de N. Iorga, Iași, Viața Românească, 1929.

Ciobanu 1970 – Ciobanu, Șt. R., *Aspecte ale civilizației portuare din Dobrogea la sfârșitul secolului al XIII-lea și în secolul al XIV-lea*, în „Pontica”, III, 1970, p. 297-329.

Condica – *Condica de venituri și cheltuieli a visteriei de la leatul 7202-7212 (1694-1714)*, în „Arhiva Istorică a României”, București. 1978.

Cronici turcești, I-III – *Cronici turcești privind Țările Române*. Extrase vol. I. *Sec. XV-mijlocul sec. XVII*. Volum întocmit de M. Guboglu și M. Mehmet, București, 1966, vol. II. *Sec. XVII-începutul sec. XVIII*. Volum întocmit de M. Guboglu, București, 1971, vol. III. *Sfârșitul sec. XVI-începutul sec. XIX*. Volum întocmit de M.A. Mehmet, București, 1980 (**Cronici turcești, I-III**).

Cydones 1975 – Cydones, D., *Discurs deliberativ adresat romeilor a fost scris în timpul călătoriei la Roma a domnului Ioan Paleologul, în vremea când era patriarh domnul Filotei*, în „Fontes Historiae Daco-Romanae, III. Scriptores Byzantini saec. XI-XIV / Izvoarele istoriei României. III. Scriitori bizantini (sec. XI-XIV)”, publicate de Al. Elian și N.-Ș. Tanașoca, București, 1975, p. 524/525-526/527.

Danovici 1999 – Danovici, P., *Cronograf. Tradus din grecește de Pătrașco Danovici*, vol. II. Ediție îngrijită și glosar de G. Ștrempel, București, 1999.

Daponte 2003 – Daponte, Che., *Cronograful lui Chesarie Daponte de la 1648-1704*, în C. Erbiceanu, „Cronicarii greci care au scris despre români în epoca fanariotă”. Prefață de A. Pippidi. Cuvânt introductiv și arbore genealogic de C. Erbiceanu, București, 2003, p. 5-63+I-III.

Dicționar Enciclopedic de Marină, I – *Dicționar Enciclopedic de Marină*, coord. cmdr. (r.) A. Bejan, București, 2006.

Docan 1914 – Docan, N., *Explorațiuni austriece pe Dunăre la sfârșitul veacului al XVIII-lea*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice”, s. II, t. XXXVI, 1913-1914 (1914), p. 541-710+două planșe.

Doukas 1975 – Doukas, *Decline and Fall of Byzantium to the Ottoman Turks*. An Annotated Translation of „Historia Turco-Byzantina” by H.J. Magoulias, Detroit, 1975.

Doukas 2004 – Doukas, *Histoire Turco-Byzantine*. Introduction, traduction et commentaire J. Dayantis, Montpellier, 2004.

Ducas 1958 – Ducas, *Istoria turco-bizantină (1341-1462)*, ediție critică de V. Grecu, București, 1958.

Enverī 1954 – Enverī, *Le destān d'Umūr Pacha (Düstürnāme-i Enverī)*. Texte, traduction et notes Irène Mélikoff-Sayar, Paris, 1954.

Gregoras 1994 – Gregoras, N., *Rhomäische Geschichte. Historia Rhomaïke*, vol. IV (*Kapitel XVIII-XXIV.2*) Überstzt und Erläutert von J.L. Dieten, Stuttgart, 1994.

Hutton 1795 – Hutton, Ch., *A Mathematical and Philosophical Dictionary*, vol. II, London, MDCCXCV.

Kantakuzenos 2011 – Kantakuzenos, J., *Geschichte*, vol. III (*Buch III*). Überstzt und Erläutert von G. Fatouros and T. Krischer, Stuttgart, 2011.

Lannoy 1878 – Ghillebert de Lannoy, *Oeuvres*. Recueillies et publiées par Ch. Potvin. Avec de notes géographiques et une carte par J.-C. Houzeau, Louvain, Imprimerie de P. Et J. Lefever, 1878.

Lezze 1910 – Lezze, Donado da, *Historia Turchesca (1300-1514)*. Publicată, adnotată, împreună cu o introducere de I. Ursu, București, 1910.

Malalas 1986 – Malalas, J., *The Chronicle of John Malalas*. Translated by Elizabeth Jeffreys, M. Jeffreys and R. Scott with B. Croke, Jenny Ferber, S. Franklin, A. James, D. Kelly, Ann Moffatt, Ann Nixon, Melbourne, 1986.

Malalas 2017 – Malalas, J., *The Chronicle of John Malalas*. Translated by Elizabeth Jeffreys, M. Jeffreys, R. Scott, Leiden-Boston, 2017.

Maxim 2017 – Maxim, M., *Constantin Brâncoveanu și otomanii la Dunărea Inferioară (alte documente otomane inedite, 1693, 1695, 1703)*, în „Acta Moldaviae Septentrionalis”, XVI, 2017, p. 150-175.

Mărculeț 2021 – Mărculeț, V., *Vase comerciale genoveze înregistrate la Gurile Dunării (August 1360 – aprilie 1384)*, în „Anuarul Muzeului Național al Marinei Române”, XXIV, 2021, p. 7-30.

Menander 1985 – Menander the Guardsman, *The History of Menander the Guardsman*. Introductory Essay, Text, Translation and Historiographical Notes R.C. Blockley, 1985.

Mihailović 2011 – Mihailović, K., *Memoirs of a Janissary*. Edited by S. Soucek. Translated by B. Stolz, Princeton, Markus Wiener Publishers, 2011.

Bolozanul – *Nave românești uitate: bolozanul*, pe <https://mhs.info/nave-romanesti-uitate-bolozanul/> (accesat: 11.03.2023).

Caicul și șaica – *Nave românești uitate: caicul și șaica*, pe <https://mhs.info/nave-romanesti-uitate-caicul-și-șaiica/> (accesat: 11.03.2023).

Nicolae 1982 – Nicolae, V., *Ctitoriile lui Matei Basarab*, București, 1982.

Pantera 1614 – Pantera, P., *L'Armata Navale*, Roma, MDCXIII.

Pistarino 1971 – Pistarino, G., *Notai genovesi in Oltremare. Atti rogati a Chilia da Antonio di Ponzo (1360-1361)*, Genova, 1971.

Raiteri 1973 – Raiteri, Silvana, *Atti rogati a Licostomo da Domenico da Carighano (1373) e oberto Grassi da Voltri (1383-84)*, în Giovanna Balbi – Silvana Raiteri, „Notai genoveze în Oltremare. Atti rogati a Caffa e a Licostomo (sec. XIV)”, Genova, 1973.

Raiteri 1973 – Rezachevici, C., *Elemente noi în oastea lui Constantin Brâncoveanu*, în vol. „Constantin Brâncoveanu”. Redactori coordonatori P. Cernovodeanu, Fl. Constantiniu, București, 1989, p. 95-112.

Schiltberger 2010 – Schiltberger, J., *Bondage and Travels of Johann Schiltberger. A Native of Bavaria, in Europe, Asia, and Africa, 1396-1427*. Edited by Ph. Brunn, Cambridge University Press, 2010.

Sertoğlu 1958 – Sertoğlu, M., *Resimli Osmanli Tarihi Ansiklopedisi*, Ankara, 1958.

Sfranze 1990 – Sfranze, G., *Cronaca*. A cura di R. Maisano, Roma, 1990.

Sphrantzes 1966 – Sphrantzes, G., *Memorii. 1401-1477. În anexă Pseudo-Phrantzes: Macarie Melisenos, Cronica. 1258-1481*. Ediție critică de V. Grecu, București, 1966.

Sphrantzes 1980 – Sphrantzes, G., *The Fall of the Byzantine Empire*. Translated by M. Philippides, Amherst, 1980.

Tatu 2020, 3 – Tatu, T., *Nave turcești fluviale de Dunăre (3)*, 2020, pe <https://mistereledunarii.wordpress.com/2020/05/17/nave-turcesti-fluviale-de-dunare-3/> (accesat: 13.03.2023).

Theophanes 1997 – Theophanes Confessor, *The Chronicle of Theophanes Confessor. Byzantine and Near Eastern History AD 284-813*. Translated with Introduction and Commentary by. C. Mango and R. Scott with the assistance of G. Greatrex, Oxford, 1997.

Thiriet 1958, 1961, I, III – Thiriet, Fr., *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Roumanie*, t. I. 1329-1399, Paris-La Haye, 1958, t. III. 1431-1463, Paris-La Haye, MCMLXI.

Wavrin 1859 – Wavrin, J. de, *Anchiennes croniques d'Engleterre. Choix de chapitre inédits*. Annotés et publiés par Mlle Dupont, t. XII, Paris, MDCCCLIX.

Wavrin 1891 – Wavrin, J. de, *Recueil des croniques et anchiennes istoryes de la Grant Bretaigne, a present nomme Engleterre*. Edited by W. Hardy and E.L.C.P. Hardy, vol. V. *From A.D. 1447 to A.D. 1471*, London, 1891.

ANEXA. Mijloace de transport pe apă reprezentate în pictura murală a Bisericilor „Sfântul Nicolae” din Curtea de Argeș și ale Mănăstirilor Cozia, Tismana, Hurezi și Polovragi

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

Fig. 8

Fig. 9

Fig. 10

Fig. 11

Fig. 12

Fig. 13

Fig. 14

Fig. 15

Fig. 16

Fig. 17

Fig. 18

Fig. 19

Fig. 20

Fig. 21

Fig. 22

Fig. 23

Fig. 24

Fig. 25

Fig. 26

Un ecou al trecutului: Biserica de lemn „Sfântul Ierarh Nicolae și Sfânta Cuvioasă Parascheva” din Mălaia, Comuna Mălaia, județul Vâlcea

Daniel Gligan, Andrei Moga**, Andrei Octavian Fărcaș****

* doctorand în cadrul Școlii Doctorale „Istorie, Civilizație, Cultură” a Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, arheolog debutant acreditat de Comisia Națională de Arheologie (Cod: AM-D-1224), e-mail: gligan.daniel@yahoo.com.

** doctorand în cadrul Școlii Doctorale „Istorie, Civilizație, Cultură” a Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, e-mail: andreimoga98@yahoo.com.

*** doctorand în cadrul Școlii Doctorale "Studii de populație și istoria minorităților", andrei.farcas.pfa@gmail.com.

Abstract: *An echo of the past: the wooden church "Saint Hierarch Nicholas and Saint Pious Parascheva" in Mălaia, Mălaia Commune, Vâlcea County.* The wooden church of the village of Mălaia was built and consecrated in 1807 by Hierarch Joseph, the first bishop of Argeș. The monument stands out with a simple plan, being composed of a single nave and a pentagonal chancel. The ecclesiastical building was painted in two stages, the artistic testimonies being visible in the iconostasis and the mural painting. Unfortunately, the church has received very little scholarly attention, being mentioned only tangentially in the literature. Thus, the present study aims to place the monument in a historical, architectural and artistic context.

Keywords: Lotru Valley, wooden church, ecclesiastical history, religious architecture, mural painting.

Edificiul care face obiectul studiului de față este biserica de lemn din satul Mălaia, comuna Mălaia, județul Vâlcea, cu hramurile „Sfântul Ierarh Nicolae” și „Sfânta Cuvioasă Parascheva”. Clădirea de cult, aparținând parohiei ortodoxe române Mălaia, apare pe lista monumentelor istorice cu codul VL-II-m-B-09801. Prezenta lucrare constituie o analiză interdisciplinară a edificiului ecleziastic, abordat

prin prisma sa istorică, arhitecturală și artistică¹, reprezentând astfel o inițiativă pionieră în cadrul literaturii de specialitate dedicată subiectului.²

Biserica a fost construită și sfințită în anul 1807, fiind o ctitorie a ierarhului Iosif, primul episcop al Argeșului, originar chiar din această localitate.³ Episcopul Iosif a întreprins o bogată activitate ctitoricească pe cuprinsul nou-înființatei eparhii, construind numeroase biserici în satele aflate sub păstorirea sa – îndeosebi în zona Loviștei, unde zidește 14 biserici parohiale, un schit și o mănăstire.⁴ Construirea bisericii din satul Mălaia natală se înscrie în amplul program ctitorial din nordul Vâlciei al primului ierarh argeșean. O inscripție realizată în perioada construirii locașului de cult este dispusă pe ancadramentul de lemn al ușii de la intrare: *Io Alexandru Ips[ilanti]*⁵ *Voievod iunie în 5 zile leat 7315 [1807].*⁶ Anul construirii bisericii este consemnat și în pisania care se păstrează deasupra intrării în naos, realizată mai târziu, în anul 1892, odată cu pictura murală: *Această sfântă biserică cu patronagiul Sfântul Ierarh Nicolae și Cuvioasa Parascheva s-au clădit din temelie de răposatul preaosfinția sa Iosif, Arhiereu Argeșului, în zilele blagocestivului Io Alexandru Ipsilante voievod la anul de la Adam 7313, iunie 5.*⁷ Nu poate fi stabilit cu precizie dacă reprezintă o copie a unei pisanii care nu s-a păstrat⁸ sau dacă reia informații păstrate la acea vreme în comunitate. Poziția pisaniei

¹ Cercetarea a făcut parte din faza DALI aferentă unui proiect de finanțare din fonduri alocate prin PNRR pentru restaurarea și punerea în valoare a monumentului, studiul istoric preliminar bucurându-se de finanțare din partea Parohiei Ortodoxe Mălaia și a eforturilor Pr. Nicolae Rogoz.

² Până în prezent, edificiul de cult a fost analizat doar tangențial în literatura de specialitate dedicată subiectului. Printre studiile care amintesc biserica de lemn a satului Mălaia se numără: Meteș 1929; Popescu-Cilien 1941; Crețeanu 1981; Bardașu 1995; Barcan, Nancu 2001; Moga 2007; Moga 2010; Mavrodin 2017; Mănescu 2017; Pop-Curșeu, Pop-Curșeu 2023.

³ Mavrodin 2017, p. 98.

⁴ Bardașu 1995, p. 57. Doar pe valea Lotrului a ctitorit în această perioadă biserici de lemn la Brezoi, Săliște și Voineasa, vezi Popescu-Cilien 1941, p. 25.

⁵ Se referă la Constantin Alexandru Ipsilanti, domn între anii 1802 și 1806 și administrator al Țării Românești în anul 1807, în timpul ocupației ruse.

⁶ Inscripția nu se referă neapărat la data construcției bisericii și ar putea atesta o vizită domnească în localitate.

⁷ Pisania este însoțită de o rugăciune: *Rescumpărătunei pre noi Dòmne din blestemu legi cu scump sangele tău. Pre Cruce find resticnit, și cu sulița în còstă împuns. Păzește Dóamne pre acest sf. Locaș care lai castigat cu scump sangele tău.*

⁸ Luiza Barcan și Alexandru Nancu optează pentru această explicație, vezi Barcan, Nancu, 2000-2001, p. 4.

deasupra intrării în naos ar putea constitui însă un argument în favoarea ipotezei conform căreia textul actual este o transcriere a unei pisanii mai vechi, realizate în perioada construirii bisericii și amplasate probabil în același loc.

Tot în anul 1892 a fost realizat pomelnicul ctitorilor bisericii, amplasat la întretăierea pereților nordic și nord-estic ai altarului (preponderent însă pe peretele nord-estic), sub imaginea Sfintei Mahrame a Domnului. Partea superioară a pomelnicului ctitorilor vii din altar și o parte din restul textului sunt acoperite de un suport metalic de susținere a bolții. În ciuda acestui lucru, pot fi descifrate încă o serie de nume: [...]*Jarié erîța*, [...]*r cu fii sei, Toma, Kiril, Salomia, K[osta]ndin, Kostandina, [...]*inea, Marcu, Ana, P[...]*iț, Iona, D[umitru], Maria, Nis[tor], Kirea, Ion, Nastas[e], Opré, Flo[rea], Ion, N[icolae]istor?*], [R]adu, Sma[randu], G. G., Sma[randu], [S]tana, Ion, Ana, G[a]vriil, Ilie, Stan, Mag[...], Flo[rea], [I]on, Ana, Kos[standin], D[umi]tra, An[drei], Evo[...], Vlad, [Ma?]ria, Flo[rea], N[icolae], Vasile, S[...], Ion, Néga, Ion, Maria, I[on], GG, [...]*inea, Mihail, Ilie, T. Ana*. Pomelnicul morților, în schimb, poate fi descifrat integral: *Iosif Arhiereu, Atan[asie] Arhiereu, Stan ereu, N[icolae] er[eu], Fota er[eu], I[on?], De[...], S[i]n, I[on], Joiț[a], Nist[or], Sima, Stana, GG, Bucur, Mari[a], Petr[u], N[icolae?], Ra[du], Onea, Oprea, Fota, Florr, Ion, Teodor, Ana, Stanea, Kir, Drago[mir], Manta, Iona, Socol, Mitu, Flor, Sora* și, la final, adăugat mai târziu sau întărit ulterior, *C. Pătrașcu*. Surse scrise consemnează și conținutul pomelnicului mare al bisericii din primele decenii ale secolului al XIX-lea, înaintea celei de-a doua ctitoriri, care conține și alte nume de ctitori, proveniți, într-o proporție semnificativ mai mare, din medii ecleziastice: *Iosif arhiereu, Stancu, Ion, Pătru ereu, Catreinca, Stane, Theodosie arhimandrit, Ștefana monahia, Cozma arhimandrit, Grigore arhimandrit, Grigore, Theodora monahia, Stoica, Marta monahia, Ilarion arhimandrit, Sofronie arhimandrit, Marin, Constantin, Radu, Nicolae, Ștefana, Petrica și cu tot neamul lor*.⁹**

Un moment important în istoria bisericii din Mălaia a fost anul 1892, când, prin strădania moșnenilor mai înstăriți din localitate, locașul de cult a trecut printr-o reparație generală, constând în tencuirea exterioară și interioară a bisericii. Tot acum, biserica este împodobită la interior și parțial în exterior cu pictură murală.

⁹ Moga 2010, p. 239-240.

Transformările importante prin care trece la acest moment biserica au fost considerate o a doua ctitorire, fapt atestat și de pisania amplasată deasupra intrării în biserică, unde cei care au contribuit la restaurarea vechiului edificiu sunt numiți „ctitori”: *Această sfântă biserică cu patronagiul Sf. Ierarh Nicolae și Cuvioasa Paraschiva s-au renovat tencuindu-se și zugrăvindu-se în zilele Majestății Sale Regele Carol I, cu binecuvântarea Prea Sfinției Sale Părintelui Episcop D. D. Ghenadie al eparhiei Râmnicului și Noului Severin, cu cheltuiala și ostenelele tuturor locuitorilor, ctitori, moșneni ai Mălăii prin stăruința preotului Florea Pleșanu la anul mântuirii 1892, luna februarie, ziua 19. Zugravi T[h]oma Cristea [Cristescu/Kristescu?], Ilie Dumitrescu, C. Costescu.*¹⁰ Dacă numele preotului paroh și al episcopului vremii pot fi identificate astăzi, nu același lucru se poate spune despre numele zugravilor. Semnătura care poate fi citită cu ușurință de pe icoana Sfintei Parascheva de pe peretele estic al pronaosului (*Kristescu 1892*) indică o altă posibilă identitate a zugravului principal al bisericii: Toma Cristescu din Bărbătești, a cărei activitate a poate fi atestată și în cazul altor biserici¹¹ – dintre acestea, am reușit să identificăm până acum biserica din Bărbătești-Iernatic, satul său de origine,¹² biserica din Muereasca de Sus¹³ și biserica robilor țigani de la mănăstirea Horezu, cu hramul *Sfinții Îngeri Mihail și Gavril*, unde, în anul 1913, este contractat pentru lucrări de spălare și restaurare a picturii murale.¹⁴ Însă identificarea precisă a zugravilor va constitui obiectul unei cercetări ulterioare. O altă inscripție, amplasată pe rețele de răsărit al naosului, dezvăluie identitatea zidarilor: Ion și Dumitru din Antonești, a căror activitate în domeniu nu este încă cercetată pe deplin.

Patrimoniul mobil și imobil al comunității parohiale a crescut treptat de-a lungul celor două secole de existență. Despre odorele și proprietățile bisericii a rămas o însemnare din secolul al XIX-lea. În catagrafia bisericilor din Oltenia din anul 1840, sunt menționate o serie de obiecte și terenuri deținute de parohia din sat: *sfintele vase*

¹⁰ Transcrierea pisaniei a fost preluată din monografia preotului Nicolae Moga. Textul se păstrează astăzi doar parțial, neputând fi descifrat corespunzător. Vezi Moga 2010, p. 241.

¹¹ Nu am reușit, în schimb, să identificăm vreun zugrav purtând numele de Thoma Cristea, ceea ce ne îndreptățește să bănuim că pisania de la intrare nu a fost citită corespunzător în studiile anterioare.

¹² Pop-Curșeu, Pop-Curșeu 2023 p. 288-299.

¹³ Pop-Curșeu, Pop-Curșeu 2023 p. 288-299.

¹⁴ Mănescu 2017, p. 77.

*cositor, două perechi [de] odăjdii și o cădelniță de alamă, o livadie, cositură de cinci oameni, dată de Nistor sin Nistor și o zi de arătură, tot de el.*¹⁵

În anul 1966 au fost construiți șase contraforți de cărămidă adosați bisericii, câte trei în exteriorul pereților nordic și sudic. Rolul lor este de a susține cosoroaba, suplinind structurile șubreze din lemn.¹⁶ În ciuda renovărilor, locașul de cult nu a mai meritat liturgic parohia decât unsprezece ani: în 1977, slujbele s-au mutat în biserica Sfântul Nicolae, construită cu întreruperi între anii 1958 și 1979.¹⁷ Bisericii de lemn i-a revenit de atunci funcția de capelă mortuară a parohiei ortodoxe din Mălaia. Cea mai recentă intervenție majoră asupra bisericii a avut loc în anul 1999, când locașul de cult a trecut printr-o serie de reparații, constând în refacerea șindrilei, restaurarea tencuielii și văruire.¹⁸

Ansamblul bisericii se compune din edificiul ecleziastic propriu-zis și un turn clopotniță construit la nord-vestul acestuia. Din punct de vedere arhitectural, biserica de lemn a satului Mălaia se remarcă printr-o volumetrie simplă, aceasta dispunând de o singură navă, și un altar decroșat cu închidere poligonală. Întreaga elevație a edificiului de cult este construită din lemn de brad, respectiv larice, tencuită cu mortar pe bază de var nestins, și văruiată cu alb. Din punct de vedere planimetric, edificiul prezintă încăperile ritualice consacrate, adică: un pridvor dreptunghiular, pronaos cu o fereastră dreptunghiulară de dimensiuni reduse pe fațada de sud, *naos* care la rândul său prezintă două ferestre dreptunghiulare pe fațada de sud și o a treia pe fațada de nord, respectiv un *altar* poligonal decroșat, cu o fereastră pe perețele nord-estic și una pe cel estic. Acest plan corespunde tipului II-a-2 din clasificarea lui Radu Crețeanu a bisericilor de lemn din județul Vâlcea.¹⁹

Pridvorul edificiului este deschis și tăvănit, iar dimensiunile reduse ale acestuia amintesc de trăsăturile structurale ale prispei caselor țărănești, de unde probabil a și fost preluat. Stâlpii pridvorului sunt sculptați într-o manieră rudimentară și sunt decorați cu motive vegetale (merele) și geometrice (brâiele în dinți de fierăstrău), iar în

¹⁵ Popescu-Cilieni 1941, p. 25.

¹⁶ Moga 2010, p. 241.

¹⁷ Moga 2010, p. 244-245.

¹⁸ Moga 2010, p. 245.

¹⁹ Crețeanu 1981, p. 108-109.

partea superioară, capitellurile tronconice se îmbină în cep cu grinda transversală. Accesul în pronaos se realizează prin ancadramentul sculptat în forma frânghiei răsucite.²⁰ Atât pronaosul cât și naosul cu turla octogonală sunt acoperite cu bolți semicilindrice din lemn, susținute de arce semicirculare transversale, tot din lemn, așezate pe console și sunt despărțite printr-un perete impozant. Toate nervurile bolții sunt ranforsate prin platbande groase din metal, care la rândul lor se sprijină pe structuri metalice fixate în pereți. Aceste structuri metalice sunt prevăzute, în zona naosului, cu tălpi din beton, fiind legate în perechi prin tiranți metalici care traversează naosul transversal, sub cota nașterii bolții. Altarul locașului de cult este decroșat față de naos și are o structură poligonală în cinci laturi, prima travee a acestuia fiind acoperită cu o boltă semicilindrică din lemn, racordată prin trei laturi de calota traveelor terminale. Similar naosului, nervurile bolții sunt susținute de platbande metalice, fixate de structuri ancorate în pereți. Una din aceste structuri acoperă parțial pomelnicul bisericii.

Conform preotului Nicolae Moga, structura construcției a fost împodobită cu un brâu decorativ care acum se află sub tencuială. O analiză de parament ulterioară va verifica această ipoteză și va putea determina tipul acestei decorațiuni. Acoperișul monumentului este cel specific cu poală și este îmbrăcat cu șită despăcată, iar cosoroaba este sprijinită de șase contraforți adosați de fațadele bisericii, aceștia fiind edificați în anul 1966 în contextul unor reparații.²¹ Nu se poate spune la acest moment în ce măsură contraforții au și rol de sprijinire a pereților laterali. De asemenea, identificarea unei colonete din lemn angajate în paramentul exterior al zidului nordic, aferentă consolei nervurii estice a bolții naosului, având corespondent o colonetă identică pe latura sudică, ar putea sugera existența unor astfel de elemente și în cazul celorlalte console, însă în prezent acoperite de tencuială.

Biserica este împodobită la exterior cu cinci imagini: patru dintre ele sunt amplasate în pridvor, iar al cincilea este amplasat pe peretele nordic al altarului. Icoanele din pridvor sunt pictate în jurul ușii de la intrare și sunt încadrate în rame dreptunghiulare. În dreapta ușii se află imagini dedicate Căderii în păcat a lui Adam și Sfintei Cuvioase Parascheva, unul dintre hramurile bisericii. De cealaltă parte a intrării sunt poziționate icoana Sfântului Ierarh Nicolae, celălalt protector al

²⁰ Moga 2010, p. 243-244.

²¹ Moga 2010, p. 242.

locașului de cult, și Buna Vestirea, aflată astăzi într-o stare avansată de degradare. Sub nivelul acestor imagini, registrul inferior se prezintă sub forma unui decor albastru cu tușe oblice cu nuanță de albastru închis, despărțit de registrul superior printr-un brâu monocrom roșu (*Figura 1*). Se mai pot observa urme ale unui chenar alb pictat pe fundalul albastru, a cărui limită inferioară a fost acoperită de cel mai recent strat de văruire în alb a pereților. Pe jumătatea sudică a peretelui pridvorului, suprapunând parțial ambele registre de pictură, au fost identificate o serie de desene schițate, realizate cu roșu, respectiv negru, înfățișând un țăran și un domn cu pălărie, între care este redată o jalbă cu textul *Domnilor Enoriași*. Aceste desene sunt continuate spre sud cu figura redată în negru a unui bust de bărbat cu barbă, dar și anumite elemente care par să sugereze suprapunerea unei schițe mai vechi. Tavanul de lemn al pridvorului este decorat cu motive florale. Un alt element de pictură exterioară este icoana Sfântului Mare Mucenic Gheorghe de pe fațada nordică a altarului (*Figura 2*), cuprinsă și ea într-o ramă pătrată. Marginile exterioare ale acestei rame au fost parțial acoperite de văruiala albă, ceea ce ridică întrebarea dacă icoana era înconjurată de un context cromatic sau nu.

În interiorul bisericii, paramentul sudic al pronaosului este decorat într-un singur registru cu două sfinte mucenițe, de o parte și de alta a ferestrei: Sfânta Ecaterina de Alexandria, către altar, îmbrăcată într-o pelerină roșie, căptușită la interior cu hermelină, având în mâna dreaptă o cruce latină și roata martiriului în mâna stângă, respectiv Sfânta Varvara, cu mâna dreaptă ridicată, în care ține un potir, iar în mâna stângă o spadă (*Figura 3*). Bolta în leagăn a pronaosului este împărțită în două de o bandă decorativă de culoare roz, dispusă pe axa nord-sud, acoperită în prezent de o structură metalică de susținere a bolții. De fiecare parte a benzii sunt dispuse câte trei medalioane rotunde, cu marginile aurite, încadrate pe un fond albastru deschis: câte unul în partea sudică și în cea nordică și unul în partea superioară a bolții. În partea de sud sunt plasate medalioanele sfinților cuvioși Mitrofan și Ioan Cucuzel (*Figura 4*), care ține în mâna dreaptă o cruce latină și un sul ondulat la capete pe care este scris cu caractere latine: *Bucură te cea ce ții pe cel ce ține toate*. În partea superioară a bolții sunt plasate două medalioane roșii, cu marginile aurii, ambele cuprinzând în centru câte o imagine. Medalionul vestic conține o imagine narativă redată în interiorul unei încăperi care ar putea fi identificată cu celula unei temnițe. În acest context, un soldat roman îmbrăcat în tunică de culoare albastră, suprapusă de o cuirasă și

pelerină roșie, ține în mâna dreaptă un pumnal orientat în sus, iar în mâna stângă, capul unui personaj de sex masculin, cu păr lung și barbă. Scena este identificată drept *Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul*, fapt atestat și de inscripția redată în limita estică a medalionului (*TĂIEREA CAPULUI SF ION BOTEZĂTORU*) (*Figura 5*). Alăturat acestei imagini, către est, este un medalion dedicat Maicii Domnului cu Pruncul (*Figura 6*). Medalionul este înconjurat de o bandă aurie, pe care este înscris textul *CUVINE SE CU ADEVĂRAT SĂ TE FERICIM NĂSCĂTOARE DE DUMNEZEU*. În partea de nord a bolții sunt redată imaginile a doi sfinți cuvioși, Ioan Damaschin (înspre intrare, ținând în mâna dreaptă o cruce latină, iar în mâna stângă un sul îndoit în partea superioară, pe care este redat textul *Rugăciunile noastre cele de seară* – începutul primei stihiri de la vecernia duminicii pe glasul I, și Teofan către naos (*Figura 7*).

Sub aceste medalioane, pe peretele nordic, sunt reprezentate sfintele cuvioase Marina din Antiohia (către pridvor, ținând în mâna dreaptă un topor negru ridicat în sus și prinzând, cu cealaltă mână, un demon de coarne) și Filofteia de la Argeș (către naos, purtând în mâna dreaptă o cruce latină și în mâna stângă două ramuri de finic și acoperită cu o pelerină roșie, sub care poate fi zărit un port popular, (vezi *Figura 8*). Programul iconografic al pronaosului este completat pe peretele estic cu patru îngeri fără trup, cu capetele înscrise în nimb, redați câte doi de o parte și de alta a pisaniei. În registrul superior al paramentului estic al pronaosului este pictată scena Răstignirii (*Figura 9*). În prim-plan, în partea dreaptă, este redat sub forma unui cavou de piatră mormântul Mântuitorului, acoperit parțial de un material textil: giulgiurile goale, simbolizând Învierea Mântuitorului. Alături, tot în prim-plan, poate fi văzut craniul lui Adam, poziționat deasupra a două oase dispuse în cruce. Deasupra craniului, în plan secund, sunt reprezentate trei persoane răstignite: Hristos (în centrul compoziției, mai aproape de privitor) și cei doi tâlhari – de o parte și alta a Mântuitorului. În plan îndepărtat poate fi zărit un cadru arhitectural – Ierusalimul.

Peretele despărțitor dintre pronaos și naos este împodobit, înspre pronaos, cu cinci icoane de lemn. În stânga intrării în naos este icoana lui Hristos, care binecuvântează cu mâna dreaptă, ținând o carte – probabil un Evangheliar – în mâna stângă. De aceeași parte a intrării sunt poziționate icoanele Sfântului Nicolae (unul dintre hramurile bisericii) și a Botezului Domnului (mult diminuată). În partea dreaptă a intrării în naos sunt plasate – de la dreapta la stânga – icoana Sfintei

Cuvioase Parascheva, pe care se observă semnătura pictorului (Kristescu), alături de anul realizării icoanei – 1892, același cu cel al realizării picturii murale a bisericii – și cea a Maicii Domnului cu Pruncul.

În naos, peretele vestic a fost pictat în patru registre. În registrul superior este reprezentată Cina cea de Taină, care tronează deasupra secvențelor narrative dedicate Patimilor Mântuitorului, oglindite în cele două registre mediane. Fiecare scenă este încadrată de rame aurii. În registrul median superior sunt redată, în ordine cronologică, de la dreapta la stânga, patru episoade narrative: *Rugăciunea din Grădina Ghetsimani*, *Sărutul lui Iuda*, *Judecata lui Pilat* și *Drumul Crucii*. Acestea sunt urmate, în registrul median inferior, de alte două scene, de aceleași dimensiuni, încadrate în chenare albe și plasate deasupra intrării. Cele două episoade, *Aducerea lui Hristos în fața lui Ana și lui Caiafa*, nu respectă cronologia desfășurării Patimilor și nu vin în continuarea evenimentelor reliefate în registrul descris anterior. Cele două scene sunt flancate la sud de Arhanghelul Mihail iar la nord de Arhanghelul Gavriil (*Figura 10*). Arhanghelul Mihail este redat într-o cuirasă de solzi și ține în mâna dreaptă o spadă îndreptată în sus, iar în mâna stângă un sul desfășurat, pe care este scris: *Sabia dreptății D-lui va taie sufletele păcătoșilor. Eru pe cei credincioși îi va păzi*. Arhanghelul Gavriil ține, de asemenea, în mâna dreaptă, un papirus desfășurat, cu textul *Condei și hârtie în mână și scriu făgăduințele omenilor, care făgăduesc și împlinesc. Er cei ce făgăduesc și nu împlinescu să ștergu*, iar cu dreapta indică spre cer. Ultimul registru de decorație murală este dedicat unei imitații de zidărie care respectă din punct de vedere morfologic structura de *opus quadratum*. Pe peretele sudic al naosului, lângă intrare, este plasat un grupaj de două personaje, dintre care astăzi mai este vizibil doar cel dinspre intrare, Sfântul Mucenic Trifon. Elucidarea identității celui alt personaj este, în acest moment, imposibilă doar pe baza documentului vizual; imaginea lui a fost acoperită în totalitate cu vopsea de culoare verde, aplicată probabil în secolul XX, odată cu montarea sobei de teracotă din biserică. În schimb, imaginea Sfântului Trifon este vizibilă și ne înfățișează un bărbat imberb, care indică cu mâna dreaptă către cer și ține în mâna stângă o seceră, atribut al sanctității. În zona centrală a paramentului sudic, între ferestre, sunt pictați alți sfinți militari (*Figura 11*): Sfântul Mare Mucenic Gheorghe, cu o cruce latină în mâna dreaptă și o sulită în mâna stângă, Sfântul Mare Mucenic Eustație, cu o arbaletă în mâna dreaptă și un medalion cu un cerb în

mâna stângă, respectiv Sfântul Mare Mucenic Flor, reprezentat aidoma Sfântului Gheorghe, cu o cruce latină în mâna dreaptă și o sulită în mâna stângă. Tot pe peretele sudic, în dreapta celei de-a doua ferestre, sunt reprezentate imaginile dreptului Ioachim și a prorocului Zaharia, care ține în mâna dreaptă o cădelniță și în mâna stângă o carte pe a cărei copertă stă scris: *Ioan se va chema numele lui*. Peretele nordic al naosului este împodobit, înspre intrare, cu imaginile sfinților mucenici Mina și Pantelimon (*Figura 12*), cel din urmă fiind reprezentat cu cuirasă de tipul *lorica musculata*, cu o cutie pentru împărtașanie în mâna dreaptă și o linguriță în mâna stângă. Sfântul Mina ține în mâna dreaptă o sulită cu un ciucur albastru, iar în mâna stângă o cruce latină. Următorul grup de personaje de pe acest perete este format din sfinții mucenici Mercurie, Nestor și Dimitrie (*Figura 13*), toți trei fiind reprezentați în cuirase de solzi și ținând în mâini câte o cruce latină și o armă. În acest sens Sfântul Mercurie ține la sold o sabie în teacă, Sfântul Nestor ține o spadă în mâna dreaptă, iar Sfântul Dimitrie o sulită îndreptată în sus. Lângă catapeteasmă sunt plasate Sfânta Elisabeta și Sfânta Ana ambele ținând în brațe câte un prunc: Sfânta Elisabeta pe Sfântul Ioan Botezătorul, iar Sfânta Ana pe Maica Domnului. Bolta naosului este împărțită transversal în trei secțiuni egale, fiecare cu câte trei medalioane sau pandanți cu margini aurite și amplasate pe un fundal albastru deschis, decorat pe alocuri cu motive florale. Secțiunea dinspre pronaos conține reprezentări ale evangheliștilor Marcu și Luca, recunoscuți pe baza inscripțiilor și a atributelor sanctității. Între cele două compoziții se află o reprezentare a Sfântului Proroc Ioan Botezătorul, amplasată în interiorul a cinci cercuri concentrice. Sfântul Ioan ține în mâna dreaptă o cruce latină, iar în mâna stângă o tipsie pe care se găsește capul Sfântului, înconjurat de o aureolă aurie. Secțiunea centrală a bolții este dominată, în partea superioară, de imaginea lui Hristos Pantocrator (*Figura 14*), semnificativ mai mare decât celelalte imagini de pe bolta bisericii. Dimensiunile imaginii sunt augmentate de ornamentația medalionului, ale cărui margini aurii sunt succedate de motive geometrice multicolore (negru, roșu, galben și două nuanțe de verde) cu scop decorativ. În centrul compoziției este zugrăvit Hristos, conform legii frontalismului: un personaj matur, cu păr lung și barbă bifurcată, binecuvântând cu mâna dreaptă și ținând în mâna stângă o carte deschisă, cu inițialele „A.” și „O.” (prescurtări de la *Alpha* și

Omega).²² De o parte și de alta a reprezentării lui Hristos Pantocrator sunt dispuse simetric, în pandant, imaginile narative dedicate Nașterii și Învierii Mântuitorului (*Figura 15*). De remarcat este faptul că pictorul a reprezentat Învierea în conformitate cu canoanele occidentale, în defavoarea reprezentării tradiționale bizantine a Pogorării la Iad. Hristos este pictat ieșind din mormânt în slavă, în timp ce îngerul din plan secund ridică piatra, iar soldatul echipat cu o platoșă *lorica musculata* se prăbușește.

Spre deosebire de secțiunile descrise anterior, cea dinspre altar conține doar două reprezentări: Sfinții Evangheliști Ioan și Matei, identificabili datorită inscripțiilor și atributelor sanctității (*Figura 16*): vulturul, pentru Sfântul Ioan, și îngerul, pentru Sfântul Matei, reprezentate în plan secund. În cartea deschisă, vizibilă pe genunchiul Sfântului Evanghelist Ioan, este redat un fragment din primul verset al Evangheliei după Ioan: *La început era Cuvântul și Cuvântul era la Dumnezeu*. Între cele două imagini este așezată cupola de lemn, care pornește dintr-un medalion cu margini aurii, decorat cu motive florale. În partea de răsărit a medalionului este redat, într-un nimb auriu, un porumbel alb cu aripi deschise, reprezentându-l pe Sfântul Duh – probabil pictat ulterior, întrucât suprapune motivele florale. Pe perețele nordic al naosului au fost identificate rămășițele unor inscripții murale, realizate cu vopsea roșie, redată sub consola fiecărei nervuri a bolții. Structurile metalice de ranforsare a pereților și bolții au lăsat vizibile inscripțiile, însă instalația electrică nu a mai ținut cont de acestea. Astfel, inscripția de sub consola estică a nervurii păstrează textul *Această strănă este ocupată de N. [...]*. A doua inscripție, cea de sub consola vestică a nervurii bolții, este mult mai degradată, fiind lizibil doar primul rând *La acéstă [...]*, dintr-un total de 11, însă probabil redând de asemenea rezervarea stranei de către o anumită familie sau anumiți membri ai comunității.

După cum am afirmat anterior, pictura murală a bisericii a fost realizată în anul 1892, iar singurele elemente anterioare se păstrează doar în alcătuirea iconostasului. Catapeteasma este construită în

²² Opțiunea pictorului pentru această formă de prescurtare a literelor grecești este interesantă. Pictorul a preferat să noteze prescurtările cuvintelor care desemnează litera, în defavoarea literelor înșelor. Astfel, în loc de a nota pe cea de-a doua filă litera „Ω”, a preferat să scrie „O.”, ca și când litera grecească – pe care, de altfel, o folosește în execuția aureolei Mântuitorului din același cadru – i-ar fi fost necunoscută, ceea ce nu corespunde realității, aceasta fiind utilizată în același cadru, în aureola Mântuitorului.

conformitate cu tradiția ortodoxă locală: în registrul inferior se află cele două icoane împărătești, flancate de icoanele Sfintei Cuvioase Parascheva și a Sfântului Nicolae (*Figura 17*), iar deasupra lor, cu dimensiuni mult reduse, sunt alte două rânduri de icoane. Primul dintre ele conține cincisprezece reprezentări ale praznicelor împărătești, urmat, în partea superioară, de douăsprezece imagini ale apostolilor, dispuse în jurul icoanei de aceleași dimensiuni a Mântuitorului. În planul superior este poziționată o cruce sculptată și zugrăvită cu scena Răstignirii, alături de care se găsesc doi pandanți din lemn, reprezentându-i pe Maica Domnului și pe Sfântul Evanghelist Ioan și șase medalioane rotunde cu proroci ai Vechiului Testament. Cele două uși împărătești, pe care este zugrăvită icoana Bunei-Vestiri, sunt realizate în stil neobizantin, specific picturii bisericești din Oltenia.

Inscripțiile cu slove chirilice, detaliile stilistice și formale ale execuției și rolul funcțional al catapetesmei, fără de care biserica nu ar fi putut oferi cadrul necesar desfășurării slujbelor ortodoxe, îndreptățesc ipoteza, exprimată și de Luiza Barcan,²³ conform căreia icoanele au fost realizate în prima parte a secolului al XIX-lea, poate chiar odată cu construcția bisericii. Însă un detaliu care nu a fost menționat până acum în literatura de specialitate îl reprezintă semnaturile de pe cele două icoane împărătești: *Ilie Zograf* (detaliu al icoanei Maicii Domnului), dintre care cea pictată pe icoana lui Hristos conține și anul 1811 (*Figura 18*). Iscălitura îi aparține probabil lui Ilie din Boița, semnalat pentru prima dată de episcopul Iosif, ctitorul bisericii din Mălaia, într-o scrisoare din anul 1803.²⁴ Devenit mai târziu monahul Isaia, zugravul Ilie a fost, în acea perioadă, apropiat de episcopia Argeșului, iar icoane realizate de acesta sunt atestate în acea vreme și în alte biserici din apropiere – Biserica din Groapă din Sibiu (după 1804), în Argeș, la Cozia (1815)²⁵ și Boița (1819),²⁶ ceea ce întărește ipoteza că semnătura de pe icoanele împărătești din Mălaia i-ar aparține zugravului Ilie din Boița.²⁷ Acest detaliu confirmă totuși estimarea făcută de Luiza Barcan, care susține că deși pictate de altă

²³ Barcan, Nancu 2001, p. 14.

²⁴ Meteș 1929, p. 81.

²⁵ Meteș 1929, p. 82-83

²⁶ Meteș 1929, p. 121.

²⁷ Cu toate acestea, în stadiul actual al cercetării nu am reușit să identificăm niciun zugrav purtând acest nume care să activeze în zona Vâlcii sau în Arhiepiscopia Argeșului în acea perioadă.

mână, icoanele împărătești ale lui Hristos și a Maicii Domnului sunt și ele, cu siguranță, anterioare picturii murale, fără a putea însă oferi o datare absolută.²⁸ Cu toate acestea, identificarea cu siguranță a zugravului va reprezenta obiectul unei cercetări ulterioare. Un alt element reprezentativ pentru urmărirea fazelor de evoluție a interiorului a fost identificat în extremitatea nordică a catapetesmei. Pe panoul lateral, în exteriorul icoanei Sfintei Parascheva, tencuiala existentă prezintă o porțiune căzută, unde se poate observa panoul original din lemn, cu vopsea de culoare roșie-deschisă, ce continuă sub stratul de tencuială. Tencuiala în sine prezintă continuitate cu restul pereților naosului, conținând tot aici o inscripție cu numele meșterilor autori: *Ion și Dumitru [din] Antonești, zidari/*. Nu e sigur dacă această pictură de sub tencuiala de pe marginea catapetesmei se continuă și pe pereți.

În altar, pictura este divizată în două registre, despărțite de o bandă decorativă tricoloră, redată pe un fundal negru. În spatele catapetesmei, de o parte și de alta a ușilor împărătești, sunt pictați doi sfinți arhidiaconi, în picioare, înveșmântați cu stihar și orar: Sfântul Arhidiacon Ștefan, înspre sud, și Sfântul Arhidiacon Laurențiu, înspre nord (*Figura 19*). Deasupra lor este reprezentată scena Jertfei lui Avraam (*Figura 20*), poziționată în mod tradițional în apropierea proscomidiarului. În registrul inferior sunt redați, în grupaje de câte doi, sfinți ierarhi. Pe peretele sudic al altarului sunt reprezentați în picioare Sfinții Ierarhi Spiridon al Trinității și Ioan Gură de Aur. Sfântul Spiridon face cu mâna dreaptă un gest de binecuvântare, iar în mâna stângă ține o căramidă din care țâșnește foc. Lângă el este plasat Sfântul Ioan Gură de Aur, binecuvântând, de asemenea, cu mâna dreaptă și ținând în mâna stângă o carte deschisă cu fragmentul de rugăciune: *Nimene din cei legați cu poștele și plăcerile trupești nu este vrednic să se apropie sau să servească Ție*. Pe peretele sud-estic al altarului este pictat un grupaj de doi sfinți: Sfântul Ierarh Chiril al Alexandriei și Sfântul Ierarh Vasile cel Mare. Sfântul Vasile cel Mare are în mâna stângă un sul desfășurat, inscripționat astfel: *Domnezeul cel sfânt care întru cele sfinte odihnești și cela ce cu glas întreit sfânt ești lăudat de Serafimi și mărit de Herovimi*. Următorul grupaj compozițional de ierarhi, amplasat pe peretele nord-estic, îi ilustrează pe Sfântul Ierarh Nicolae și pe Sfântul Grigorie Dialogul (*Figura 21*)

²⁸ Meteș 1929, p. 14. Autoarea consideră că cele două icoane au fost pictate înainte de anul 1870, pe baza inscripțiilor chirilice de identificare.

– cel din urmă poate fi identificat cu ajutorul inscripției *Glignore Boguslav*. Către vest, deasupra micii ferestre dreptunghiulare de pe peretele nord-estic al altarului, este reprezentată Sfânta Mahramă a Mântuitorului, pe un fundal albastru. Chipul lui Hristos este redat cu culori mai închise, cu părul lung și barbă bifurcată, zugravul respectând legea frontalismului. Pomelnicul mare al bisericii, amintit anterior, este plasat în vestul ferestrei, sub Sfânta Mahramă, trecând și pe peretele nordic. Tot în registrul inferior al picturii din altar, pe peretele nordic, este reprezentată vedenia Sfântului Ierarh Petru, Patriarh al Alexandriei. Scena narativă are în centru două personaje: pe ierarhul Alexandrin în fața Sfintei Mese, în poziție orantă, specifică momentului liturgic al Epiclezei, și pe Hristos Emanuel, în fața sa, stând în picioare pe Sfânta Masă, înfășurat parțial cu un acoperământ roșu. Bolta altarului este formată din două mari secțiuni. Prima dintre ele, situată în proximitatea catapetesmei, îl are în centru pe Dumnezeu-Tatăl, redat sub forma unui personaj în vârstă, cu părul lung și alb și barbă bifurcată, așezat pe un nor, cu brațele deschise în semn de binecuvântare (*Figura 22*). Partea superioară a corpului este înscrisă într-un nimb auriu, iar capul este înconjurat de o aureolă triunghiulară însemnată cu literele grecești „O”, „Q” și „N”, din care pornesc raze albe. În dreapta lui este poziționat Sfântul Proroc Solomon, care ține în mâna dreaptă un sceptru de lemn, iar în mâna stângă un sul desfășurat cu textul *Multe Fiice ale lu Israil au fostu virtuose iarû Fecioara le întrece pe toate*. Capul încoronat este înscris în nimb, iar trupul îi este acoperit de o tunică verde, suprapusă de o pelerină roșie căptușită cu hermelină. În fața Prorocului Solomon, în stânga lui Dumnezeu-Tatăl, este redat Sfântul Proroc David (*Figura 23*), cu o vestimentație identică și ținând, de asemenea, în mâna dreaptă un sceptru, iar în cea stângă un sul desfășurat, conținând un fragment din primul verset al psalmului I: *Fericit Bărbatu care nau umblat în sfatulu necredincioșiloru*. Asemenea lui Dumnezeu-Tatăl, cei doi proroci sunt reprezentați cu partea inferioară a corpului învăluită în nori. Cea de-a doua secțiune, amplasată în partea răsăriteană a bolții altarului, o înfățișează pe Maica Domnului încoronată, șezând pe nori, cu Hristos-Emanuel în brațe, sprijinind cu mâna stângă globul ținut de Mântuitor. De o parte și de alta este flancată de Arhanghelii Mihail și Gavriil, reprezentați în pandanți cu rame bicolore (*Figura 24*). Cei doi arhangheli îngenunchează pe nori și o binecuvântează pe Maica Domnului, care îl ține în brațe pe Hristos.

Biserica de lemn din satul Mălaia este un monument istoric de importanță majoră pentru comunitatea locală. Ctitorită la începutul secolului al XIX-lea de Iosif, întâiul mitropolit al Argeșului, biserica de dimensiuni reduse este cel mai vechi lăcaș de cult din localitate care se păstrează până în prezent. Mobilierul original se păstrează astăzi în mică măsură. După cum am arătat în rândurile anterioare, doar iconostasul ar putea fi considerat la fel de vechi precum edificiul. Confirmarea ipotezei despre identitatea pictorului icoanelor de pe catapeteasmă cade în sarcina unor cercetări viitoare. Pictura murală, marcată de un caracter eclectic în care supraviețuirea convențiilor artistice specifice artei răsăritene se împletește armonios cu caracteristicile stilistice și formale ale artei baroce, acoperă parțial restul bisericii, dar nu se mai păstrează integral. O restaurare integrală a lăcașului de cult ar fi esențială pentru punerea în valoare și pentru cunoașterea mai aprofundată a trecutului monumentului istoric.

LISTA BIBLIOGRAFICĂ

Barcan, Nancu 2001 – L. Barcan, A. Nancu, *Biserica de lemn Ciungetu*, Fundația HAR, Muzeul Județean Vâlcea, Vâlcea, 2000 – 2001, 14 p.

Bardașu 1995 – P. Bardașu, *Ctitorii loviștene din vremea Episcopului Iosif Argeșiu*, în *Păstorul Ortodox*, Pitești (1995).

Crețeanu 1981 – R. Crețeanu, *Bisericile de lemn din Vâlcea*, în *Mitropolia Olteniei*, Craiova (1981), p. 104-114.

Curșeu, Curșeu 2023 – I. Pop Curșeu, Ș. Pop Curșeu, *Witchcraft in Romania*, Palgrave Macmillan, 2023.

Mavrodin 2017 – T. Mavrodin, *Informații inedite despre Iosif, întâiul episcop al Argeșului*, în *Argesis, Studii și comunicări*, Pitești (2017), p. 97-100.

Mănescu 2017 – C. Mănescu, *Un monument istoric din secolul al XVIII-lea: biserica robilor ȝigani de la poarta Mănăstirii Hurez*, în *Acta Moldaviae Meridionalis*, Vaslui (2017), p. 70-78.

Meteș 1929 – Ș. Meteș, *Zugravii bisericilor române*, în *Anuarul Comisiei Monumentelor istorice. Secțiunea pentru Transilvania. 1827-1829*, Cluj, 1929.

Moga 2007 – N. Moga, *Iosif, Întâiul Episcop al Argeșului (1793-1820)*, Râmnicu Vâlcea, 2007.

Moga 2010 – N. Moga, *Odă Comunei Mălaia*, Craiova, 2010,

Popescu-Cilieni 1941 – I. Popescu-Cilieni, *Biserici, târguri, sate din județul Vâlcea*, Craiova 1941.

ANEXA

Figura 1

Figura 2

Figura 3

Figura 4

Figura 5

Figura 6

Figura 7

Figura 8

Figura 9

Figura 10

Figura 11

Figura 12

Figura 13

Figura 14

Figura 15

Figura 16

Figura 17

Figura 18

Figura 18 – detaliu 1

Figura 18 – detaliu 2

Figura 19

Figura 20

Figura 21

Figura 22

Figura 23

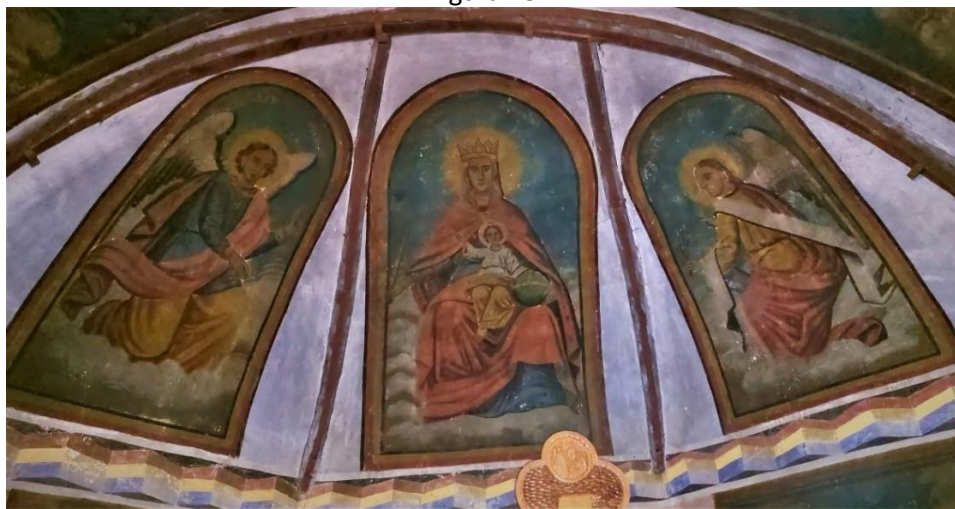

Figura 24

Comunitatea evanghelică din Râmnicu Vâlcea

Mihai Moroianu*

* Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea, Râmnicu Vâlcea, România, e-mail: mihaimoroianu5@yahoo.com.

Abstract: *The evangelical community from Râmnicu Vâlcea.* Starting with the 19th century, Saxon merchants from Transylvania (Sibiu, Brașov, Mediaș) settled in Râmnic, participating in the economic development of the city; they were active in the fields of milling, tanning, shoemaking, carpentry, blacksmithing, pharmacy; from a religious point of view, the Saxons who came to the city were of the CA evangelical religion (Augsburg Confession) or Lutherans; they wanted to keep the religion in which they had been baptized and in which they had grown up and therefore they established a religious community here and built a church. The community was established in 1863, and through a document from 1864 we learn that the petitions that the Lutheran community from Râmnicu Vâlcea had made to the Ministry of Religions had been approved and thus they could carry out their religious service unhindered in a rented house; also from here we learn that the same ministry ordered the donation of a plot of land for the cemetery to the community. Following the 1899 census, the number of community members amounted to 346 men and 399 women.

Keywords: evangelical community, Râmnicu Vâlcea, lutherans, parish church, cemetery.

Prin pozitia sa, Râmnicu Vâlcea a fost loc de întâlnire pentru mulți comercianți, pe teritoriul său organizându-se, la Râureni, unul dintre cele mai cunoscute târguri la care participau negustori din Oltenia, Ardeal și Muntenia.

Începând cu secolul al XIX-lea, negustori sași din Transilvania (Sibiu, Brașov, Mediaș) se stabilesc la Râmnic, participând la dezvoltarea economică a urbei; ei activau în domeniile morăritului, pielăriei, tăbăcăriei, cizmăriei, tâmplăriei, fierăriei, farmaciei; din punct de vedere religios, sașii veniți în oraș erau de religie evanghelică CA (Confesiunea de la Augsburg) sau luterani; ei doreau să-și păstreze religia în care fuseseră botezați și în care crescuseră și de aceea au înființat aici o comunitate religioasă și au ridicat o biserică;

din punct de vedere ierarhic, Parohia Evanghelică din Râmnicu Vâlcea era subordonată Consistoriului Districtual Evanghelic Sibiu.

Comunitatea s-a înființat în 1863, iar printr-un document din 1864 aflăm că petițiile pe care le făcuse comunitatea luterană din Râmnicu Vâlcea la Ministerul cultelor se aprobaseră și, astfel, aceștia își puteau desfășura nestingheriți serviciul religios într-o casă închiriată; tot de aici aflăm că același minister a dispus donarea către comunitate a unui teren pentru cimitir.¹ În urma recensământului din anul 1899, numărul membrilor comunității se ridica la 346 de bărbați și 399 de femei.²

În anul 1894, la inițiativa farmacistului Francis Eithel, prin donații de la enoriași și de la binevoitori din afara țării, comunitatea condusă de Enrich Thomas cumpără, la 26 Martie, de la Iulius Neagoe, contra sumei de 10000 lei, casele acestuia din strada Dorbanților.³ Biserica ridicată pe acest loc a fost inaugurată la 31 octombrie 1910 în prezența episcopului evanghelic din Sibiu, dr. Friedrich Teutsch, avându-i ca preoți pe Samuel Menzel și Wilhelm Feit.⁴ Este ridicată în stil gotic, din cărămidă, având un turn înalt de 15 metri, având o capacitate de 200 de membri, iar clopotul a fost donat de familia Geltsch.⁵ Ulterior, lângă biserică a fost ridicată casa parohială și camere pentru îngrijitorul bisericii (Foto 1).

În anul 1897, funcționa, într-una din casele achiziționate de la Iulius Neagoe, școala luterană cu o capacitate de maxim 30 de elevi⁶, ea fiind alcătuită din două săli mari de clasă, un coridor și o cameră mică, săli dotate cu bănci mari sau mici, dulapuri, cuiere și sobe.⁷ Ea a fost frecventată și de copii români care doreau să învețe germana, iar pentru predarea limbii române era un angajat al Seminarului teologic din Râmnicu Vâlcea. La 26 Septembrie 1918, E. Ștefănescu îi solicita lui Oscar Thuringer o sumă de 200 lei lunar începând cu 1 Octombrie pentru a-i medita pe copiii comunității luterane ce doreau să treacă examenul la limba română la școlile de stat.⁸ Din păcate, școala se va desființa în anul 1924, din lipsa copiilor, iar sediul ei va fi închiriat pentru alte activități.

¹ DJVAN, Fond Comunitatea Evanghelică din Râmnicu Vâlcea, Dos 10/1918, fila 65

² DJVAN, Fond Primăria orașului Râmnicu Vâlcea, Dos 2/1899, fila 96

³ DJVAN, Fond Comunitatea Evanghelică din Rm. Vâlcea, Dos 1/1894-1948, fila 1.

⁴ <http://www.istorielocala.ro>

⁵ <http://www.ramnic.ro>

⁶ Soare et alii, Enciclopedia județului Vâlcea, vol II, Rm. Vâlcea, 2012, p. 88.

⁷ DJVAN, Fond Comunitatea Evanghelică din Rm. Vâlcea, Dos. 1/1894-1948, fila 4.

⁸ DJVAN, Fond Comunitatea Evanghelică din Rm. Vâlcea, Dos 10/1918, fila 6.

În perioada ocupației germane în primul război mondial (1916-1918), ocupanții îl desemnează primarul orașului pe Franz Eitel, care era proprietarul unui atelier mecanic pentru fabricarea de mașini agricole și de tâmplărie, în locul liberalului Alexandru Boicescu.⁹ Din păcate, el nu a putut face mai nimic pentru oraș, ocupanții purtându-se foarte rău atât cu locuitorii orașului, cât și cu clădirile lui, rechiziționând foarte multe bunuri, iar când nu luau distrugeau. Însă la 20 Februarie 1919, sașii din Rm. Vâlcea ”în unanimitate toți am aclamat adeziunea la unirea Transilvaniei cu România și bucurându-ne că devenim supuși ai acestei țări, ne declarăm uniți cu centrala sașilor transilvăneni din București”.¹⁰

La 10 noiembrie 1927, între Comunitatea Evanghelică Luterană din Rm. Vâlcea, reprezentată de presbiterul Gustav Mangesius, și Școala practică de comerț din Rm. Vâlcea, reprezentată de directorul Nicolae Ceașanu, se încheia un contract prin care comunitatea închiria școlii două săli de clasă și o cancelarie în fosta școală situată pe strada General Praporgescu nr 29. Iată punctele contractului:

- a) Noi Presbiteriul în calitatea menționată mai sus închiriez școalei practice de comerț din R. Vâlcea, prin reprezentantul său legal, două săli de clasă și o cancelarie în fosta școală a comunității situată în R. Vâlcea, str General Praporgescu, nr.29;
- b) Inchirierea se face exclusiv pentru funcționarea școalei practice de comerț, neavând dreptul D-l chiriaș de a-i da altă destinație fără consimțământul nostru;
- c) Școala Practică de Comerț n'are dreptul de a-l subînchiria în parte sau în total;
- d) Durata acestui contract este de un an cu începere de la 1 Noembrie 1927 până la 1 Noembrie 1928;
- e) Prețul chiriei este de lei 15000 pe toată durata contractului plătitibil în două rate: 10000 lei la facerea contractului și 5000 lei la 15 Ianuarie 1928;
- f) Școala va funcționa numai în zilele de lucru și după programul Ministerului Muncii între orele 7-10 seara, iar în timpul zilei imobilul va fi liber;
- g) Dărilor către fisc, comună, gunoiul, curățitul coșurilor, al latrinei, lumina electrică privesc pe chiriaș, iar nerespectarea uneia dintre condițiuni atrage rezilierea contractului, fără somație și fără

⁹ Oane 2018, p. 143.

¹⁰ Tamaș 2006, p. 298.

judecată. Lumina electrică se va plăti ½ după indicația comptuarului și a chitanțelor de plată pe lunile de clasă;

- h) La expirarea contractului sau în caz de renunțare, D-l chiriaș va preda imobilul în bună stare, fără stricăciuni, atât la pereți cât și lipsuri la lumină electrică, geamuri, broaște, chei, etc, precum și băncile reparate și în bună stare de funcționare;
- i) Eu Școala Practică de Comerț, prin Dl Director Nicolae Ceașanu, în calitate de chiriaș, primesc condițiunile din prezentul contract și mă voi conforma întocmai.¹¹

În urma recensământului din anul 1930, Râmnicu Vâlcea avea o populație de 15648 de locuitori, iar comunitatea luterană număra 204 membrii.¹²

La 15 Iulie 1939, se publică în Monitorul Oficial al României nr.161 **Decizia relativ la asociațiile religioase**; asociațiile autorizate de statul român să funcționeze pe teritoriul său erau: Asociațiunea religioasă baptistă, Asociațiunea religioasă adventistă de ziua a 7-a și Asociațiunea religioasă a creștinilor după Evanghelie.¹³ Dintre condițiile de funcționare ale asociațiunilor religioase amintim: trebuiau să existe în localități cel puțin 50 de credincioși pentru a exista o organizație locală (capi de familie sau de sine stătători), adunările religioase și predicile se țineau numai în case de rugăciuni, care erau clădiri destinate exclusiv acestui scop, acestea trebuiau să fie la o distanță de cel puțin 200 m de locașurile de rugăciuni ale cultelor și altor asociațiuni religioase, casele de rugăciuni puteau fi închise doar în urma ordinului Ministerului Cultelor și Artelor, predicatorii trebuiau să aibă, pe lângă studii de specialitate, cel puțin 4 clase secundare, ei putând funcționa doar cu autorizația Ministerului Cultelor și Artelor, prozelitismul religios individual sau colectiv era interzis, asociațiunile religioase nu pot sta în dependență față de nici o altă organizație similară din străinătate.¹⁴

La 27 Iulie 1939, o comisie a primăriei orașului Râmnicu Vâlcea formată din: Ioan T. Militaru, șeful serviciului contencios în calitate de delegat al Primăriei R. Vâlcea, ca președinte, Alexandru Serpoianu secretarul Primăriei și subinginer P. Orleanu, șeful serviciului tehnic, ca membrii în comisia preliminară de constatare, verificare și

¹¹ DJVAN, *Fond Comunitatea Evanghelică din Rm. Vâlcea*, Dos 1/1848-1949, fila 14.

¹² Manuilă 1938, pagina D.

¹³ Hamangiu 1940, p. 2064.

¹⁴ Hamangiu 1940, p. 2064-2066.

inventariere, inventariază **Biserica Evanghelică C.A** și **Cimitirul Evanghelic**, care erau înscrise în formularul chestionar al Statului la Nr. 18 și 19. Iată situația acestor proprietăți la 27 Iuile 1939:

Biserica Evanghelică CA:

1. Imobilul este situat pe strada General Praporgescu și are următoarele vecinătăți:
 - La Est: str. General Praporgescu;
 - La Vest: Proprietatea Mitică Simian;
 - La Miază Zi: Costică Georgescu;
 - La Miază Noapte: D-na Dițulescu;
2. Nu există date sau indicii de vreo înstrăinare abuzivă;
3. Imobilul s'a dobândit prin cumpărare în anul 1894;
4. Suprafața imobilului este de 1250 m.p, iar suprafața clădită de 388 m.p. Se compune din:
 - A. Locuința Parohului: Construcție veche din zidărie de cărămidă acoperită cu tablă. Are 9 încăperi.
 - B. Clădirea bisericii: Construcție veche din zidărie de cărămidă acoperită cu tablă.
 - C. Clădirea fostei școli: Este construită din zidărie de cărămidă acoperită cu țiglă. Se compune din 7 încăperi.
 - D. Locuința îngrijitorului: Construcție veche din zidărie de cărămidă acoperită cu țiglă. Are 2 camere.
5. Nu există nici un litigiu asupra imobilului.
6. Nu există nici o servitute asupra imobilului.
7. Nu există planurile imobilului.
8. Nu există nici o cutropire asupra imobilului care să aducă vreun prejudiciu statului.¹⁵

Cimitirul Evanghelic

1. Imobilul este situat în str. Traian și are următoarele vecinătăți:
 - La Est: str. Traian;
 - La Vest: proprietatea Nicolae Tanislav și proprietatea D-nei Olănescu;
 - La Miază Zi: proprietatea Nicolae Tanislav și Spiridon Popescu;

¹⁵ DJVAN, *Fond Primăria Orașului Rm. Vâlcea*, Dos 21/1940, Fila 1.

- La Miază Noapte: proprietatea D-nei Olănescu;
- 2. Nu există date sau indicii de vreo înstrăinare abuzivă.
- 3. Imobilul s'a dobândit prin donația Ministerului;
- 4. Suprafața imobilului este de 2400 mp. Suprafața clădită este de 30 mp. Construcție foarte veche, din zidărie de cărămidă, acoperită cu tablă. Are două camere.
- 5. Nu există nici un litigiu asupra imobilului.
- 6. Nu există nici o servitute asupra imobilului.
- 7. Nu există planurile imobilului.
- 8. Nu există nici o cotropire asupra imobilului care să aducă vreun prejudiciu statului.¹⁶

Ulterior, aceste proprietăți au fost evaluate la 17 August 1939 de o comisie de revizuire și evaluare a bunurilor publice situate pe teritoriul orașului R. Vâlcea alcătuită din: Ioan T. Militaru, șeful serviciului contencios, în calitate de delegat al Primăriei orașului R. Vâlcea, ca președinte, Victor Olănescu, administrator financiar de constatare Vâlcea, Gh. Manole, avocatul Ținutului Olt, ca delegat al Prefecturii Jud. Vâlcea, subinginer P. Orleanu, șeful Serv. Tehnic comunal, Alexandru Serpoianu, secretarul Primăriei, ca membrii. Comisia ajunge la următoarele rezultate:

Biserica Evanghelică CA: locuința parohului: 160 mp a 2000 lei /mp= 320000 lei; clădirea bisericii: 101 mp a 3000 lei /mp= 303000 lei; clădirea fostei școli: 107 mp a 2000 lei/mp= 214000 lei; locuința îngrijitorului: 40 mp a 2000 lei/mp= 80000 lei; suprafața teren clădit și neclădit: 1250 mp a 300 lei mp= 370000 lei; valoarea totală a imobilului= 1287000 lei.¹⁷

Cimitirul evanghelic: locuința paznicului: 30 mp a 700 lei/ mp = 21000 lei; terenul clădit și neclădit: 2400 mp a 50 lei/mp= 125000 lei; valoarea totală a imobilului: 146000 lei.¹⁸

Dintr-un raport al Protopopiatului București al Eparhiei Bisericii Regnicolare din România pentru anul 1942/1943 despre parohia din Râmnicu Vâlcea, aflăm date despre aceasta, despre activitatea preotului de aici, cât și despre raporturile lui cu autoritățile locale:

¹⁶ DJVAN, *Fond Primăria Orașului Rm. Vâlcea*, Dos 21/1940, fila 3.

¹⁷ DJVAN, *Fond Primăria Orașului Rm. Vâlcea*, Dos 21/1940, fila 2.

¹⁸ DJVAN, *Fond Primăria Orașului Rm. Vâlcea*, Dos 21/1940, fila 9.

Despre parohie:

- starea confesională a parohiei: 130 de oameni de confesiune luterană dintre care: 53 parte bărbătească , 77 parte femeiască, dintre aceștia sunt 106 majori și 13 adventiști;
- starea morală a parohiei: familii constituite legal 64 și minorii din aceste familii: 19;
- numele, prenumele și funcția slujitorilor parohiei: Magnesius Gustav- paroh, salarizat de Stat și Biserică;¹⁹

Despre activitatea preotului:

1. vecernii săvârșite: 2, liturghii săvârșite: 57, predici ținute: 57, botezuri săvârșite: 3, cununii săvârșite: 1, parastase pentru eroi: 2, mărturii săvârșite: 4, cuminecături săvârșite: 32;
2. activitatea catehică a preotului pe anul bisericesc 1942-1943: ore de catehizare cu copii: 262, ore de catehizare la școala primară: 4, ore de catehizare cu extrașcolarii: 54;
3. activitatea cultural-misionară a preotului pe anul bisericesc 1942-1943: cuvântări 15;
4. activitatea administrativă a preotului pe anul bisericesc 1942-1943: acte oficiale înregistrate: 159, acte oficiale rezolvate: 145, alte scripte și chestiuni rezolvate: 18, participarea preotului la ședințe și întruniri: adunări parohiale: 1, consiliul parohial: 7, conferințe pastorale: 1.

Raporturi sociale:

- raporturile preotului cu autoritățile comunale: bune
- raporturile preotului cu învățătorii: bune
- raporturile preotului cu enoriașii: bune
- reclamații avute de preot în anul 1942/1943: -
- anchete disciplinare avute de preot:-²⁰

La 3 Septembrie 1945, presbiteriul Bisericii luterane aprobă ca cei din Comunitatea Evanghelică a adventiștilor de ziua a șaptea să-și officieze cultul în interiorul bisericii pe o perioadă de doi ani, începând cu 15 Septembrie 1945, cu condiția să contribuie la întreținerea localului pe primul an cu suma de 100000 lei, slujbele desfășurându-

¹⁹ DJVAN, *Fond Comunitatea Evanghelică din Rm. Vâlcea*, Dos 21/1943, fila 2.

²⁰ DJVAN, *Fond Comunitatea Evanghelică din Rm. Vâlcea*, Dos 21/1943, fila 4.

se după următorul program: vineri seara de la 19-21, sâmbătă de dimineață și după masă și duminică seara de la 19-21.²¹

Prin adresa cu numărul 38456 din 1946, Ministerul cultelor recunoaște Asociația religioasă a creștinilor după Evanghelie alături de Cultul Baptist, Cultul Creștin Adventist de ziua a VII-a și Cultul Creștin de Rit vechi din România. În plus, copii care aveau părinți din aceste culte puteau fi botezați în cultul părinților.²²

După terminarea războiului, vin vremuri grele pentru Comunitatea luterană din Râmnicu Vâlcea; clădirea fostei școli este confiscată în baza articolului XXXV din legea nr 175/3 August 1948, împreună cu tot ce se afla în ea, trecută în proprietatea statului, care o repartizează liceului teoretic de fete;²³ însă în urma contestației făcute de presbiteriul Bisericii luterane, se arată într-o întâmpinare că această școală nu mai funcționa din 1924, neputând intra sub incidența acestei legi; astfel, clădirea împreună cu bunurile ei sunt returnate Bisericii luterane din oraș la 11 Iunie 1949.²⁴

Războiul a dus la o micșorare a numărului membrilor comunității luterane din Râmnicu Vâlcea; în anul 1955 comunitatea luterană din Râmnicu Vâlcea cuprindea 77 de membri.²⁵

Numele și pronumele	Locuința	Ocupația
Albrich Friederich	Str. I.C. Frimu 17	funcționar
Albrich Hilda	Str. I.C. Frimu 17	soția
Albrich Gudrun	Str. I.C. Frimu 17	minor
Albrich Ingrid	Str. I.C. Frimu 17	minor
Awirte Gisela Helena	Str. Marocenilor 2	pensionară de stat
Bayer Rosalia	Str. Gen Praporgescu 9	văduvă
Bell Andraas	Str. Remus Belu	pensionar militar
Dengel Gustav	Str. Daniil Ionescu 11	zidar
Demetter Alexandrine	Bv Tudor Vladimirescu 58	casnică
Demetter Gusti	Bv Tudor Vladimirescu 58	magazia de stat
Drotleff Iohann	Danillii Ionescu 19	frizer

²¹ DJVAN, *Fond Comunitatea Evanghelică din Rm. Vâlcea*, Dos 1/1894-1948, fila 15.

²² DJVAN, *Fond Primăria Orașului Râmnicu Vâlcea*, Dos 10/1946, fila 102.

²³ DJVAN, *Fond Primăria Orașului Râmnicu Vâlcea*, Dos 10/1946, fila 4.

²⁴ DJVAN, *Fond Primăria Orașului Râmnicu Vâlcea*, Dos 10/1946, fila 9.

²⁵ DJVAN, *Fond Comunitatea Evanghelică din Rm. Vâlcea*, Dos 23/1941-1955, fila 1, 2.

Dietrich Iosefine	Str. Plut. Vasile Olănescu 7	casnică
Fischer Siegfried	Str. Traian 246	dentist
Gundisch Gustav	Str. I.C. Frimu 17	tâmplar
Gundisch Anna	Str. I.C. Frimu 17	casnică
Gundisch Wilhelm	Str. I.C. Frimu 17	mecanic
Gundisch Hermine	Str. I.C. Frimu 17	soția
Gundisch Hildor	Str. I.C. Frimu 17	minor
Gundisch Cristian Dieter	Str. I.C. Frimu 17	minor
Geltsch Emil	Str. Știrbei Vodă 109	morar
Geltsch Olga	Str. Știrbei Vodă 109	soția
Giebner Hedvig	Bv. Tudor Vladimirescu	casnică
Grabovsky Victoria	Str. Gen. Praporgescu 9	croitoreasă
Hamlascher Andreas	Str. Platforma Bâlciiului 9	lăcătuș pensionar
Hamlascher Regina	Str. Platforma Bâlciiului 9	soția
Hamlascher Constanța	Str. Platforma Bâlciiului 9	minoră (nepoata)
Heuning Michael	Bv Tudor Vladimirescu 20	comerciant
Heuning Auguste	Bv Tudor Vladimirescu 20	soția
Jorinay Hilda	Str. Știrbey Vodă 35	casnică
Jonas Beni	Str. Remus Belu 8	pensionar CFR
Jonas Maria	Str. Remus Belu 8	soția
Jonas Rudolf	Str. Traian 314	tâmplar
Klapp Erika	Str. Știrbey Vodă 109	casnică
Klapp Annemaria	Str. Știrbey Vodă 109	minoră
Kleinrath Margareta	Str. Loc. Costeanu 5	văduvă
Kleinrath Fridrick	Str. Loc. Costeanu 5	tăbăcar
Kleinrath Emma	Str. Loc. Costeanu 5	soție
Kleinrath Eberhard	Str. Loc. Costeanu 5	minor
Kleinrath Helga	Str. Loc. Costeanu 5	minoră
Kleinrath Sieglinde	Str. Loc. Costeanu 5	minoră
Leitbeg Anna	Splaiul Mircea Vodă 12	casnică
Ludwig Michael	Str. Vasile Roaită	brutar
Ludwig Christine	Str. Vasile Roaită	soția
Lutsch Wilhelm	Str. 13 Decembrie 6	mecanic
Mangesius Gustav	Str. Gen. Praporgescu 29	paroh evanghelic
Mangesius Grete	Str. Gen. Praporgescu 29	soția
Mangesius Hans	Str. Gen. Praporgescu 29	fiu

Gunther		
Martini Anna	Str. Elisabeta 14	lucrătoare
Melter Rosa (divorțată Belu)	Str. Gen. Praporgescu 36	îngrijitoare la liceul de fete
Modjisch Maria	Str. Căp. Simionescu 29	văduvă
Paschek Olga	Str. Col. Mitrescu 20	casnică
Renner Rudolf	Str. Col. Apost. Dumitrescu 7	profesor liceu
Renner Friderike Maria	Str. Col. Apost. Dumitrescu 7	minoră
Reisenauer Helena	Str. Constantinescu 25	casnică
Reisenauer Luise	Str. Constantinescu 25	casnică
Speck Karl Michael	Bv Tudor Vladimirescu 22	vânzător comerciant
Speck Hidegard	Bv Tudor Vladimirescu 20	soția
Speck Horst	Bv Tudor Vladimirescu 20	minor
Speck Gunther	Bv Tudor Vladimirescu 20	minor
Schmidt Katharina	Str. Constantinescu 106	văduvă
Ștefănescu Katharina	Str. Înătești 35	casnică
Umbrich Georg	Bv Tudor Vladimirescu 22	fără ocupație
Umbrich Lotte	Bv Tudor Vladimirescu 22	soție
Wagner Michael	Str. I.C. Frimu 4	contabil
Waldhera Eliese	Bv Tudor Vladimirescu 15	văduvă
Welber Johann	Str. Col. Daniil Ionescu 45	croitor
Wernescher Emilie	Str. Traian 347	casnică
Wernescher Fridrich	Str. Traian 347	ploskar
Wernescher Tranggolt	Str. Traian 347	bucătar
Vercican Barbara	Str. Gen. Praporgescu 29	casnică
Zink Dora	Str. Alexandru Lahovary 3	fraulein pentru copii
Caragea Iohanna	Str. Știrbey Vodă 58	casnică
Knall Georg	Bv Tudor Vladimirescu 17	mecanic
Knall Frida	Bv Tudor Vladimirescu 17	minoră
Knall Georg	Bv Tudor Vladimirescu 17	minor

Această împușinare a continuat și în timpul perioadei comuniste, mulți dintre membrii comunității emigrând fie în Germania, fie în Statele Unite ale Americii, comunitatea reducându-se simțitor și fiind formată din oameni în vârstă. Din păcate, între anii 1997-2000, peste cimitirul luteran se amenajează un cimitir ortodox, doar ici și colo pietre de mormânt cu nume germane amintesc că aici a fost un cimitir

al minorității săsești; printre acestea este și piatra de mormânt a familiei Geltsch (Foto 2).

Foto 1: Biserica luterană

Foto 2: Piatra de mormânt a familiei Geltsch

BIBLOGRAFIE

DJVAN (Direcția Județeană Vâlcea a Arhivelor Naționale), Fond Comunitatea Evanghelică din Râmnicu Vâlcea, Dos: 1/1894-1948, 10/1918, 21/1943, 23/1941-1955.

DJVAN (Direcția Județeană Vâlcea a Arhivelor Naționale), Fond Primăria orașului Râmnicu Vâlcea, Dos: 2/1899, 21/1940, 10/1946.

Hamangiu 1940 – Constantin Hamangiu, *Codul general al României*, vol XXVII, partea II/1939, București, 1940.

<http://www.istorielocală.ro>

<http://www.ramnic.ro>.

Maulă 1938 – Sabin Maulă, *Recensământul general al populației României*, vol. II, București, 1938.

Monitorul Oficial, partea I nr. 177 din 03 august 1948.

Oane 2018 – Oane Sorin, *Râmnicu-Vâlcea sub ocupație germană. O poveste sinceră*, în "Buridava. Studii și materiale", nr 13/2018, p. 137-150.

Soare et alii 2012 – Ion Soare (coord.), *Enciclopedia județului Vâlcea*, vol. II, Râmnicu Vâlcea, 2012.

Tamaș 2006 – Corneliu Tamaș, *Istoria orașului Râmnicu Vâlcea*, Râmnicu Vâlcea, 2006.

Creșterea bivolilor - o ocupație aproape dispărută în județele Gorj și Vâlcea

*Dr. Sorin Geacu**

* Academia Română - Institutul de Geografie, București, România, e-mail: geacusorin@yahoo.com.

Abstract: *Buffalo breeding - an endangered occupation in Gorj and Vâlcea counties.* Buffaloes are mammals bred for milk production, while also being used for traction in the past (either in transport or for various agricultural work). Milk and milk products have superior nutritional properties. Buffaloes also have other important characteristics, such as: a long life, a resistance to diseases, an adaptability to different natural conditions while making use of poorly productive grasslands. They are tenacious and patient ruminants that impress with their appearance. The buffalo is monochrome, black in colour. An approach to this aspect for the north of Oltenia has not been carried out until now. In the two counties in the north of Oltenia, buffalo breeding was somewhat more extensive before 1916, when they numbered in the hundreds. The maximum number (over 500 individuals) was recorded in the census carried out in December 1900; a number approximately equal for the two counties. Later, for more than seven decades, the number of buffaloes in the analysed area did not exceed 100 specimens. Only in 1985 was this figure slightly exceeded, but only to later decrease continuously, so that in 2021 there were only 17 specimens in Gorj and Vâlcea counties.

Keywords: buffaloes, population dynamics, Gorj and Vâlcea Counties, Romania.

Introducere

Bivolii sau bubalinele sunt mamifere crescute pentru producția de lapte, în trecut fiind folosiți și la tracțiune (fie în transporturi, fie pentru unele munci agricole). Laptele și produsele lactate au însușiri nutritive superioare. Bivolii au și alte caracteristici importante, ca de exemplu: longevitate mare, rezistență la boli, adaptabilitate la diferite condiții naturale, valorificând pajiștile slab productive. Sunt

rumegătoare tenace și răbdătoare, care impresionează prin aspectul lor. Bivolul este monocolor, negru.

O abordare a acestui aspect pentru nordul Olteniei nu a mai fost realizată până în prezent. Evidențierea dinamicii populaționale a bubalinelor în acest spațiu geografic s-a bazat pe identificarea și prelucrarea unui bogat material statistic.

Situația populațională până în perioada interbelică

În anul **1860** erau 313 bivoli în cele două județe, populațiile acestora fiind oarecum similare.

Astfel, în județul Vâlcea erau 162 exemplare, din care 131 în sate și 31 în orașe. În mediul rural erau repartizate astfel pe vechile plase administrative: Ocolu – 37, Horezu – 27, Olt – 19, Oltețu de Jos – 17, Oltețu de Sus – 14, Cozia – 11 și Otăsău – 6. În orașe existau 11 bivoli în Râmnicu Vâlcea, 9 la Drăgășani, 9 la Ocna (Ocnele Mari) și 2 la Horezu.

În județul Gorj existau 151 bubaline, din care 129 în sate (Plasa Ocolu – 42, Plasa Jiu – 40, Plasa Amaradia – 31, Plasa Tg. Jiu – 22 și Plasa Vâlcan – 16) și 22 în orașul reședință de județ.

Circa 15% din efectiv o reprezentau bivoli întrebuințați la muncile agricole (49), din care 35 în județul Vâlcea și 14 în Gorj.

După trei decenii, în anul **1890**, efectivul crescuse ușor (364 capete), din care 213 în județul Gorj (87 bivoli și 126 bivolițe) și 151 în Vâlcea (71 bivoli și 80 de bivolițe). În zona Târgu Jiu erau atunci 15 exemplare – 9 la Slobozia, 4 la Cartiu, 2 la Ceauru.¹

În Vâlcea, bivoli mai mulți se creșteau la Romanești (18), Măldărești (16), Drăgășani (12), Mitrofani (9) și Lăpușata (8).²

Conform Statisticii animalelor domestice realizate în luna **decembrie 1900**, în nordul Olteniei se creșteau 517 bivoli, cele două județe având populații aproape egale.

Ceva mai mulți (266) erau în județul Vâlcea – 214 în localități rurale (63 bivoli, 86 bivolițe și 65 tineret) și 52 în orașe, din care 31 în Râmnicu Vâlcea (5 bivoli, 14 bivolițe și 12 tineret), 19 la Drăgășani (9 bivoli, 6 bivolițe și 4 tineret) și 2 la Ocnele Mari (o bivoliță cu un malac).

¹ Vasiliu-Năsturel 1892.

² Alessandrescu 1893.

Iar în județul Gorj erau 251, din care 219 în sate (84 bivoli, 73 bivolițe și 62 tineret) și 32 în orașul Târgu Jiu (4 bivoli, 6 bivolițe și 12 tineret).

Pe teritoriile celor două județe, bivolii se întâlneau în 57 de sate - 26 în Gorj și 31 în Vâlcea (Tab. 1 și 2).

Tabelul 1

Efectivele din 1900 în sate din județul Gorj (exemplare)

Localitatea	Bivoli	Bivolițe	Tineret	Total
Zorlești	16	2	2	20
Prigoria	16	1	-	17
Roșia de Amaradia	3	6	7	16
Petrești-Vărsături	3	10	3	16
Fărcășești	2	8	5	15
Broșteni	2	5	5	12
Ohaba	12	-	-	12
Vădeni	2	4	4	10
Bârzei de Gilort	2	3	5	10
Cârligei	1	4	4	9
Lărgăști	2	2	3	7
Andreești	5	-	-	5
Poienari	2	2	1	5
Pârâu (de Vale)	1	1	2	4
Roșia de Jiu	4	-	-	4
Rovinari	1	1	2	4
Petreștii de Jos	-	1	3	4
Scoarța	2	-	-	2
Cârbești	-	1	1	2
Novaci	1	1	-	2
Poiana	2	-	-	2
Bolboși	-	1	1	2
Vladimir	-	1	1	2
Jupânești	-	1	1	2

Tabelul 2

Efectivele din 1900 în sate din județul Vâlcea (exemplare)

Localitatea	Bivoli	Bivolițe	Tineret	Total
Măldărești	3	11	5	19
Pleșoiu	1	7	5	13
Govora	5	5	1	11

Romanești	2	4	4	10
Tina	2	4	3	9
Foleștii de Jos	5	1	2	8
Foleștii de Sus	-	3	5	8
Orlești	6	2	-	8
Lungești	2	3	2	7
Sărăcinești	-	3	3	6
Pârâenii de Mijloc	1	4	1	6
Căzănești	2	-	3	5
Pârâenii de Jos	-	3	2	5
Zătreni	2	1	1	4
Laloșu	2	1	1	4
Alunu	-	3	1	4
Oteșani	-	2	2	4
Sutești	1	1	1	3
Măciuca	2	1	-	3
Veaca	-	2	1	3
Roșiile	-	1	1	2
Aurești	2	-	-	2
Crețeni	2	-	-	2
Rusănești	-	-	2	2
Genuneni	-	1	1	2
Zăvoeni	2	-	-	2
Costești	-	1	1	2
Stănești	2	-	-	2

În Gorj, comunele cu cele mai multe bubaline se află în nord-estul județului (Zorlești și Prigoria), pe Amaradia (Roșia de Amaradia), pe Gilort (Bârzei de Gilort) sau lângă râul Jiu (Fărcăsești, Broșteni).

Pe teritoriul vâlcean, 17% din efectiv era în zona Horezu (Măldărești, Foleștii de Jos, Foleștii de Sus, Costești). Pe Olteț exista un nucleu în extremitatea de sud-vest a județului (la Pârâenii de Mijloc, Pârâenii de Jos, Pleșoiu).

Statistica animalelor domestice, realizată în luna **aprilie 1916** de către fostul Minister al Agriculturii și Domeniilor, a indicat pentru nordul Olteniei existența a 284 de bivoli, din care 70% în județul Vâlcea și 30% în Gorj.

Astfel, în județul Vâlcea existau 201 exemplare din care – în localități rurale 176 (44 bivoli, 77 bivolițe și 55 tineret) și 25 în localități urbane, la Drăgășani 20 (7 bivoli, 4 bivolițe și 9 tineret) și doar 5 la Râmnicu Vâlcea (2 bivolițe și 3 tineret).

Iar în județul Gorj erau 83, din care 75 în sate (20 bivoli, 38 bivolițe și 17 tineret) și 8 în orașul Târgu Jiu (3 bivoli, 3 bivolițe și 2 tineret).

Pe teritoriile celor două județe, bivolii se întâlneau în 42 de sate - 16 în Gorj și 26 în Vâlcea (Tab. 3 și 4).

Tabelul 3
Efectivele din 1916 în sate din județul Gorj (exemplare)

Localitatea	Bivoli	Bivolițe	Tineret	Total
Fărcășești	5	4	3	12
Peșteana	3	4	1	8
Roșia de Sus*	3	3	1	7
Vădeni	1	3	2	6
Broșteni	2	2	1	5
Polovragi	-	2	2	4
Negoiești	1	3	-	4
Lelești	-	2	2	4
Dănești	2	1	1	4
Rovinari	-	3	-	3
Cârbești	-	2	1	3
Zorlești	-	2	1	3
Bălcești	-	2	1	3
Hurezani	-	2	-	2

* Azi Roșia de Amaradia.

Tabelul 4
Efectivele din 1916 în sate din județul Vâlcea (exemplare)

Localitatea	Bivoli	Bivolițe	Tineret	Total
Voicești	6	7	6	19
Olănești	2	5	6	13
Măldărești	-	6	7	13
Zăvideni	5	6	1	12
Pârâieni	1	7	3	11
Zătreni	-	8	3	11
Romanești	2	6	1	9
Folești	1	3	2	6
Pleșoiu	1	3	1	5
Genuneni	1	3	1	5
Stănești	4	-	-	4
Costești	1	2	1	4

Căzănești	1	2	1	4
Câineni	-	3	1	4
Orlești	-	2	1	3
Romani	-	1	2	3
Alunu	-	1	2	3
Cârstănești	1	1	1	3
Râmești	2	-	-	2
Ghioroiu	2	-	-	2
Broșteni	-	1	1	2
Lăpușata	2	-	-	2
Vlădești	-	1	1	2
Bujoreni	-	2	-	2

Un procent de 31% din numărul bubalinelor din Gorj se creșteau în localități din apropierea Jiului (la Fărcășești, Cărbești, Peșteana, Rovinari, Broșteni).

În Vâlcea, 23% din efectiv exista în localități din vecinătatea râului Olt (Bujoreni, Câineni, Voicești, Orlești, Zăvideni), 16% zona Horezu (Costești, Cărstănești, Folești, Măldărești, Romani) și 15% în localități de pe Olteț (Pleșoiu, Părăieni, Zătreani).

Efectivele din ultimul secol

În anul **1924** erau 74 de bubaline. Dintre acestea 32 existau în județul Gorj, din care 26 în sate (6 tauri, 14 bivolițe și 6 tineret) și 6 bivolițe în Târgu Jiu. Iar în satele județului Vâlcea erau 42 exemplare (19 tauri, 19 bivolițe și 15 tineret).

După doi ani, în **1926**, în cele două județe existau 84 de exemplare. Dintre acestea 47 existau în județul Gorj, din care 35 în sate (17 tauri, 8 bivolițe și 10 tineret) și 12 în Târgu Jiu (6 bivoli, 2 bivolițe și 4 tineret). Iar în satele județului Vâlcea erau 37 (20 tauri, 12 bivolițe și 11 tineret).

Ulterior, în **1928**, în Gorj și Vâlcea se raportaseră 95 de bubaline și doar în sate. Dintre acestea 40 existau în județul Gorj (9 tauri, 18 bivolițe și 13 tineret) și 55 în Vâlcea (21 tauri, 21 bivolițe și 12 tineret).

În anul **1932** erau 83 de bubaline, din care 39 în satele județului Gorj (9 tauri, 18 bivolițe și 12 tineret) și 44 în cele vâlcene (13 tauri, 21 bivolițe și 10 tineret).

La nivelul anului **1935** numărul bubalinelor era de 74 (51 în județul Vâlcea și 23 în Gorj).

După un deceniu, în **1945** se inventariaseră 74 din care 50 în județul Gorj (7 tauri, 17 bivolițe și 26 tineret) și 24 în Vâlcea (9 tauri, 12 bivolițe și 3 tineret). După război, în **1946** mai rămăseseră doar 26 de bubaline, din care 20 în județul Vâlcea (5 tauri, 10 bivolițe și 5 tineret) și 6 în Gorj (3 tauri, 2 bivolițe și 1 tineret).

În anul **1966** erau 27 capete doar în 3 foste raioane - Horezu (17), Gorj (8) și Gilort (2).

La recensămintele animalelor domestice de la începutul anilor 1968 și 1970 numărul bivolilor a fost egal (33):

- în **1968** existau 24 în județul Vâlcea (13 bivolițe, 2 tauri de muncă și 9 tineret din care 3 sub 1 an) și 9 în Gorj (2 bivolițe, 3 tauri de muncă și 4 tineret din care 1 sub 1 an).

- în **1970** erau 27 în județul Vâlcea (14 bivolițe, 3 tauri de muncă, 1 taur reproducător și 9 tineret din care 3 sub 1 an) și 6 în Gorj (3 bivolițe, 2 tauri de muncă și 1 tineret).

Comparativ cu situația din 1970, recensământul efectat la 5 ianuarie **1981** a evidențiat o dublare a efectivului, 62 fiind în județul Vâlcea (31 bivolițe și 31 tineret din care 21 sub 1 an) și numai 5 în Gorj (3 bivolițe, 1 taur reproducător și 1 tineret).

Numai recensământul animalelor din 1 februarie **1985** a evidențiat puțin peste 100 de bivoli în nordul Olteniei, din care 95 în județul Vâlcea (34 bivolițe, 4 tauri de muncă, 2 tauri reproducători și 55 tineret) și 8 în Gorj (4 bivolițe și 4 tineret).

În **2007** în județul Gorj acest mamifer nu mai exista, dar în Vâlcea erau 32 exemplare (17 la Alunu, 3 la Măciuca, câte 2 la Berbești, Copăcenii, Lăpușata și Muereasca și numai câte o bivoliță la Bujoreni, Ionești, Laloșu și Mateești).

În schimb, în anul **2021**, din cele 17 exemplare, 12 erau în Gorj (6 la Fărcășești, 5 la Crușeț și 1 la Mătășari) și 5 în județul Vâlcea (câte 2 la Berbești și Muereasca și o bivoliță la Voineasa).

Concluzii

În nordul Olteniei, bubalinele se cresc în gospodăriile populației rurale pentru producția de lapte. Mai puțin s-au folosit pentru tracțiune sau efectuarea unor lucrări agricole.

Existența bivolilor ne este confirmată și de o serie de toponime, de exemplu:

- *Piscu Bivolaru* și strada *Bivolăria* la Romanii de Jos (oraș Horezu, jud. Vâlcea);

- *Viroaga Bivolăriei* exista lângă Surpatele-Vâlcea (probabil mănăstirea avusese bivoli);

- Spineanu³ menționa mahalaua *Bivolari* în satul Glogova (jud. Gorj);

- satul *Bivolari* a existat pe marginea Oltului în dreptul mănăstirii Cozia (jud. Vâlcea). ”*Aici era mai înainte bivolăria călugărilor de la Cozia*” amintea Lahovari⁴.

Pe teritoriul celor două județe analizate, creșterea bivolilor a fost ceva mai extinsă înaintea anului 1916, când numărul acestora era de ordinul sutelor. Efectivul maxim (peste 500 de exemplare, tab. 5) s-a înregistrat la recensământul realizat în luna decembrie 1900, fiind aproximativ egal repartizat în cele două județe.

Tabelul 5

Dinamica efectivului de bivoli din județele Gorj și Vâlcea între anii 1860 și 2021 (exemplare)

An	1860	1900	1916	1920	1924	1926	1928	1932	1935
Ex.	313	517	284	80	74	84	95	83	74

An	1945	1946	1966	1968	1970	1981	1985	2007	2021
Ex.	74	26	27	33	33	67	103	32	17

Ulterior, timp de peste șapte decenii, numărul bivolilor în acest spațiu nu a fost mai mare de 100. Urmările celor două războaie mondiale se observă chiar și în dinamica numărului bubalinelor (diminuare cu 72% în 1920 comparativ cu 1916 și cu 65% în 1946 față de anul precedent). Doar în anul 1985 s-a depășit cu puțin 100 de exemplare, dar ulterior numărul acestora s-a diminuat continuu, astfel că în anul 2021 în județele Gorj și Vâlcea mai existau doar 17 exemplare. Se constată astfel o reducere de 30 de ori a numărului bubalinelor în 2021 comparativ cu anul 1900, cauza fiind înlocuirea acestora cu bovine (dau lapte mai mult și nu sunt dificile la muls).

Concomitent cu diminuarea efectivelor de bivoli, s-a redus și numărul satelor în care aceștia existau. Dacă la începutul secolului XX, bubaline se creșteau în 57 de sate (31 în Vâlcea și 26 în Gorj), în 1916, aceste animale existau în 42 de sate (26 în Vâlcea și 16 în Gorj), iar în 2021 mai erau în doar 6 localități (3 în Vâlcea și 3 în Gorj), ceea ce înseamnă o reducere de aproape 10 ori pe parcursul a 120 de ani.

³ Spineanu 1984.

⁴ Lahovari 1888, p. 39.

BIBLIOGRAFIE

Alessandrescu 1893 – C. Alessandrescu, *Dicționar geografic al județului Vâlcea*, Tipografia și Fonderia de Litere Thoma Basilescu, București, 1893.

Lahovari 1888 – G. Lahovari, *Dicționar geografic al județului Argeș*, Stabilimentul Grafic Socec-Teclu, București, 1888.

Spineanu 1894 – N. Spineanu, *Dicționar geografic al județului Mehedinți*, Tipografia și Fonderia de Litere Thoma Basilescu, București, 1894.

Vasiliu-Năsturel 1892 – I. Vasiliu-Năsturel, *Dicționar geografic al județului Gorj*, Tipografia Thoma Basilescu, București, 1892.

* * * *Analele economice pentru cunoștința părții muntene din România*, București, 1860.

* * * *Buletinul Ministerului Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor*, nr. 4, București, 1891.

* * * *Statistica animalelor domestice din România*, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, București, 1903.

* * * *Anuarul Statistic al României*, Imprimeria Statului, București, 1909.

* * * *Statistica animalelor domestice din aprilie 1916*, Imprimeria Statului, București, 1916.

* * * *Statistica generală a vitelor din România pe anul 1920*, Buletinul Agriculturii, nr. 7-9, București, 1921.

* * * *Animalele domestice din România. Statistica pe anul 1924*, Imprimeria Statului, București, 1926.

* * * *Animalele domestice din România. Statistica pe anul 1926*, Imprimeria Statului, București, 1927.

* * * *Animalele domestice din România. Statistica pe anul 1927*, Institutul de Arte Grafice Ramuri, Craiova, 1928.

* * * *Statistica animalelor domestice pe anul 1928*, Institutul de Arte Grafice Bucovina, București, 1929.

* * * *Statistica animalelor domestice pe anul 1932*, București, 1934.

* * * *Enciclopedia României*. vol. **II**, București, 1938.

* * * *Statistica agricolă a României*, vol. **V**, Edit. Institutului Central de Statistică, București, 1947.

* * * *Statistica agricolă a României*, vol. **VII**, Edit. Institutului Central de Statistică, București, 1948.

* * * *Recensămintele animalelor domestice*, Direcția Centrală de Statistică, București, 1966, 1967, 1968, 1969, 1970, 1981, 1985.

* * * *Rapoarte statistice privind numărul de animale vii în exploatații – specia bubaline*, București, 2007, 2021.

O poveste aparent banală despre începutul Liceului de fete din Râmnicu Vâlcea (astăzi Colegiul Național „Mircea cel Bătrân”)

Dr. Sorin Oane*

* Colegiul Național „Alexandru Lahovari”, Râmnicu Vâlcea, România, e-mail: oanesorin@yahoo.com.

Abstract: *A seemingly trivial story about the beginning of the Girls' High School in Râmnicu Vâlcea (today "Mircea the Elder" National College). From the beginning I want to say one thing bluntly. The founding date of the "Mircea cel Bătrân" National College, as a girls' high school, is... August 15, 1921. The "Mircea cel Bătrân" National College is wrong when it thinks that the year of its foundation is 1920. This is supported by the monograph of the high school, published in 1971 (monograph which was supposed to mark half a century since its foundation), which is the reference work of this school. But the authors of this book, Gheorghe Negoită and Victor Lăzărescu, are wrong, and the mistake results from... the book itself, because the authors interpret the facts "by ear", trying to give the institution a greater age than it actually has. Sure, I can understand the "patriotism" of the authors. The front article tries to shed light on this very beautiful story.*

Keywords: girls' school, the history of girls' education in Vâlcea county, "Mircea cel Bătrân" National College, "Alexandru Lahovari" National College, Constantin Stănciulescu, Constantin Dissescu, Eliodor Conatantinescu, A. Penescu, the first mixed class (boys-girls) from Romania.

De la început vreau să spun un lucru răspicat. Data întemeierii Colegiului Național „Mircea cel Bătrân”, ca liceu de fete, este... 15 august 1921. Colegiul Național „Mircea cel Bătrân” greșește când crede că anul întemeierii sale este 1920. Asta susține monografia liceului, publicată în 1971 (monografie care trebuia să marcheze o jumătate de secol de la întemeiere), care este lucrarea de referință a acestei școli. Numai că autorii acestei cărți, Gheorghe Negoită și Victor Lăzărescu, greșesc, iar greșeala rezultă chiar din... carte, asta

fiindcă autorii interpretează faptele „după ureche”, încercând să dea instituției o vechime mai mare decât o are în realitate. Sigur, pot să înțeleg „patriotismul” autorilor. În 2020, Colegiul Național „Mircea cel Bătrân” a aniversat cu mult fast 100 de ani de la întemeiere. Dar, din păcate, cei 100 de ani s-au împlinit în anul următor, 2021. Articolul de față încearcă să facă lumină în această poveste aparent banală, dar și foarte frumoasă.

Dar dacă vorbim despre școlile de fete din oraș, sunt mai multe probleme de rezolvat, respectiv, de când există în oraș:

- 1) ...învățământul primar particular și de când cel de stat pentru fete?**
- 2) ...învățământul gimnazial particular sau de stat pentru fete?**
- 3) ...învățământul liceal de stat pentru fete?**

1. ÎNVĂȚĂMÂNTUL PRIMAR

- a. 1855: apare învățământul primar particular pentru fete (primul pension)

Prima școală primară de stat (clasele I-IV) a fost deschisă la Râmnicu Vâlcea la 12 mai 1832, primul învățător al acesteia fiind Dumitru Serghiade. A predat aici până în 1835 când pleacă la Giurgiu, în locul său „la schimb” venind Toma Serghiescu. Între școlarii care au frecventat școala încă din 1832 s-au aflat însă și două fete (Smaranda lui Iordache Olănescu - era fiica unei familii ilustre rîmnicene, Iordache Olănescu va fi primar al Rîmnicului între 1844-1846 - și Evghenița lui Ghiță Capeleanu - era fiica primarului de atunci al Rîmnicului, 1831-1832). Acestea au și primit atestatele în 1836.¹ În 1834 școala era frecventată de... 20 de fete. În 1837, Serghiescu sublinia însă că din lipsă de locuri n-a putut primi 30 de copii sărmani „fiind locul ocupat de atâtea fete”. Opinează însă că această mixtare ar trebuie desființată.² Dar, foarte curând Eforia Școalelor (Ministerul Educației de atunci) a impus obligația școlilor să nu mai primească fete la cursuri, aceste școli neavând dotarea materială reclamată pentru învățământul de ambele sexe.

Toma Serghiescu a fost aici învățător în intervalul 1835-1844. Apoi profesor a fost Constantin Codrescu. Acesta a sprijinit revoluția din 1848 și a plătit pentru asta cu excluderea sa din învățământ. După revoluția pașoptistă, învățător al școlii a devenit Theodor Pascale.

¹ Manole 2003, p. 81

² Pârnuță 1976, p. 234

În 1854, râmnicenii înființează un pension privat condus de Frederic Osciot. În afară de această informație, nu mai știm nimic despre acest pension. În 26 septembrie 1854 însă, Stăncuța Pascale, soția profesorului școlii publice din Râmnic, solicită primăriei permisiunea de a deschide „*un pension de fete*”. Cererea este aprobată și de Eforia Școalelor, la 4 aprilie 1855, sosind guvernantele de la Sibiu, au început cursurile.³ Până în 1855, familiile înstărite din Râmnic își trimiteau fetele la pensioanele din Craiova, București sau chiar în „Imperiu”, adică la... Sibiu (la mănăstirea Ursulinelor), unde învățarea limbilor germană, franceză, a pianului, desenului și a caligrafiei impecabile erau obligatorii.

Programa acestei școli prevedea următoarele cursuri: citirea și scrierea, limba română, economia casnică, limbile franceză și germană, cunoștințe de muzică, pian, lucrul de mână, cusutul hainelor, cursuri de gastronomie, purtarea în societate, ținerea socotelilor casei etc. Această școală a funcționat până în 1858. Este posibil ca Stăncuța Pascale să fi acționat în numele lui Frederic Osciot, adică să fi fost vorba despre același pension.

În 1860, apare o altă școală primară privată, fără nici o legătură cu cea dinainte, „*Externatul de fete al Așezămintelor Brâncovenești*” (se numea „externat” deoarece nu avea „internat” și toate fetele erau „externe”, adică din localitatea unde era școala). A funcționat patru ani, adică până în 1864. Inițial a avut 35 de fete, iar directoarea a fost Alexandra Lehman. În 1862 ea este înlocuită de Ana Dahlen.

b. 1864: apare învățământul primar de stat pentru fete

Legea instrucțiunii din 1864 prevedea obligativitatea și gratuitatea învățământului primar pentru băieți și fete, timp de patru ani, între vârstele de 8 și 12 ani. Mai mult, articolul 61 preciza cadrul pentru crearea învățământului secundar pentru fete, care însă includea numai cinci clase (față de cel pentru băieți, care cuprindea șapte clase), și prevedea un număr mai restrâns de materii față de programa băieților. Aceste diferențe, în defavoarea învățământului pentru fete, vor reprezenta principalul impediment în accesul acestora la studiile universitare.

Învățământul primar de stat pentru fete a fost înființat în noiembrie 1864, deci la 10 ani după cel particular. Lucrul acesta s-a petrecut foarte simplu, „*Externatul de fete*” trece cu totul la stat. Așa

³ Manole 2003, p. 82

apare „Școala de fete” din Râmnicu Vâlcea. Directoarea ei devine Eliza Scărlătescu. Va deține acest post până în 1894, când se pensionează.⁴

2. ÎNVĂȚĂMÂNTUL GIMNAZIAL

a. 1915: apare învățământul gimnazial particular pentru fete

Învățământul de stat era mai performant decât cel privat, așa că toți părinții de fete își doreau ca odraslele lor să învețe la stat. Legea educației din 1898 prevedea pentru fete două tipuri de școli: de gradul I (gimnaziile) și de gradul al II-lea (liceele). Școlile de gradul I cuprindeau și a cincea clasă, necesară nevoilor femeii – cu studii despre creșterea copiilor, igienă și farmacie. A cincea clasă nu putea fi urmată însă de fetele care doreau să-și continue studiile în școlile de gradul II (liceu). Programă școlii de gradul al II-lea (liceele pentru fete) era asemănătoare secției clasice a liceelor de băieți.

Până în 1919, la învățământul de stat (gimnaziu, liceu) aveau acces doar băieții. Accesul elevelor era îngreunat din două motive: din cauza faptului că băieții și fetele aveau parcursuri școlare diferite (adică învățau după programe diferite) și din cauza taxelor excesiv de mari pe care trebuiau să le plătească părinții fetelor.

În 1915, în Râmnic apare pensionul privat de tip gimnaziu (deci o școală de gradul I) „*Institutul modern de domnișoare - Zoe Bulat*”, cu cinci clase (I-V), respectiv cu 65 de eleve. Institutul a funcționat numai în anul școlar 1915 - 1916. El și-a reluat activitatea în 18 mai 1917, în clădirea Gimnaziului „Alexandru Lahovari”, Râmnicul fiind sub ocupație germană. În 1918 avea: clasa I (corespunde clasei a V-a) cu 22 de eleve; clasa a II-a (VI) cu 14 eleve; clasa a III-a (VII) cu 21 de eleve; clasa a IV-a (VIII) cu 8 eleve și clasa a V-a (VIII bis) cu 11 eleve.

În 1918 s-au mai înființat alte două pensioane, ca școli gimnaziale de gradul I. Elevele dădeau examene la sfârșitul anului școlar cu profesorii liceului de băieți, ceea ce le asigura dreptul de a obține diplome recunoscute de stat.

3. ÎNVĂȚĂMÂNTUL LICEAL

a. 1921: apare învățământul liceal de stat pentru fete

⁴ Mateescu 1937, p. 216

Mai întâi a apărut... Liceul de băieți „Alexandru Lahovari

Conform Legii învățământului din 1898, Liceul de băieți (clasele V-VIII) avea două secții: clasică și reală. În secția clasică se punea accent pe limbile greacă și latină (se considera ca latina era „*limba științei, a studiilor religioase, a bisericii, a diplomației, justiției și administrației superioare*”), iar în secția reală pe matematică. De asemenea, legea din 1898 fixa numărul maxim de elevi într-o clasă, la 50 în gimnazii și 40 în liceu. Admiterea se făcea pe bază de concurs. Se acordau burse elevilor cu rezultate bune și cu situație materială precară. Sigur, toate aceste lucruri erau pentru băieți.

Evident, Râmnicul avea nevoie de un liceu și pentru fete. Dar, mai întâi a apărut liceul de băieți.

În 1913, datorită stăruințelor directorului de atunci, Constantin Stănciulescu, Gimnaziul „Alexandru Lahovari” s-a transformat pentru scurt timp în liceu. Lucrul acesta nu a fost ușor și s-a realizat într-o manieră oarecum... frauduloasă! Iată cum s-a perecut lucrurile. La alegerile din 1912, candidatul conservator-democrat - de fapt, chiar șeful takiștilor vâlceni - Constantin Dissescu, care era și ministru al instrucțiunii și cultelor în funcție, a promis vâlcenilor că dacă va fi ales deputat va transforma gimnaziul în liceu, lucru dorit cu ardoare de toți locuitorii orașului. În acel an, Dissescu a devenit deputat de Vâlcea, dar nu s-a arătat dispus să își respecte promisiunea. Încercând să îi forțeze mâna, directorul Stănciulescu a trimis câteva adrese ministerului, în care înlocuise în antet cuvântul „gimnaziu” cu acela de „liceu”. Ministrul Dissescu a luat foc și la primul drum la Râmnic, unde avea o casă luxoasă, chiar la câțiva pași de Gimnaziul „Lahovari”, a trimis să vină imediat directorul la el, ca să se clarifice lucrurile. Discuția a fost savuroasă și a fost istorisită de un viitor director al liceului, profesorul de limba română Nicu Angelescu, într-una din cărțile sale de memorii.⁵ Să evocăm mai întâi însă personalitatea ministrului Dissescu.

Constantin Dissescu (1854-1932) era profesor la Facultatea de Drept din București. Începând din 1884, de când avea vârsta de 30 de ani, C.G. Dissescu a fost ales continuu de către vâlceni deputat și senator. Ca politician n-a fost statornic. Membru al Partidului Național Liberal până în 1885, când se înscrie în Partidul Conservator. În februarie 1908 trece la Partidul Conservator-Democrat, devenind chiar

⁵ Angelescu 2014, p. 154-156.

șeful takiştilor din județul Vâlcea, revenind după Primul Război Mondial în rândurile liberalilor. Deputat de Vâlcea (ales în 1912) și senator (ales în 1911, 1914 feb, 1914 mai și 1919). A fost ministru de justiție (1899-1900) și ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice (1906-1907 și 1913-1914). În această ultimă calitate, C.G. Dissescu a sprijinit construirea, în anul 1913, a Seminarului din Râmnicu Vâlcea, care se afla în apropierea casei sale.

Dar să revenim la discuția memorabilă dintre ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice Dissescu și directorul Stănciulescu. Dissescu l-a primit pe director în biroul locuinței sale de pe strada Calea lui Traian și l-a invitat să ia loc într-un fotoliu.

— *Cum să stau eu jos în fața dumneavoastră care sunteți și ministrul meu?* ar fi spus directorul.

— *Păi, văd că ministru ești dumneata, nu eu... replică pornit Dissescu. Cum ți-ai permis să trimiți Ministerului adrese cu antetul „Liceul Alexandru Lahovari”? Cine te-a autorizat să faci asta? Nu avem noi și așa destule licee în țară?*

Directorul reflectă o clipă, după care vorbe rar, cântărind cu grijă fiecare cuvânt.

— *Dumneavoastră, domnule ministru, ați promis, încă demult, vâlcenilor că le veți face un liceu și noi am luat act de această promisiune, făcută nu numai de un fiu ilustru al Vâlcei, dar și de însuși ministrul instrucțiunii.*

— *Bine, răspunse Dissescu, puțin mai domol, dar dumneata nu-ți dai seama ce greutăți are țara din cauza campaniei din Bulgaria și a cheltuielilor pe care trebuie să le facem în Cadrilater? De unde să luam bani și pentru liceul dimitale?.* Directorul simți că i-a venit apa la moară.

— *Ne dăm prea bine seama, domnule ministru, de toate aceste greutăți, dar noi nu vă cerem nicidecum să împovărați bugetul țării, fiindcă vâlcenii sunt hotărâți să-și susțină liceul prin propriile lor mijloace. E foarte adevărat, țara are multe licee, dar în orașul nostru, care a fost o veche vatră de cultură, nu există încă nici unul.*

Constantin Dissescu, căruia îi plăceau oamenii ascuți la minte, a rămas impresionat de argumentele directorului și l-a reținut la masă. Lupta fusese câștigată și Râmnicul avea să aibă un liceu de băieți. În ziua de 12 octombrie 1913, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice comunică gimnaziului din Râmnicu Vâlcea înființarea cursului superior, cu o secție reală, completată cu o secție pedagogică /

normală. Clasă „normală”, înființată pe lângă gimnaziu, a reprezentat începutul învățământului pedagogic din județ!. *„Scopul acestei secțiuni este ca absolvenții acestui liceu să aibă puțină de a se înscrie fie la Universități, fie de a îmbrățișa cariera de învățători sau institutori”*. La această clasă, a V-a (prima de liceu, ar corespunde cu clasa IX-a de acum), trebuia să se predea: religia (1 oră pe săptămână), româna (3 ore), pedagogia (2 ore), germana (2 ore), franceza (2 ore), geografia (2 ore), istoria (2 ore), științele fizico-chimice (3 ore), matematica (5 ore), desenul liniar (2 ore), contabilitatea (1 oră), lucrul manual (2 oră), muzica vocală (2 ore), violina (1 oră), gimnastica (1 oră), agricultura (1 oră). Total 32 de ore!.

Bucuria de a fi liceu nu a durat însă multă vreme, deoarece au început pregătirile militare pentru Primul Război Mondial și toate fondurile țării au fost canalizate în acest scop. Prin urmare, cursul liceal de la „Lahovari” a fost desființat la data de 1 aprilie 1914, prin Înaltul Decret Regal cu numărul 1452. Războiul va începe în 14 august 1916, când România, care dorea dobândirea Transilvaniei, a declarat război Austro-Ungariei. Dar, prin Decretul-lege din 5 septembrie 1919, Gimnaziul „Alexandru Lahovari” din Râmnicu Vâlcea era transformat în liceu. Era primul liceu din județul Vâlcea.

Trei zile mai târziu, în 8 septembrie 1919, regele Ferdinand a semnat Decretul-lege nr. 3864 (contrasemnat de ministrul educației de atunci, Constantin Angelescu) care hotăra *„să se înființeze cu începere de la 1 septembrie 1919, câte o școală secundară de fete, în orașele: Turnu Severin, Pitești, Buzău, Brăila, Focșani și Constanța.”*⁶ Deci, școli secundare (gimnaziu și liceu) separate de cele ale băieților. Nu era vorba, deci, și despre o școală de fete la Râmnicu Vâlcea. Totuși, pentru anul școlar 1919-1920, Ministerul Instrucțiunii Publice a făcut două lucruri foarte importante:

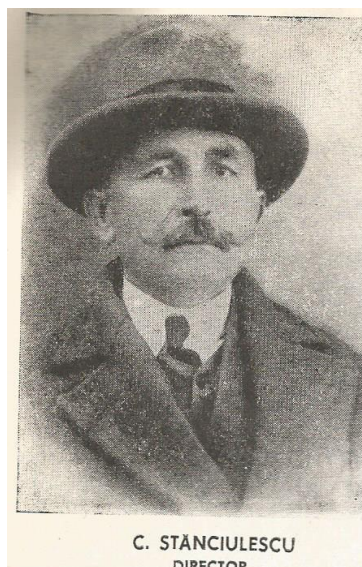
1. A admis ca elevii de liceu extrabugetari (băieți, dar și... fete), să învețe alături de elevii bugetați de la stat. Și asta datorită lipsei cadrelor didactice. Doar că profesorii de la clasele de extrabugetari urmau să fie plătiți de către părinții elevilor și nu de către stat.
2. Au fost înființate Comitetele Școlare, alcătuite din părinții elevilor, cu scopul de a ajuta la întreținerea materială a școlilor (Decretul-lege nr. 3138 din 21 iulie 1919), căci era clar că statul nu putea să întrețină, în totalitate, școlile. În condițiile în care nevoile uriașe de

⁶ Stoica 2019, p. 9.

completare și adecvare a spațiilor de învățământ depășeau posibilitățile bugetare ale statului, soluția descentralizării și implicării nivelului local prin comitetele școlare s-a dovedit salvatoare. În urma aplicării decretului-lege până în 1928 s-au construit aproximativ 7.800 de școli noi!.

Directorul Liceului de băieți „Alexandru Lahovari”, Constantin Stănciulescu, înființează prima clasă mixtă din România.

Profesorul de fizică-chimie și în același timp directorul nou înființatului Liceu de băieți „Alexandru Lahovari” a fost un om curajos și vizionar. Și-a asumat cu multă demnitate misiunea sa de deschizător de drumuri în învățământul de fete. Nevoia unei școli de fete (de stat) era reală la Râmnicu Vâlcea. În Râmnic, peste 200 de fete doreau să urmeze școala secundară (gimnaziul și liceul). Pașii parcurși în realizarea acestui deziderat au fost:

1. ANUL ȘCOLAR 1919-1920

- a) În acest an școlar are loc formarea primei clase mixte extrabugetate din România. Soluția dată de minister, cea care prevedea punerea alăturării claselor de fete de cele ale băieților, a permis directorului Constantin I. Stănciulescu să înființeze, începând cu anul școlar 1919-1920, o clasă mixtă (sublinierea noastră) de băieți și fete, pretextând lipsa unui local propriu și a unui corp profesoral care să predea unor clase diferite de băieți și fete. Deci, începând cu anul școlar 1919-1920, la Liceul

„Alexandru Lahovari” din Râmnicu Vâlcea va funcționa prima clasă liceală de stat mixtă din istoria învățământului românesc. Mixtă în sensul de „băieți-fete”, căci termenul a funcționat și înainte de 1918, dar avea sensul de „interconfesional”. Pentru fete însă, clasa era „extrabugetată”, părinții trebuind să plătească școlarizarea fetelor lor.

Ca să ascundă „mixtarea”, în raportările făcute ministerului, Stănculescu a susținut, mult timp, că băieții și fetele învățau în clase separate (însă după o programă identică). În realitate, clasele erau amestecate (băieți-fete!) din lipsa personalului didactic. Monografia Colegiului „Mircea cel Bătrân” (fostul liceu „Vasile Roaită”) de astăzi, spune însă că acesta este începutul Colegiului Național „Mircel cel Bătrân” de astăzi, ceea ce este neadevărat. Cine consultă lista absolvenților Liceului „Lahovari” din 1919 și 1920, constată ușor prezența alături de băieți a câtorva fete, în aceeași clasă.⁷

Ministerul Instrucțiunii Publice făcea însă cunoscut directorului Liceului „Alexandru Lahovari” că: *„legea nu prevede licee sau gimnazii de fete cu organizare proprie, sau la fel cu a băieților, ci numai școli secundare cu programa oficială”*. Ministerul susținea, deci, că școlile de băieți și fete trebuiau să fie separate, căci și programele de studiu ale băieților și ale fetelor erau diferite. Dar lucrurile porniseră și era destul de greu de separat acum băieții de fete din clasa deja constituită.⁸

2. ANUL ȘCOLAR 1920-1921

- a) **octombrie 1920.** Preotul Constantin Grigore, primul monograf al Râmnicului, susține însă că *„liceul de fete a fost înființat în 1920, extrabugetar ca grad II, cu 211 eleve în 5 clase, funcționând în localul liceului de băieți”*.⁹ Am o părere foarte bună despre părintele Grigore, cartea domniei sale despre istoria orașului Râmnicu Vâlcea fiind foarte bine scrisă, documentată și cu simț critic, dar în cazul liceului de fete se înșeală. De fapt,

⁷ Lazăr, Ianc, Voiculescu, 2006, p. 75. A se vedea și Registrul matricol al Colegiului Național „Alexandru Lahovari” din anii școlari 1919 și 1920, p. 363, 372, 412, 419.

⁸ Negoită, Lăzărescu 1971, p. 23.

⁹ Grigore 1944, p. 39.

chiar domnia sa spune, involuntar poate, că prima serie de absolvente este cea din 1925 (deci, cei patru ani de liceu trebuiesc numărați din 1921), iar numărul absolventelor a fost de... 8 (deci de câte eleve să fi fost vorba în 1921?).

Anul școlar 1920-1921 a început la Liceul „Lahovari” cu... încă o clasă mixtă. Nu știm însă numărul fetelor din această clasă. Erau deci două clase mixte acum în Liceul „Alexandru Lahovari”. Deși unii cred că în acest an școlar băieții au fost despărțiți de fete, registrul matricol de la Liceul „Alexandru Lahovari”, pentru anul școlar 1920-1921, susține că a fost tot o clasă mixtă. Lucru acesta reiese chiar din corespondența liceului cu ministerul. În octombrie 1920, ministerul a făcut cunoscut directorului Stănciulescu *„că, deoarece, în necunoaștința de cauză ați înscris și eleve în clasa I (astăzi ar fi clasa a IX-a, n.n.), deși nu se luase nici o dispozițiune în acest sens, și, pentru a nu lovi în părinții care și-au înscris copilele în liceul ce conduceți, Ministerul recunoaște de bun ceea ce ați făcut”*.¹⁰ Emite apoi Ordinele Nr. 98375 din 20 octombrie 1920 și Nr. 99313 din 21 octombrie 1920. Stănciulescu a considerat că aceste ordine reprezintă recunoașterea existenței de fapt a claselor mixte. Ministerul spunea însă altceva, că în această situație excepțională, recunoaște acele clase mixte, dar că... nu va recunoaște valabilitatea certificatele de studii eliberate fetelor. Ulterior, pentru a le fi recunoscute diplomele, elevele vor fi nevoite să dea o serie de diferențe.¹¹ Este drept, directorul Stănciulescu le pune pe fete să facă, suplimentar, cursul de gospodărie de 3 ore pentru gimnaziu și 4 ore pentru liceu. Erau orele de practică din programa fetelor.

În martie 1921, de la minister vine inspectorul Ionescu-Bujor, profesor la Craiova (și membru al partidului averescan, adică era numit politic și nu pe vreun merit profesional). El declară că acele clase mixte nu au autorizație de funcționare, iar Ministerul îi va susține, ulterior, poziția. Mai mult chiar, în 11 iunie 1921, Stănciulescu a fost schimbat ca director cu profesorul de biologie Ion Grecescu. Telegrama ministerului spunea acuzator:

¹⁰ Negoită, Lăzărescu 1971, p. 24-25.

¹¹ Mateescu 1993, p. 171-190.

„Până la darea d-vs în judecată, Ministerul vă suspendă din demnitatea de director al liceului chiar de la primirea acesteia; toate le veți încredința d-lui I. Grecescu, însărcinat cu girarea direcțiunii”. Semna, în numele ministrului, un anume Teișanu.¹² Povestea „telegramei de înlocuire” devine o rană a activității profesorului Stănciulescu, după cum vom vedea mai departe.

- b) **3 iulie 1921.** La 3 iulie 1921, Comitetul Școlar al Liceului „Alexandru Lahovari”, sub președinția lui Nicolae Iepure (fost primar al Râmnicului), alege un Comitet Școlar.... special pentru viitoarea școală de fete.¹³ Acest Comitet Școlar, condus de V. Stamatopol, desemnează rapid și corpul profesoral care să predea în școala cea nouă, iar ca directoare este propusă Natalia Ionescu, o profesoară suplinitoare de limba română. Adică, acest comitet școlar a făcut ceea ce, în mod normal, trebuia să facă statul. A înființat „școala de fete”, dar ca o extensie a școlii de băieți, căci, cel puțin formal, un comitet școlar nu putea înființa o școală nouă, ci doar să realizeze o... „*completare și o îmbunătățire a localurilor anexate unei școli*” (art. 43). Acest Comitet va cere însă în scris ministerului înființarea oficială a Școlii secundare de fete, cu clasele I-VIII (ca secție clasică modernă), care să activeze pe lângă Liceul „Alexandru Lahovari”. Practic, școala de fete apare odată cu crearea acestui Comitet Școlar. În acea vreme, o comunitate de părinți putea să înființeze clase de elevi, cu condiția de a le finanța. Ministerul nu a fost de acord însă cu propunerea făcută pentru funcția de directoare și, la 9 august 1921, face recomandarea Comitetului Școlar („al fetelor”) să propună ca directoare o profesoară titulară.
- c) **15 august 1921.** La 15 august 1921, Ministerul dă personalitate juridică acestei instituții. Chiar și presa vâlceană consemnează acest lucru: „*Ministerul instrucțiunii a aprobat funcționarea în localitate a unei școli secundare gradul II de fete (așa numit*

¹² Stănciulescu 1922, p. 3-4 (este un articol al profesorului C. Stănciulescu, din 15 mai 1922, despre situația nedreaptă la care a fost supus. Articolul începe chiar așa: „Anul trecut s-a înființat pe lângă Liceul Al. Lahovari o școală secundară de fete”. Și tot el spune „Comitetul Școlar a înființat această școală”. Q.E.D.)

¹³ Direcția Județeană a Arhivelor Statului, Fond „Colegiul Național Alexandru Lahovari”, Registrul de procese verbale al Comitetului școlar pe anii 1920-1925, f. 1 et passim.

*liceul de fete) cu organizare, comitet, corp didactic deosebit de liceul de băieți. Elevele acestei școli sunt considerate ca eleve ale statului, fiind scutite de examen și obținând certificate de stat”.*¹⁴

În aceeași zi de 15 august 1921 (era în vacanța mare), profesorii aleși ai noii școli, sub conducerea profesorului de latină Eliodor Constantinescu, președinte al Comitetului Școlar al fetelor, au ales în unanimitate ca directoare a primei Școli de Fete din Vâlcea pe Anastasia Penescu, profesoară titulară la.... Școala normală din Râmnicu Vâlcea. A fost o directoare „legendară” a acestei instituții, rămânând pe această funcție vreme de un sfert de veac (1921-1926, 1927-1945). N.B. Deci școala de fete debutează cu anul școlar 1921-1922. Ordinul Ministerului Instrucțiunii pentru validarea școlii de fete din Râmnicu Vâlcea a ajuns în septembrie 1921. Ministerul era de acord cu funcționarea a patru clase de gimnaziu și a unei clase de liceu (a V-a), cu numai 16 eleve. Cred că situația prezentată de părintele Grigore pentru anul 1920 este valabilă pentru 1921. Acum sunt înregistrate în liceul de fete 211 eleve în cele 5 clase aprobate de minister. O elevă de clasa a VI-a (ar fi clasa a X-a acum) și două eleve de clasa a VII-a urmau să-și continue studiile în cadrul Liceului „Alexandru Lahovari”, alături de băieți.

¹⁴ Știri școlare, în „Viața Vâlcei”, nr. 45 / 21 august 1921, p.3

Ce s-a întâmplat cu profesorul Stănciulescu?

Constantin Stănciulescu, care fusese directorul Gimnaziului (1912-1914) și apoi al Liceului „Alexandru Lahovari” (1919-1921), s-a simțit umilit de demiterea sa și face trei petiții la minister în care cere explicații, dar nu primește nici un răspuns. În schimb, la Liceul „Alexandru Lahovari” vine iarăși inspectorul Ionescu-Bujor care, pe baza unor așa-zise „denunțuri”, îl acuză pe Stănciulescu de... luare de mită. Ar fi primit, chipurile, de la comitetul de părinți al școlii de fete un birou pentru cabinetul său directorial, fapt neadevărat. De fapt, pâra venise de la școala rivală de fete „Zoe Bulat” (școala privată cu circa 150 de eleve!), prin soțul doamnei Zoe, Toma G. Bulat, care nu pierdea nici un prilej de a-l calomnia pe Stănciulescu.¹⁵ Bulat era profesor de religie și istorie (cu doctorate în ambele domenii) la Liceul „Alexandru Lahovari”. Un intelectual excepțional. Scria la toate ziarele locale și centrale articole pe diferite teme, în special de istorie a bisericii. Suprinzător, Toma Bulat a primit și sprijinul diaconului Nicolae Crețu – și el un intelectual de excepție, profesor de religie și doctor în pedagogie, cu o teză susținută în Germania, și autor de manuale școlare -, care în ziarul „Glasul Adevărului” blamează vehement educația mixtă: *„De la început, din lipsă de local propriu s-a făcut greșeala neertată ca fetele să facă lecții comune cu băieții. Procedeu a fost atât de primejdios încât a fost considerat un atentat la viața însăși a școlii”*.¹⁶ În numărul următor al ziarului, profesorul Crețu adaugă: *„în al doilea an s-a căutat o ameliorare a stării de lucruri făcându-se clase (de fete, n.n.) în același local în orele de după prânz, când liceul era mai puțin aglomerat cu lecții”*.¹⁷

Profesorul Stănciulescu va scrie în anii următori mai multe articole în ziarele locale în care își clama nemulțumirea, dar lucrurile au rămas neschimbate. Asta până în 1929, când după 7 ani de război epistolar cu Ministerul Instrucțiunii, Stănciulescu revine la conducerea Liceului „Alexandru Lahovari” (1929-1930). Dar, în 1932, intră în conflict cu Eliodor Constantinescu - eminent profesor de latină, fost director al Gimnaziului „Lahovari” și apoi al Liceului „Lahovari” (1907-1911, 1924-1929, după acest ultim mandat fiind urmat la conducerea liceului de către... Constantin Stănciulescu. Eliodor

¹⁵ Bulat 1922, p. 3-4.

¹⁶ Crețu 1922 (2), p. 2.

¹⁷ Crețu 1922, p. 1. Articolul are același titlu ca în numărul precedent al ziarului doar că de data asta are semnătura în clar

Constantinescu a încercat să distrugă imaginea bună a profesorului de geografie Stănciulescu (dar licențiat în... fizică și chimie) acuzându-l de lăcomie, Stănciulescu fiind în stare să predea orice (de ex.: matematică, germană, fizică, chimie, geografie) – având... 18 ore suplimentare lunar – asta pentru a câștiga mai mult, evident. Bătălia se dădea în special pe clase extrabugetate. Erau două motive ale dușmăniei dintre cei doi: 1) Cât timp fusese director, Stănciulescu nu îl dorise pe Eliodor Constantinescu în comisiile de bacalaureat a seriilor de clase extrabugetate, ceea ce a atras mânia colegului latinist (recunoscut, de altfel pentru severitatea și corectitudinea lui); 2) Erau rivali la directoria liceului.¹⁸ Constantinescu se răzbună crunt pe colegul său. Spune despre Stănciulescu că „a căzut prizonier la germani în 1916 și, ca să aibă o viață mai bună în lagărul de la Slatina, s-a declarat... tehnician, om priceput la orice, adică util germanilor. În 1917 s-a pus în slujba dușmanului devenind administrator al proprietăților celor refugiați ori plecați la război din județul Vâlcea, cu mari beneficii bănești pentru sine (comision de 7 % din arenda încasată de stat). Adică... s-a transformat în vechilul nemților”. A fost acuzat și de faptul că, fiind director, ar fi folosit pe elevii liceului la muncile agricole (cules de vie, de nuci sau de prune) pe moșia sa de la Vlădești.¹⁹ Despre aspectul ăsta, colegul lui Stănciulescu de la Lahovari, profesorul de istorie Dumitru Gușetoiu, nu îi face un portret prea măgulitor: „Profesorul de geografie C. Stănciulescu era proprietarul unei ferme de circa 30 ha, gorjan habotnic cucerit de glie, tot timpul și-l consuma pe moșie. În plan pedagogic nu s-a remarcat prin însușiri deosebite”.²⁰ Dar, orice s-ar spune, meritele lui Stănciulescu rămân însă indiscutabile atunci când este vorba de înființarea celor două licee din Rîmnic, cel de băieți și cel de fete.

Ce a urmat pentru Școala de fete?

Deci, între 1921-1924, la Liceul „Lahovari” funcționează două școli, una de băieți și alta de fete. Școala secundară de fete funcționa după amiază, băieții fiind la cursuri dimineața.

La început, școala de fete a funcționat ca o școală extrabugetară. Comitetul școlar al acesteia plătea Liceului „Lahovari” 10.000 de lei pe an pentru iluminat, încălzit și uzura mobilierului. Nu se plătea însă

¹⁸ Constantinescu 1932, p. 1-2.

¹⁹ Idem, ibidem, nr. 109/16 iunie 1932, p. 1-2.

²⁰ Gușetoiu 1982, p. 200.

chirie, sălile de curs fiind considerate ale statului. Era totuși un mare pas înainte pentru vâlceni.

Sigur, au existat și neînțelegeri între cele două școli, căci, cu timpul, școala de băieți, din lipsă de spațiu, și-a prelungit programul și după amiază. Fetele, care studiau la etaj, deranjau clasele de băieți de la parter cu zgomotul produs în timpul orelelor de gimnastică. Dar problema cea mai importantă era însă faptul că pauzele celor două școli coincideau, ceea ce dădea naștere la tot felul de... „probleme sentimentale”.

La sfârșitul anului școlar 1924, Școala de fete a cumpărat o clădire în Str. Praporgescu nr. 36 (căreia i s-a adăugat, ulterior, o aripă nouă), ca sediu propriu. Este fosta casă a doctorului Ioan Suciu, cel dintâi medic al spitalului județean din Vâlcea. Astăzi, acolo se află clădirea de sticlă a BRD.

Liceul de fete din Strada Praporgescu

Pentru crearea de fonduri în vederea cumpărării clădirii, la Școala de fete se fac serbări școlare, se apelează la donații și se măresc taxele școlare, ele ajungând în septembrie 1923 la 2.000 lei pentru o elevă din cursul inferior (gimnaziu) și 3.000 lei pentru o elevă din cursul superior (liceu), și o cotizație din partea părinților de 50 de lei anual. Ministerul Instrucțiunii contribuie și el cu 800.000 lei, iar Comitetul

școlar cu 450.000 lei. Fetele vor sta aici 30 de ani. Din 1954, ele s-au mutat în clădirea actualului Colegiu Național „Mircea cel Bătrân”.

Dar crearea unui liceu de fete nu a entuziasmat pe toată lumea. Nicu Angelescu (1894-1966), avocat dar și profesor de limba română la Liceul de băieți „Alexandru Lahovari”, de altfel un om foarte inteligent și emancipat, scria rândurile astea: *„Creșterea numerică a populației școlare s-a dovedit în privința acestei școli a fi cu totul în detrimentul valorii calitative a învățământului și educației. E cu mult prea mare numărul actual de eleve, care toate aspiră să devină „intelectuale”, adică să evadeze din munca grea a gospodăriei și din modestul lor rol casnic. Mai emancipate decât chiar colegii lor de la liceul de băieți, în atitudini prea libere și prea puțin decente, cârurile de eleve care colindă toată ziua pe străzi fac o impresie penibilă. E pur și simplu dezgustător să constați care le sunt preocupările și să asculți care sunt subiectele lor de conversație în aceasta interminabilă hoinăreală, care se prelungește cu mult peste ora nouă seara, când, în fine, răzbite de foame, se grăbesc să se ducă acasă la masa gata.”*²¹

ADDENDA. Din 1951, la Liceul „Alexandru Lahovari” își începea activitatea prima clasă mixtă (băieți-fete) din România – experimentală pentru început. Succesul a fost total clasele mixte fiind generalizate apoi în întreg învățământul românesc începând din 1956. Liceul de fete din Râmnic era, într-un fel, pe contrasens. Când și-a dobândit, în sfârșit, un local propriu, în România se generaliza sistemul mixt de învățământ. Dar, cu mândrie trebuie să o spunem, învățământul mixt din România a pornit de la Râmnicu Vâlcea.

²¹ Angelescu 2014, p. 46

BIBLIOGRAFIE

Angelescu 2014 – Nicolae Angelescu, *Plimbări și mici excursii în Râmnicu-Vâlcei*, Editura Bibliostar, Râmnicu-Vâlcea, 2014.

Bulat 1922 – Toma G. Bulat, *Răspuns unei calomnii*, în „Glasul Adevărului”, nr.14 / 15 iunie 1922.

Constantinescu 1932 – E.C. (Eliodor Constantinescu), *Din galeria marilor apostoli. Costică Tehnicianu*, în „Îndrumarea Vâlcei”, nr. 108/7 iunie 1932.

Crețu 1922 (1) – N. Crețu (semnează însă... „Un profesor de pedagogie”), *Nu ne cunoaștem îndeajuns*, în „Glasul Adevărului”, nr. 13/ 1 iunie 1922.

Crețu 1922 (2) – N. Crețu, *Nu ne cunoaștem îndeajuns*, în „Glasul Adevărului”, nr. 14 / 15 iunie 1922, p. 1. Articolul are același titlul ca în numărul precedent al ziarului doar că de data asta are semnătura autorului în clar.

Direcția Județeană a Arhivelor Statului 1920-1925 – Direcția Județeană a Arhivelor Statului, Fond „Colegiul Național Alexandru Lahovari”, *Registrul de procese verbale al Comitetului școlar pe anii 1920-1925*.

Grigore 1944 – Constantin Grigore, *Râmnicul Vâlcii. Monografie-ghid*, Editura primăriei orașului Râmnicul-Vâlcei, 1944.

Gușetoiu 1982 – Dumitru Gușetoiu, *Un director de școală se destăinuie*, în „Studii vâlcene”, nr. V/1982.

Lazăr, Ianc, Voiculescu 2006 – Valeriu Lazăr, Simona Ianc, Mihail Voiculescu, *Monografia Colegiului Național Alexandru Lahovari de la începuturi (1891) până în prezent (2006)*, Editura Conphys, Râmnicu Vâlcea, 2006.

Manole 2003 – Petre Manole, *Școli de fete înființate în Vâlcea până în 1864*, în „Studii vâlcene”, nr. 1/2003.

Mateescu 1937 – C.N. Mateescu, *Din istoricul școlii râmnicene de la Regulamentul Organic și până astăzi. Școlile naționale începătoare*, în „Naționalul Vâlcii”, nr. 114-115, iunie-iulie 1937.

Mateescu 1993 – Constantin Mateescu, *Râmnicul de odinioară*, Editura Almarom, Râmnicu Vâlcea, 1993.

Negoită, Lăzărescu 1971 – Gheorghe Negoită, Grigore Lăzărescu, *Monografia Liceului „Vasile Roaită” din Râmnicu Vâlcea (1920-1970)*, f.edit., 1971.

Pârnuță 1976 – Gh. Pârnuță, *Din istoria culturii și școlii din județul Vâlcea (sec. XVI-XIX)*, în „Buridava”, nr. 2/1976, p. 133-280.

Stoica 2019 – Relu Stoica, *Istoricul Colegiului Național „Mihai Eminescu”, Buzău (1919-2019)*, Editura Editgraph, Buzău, 2019.

Stănciulescu 1922 – Constantin Stănciulescu, *Glasul Adevărului*, nr. 12 / 15 mai 1922.

Știri școlare, în „*Viața Vâlcei*”, nr. 45 / 21 august 1921.

Eșecul celebrării din 1981 a 2000 de ani de la atestarea cetății Buridava

*Andrei Popa**

* Școala Doctorală a Facultății de Istorie, Universitatea din București, România, e-mail: andy_popa19@yahoo.com.

Abstract: *The failure of the 1981 celebration of 2,000 years since the attestation of the Buridava fortress. Starting with the 1970s, Romanian historiography began to largely emphasize the importance of the Dacians in the history of Romania, at the expense of the Romans, as a result of the ideological influence of the communist regime on the historical discourse. It was felt, mainly, on the occasion of the organization of jubilee anniversaries that marked the fulfillment of a round number of years passed since a certain historical event had occurred. Among them is the 1981 celebration of the documentary attestation of the Buridava fortress.*

In this study, we will observe the measures proposed by the local Vâlcea authorities that had to be taken at the central level in order to organize the celebration. We will also present the way in which historians argued the necessity of this celebration, and in the end we will show to what extent the proposed measures had come to be.

Keywords: historiography, celebration, communism, Romania, Dacia.

Aniversările jubiliare dedicate unor evenimente din istoria antică a României au constat, de regulă, în celebrări locale dedicate unor cetăți dacice, cărora li s-a atribuit o vechime de ani aproximată. Astfel, au fost celebrate atestările documentare ale cetăților Pelendava – 1750 de ani în 1975, Ziridava – 2000 de ani în 1979 și Petrodava – 2000 de ani în 1980. Ultimele două au fost integrate într-un cadru mai larg, având loc ca urmare a aniversării în 1980 a 2050 de ani de la crearea statului dac condus de Burebista. Însă, în următorul an s-a dorit să fie celebrată împlinirea a 2000 de ani de la atestarea cetății Buridava.

Propunerile și argumentele pentru organizarea aniversării

Măsurile ce urmau a fi luate pentru organizarea aniversării aveau un puternic caracter propagandistic, cu efecte identitare, edilitare și

istoriografice. Într-o notă din 18 noiembrie 1980, adresată lui Nicolae Ceaușescu legată de propunerea Comitetului Județean Vâlcea de celebrare a atestării cetății Buridava, Ilie Rădulescu, secretarul Secției de Propagandă a PCR îi cerea președintelui aprobarea propunerilor privind organizarea aniversării, afirmând: „Documentarea prezentată de Comitetul județean [Vâlcea – n.r.] a fost verificată și avizată de specialiști din cadrul Academiei de Științe Sociale și Politice (ASSP), care confirmă că cele propuse corespund adevărului istoric. Propunerea se încadrează în Hotărârea Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. cu privire la periodicitatea aniversărilor”¹.

Creată în 1970, la inițiativa lui Ceaușescu, ASSP era subordonată Secției de Propagandă a PCR și responsabilă de transpunerea istoriografică a tezelor propagandistice promovate de PCR prin hotărârile conducerii de partid în domeniul istoriei². Printre membrii săi se găseau, deopotrivă, atât istorici profesioniști cât și istorici de partid, însă în cazul celebrării Buridavei, cei dintâi vor argumenta necesitatea de a organiza aniversarea cetății.

Propunerile trimise de Rădulescu erau enunțate într-un plan de măsuri trimis către Comitetul Județean Vâlcea. Planul menționa că, în urma studiilor și cercetărilor arheologice ale Muzeului județean Vâlcea, la care contribuiseră ASSP, Institutul de Arheologie și cel de Tracologie, se putea afirma că Râmnicu Vâlcea este identificabil cu cetatea Buridava. Din acest motiv, Comitetul județean Vâlcea considera, cu acordul ASSP, că este necesară aniversarea a 2000 de ani de la atestarea documentară a cetății Buridava. Potențialul eveniment era pus în legătură cu aniversarea statului dac, afirmându-se că marcarea sa „constituie un prilej de evocare a continuității vieții materiale și spirituale pe aceste meleaguri”³. Ca urmare, se considera necesară adoptarea unei serii de măsuri, printre care: organizarea la Râmnicu Vâlcea, în cursul anului 1981, a unei adunări populare, consacrată „aniversării a 2000 de ani de existență a acestei localități, evocării contribuției oamenilor muncii din această străveche vatră românească la păstrarea ființei naționale, la lupta pentru unitate și independență, pentru făurirea noii orânduiri socialiste”; conferirea, în cadrul adunării populare, a Ordinul „Steaua Republicii RSR” clasa I

¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Comitetul Central al Partidului Comunist Român (în continuare ANIC, Fond CC al PCR), Secția Propagandă și Agitație, dosar 13/1980, f. 58.

² Papacostea 1998, p. 254.

³ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, dosar 13/1980, f. 59.

municipiului Râmnicu Vâlcea, cu participarea soților Ceaușescu; organizarea, cu ajutorul ASSP, a unei sesiuni de comunicări științifice pe tema „Râmnicu Vâlcea – trecut, prezent și viitor”; ridicarea unui monument menit să reprezinte „existența de milenii a poporului român pe aceste meleaguri, lupta lui pentru unitatea statală și independența națională, pentru victoria revoluției și construcției socialiste”; deschiderea unei noi secții de istorie în Muzeul județean Vâlcea, cu rolul reprezentării „luptei de milenii a poporului român pentru unitate și independență națională, a forțelor revoluționare și progresiste, a marilor realizări din anii socialismului”. De asemenea, se dorea și o punere în circuitul turistic a dovezilor existenței civilizației și culturii geto-dacice din zona Vâlcii; editarea unei monografii și a unui album dedicat istoriei județului Vâlcea, ca și realizarea unui supliment social-politic al ziarului *Orizont*, dedicat evenimentului; realizarea unor plachete, insigne jubiliare, a unor timbre și efecte poștale; realizarea de către studioul cinematografic „Alexandru Sahia” și de televiziune a unor filme documentare menite să valorizeze vestigiile istorice ale Vâlcii; redenumirea unor cartiere, străzi și instituții de învățământ și cultură din Râmnicu Vâlcea cu cele de „Burebista”, „Buridava” și „Decebal”; organizarea în cadrul Festivalului național „Cântarea României” a „Ștafetei orașelor dacice”, pe întreg cuprinsul țării, cu scopul de a fi „purtauoare a mesajului de continuitate, unitate, independență, suveranitate și pace – cu finalizare la Buridava-Rm. Vâlcea”; realizarea în parcurile Zăvoi și Gheorghe Magheru a unor lucrări de artă „care să glorifice marile personalități ale istoriei, lupta maselor pentru unitate statală și independență națională”; dezvelirea unei plăci memoriale menite să consemneze evenimentul pentru eternitate; participarea la eveniment a reprezentanților orașului cehoslovac Kromeritz, cu care Râmnicu Vâlcea era înfrățit⁴.

De asemenea, se dorea ca, în plan local, să se organizeze în întâmpinarea evenimentului „acțiuni cu caracter politic, ideologic și cultural-educativ”, bazate pe Programul PCR, documentele Congresului al XII-lea și tezelor promovate de către Ceaușescu⁵, fără a se menționa exemple.

Atașat propunerilor se găsea și o sinteză a studiilor și cercetărilor întreprinse în ultimii 20 de ani, realizată de către Comitetul Județean de Cultură și Educație Socialistă a Muzeului Județului Vâlcea. Sinteza

⁴ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, dosar 13/1980, ff. 59-61.

⁵ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, dosar 13/1980, f. 61.

aducea argumente istorice în vederea identificării reședinței județene cu cetatea Buridava, menționând localizarea în zonă a dacilor buridavensi de către Ptolemeu, și confirmată de Vasile Pârvan, cel din urmă identificând vechea cetate cu orașul Râmnicu Vâlcea⁶. Mai erau amintite drept surse Registrul lui Hunt – un papirus latin ce menționa prezența în zonă a unui detașament militar roman în perioada războaielor daco-romane, ca și Tabula Peutingeriană, ce prezenta drumurile Daciei romane. Ulterior, mai erau menționate alte descoperiri arheologice locale ce atestau vechimea unor așezări județene, precum și alte descoperiri din Râmnicu Vâlcea⁷.

În continuare, se afirmă că dintre cele 44 de dave menționate în izvoarele antice, Buridava este prima și singura a cărei localizare se confirmă prin intermediul unor inscripții ale epocii precum fragmente ceramice care cuprind cuvântul „bur”, scris cu majuscule latine, de la populația locală – buridavensii, și cuvântul dacic „reb”. Mai sunt menționate dovezi arheologice care atestă faptul că în zonă exista, după Burebista, o formațiune statală condusă de regele Thiamarkos, ca și alte descoperiri precum obiecte religioase și tezaure monetare, amintite pentru a proba existența Buridavei. Apoi, se vorbește despre continuitatea denumirii cetății după cucerirea romană, prin faptul că aceasta a fost păstrată, ca și în cazul altor așezări dacice⁸. Concluzia sintezei afirma:

„Argumentele prezentate vin să confirme teza potrivit căreia în vatra actualului municipiu Râmnicu Vâlcea pulsa o viață organizată într-o davă, care echivalează defapt cu un puternic centru politic, economic, militar și religios, condus de un rege – Thiamarkos. Municipiul Râmnicu Vâlcea care s-a ridicat și s-a dezvoltat în acest colț de țară, cu o remarcabilă locuire și persistență dacică și daco-romană, rămâne moștenitorul de drept al Buridavei de acum 2000 de ani”⁹.

Urma un referat despre documentarea vieții urbane a orașului Râmnicu Vâlcea, veche de 2000 de ani, întocmit de istoricul Dumitru Berciu, membru ASSP și director al Institutului de Tracologie. Berciu vorbea despre istoria localității, începând cu mileniul II î.Hr., pe baza descoperirilor arheologice despre culturile locale, populația și urmele de locuire ale zonei, reluând argumente ale sintezei. Berciu identifică,

⁶ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, dosar 13/1980, f. 62.

⁷ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, dosar 13/1980, f. 63.

⁸ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, dosar 13/1980, f. 64.

⁹ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, dosar 13/1980, f. 65.

pe baza inscripțiilor antice, locul Buridavei în satul vâlcean Ocnîța. În acest context, argumentând faptul că Râmnicu Vâlcea ar avea o tradiție statală și de viață urbană de cel puțin 2000 de ani, Berciu consideră potrivită asocierea numelui Buridavei cu orașul, considerat „continuatorul unor milenare tradiții”¹⁰.

Într-un referat din 9 octombrie 1978, istoricul Radu Vulpe, membru ASSP, comenta o notă a directorului Muzeului Județean de Istorie Vâlcea, Petre Purcărescu, intitulată „Rm. Vâlcea, oraș milenar”, cu conținut similar sintezei. Din această notă, Vulpe consideră că este „esențială localizarea Buridavei geto-dace la Ocnîța și legitimitatea revendicării acestui nume pentru trecutul antic al întregii zone din jurul municipiului R. Vâlcea”, argumentând faptul că în antichitate „Buridava depășea în spațiu punctul său de reședință pentru a se extinde asupra unui larg teritoriu dimprejur, precum dovedește, pe lângă denumirea tribului Buridavenses, și folosirea numelui Buridava de către romani [...] pentru castrul lor din vale, de la Stolniceni”¹¹.

Vulpe continua comentariul său pe baza notei: „Din textul Notei profesorului P. Purcărescu nu pot ști în ce scop a scris-o, dar dacă, așa precum este de presupus, urmărește a fundamenta năzuința locuitorilor și a autorităților din Rm. Vâlcea de a cuprinde și vatra municipiului lor în zona de valabilitate a numelui Buridava, o găsesc foarte justificată”¹². Ulterior, Vulpe consideră că aniversarea a 2000 de ani de la atestarea Buridavei s-ar integra în cadrul celebrării din 1980 a statului dac al lui Burebista și că Râmnicu Vâlcea „are dreptul de a se considera ca moștenitor al acestui nume și ca reprezentant actual al unei mult milenare continuități umane, în mare parte traco-geto-dacă și apoi daco-romană până la istoria bine cunoscută a Țării Românești și până la unitara Românie de azi”¹³. De aceea, consideră că aniversarea Buridavei în cadrul celei a primului statului dac „ar fi un foarte potrivit moment pentru manifestarea identității de semnificație istorică dintre municipiul actual și vechea Buridavă geto-daco-romană”¹⁴.

Bazându-ne pe acest referat, putem afirma că, dintr-o perspectivă cronologică, luând în considerare redactarea sa în 1978, cu doi ani

¹⁰ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, dosar 13/1980, ff. 66-67.

¹¹ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, dosar 13/1980dem, f. 69.

¹² ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, dosar 13/1980, ff. 69-70.

¹³ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, dosar 13/1980, f. 70.

¹⁴ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, dosar 13/1980, f. 70..

înainte de întocmirea planului de măsuri din noiembrie 1980, ideea aniversării ar aparține lui Radu Vulpe.

Un alt referat din 20 ianuarie 1980, al istoricului Dumitru Tudor, membru ASSP, ce argumenta vechimea de 2000 de ani a orașului Râmnicu Vâlcea, vorbea despre colonizarea romană a cetății, a relațiilor bune dintre băștinași și noii veniți, descoperirea în centrul orașului a urmelor unui sat daco-roman și existența inscripțiilor ce atestă prezența romană în zonă. În final, Tudor afirma că este oportună o aniversare dedicată Buridavei: „Consider că inițiativa celor de la Râmnicu Vâlcea de a sărbători bimilenarul romanității și al romanizării din ținutul lor este pe deplin justificată din punct de vedere istoric și național, așa cum s-a făcut până acum la Drobeta – Turnu Severin, Dierna – Orșova, Craiova – Pelendava, Cluj-Napoca, ș.a.”¹⁵.

Favorabil acestei aniversări se declara și Constantin Preda, secretarul Institutului de Tracologie, într-un referat nedatat despre vechimea reședinței vâlcene:

„Ținând seama de numeroasele și importante dovezile arheologice, care atestă, în vatra orașului Rm. Vâlcea și în împrejurimile acestuia, existența unei bogate și îndelungi tradiții de civilizație și de viață strămoșească, municipiul Rm. Vâlcea, care s-a ridicat și s-a dezvoltat în acest colț de țară, cu o remarcabilă locuire și persistență dacică și daco-romană, rămâne moștenitorul de drept al Buridavei de acum 2000 ani. Sărbătorirea a două milenii de continuitate de viață românească în vatra orașului Rm. Vâlcea ar însemna și un omagiu adus marelui Burebista”¹⁶.

Organizarea aniversării Buridavei ținea de aprobarea lui Ceaușescu, însă acesta a preferat să paseze responsabilitatea scriind „Să se discute la Consiliul Culturii și Institutul de Istorie”¹⁷. Întrucât niciun dosar arhivistic ce conține informații despre aniversările jubiliare nu prezintă decizia ulterioară, răspunsul rămâne interpretabil.

Concretizarea limitată a planului de măsuri

În anul 1981, au avut loc două evenimente dedicate cu predilecție Buridavei: organizarea în Ocnele Mari a unei expoziții de obiecte descoperite în cetatea dacică Buridava, așa cum menționează o „Informare” a Comitetului Orășenesc de Cultură și Educație Socialistă

¹⁵ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, dosar 13/1980, f. 72.

¹⁶ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, dosar 13/1980, f. 74.

¹⁷ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, dosar 13/1980, f. 58.

din Ocnele Mari din luna iunie a acelui an, iar în perioada 1-6 iulie 1981 evenimentul „Buridava – săptămână cultural-artistică”. În cadrul acesteia se organiza o suită de acțiuni menite să popularizeze valorile artistice, istorice, turistice și economice ale județului Vâlcea și ale orașului Ocnele Mari¹⁸. Însă aceste evenimente au fost obscure, neintrând în atenția presei locale.

În iulie 1981, au avut loc săpături organizate de către Muzeul județean Vâlcea și Institutul de Tracologie, condus de către Dumitru Berciu, având loc descoperiri precum unelte, arme, podoabe, vase pictate sau lucrute, etc.¹⁹. De altfel, Berciu contribuia personal la organizarea acestora, dedicându-și o mare parte din viață săpăturilor de la Buridava, la care a participat până în 1982²⁰. Într-un interviu acordat ziarului *Orizont*, istoricul afirma că fuseseră descoperite în acea vară un nou sector al palisadei principale a cetății, valuri de pământ care apărau centrul acesteia și noi materiale arheologice precum ceramică lucrată manual și vase pictate. Aceste descoperiri erau considerate „un adevărat tezaur arheologic”²¹. Berciu își manifesta convingerea că rezultatele cercetărilor arheologice „vor dezvălui noi și noi taine ale strămoșilor nostri ce au conviețuit statornicii de milenii în cetatea Buridava de la Ocnița”²².

Rezultatele descoperirilor sale au fost concretizate printr-o lucrare intitulată *Buridava dacică*, apărută în 1981, în care este făcut un tablou al vieții economice, sociale și culturale a cetății, dorind să ateste nivelul avansat al civilizației dacilor buridavensi. Într-o succintă prezentare, arheologul Liviu Mărghitan lauda cartea, considerând că era „o remarcabilă realizare a arheologiei românești, o foarte importantă punere în valoare a fondului de antichități păstrate în strămoșeasca vatră vâlceană”²³.

¹⁸ Arhivele Naționale Serviciul Județean Vâlcea, Fond PCR – Comitetul Județean Vâlcea, dosar 63/1981, ff. 106-107.

¹⁹ Dumitru Iacobescu – „Noi descoperiri arheologice la Ocnița – vechea Buridavă dacică” în în *Orizont*, an XIV, nr. 2087, 17 iulie 1981, p. 7.

²⁰ Buridava, de la misterul dispariției unei părți importante din descoperiri la căutătorii de comori FOTO [adev.ro/qn084t](https://adevarul.ro/locale/ramnicu-valcea/buridava-misterul-disparitiei-parti-importante-descoperiri-cautatorii-comori-foto-1_60002f7f5163ec4271effc1c/index.html) https://adevarul.ro/locale/ramnicu-valcea/buridava-misterul-disparitiei-parti-importante-descoperiri-cautatorii-comori-foto-1_60002f7f5163ec4271effc1c/index.html, accesat la 06.05.2021.

²¹ Dumitru Iacobescu – „Cetatea dacică Buridava de la Ocnița își dezvăluie încă tainele...” în *Orizont*, an XIV, nr. 2089, 31 iulie 1981, p. 7.

²² *Ibidem*.

²³ Liviu Mărghitan – „Dumitru Berciu: Buridava dacică” în *Orizont*, an XIV, nr. 2103, 6 noiembrie 1981, p. 4.

Lucrarea era monografia dedicată aniversării a 2000 de ani a Buridavei, scrisă științific, fără a fi influențată de dacismul epocii. Menționarea la începutul lucrării a faptului că aceasta este dedicată aniversării²⁴, lasă de înțeles că aceasta este monografia plănuită de autoritățile locale vâlcene. Însă, neavând un caracter ideologic, nu poate fi considerată rezultatul unei comenzi politice, ci mai degrabă o prezentare a rezultatelor cercetărilor arheologice desfășurate la Buridava.

Descoperirile lui Berciu, ca și importanța localității Buridava pentru istoria dacilor, au determinat organizarea, în zilele de 14-15 noiembrie 1981, în Râmnicu Vâlcea, a celui de-al IV-lea simpozion național de tracologie, de către ASSP, Universitatea din București și Institutul de Tracologie, cu tema „Geto-dacii din zona Oltului în contextul unității și continuității poporului român”. Simpozionul era considerat „o acțiune importantă în viața cultural-științifică a județului Vâlcea și a întregii țări”²⁵. Pe lângă oficialitățile locale, au fost prezenți cei mai importanți istorici specializați în istorie antică. Primul a fost Dumitru Berciu, având comunicarea „Locul și rolul Buridavei în contextul unității și continuității geto-dacice”, Hadrian Daicoviciu – „Geții și dacii în izvoarele antice”, Gheorghe Bichir – „Continuitatea și romanizarea populației geto-dacice în lumina săpăturilor de la Stolniceni, județul Vâlcea”, Constantin Preda – „Tradiție și adevăr în cunoașterea etnogenezei românești” și Alexandru Vulpe – „Premisele civilizației geto-dacice în lumina descoperirilor din județul Vâlcea”. Comunicările au dorit să evidențieze „vitalitatea populației românești” din județul Vâlcea, ca și importanța descoperirilor arheologice locale. De asemenea, în cea de-a doua zi a simpozionului, a avut loc o expediție documentară la Buridava, șantierul arheologic Stolniceni, Muzeul de arheologie și carte veche Govora și Complexul de artă brâncovenească de la Horezu, în timpul căreia au avut loc dezbateri științifice²⁶.

Expoziția din Ocnele Mari și săptămâna cultural-artistică dedicate Buridavei, ca și simpozionul național de tracologie, sunt singurele evenimente organizate în 1981 ce au o legătură cu cetatea dacică, însă în cadrul cărora nu a fost menționată aniversarea a 2000 de ani a

²⁴ Berciu 1981, p. 6.

²⁵ Nicolae Ologu – „Cronica științifică al IV-lea simpozion național de tracologie” în *Orizont*, an XIV, nr. 2105, 20 noiembrie 1981, p. 6.

²⁶ Nicolae Ologu – „Cronica științifică al IV-lea simpozion național de tracologie” în *Orizont*, an XIV, nr. 2105, 20 noiembrie 1981, p. 6.

acesteia. Singura legătură care poate fi făcută între planul de măsuri propus în noiembrie 1980 și orice eveniment din 1980 este monografia dedicată cetății, doar prin prisma unei menționări trecătoare a faptului că lucrarea era dedicată aniversării. Prin urmare, planurile de celebrare ale Buridavei nu au avut niciun impact local. Mai mult, niciun număr al ziarului *Orizont* nu menționează aniversarea²⁷, nu a fost organizată nicio adunare populară la care să participe Ceaușescu în 1981²⁸, iar în orașul Râmnicu Vâlcea nu există monumente, expozate sau denumiri de cartiere și străzi care să ateste punerea în practică a propunerilor. Astfel, putem conchide că decizia finală a fost negativă. Din cauza faptului că arhivele de partid nu conțin niciun document care să respingă propunerea²⁹, motivația oficială rămâne la nivelul supozițiilor și este posibil ca punerea în practică să nu mai fi avut loc din cauză că era programată după celebrarea din 1980 a statului dac și, din motive financiare, anul 1981 fiind cel în care regimul ceaușist a introdus politica de austeritate pentru a fi capabil să achite datoria externă a țării.

BIBLIOGRAFIE

Surse inedite

Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, dosar 13/1980.

Arhivele Naționale Serviciul Județean Vâlcea, Fond PCR – Comitetul Județean Vâlcea, dosar 63/1981.

Buridava, de la misterul dispariției unei părți importante din descoperiri la căutătorii de comori FOTO adev.ro/qn084t https://adevarul.ro/locale/ramnicu-valcea/buridava-misterul-disparitiei-parti-importante-descoperiri-cautatorii-comori-foto-1_60002f7f5163ec4271effc1c/index.html, accesat la 06.05.2021.

Iacobescu 1981 – Dumitru Iacobescu – *Noi descoperiri arheologice la Ocnița – vechea Buridavă dacică*, în *Orizont*, an XIV, nr. 2087, 17 iulie 1981, p. 7.

²⁷ Vezi numerele săptămânalului local de partid *Orizont*, din perioada 1980-1981.

²⁸ Următoarea sa vizită în oraș va avea loc în 1986.

²⁹ Vezi fondurile CC al PCR, secțiile Cancelarie și Propagandă și Agitație, din 1980 și 1981.

Mărghitan 1981 – Liviu Mărghitan – *Dumitru Berciu: Buridava dacică* în *Orizont*, an XIV, nr. 2103, 6 noiembrie 1981, p. 4.

Ologu 1981 – Nicolae Ologu – *Cronica științifică al IV-lea simpozion national de tracologie* în *Orizont*, an XIV, nr. 2105, 20 noiembrie 1981, p. 6.

Surse edite

Berciu 1981 – Dumitru Berciu, *Buridava dacică*, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1981.

Papacostea 1998 – Șerban Papacostea, *Clio în captivitate: istoriografia română în perioada comunistă*, în *Revista istorică*, tom IX/1998, nr. 5-6, pp. 241-260.

Ansamblul Cula Zătreanu/Conacul Boicescu- Istorie și perspective

*Alina-Cristina Cristea**

* Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu” Vâlcea, Râmnicu Vâlcea, România, e-mail: cristea10@yahoo.com.

Abstract: *Cula Zătreanu Ensemble/Boicescu Mansion - History and perspectives.* In the present study is depicted an architectural ensemble from Zătreanu, a village situated in the south-west of Vâlcea county. The monument is intimately linked to Zătreanu and Boicescu families. Apart of the historical evolution presentation, the researcher presents the actual state of the monument preservation, making proposals of urgent measures which are compulsory for its preservation. **Keywords:** architecture, nobility, Middle Ages, Modern Age, mansion, fortress, degradations.

Keywords: architecture, nobility, Middle Ages, Modern Age, mansion, fortress, degradations.

Introducere

O clădire istorică are o importanță arhitecturală, documentară, socială, culturală, spirituală, și uneori chiar și politică, însă impactul cel mai important pe care îl are este cel emoțional, fiind un simbol al unei culturi, o parte din istorie. Clădirile istorice prin modul și alcătuirea lor constructivă au un grad ridicat de vulnerabilitate¹.

Multe clădiri de patrimoniu din România, ridicate în secolele trecute, sunt realizate din zidărie masivă de cărămidă. De-a lungul timpului au avut de suferit, ca urmare a mai multor factori care au produs degradări, dar și numeroase cutremure. Clădirile de tip *Culă* sunt un tip de construcție semifortificată, construite în întregul spațiu balcanic între secolele XVIII și XIX. Termenul își are originea în limba turcă „kule”, iar traducerea lui, în limba română, este „turn”². În trecut, suprafața pe care culele se puteau identifica era mult mai mare, în prezent ele pot fi identificate în regiunea deluroasă a Olteniei și Munteniei. Au apărut ca reacție la climatul de nesiguranță creat de invaziile din sudul Dunării și al atacurilor cetelor de haiduci care prădau regiunile respective.

¹ Mogoșanu 2018, p. 1.

² Crețeanu, Crețeanu 1969, p. 5.

În cadrul satelor mari de pe marile proprietăți, în centru se afla *conacul* proprietarului. Conacul a fost reședința din provincie a nobililor feudali sau boierilor, moșierilor, mari proprietari de pământ. Lângă conac se aflau locuințele pentru muncitorii agricoli³.

Cula Zătoreanu, al cărei ctitor a fost Radu Zătoreanu, datează din anul 1754 (cu adăugiri în sec. XX), este monument istoric de arhitectură românească veche, de categorie valorică B, cod LMI 2004: VL-II-m-B-09977.

Conacul Boicescu, monument istoric, cod LMI 2004: VL-II-m-B-09978.

MINISTERUL CULTURII

Nr. crt.	Cod LMI	Denumire	Localitate	Adresă	Datare
728	VL-II-m-B-09977	Cula Zătoreanu	sat ZĂTRENI; comuna ZĂTRENI	4	1754, adaosuri sec. XX
729	VL-II-m-B-09978	Conacul Traian Boicescu	sat ZĂTRENI; comuna ZĂTRENI	4	sec. XIX

Fig.1. Captură LMI/2015.

I. Date de amplasament

Ansamblul Zătoreanu-Boicescu se află în comuna Zătreni, în partea de S-V a județului Vâlcea, în lunca râului Olteț, pe prima terasă neinundabilă, la 200 m est față de D.N. 67 B și la 250 m nord-est față de biserica de lemn cu hramul Sf. Nicolae; la 60 km nord față de Craiova; 90 km la sud față de Râmnicu Vâlcea; 250 km la vest de București.

Fig.2. Hartă satelitară.

³ <https://ro.wikipedia.org/wiki/Conac>.

Comuna Zătreni face parte din județul Vâlcea, este situată în partea de sud-vest a județului, și este străbătută de râul Olteț și de pârâul Șasa. Relieful comunei este unul deluros; se află la o altitudine de 92 m în zona colinară a dealurilor piemontane. Particularitățile orografice ale teritoriului comunei se reflectă puternic în diversitatea aspectelor climatice, astfel se pot întâlni de la clima munților înalți, până la clima dealurilor joase, cu diferențele topoclimatice caracteristice de adăpost din depresiuni intra și subcarpatice⁴.

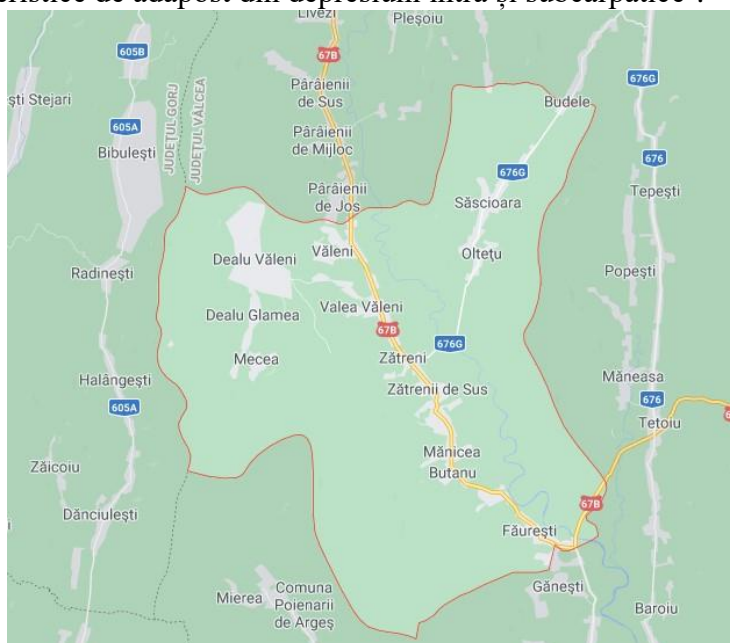

Fig.3. Harta localității Zătreni.

Folosința originală a culei a fost de locuință fortificată, ulterior, în urma naționalizării devenind sediul unei ferme agricole și locuință de serviciu. Imobilul a fost retrocedat în baza Legii 10/2001 privind regimul juridic al unor imobile preluate în mod abuziv în perioada 6 martie 1945 - 22 decembrie 1989, republicată, cu modificările și completările ulterioare.

Deși construite în perioade diferite, cele două imobile care fac corp comun, și care au avut aceeași destinație (locuință a familiei Boicescu), trebuie văzute ca un tot unitar.

Moșia era alcătuită din 288 ha pădure gorun, o clădire cu destinația inițială de moară, curtea conacului de 2,4 hectare, și 43,6

⁴ Matei Copoeru, Monografia Comunei Zătreni, <http://zatreni.ro/wp/istorie/>.

hectare arabile perfect plane și situate într-o zonă neinundabilă lângă râul Olteț. Pădurea în proporție de 90% gorun se află la 2 km de conac și este formată din 3 parcele: 247 ha, 31 ha și 10 ha. Există acces la pădure, în primă parte pe șosea asfaltată, iar în partea a doua pe drum pietruit.

II. Prezentarea monumentului și a dotărilor sale

1. Arhitectura

Cula Zătreanu, este compusă din: beci boltit semicircular ușor adâncit în pământ și două etaje cu câte trei încăperi și o sală. La ultimul etaj, cele trei încăperi, două cu bolți mănăstirești, se deschid de-a lungul unui hol îngust, boltit semicilindric, și foișorul sprijinit pe stâlpi de cărămidă, reuniți între ei prin arcade trilobate. Materialele și tehnicile de structură/construcție utilizate au fost: zidărie din cărămidă, planșee de lemn; pridvor susținut pe stâpi de cărămidă; șarpantă de lemn și învelitoare din țiglă. Zidurile culei au 80 cm grosime și măsoară aproximativ 12 x 10 m în plan.

Cerdacul este larg deschis către exterior prin arcade trilobate, sprijinite pe colonete cilindrice de zid, constituind un punct de veghe, de unde se supraveghea pe trei laturi activitatea curții, dar totodată și o mare valoare artistică a meșterilor olteni, pe care nu o aflăm în nici un alt sector din țară sau de peste hotare, al ariei de răspândire a culelor⁵.

Cula avea o ascunzătoare unde se puteau refugia ai casei (femeile, copiii) și se ascundeau obiectele de preț, pe când bărbații se luptau în foișoare până ce izbuteau să îndepărteze pe prădători⁶.

Extinderea realizată la începutul secolului XX (Conacul), compusă din subsol (amenajat cramă), parter și etaj, a fost făcută pe lungime către est, pe două nivele, care preiau elementele decorative ale culei. Tot ansamblul, ale cărui ziduri de cărămidă au grosimea de 1 m, în fața căreia se aflau fosta cantină a angajaților și două hambare, însumează un număr de aproximativ 30 de camere.

Descrierea degradărilor

Așa cum era de așteptat, trecerea anilor și-a pus amprenta și asupra acestor monumente. Dovadă sunt degradările prezente în:

Fundații: tasări și fracturi cauzate de inundarea terenului de fundare; fracturi provocate de împingerea pământului; tasări datorate adâncimii reduse a fundațiilor în raport cu structura solului în care a

⁵ Crețeanu, Crețeanu 1969, p. 14.

⁶ Godea 2006, p. 55.

fost ridicată structura de locuire; risc alunecări de teren; microfisuri datorită tasărilor inegale și modului deficitar de administrare zonală.

Fig. 4.

Fig. 5.

Pereți: Căramida din pereții exteriori este vizibilă după căderea tencuielii; fisuri pe zone restrânse; crăpături în pereții exteriori la nivelul podului; crăpături la colțuri din cauza lipsei de țesere între pereți; calitatea materialelor și a execuției care au dus la slăbirea unor zone.

Fig. 6.

Fig.7.

Fig. 8.

Planșee: s-au constatat crăpături cauzate de deplasări ale reazemelor; infestarea grinzilor (și a podirii) planșeului cu ciuperci anaerobe; putrezirea capetelor grinzilor de planșeu pe reazem; aplatizarea bolților; formarea săgeții la cheie datorită unor supraîncărcări.

Fig. 9.

Fig. 10.

Șarpantă din lemn: Degradări prin putrezirea lemnului la majoritatea elementelor, cauza fiind pătrunderea apelor pluviale prin învelitoarea de țiglă degradată și tablă; infestare cu diferite ciuperci ale șarpantei, mai ales la pana de coamă și în zona tălpilor la cosoroabă; întreținerea deficitară a acoperișului (învelitorii din țiglă și tablă); lipsa unor părți componente ale învelitoarei; învelitoarea neetanșă a acoperișului; depozitarea unor materiale în pod care facilitează producerea degradării lemnului (molozi, excremente, folie, gunoi); lipsa/degradarea unor elemente de rezistență (câpriori, grinzi).

Fig. 11.

Fig. 12.

Subansambluri secundare: întreținerea necorespunzătoare a jghiaburilor, burlanelor, trotuarelor, instalațiilor etc.; degradarea zidăriei din coșurile de fum (cărămidă lipsă); degradarea învelitorii (tablă ruginită, țiglă lipsă sau spartă); fisuri la colțuri și la îmbinări ale pereților noi de compartimentare; fisuri și crăpături la colțuri între pereții de rezistență și cei de compartimentare din lipsă de țeșere sau îmbinări necorespunzătoare; întreținerea deficitară.

Fig. 13.

Fig. 14.

Inventar mobil.

Mobilier interior nu există. Fiind distrus și prădat, după încheierea colectivizării, ansamblul a fost transformat în sediu al I.A.S. Zătreni. Au fost distruse cărțile (biblioteca fiind arsă), pianul scos în bucăți, tablourile au fost furate, curtea cu grădini de promenadă a fost rasă la nivel de arbori ornamentali pentru a face loc tractoarelor și semănătorilor⁷.

III. Repere istorice

Preda Vornicul Zătreanu după 1700 stăpânea moșia de la Bălcești până la Pârâieni. Fiecare descendent moșteneau odată cu pământul și satele de clăcași. Urmașii săi fiind destul de numeroși (frați și alte grade de rudenie), a făcut ca moșia să fie dată și ca zestre, formând noi familii. Ultimul descendent al familiei Zătreanu a trăit către sfârșitul secolului XVIII, Iancu Zătreanu⁸, un împătimit al jocurilor de noroc, care în iarna anului 1810 a pierdut moșia la masa de joc. Nevoit să-și părăsească casa, a plecat la Craiova unde a ajuns cerșetor. Astfel, moșia vornicului Zătreanu a fost împărțită între o serie de boieri mai mici fără arbore genealogic, unii dintre ei venind ca arendași sau aduși de domnii fanarioți din localitatea Tetovo din Macedonia. Noii stăpâni ai moșiei din satul Bugiulești au fost familia Tetoianu, familie care a dat numele comunei Tetoii. Un descendent al familiei Tetoianu a stăpânit o mică moșie în Zătreni pe la sfârșitul secolului XIX; fiica lui,

⁷ Popescu 1991, p. 25.

⁸ Popescu 1991, p. 26.

pe nume Mița căsătorită Florescu, a stăpânit moșia până în preajma celui de al doilea război mondial, când a început să o înstrăineze. După terminarea războiului, nepoata lui Ștefan Tetoianu, Margo căsătorită Bratu, a vândut ce a mai rămas din moșie până la naționalizare. Conacul din Zătreni a fost acaparat de un arendaș venit din Bulgaria care s-a numit Boicescu și ai cărui urmași în mare parte s-au străduit să nu înstrăineze proprietatea. Astfel, pe vechile domenii ale feudei vornicului Preda Zătreanu, în secolul XIX existau o mulțime de boieri și boiernași sau venetici care au fărâmițat moșia⁹.

După anul 1900, moșia iese din patrimoniul familiei având noi proprietari, urmând ca după naționalizare ansamblul Cula Zătreanu/Conacul Boicescu să fie preluat de I.A.S.-ul local, unde, pe parcursul anilor, corpului central i-au fost aduse modificări importante (terasa conacului a fost obturată, fundațiile ansamblului au fost consolidate/subzidite). Odată cu legea retrocedărilor din anul 1991, a revenit moștenitorilor, dar lăsat în paragină; în 2007 a fost scos la vânzare iar în prezent este proprietate privată.

Fig. 15. Hartă cu a doua ridicare iossefină (sec. XIX). Cercul roșu - cula.

⁹ Popescu 1991, p. 27.

Fig. 16. Fotografie cu ansamblul Cula Zătreanu, Conacul Boicescu (perioada postbelică).

IV. Observații parietale/Cercetare de parament

Cula Zătreanu este o construcție de tip vernacular, compusă din: pivniță boltită în semicilindru și două etaje, la ultimul etaj păstrându-și holurile originale boltite semicilindric, două încăperi cu bolți mănăstirești, și foișorul sprijinit pe stâlpi de cărămidă, reuniți între ei prin arcade trilobate.

Cerdacul constituia un punct de veghe de unde se putea supraveghea pe trei laturi activitatea curții. Materialele și tehnicile de structură/construcție utilizate au fost: zidărie din cărămidă (zidurile culei au 80 cm grosime), planșee de lemn, pridvor susținut pe stâlpi de cărămidă, șarpantă de lemn și învelitoare de țigla.

Fig. 17.

Legătura între etaje se face printr-o scară circulară de lemn. Un tip asemănător de scară mai este întâlnită și în județul Gorj la cula Gloveranu.

Fig. 18.

Prin sondajul¹⁰ realizat la ultimul etaj se observă patru straturi de zugrăveală, databile în perioada sec. XX.

Fig. 19.

Conacul, extinderea realizată la începutul secolului XX, pe două nivele, a fost poziționat pe partea de est a culei, păstrându-i elementele decorative.

¹⁰ Sondajele au fost realizate de conf. univ. dr. Ileana Burnichioiu.

Terasa de pe latura de est este alcătuită din 14 colonete, cu distanța între ele de 1,76 m, respectiv 1,55 m. Coloneta are pedestal cu teșitură, este galvată (cu entasis), cu scotie, listel tor (semitor), capitel cubic din cărămizi suprapuse, teșite în partea superioară.

În interiorul terasei de la etaj se observă patru straturi de zugrăveală, databile ca și în cazul culei în sec. XX.

Fig. 20.

Pe fețele capitelului se întâlnesc jumătăți de ovaluri pe care se află o abacă dreaptă, neprofilată. În partea superioară, capitelurile sunt legate prin frize cu mici nișe.

Fig. 21.

În perioada post 1949, terasa a fost închisă, spațiile dintre colonete fiind umplute cu cărămidă. Tot în această perioadă, structura de susținere a etajului 1 al terasei a suferit modificări, prin introducerea de fier armat și beton.

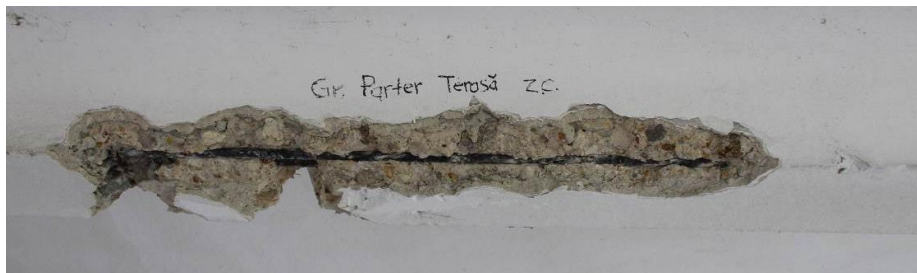

Fig. 22.

Terasa de pe latura de nord are șapte colonete, capiteluri care sunt la fel ca acelea de pe terasa estică. Elementul distinctiv față de prima terasă îl constituie grinda de lemn (de legătură) de sub frize. În sondaj s-au observat mai multe straturi de zugrăveală (4).

V. Ipoteze vechi și noi

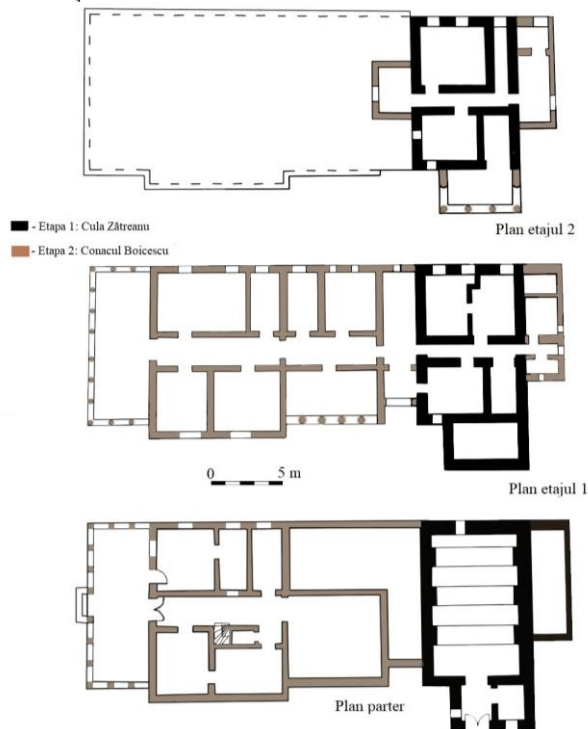

Fig. 23. *Plan etape de construcție*. Ansamblul Cula Zătreanu, Conacul Boicescu (după Andreșoiu et al. 2014).

Prima etapă de construcție a ansamblului a fost cula Zătreanu, în anul 1754. Informații de ultimă oră ne-au fost oferite de doamna conf. univ. dr. Ileana Burnichioiu, în legătură cu evoluția culei. Astfel, pe baza studiilor dendrocronologice, materialul lemnos folosit la podea și șarpanta acoperișului sunt datate în perioada anilor 1858/1859¹¹.

A doua etapă, în anul 1938 a fost ridicat conacul Boicescu, adăugând în spatele culei un conglomerat de volume care reiau în exces elemente specifice: cerdacuri, arcade, panouri de fațadă în spiritul arhitecturii neoromânești¹².

Odată cu construcția conacului, la culă s-au adăugat succesiv: către apus, o cameră, un vestibul, și în spate o cămăruță de 2 x 2,50 m acoperită cu o calotă sprijinită pe arce și console. În partea de est, s-a construit un spațiu care face legătură cu clădirea nouă, în care a fost amenajată actuala casă a scării, și un cerdac disproporționat, cu coloane, arcade înalte și triloburi executate fără artă. Cu excepția foișorului, refăcut cu ocazia extinderii, partea veche a culei își păstrează autenticitatea.

În anul 1977 acoperișul clădirii s-a prăbușit, învelitoarea fiind înlocuită¹³.

În anul 2017 a devenit proprietate privată și urmează a fi restaurată și introdusă în circuitul turistic.

Considerații/Concluzii finale

Clădirile de patrimoniu de tip culă au fost construite pe o perioadă de patru secole în regiunea Oltenia. Prezentarea și analiza acestora, atât din punct de vedere al valorii lor istorice, arhitecturale, al sistemului constructiv, cât și rolul social avut în zona Olteniei, oferă informații importante pentru estimarea duratei de viață a acestora. Termenul de culă este împrumutat din vocabularul turco-bulgar, dar în ceea ce privește sistemul structural, funcțional, dar și arhitectural și estetic, singurul lucru comun cu culele amplasate în zona de Sud de Dunăre este denumirea. Construirea acestor mici fortărețe a fost o necesitate a vremurilor trecute, sistemul constructiv fiind adaptat la viața socială și la nevoile impuse de mediul înconjurător, iar influența obiceiurilor și tradițiile locale au dus la crearea unui stil unic și specific al Olteniei. Apariția culelelor se datorează unor împrejurări de forță majoră și fapte istorice care s-au manifestat exclusiv în această

¹¹ Tóth, Botár 2017, p. 3.

¹² Andreșoiu et al 2014, p. 198.

¹³ Informație oferită cu amabilitate de către domnul primar Lițoiu Constantin.

regiune, iar locul de amplasare fiind strategic ales în funcție de utilizarea pentru care au fost clădite.

În cadrul satelor mari de pe marile proprietăți, în centru se afla *conacul* proprietarului. Conacul a fost reședința din provincie a nobililor feudali sau boierilor, moșierilor, mari proprietari de pământ. Lângă conac se aflau locuințele pentru muncitorii agricoli.

Clădirile de patrimoniu din România sunt realizate din zidărie masivă de cărămidă și edificate în secolele trecute. Toate aceste clădiri au suferit de-a lungul timpului efectul mai multor factori care au dus la degradarea acestora. În plus, au fost supuse și la un număr mare de mișcări seismice puternice. Aceste clădiri pot pune în pericol viața a numeroase persoane, proprietari, uneori vizitatori, cât și a altor persoane aflate în vecinătatea lor. În aceste condiții consolidarea și întreținerea construcțiilor din zidărie prezintă un interes major pentru grupurile de specialiști din România și Europa. Cauzele ce duc la situațiile critice de colaps pot fi: mișcările seismice puternice; condițiile de fundare inclusiv alunecarea de teren a versanților, terenuri sensibile la înmuiere; intervenții neinspirate de-a lungul timpului; condițiile climatice ce duc la degradarea materialelor până la stadiul de friabilizare; întreținerea necorespunzătoare .

Probabilitatea de alunecări nu este ridicată. În zonă nu sunt probleme majore de instabilitate a terenului din punct de vedere geotehnic. Seismicitate Zona VIII - au loc cutremure de suprafață.

Avarii infrastructură. A fost bine conservată, nu prezintă degradări însemnate.

Avarii suprastructură. Pereții prezintă urme vizibile de vandalism, iar podelele au fost sustrate. Pereții sunt puternic fisurați și pe alocuri fără tencuieli. Ferestrele lipsesc aproape la întreaga structură, fiind înlocuite cu folie de plastic și tablă.

Echipele de realizare a restaurărilor trebuie să fie bine organizate și necesită un număr mare de specialiști, cum ar fi arhitecți, istorici de artă, ingineri structuriști, arheologi, biologi, chimiști, fizicieni, pentru partea de expertiză și proiectare, respectiv echipe de constructori în general conduse de ingineri constructori sau arhitecți, cu echipele lor de muncitori ajutați de asistența specialiștilor din celelalte profesii.

Propuneri:

- degajarea zonelor de acces pentru a permite aerarea și uscarea clădirii;
- evacuarea materialelor depozitate în pod;
- desfacerea/refacerea acoperișului - șarpantă și învelitoare;

- refacerea panșeelor din zonele aflate în pericol de prăbușire;
- lucrări de finisaje (interioare și exterioare): tencuieli, zugrăveli, recondiționare uși, ferestre, scări, pardoseli (cu păstrarea registrelor și tipului de model anterior; tâmplăria nouă să păstreze grosimea și modelul celei anterioare: grosimea ramelor și profilatura);
- instalații noi sanitare/electrice.

În concluzie, dat fiind faptul că întregul ansamblu este încadrat ca monument istoric și are importanță istorică și arhitecturală, ca și indicație generală se recomandă consolidarea, cât și reparații la întreaga structură.

Ansamblul urmează a fi reabilitat.

BIBLIOGRAFIE

Andreșoiu et al. 2014 – Andreșoiu B., Popa C., Brăcăcescu Cr., Bonciocat Ș., Blyth A., *Cule. Casele fortificate între fală și lumină*, București.

Crețeanu, Crețeanu 1969 – Crețeanu R., Crețeanu S., *Culele din România*, București.

Godea 2006 – Godea I., *Culele din România. Tezaur de arhitectură europeană*, Timișoara.

Gramescu, Barbu 2008 – Gramescu A.M, Barbu A.M.D, *Repararea și consolidarea construcțiilor, Seria Ingineria Construcțiilor*, București.

Mironescu et al. 2013 – Mironescu M., Stănescu A. M., Brotea T., Comănescu R, Purdea D, Stănescu M.V., Miro Grup SRL, *Necesitatea și oportunitatea unui cod (reglementare) pentru intervenții structurale la monumentele istorice și cele aparținând patrimoniului arhitectural și o propunere pentru realizarea sa*, București: Conferința Internațională AICPS.

Mogoșanu 2018 – Mogoșanu A. M., *Comportarea de lungă durată a pereților din zidărie masivă*, Teză de doctorat, Cluj Napoca.

Popescu 1991 – Popescu S., *Comuna Zătreani. Monografie*. mms.

Șuteu 2021– C. Șuteu, *Documentare Fotografică. Curs masterat*, Alba Iulia.

Tóth, Botár 2017 – B. Tóth, I. Botár, *Raport de analiză dendrocronologică. Cula Zătreanu din Zătreni, șarpanta istorică (vestică), județul Vâlcea, Miercurea Ciuc, mms.*

Zaharia et al 2014 – Zaharia R., Matache F., Majaru A.R., *Monumente istorice 2014. Ansambluri boierești din Oltenia, Muntenia și Dobrogea, București.*

Zamora L, Bonciocat Șt. 2006 – *Cule. Case boierești fortificate din România, București.*

Surse internet

<https://ro.wikipedia.org/wiki/Conac>

Matei Copoeru, Monografia Comunei Zătreni, <http://zatreni.ro/wp/istorie/>.

<http://www.inter-medias.ro/oferta.asp?id=20873>.

<https://vladeftenie.ro/2019/08/20/cule-in-lumina-in-vizita-la-culele-oltenesti/>.

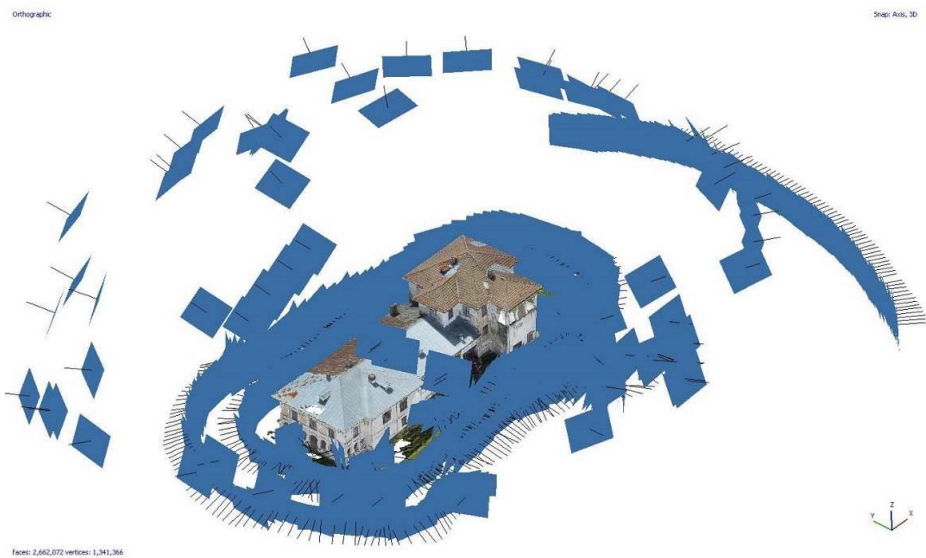
<https://www.kule.ro/despre-cule>.

<https://culeinlumina.ro/cule/>.

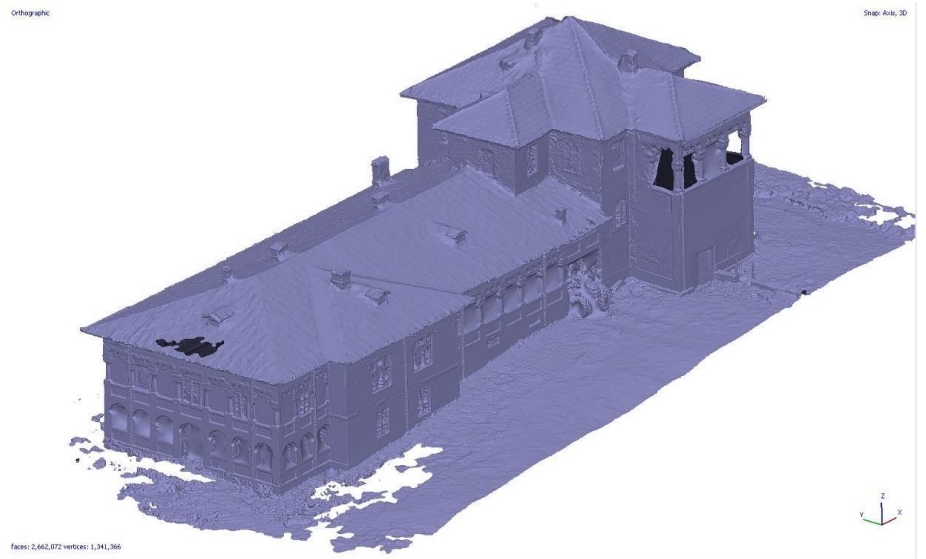
<http://mysecretromania.ro/cule-din-romania/>.

<https://maps.arcanum.com/en/map/europe-18century-firstsurvey/?layers=163%2C165&bbox=413982.94519251445%2C5831687.241049814%2C2063799.7636997588%2C6320884.222074942>.

<https://maps.arcanum.com/en/map/europe-19century-secondsurvey/?layers=158%2C164&bbox=413982.94519251445%2C5831687.241049814%2C2063799.7636997588%2C6320884.222074942>.

1

2

Fig. 24. Fotogrammetrie ansamblul arhitectural Cula Zătreanu/Conacul Boicescu (Șuteu 2021)

1

2

Orthographic:

Snaps: Auto, 3D

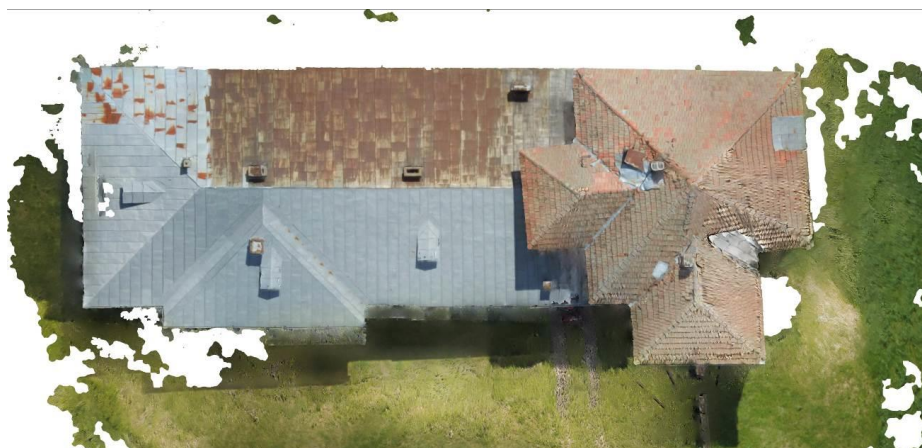

faces: 2,662,072 vertices: 1,341,366

3

Fig. 25. Fotogrammetrie ansamblul arhitectural Cula Zătreanu/Conacul Boicescu (Șuteu 2021).

1

2

Fig. 26. Fotogrammetrie ansamblul arhitectural Cula Zătreanu/Conacul Boicescu (Șuteu 2021).

Scurt istoric al Muzeului Județean Olt¹

Dr. Sabin Lungoci*

* Muzeul Județean *Aurelian Sacerdoțeanu* Vâlcea, Râmnicu Vâlcea, România, e-mail: sabinlungoci@yahoo.com.

Abstract: *Brief history of the Olt County Museum.* The first step of the establishment of The Olt Museum was made in the first part of the XXth century and it developed steady his collections, transforming itself by time in a remarcable museum with a splendid permanent exhibition.

Keywords: museum, cultural heritage, collections, exhibition, evolution.

Instituție etalon a culturii oltene, Muzeul Județean Olt își are începuturile imediat după Primul Război Mondial, când câțiva colecționari din Slatina și-au constituit colecții de numismatică, artă populară și arheologie.

Printre cei care s-au preocupat de cunoașterea trecutului istoric al orașului Slatina, îl amintesc pe Iuliu Moisil, încadrat ca profesor la Gimnaziul Real între 1886 și 1894².

Între anii 1920 și 1949, în Slatina s-a constituit un Comitet organizatoric ce avea ca scop înființarea Muzeului Județean Olt. În acest sens, *Comitetul* a început să colecționeze obiecte și documente, ce urmau să fie expuse în viitorul muzeu oltean.

La început, obiectele și documentele colecționate au fost depozitate în mai multe locații: Palatul Administrativ, Primăria orașului, Biblioteca Liceului „Radu Greceanu” și cea a Școlii Primare de băieți nr.1 Ionașcu.

Prin adresa nr.95328/1930, Ministerul Instrucțiunii Publice a solicitat „constituirea unui comitet și aranjarea muzeului etnografic”³.

¹ Text apărut integral în teza de doctorat *Muzeele din Oltenia-secolul XX*, de Sabin Lungoci, susținută public în 15 noiembrie 2018, la Școala Doctorală a Universității Valahia din Târgoviște, îndrumător-profesor univ. dr. Ioan Opriș, p. 171-174.

² Guțică-Florescu 2011, p. 9.

³ <http://www.cjolt.ro/pozearticole/documente/cjolt/gallery/concursuri-angajari/Caiet-de-obiective.pdf>.

Totuși, până în anul 1940, orașul Slatina nu avea muzeu, așa cum reiese dintr-un schimb de corespondență dintre Direcțiunea Muzeului Regional al Basarabiei din Chișinău și Primăria Slatinei.

Muzeul mai sus menționat era autorizat să demareze lucrările preliminare în vederea organizării și colaborării raționale a tuturor muzeelor din România. Astfel, la data de 2 mai 1940, s-a solicitat autorităților slătinenene să furnizeze o listă completă a muzeelor de orice profil, publice sau particulare din urbe, exceptând micile muzee școlare. La 24 mai 1940, Primăria orașului Slatina a comunicat faptul că în oraș „nu se află nici un muzeu”.

La data de 25 mai 1951, profesorul Nicolaescu Plopșor a fost desemnat de către Comitetul Pentru Așezăminte Culturale, Serviciul Muzee și Monumente, să cerceteze situația colecțiilor, precum și posibilitatea înființării unui muzeu în Slatina.

Profesorului Ion Moroșanu i s-a atribuit sarcina înființării unui muzeu la Slatina de către Direcția Așezămintelor de Cultură. Astfel, Muzeul Raional Slatina era inaugurat la data de 1 mai 1952 și va funcționa sub această titulatură până în 1968 când are loc reorganizarea administrativă a României⁴.

Tot în 1968, au fost întreprinse cercetări în vederea achiziționării de opere de artă populară sub îndrumarea unui grup de la Muzeul de Artă Populară din București, astfel că, în anul 1970, s-a înființat Secția de Etnografie din cadrul Muzeului Județean Olt⁵.

Inițial, expoziția de bază a muzeului din Slatina s-a constituit în jurul colecției donate de către avocatul Ion (Jack) Florescu, președinte al Comitetului de organizare a Muzeului Oltului, ce cuprindea mai ales obiecte paleolitice descoperite de către profesorii Paul Dicu și Ion Moroșanu în albiile râurilor Dârjovului și Oltului. Colecțiile muzeului s-au îmbogățit considerabil prin donații, achiziții și descoperiri ulterioare. Un rol important în acțiunea de colecționare revenindu-i și avocatului Ion Lețu.

Ion Ionașcu, directorul Școlii Normale „Preda Buzescu” din Slatina, le-a cerut intelectualilor slătineni să pună la dispoziția muzeului acte mai vechi de anul 1800 pentru a documenta lucrarea „Documente și inscripții din Ținutul Oltului”. Profesorul Ion Ionașcu a adresat, în 1930, Ministerului Instrucțiunii Publice, o adresă prin care cerea „constituirea unui comitet și aranjarea muzeului etnografic”.

⁴ <http://www.mjolt.ro/muzeul-olt/articole/istoricul-muzeului>.

⁵ <http://www.cjolt.ro/pozearticol/documente/cjolt/gallery/concursuri-angajari/Caiet-de-obiective.pdf>.

Prin apelul adresat intelectualilor, profesorul le cerea acestora să doneze: autografe ale persoanelor importante din viața politică sau literară, icoane, arme, monede, costume populare, ceramică tradițională. La apelul profesorului Ion Ionașcu au răspuns suficient de mulți intelectuali pentru a putea fi constituită o colecție de început în vederea realizării unei expoziții permanente a viitorului Muzeu Județean Olt⁶.

Muzeul Județean Olt înființează în anul 1970 Secția de Etnografie, iar în 1975, Secția de Artă Plastică.

Instituția muzeală olteană și-a schimbat de trei ori sediul, inițial fiind adăpostită într-o casă de locuit de pe strada Gării, ce a fost demolată ulterior, apoi într-o clădire monument istoric de pe strada Ionașcu, nr.73, unde a funcționat până în anul 1997, și în cele din urmă s-a mutat în clădirea fostei Prefecturi, în urma Hotărârii Guvernului României nr.371 din 21 iulie 1997.

În prezent, în cadrul Muzeului Județean Olt, găzduit de Palatul Administrativ, sunt reunite secțiile de etnografie, artă, arheologie și istorie.

În anul 2014 au început demersurile pentru modernizarea Muzeului Județean Olt, fiind elaborate „Documentația tehnică și Studiul de Fezabilitate privind Proiectul de Extindere a unui Corp de Imobil Administrativ”, în aripa estică a Muzeului Județean Olt.

Prin realizarea acestei investiții s-a rezolvat problema spațiilor de expunere, în special a expoziției de bază cu profil etnografic, dar și problema depozitării colecțiilor de etnografie și artă populară din cadrul Muzeului Județean Olt.

Între anii 2015 și 2017, Muzeul Județean Olt a primit finanțare pentru amenajarea expozițiilor de bază, respectiv cele de Artă Plastică, Etnografie, Istoria Orașului Slatina și Istoria Oltului.

Unul dintre scopurile declarate ale modernizării muzeului, pe lângă cele menționate, este creșterea gradului de interactivitate cu vizitatorii, mai ales prin implementarea unor tehnologii care pot asigura acest gen de activități: ecrane tactile informative, videoproiectoare, ecrane LCD, ghidaj automat prin căști în mai multe limbi etc.

Muzeul Județean Olt se îngrijește administrativ de: Muzeul de Etnografie și Artă Populară „Nicolae M. Nica” de la Chilia-Făgețelu,

⁶ <http://www.mjolt.ro/muzeul-olt/articole/istoricul-muzeului>.

Muzeul de Arheologie și Istorie Piatra-Olt și Casa memorială „Nicolae Titulescu”.

În prezent, muzeul oltean deține un inventar de peste 25000 de piese în cadrul colecțiilor de arheologie, istorie și artă plastică.

În ceea ce privește perspectivele de dezvoltare muzeală, deja s-au pus bazele înființării unei structuri muzeale în localitatea Ianca, care va fi un muzeu sătesc cu secțiune etnografică și de istorie. De asemenea, în localitatea Dobrosloveni, în cadrul sitului Romula-Reșca există deja un Centru de Informare Turistică care are și o expoziție de bază vizitabilă, ce prezintă descoperirile arheologice din situl respectiv.

BIBLIOGRAFIE

Guțică-Florescu 2011 – Laurențiu Guțică-Florescu, *Muzeul Oltului*, în „Muzeul Oltului”, 1, 2011, p. 9-14.

Foto nr. 1 Muzeul Județean Olt – Slatina

Foto nr. 2 Aspect din Secția de istorie - Muzeul Județean Olt – Slatina

Foto nr. 3 Secția de Artă a Muzeului Județean Olt - donația „Nicolae Truță”

Foto nr. 4 Reconstituire - aspect din centrul vechi al orașului Slatina – Muzeul Județean Olt

Foto nr. 5 Cărți, fotografiile și ceasuri din cadrul expoziției permanente a Muzeului Județean Olt – Slatina

Foto nr. 6 Piese din perioada medievală în expoziția permanentă a Muzeului Județean Olt – Slatina

Foto nr.7 Piese arheologice în expoziția permanentă a Muzeului Județean Olt – Slatina

Foto nr. 8 Aspect din cadrul expoziției permanente a Muzeului Județean Olt – Slatina

Foto nr. 9 Reconstituirea unui salon slătinean din perioada interbelică
la Muzeul Județean Olt

Tabăra de Pictură "Măldărești - plein air", ediția a VIII-a

*Mimi Necula**

* Jurnalist Senior, Televiziunea Română, București, România, e-mail: necula.mimi@yahoo.com.

Abstract: *"Măldărești - plein air" Painting Camp, 8th edition.* A new edition of the "Măldărești - plein air" Painting Camp, the 8th, took place for 10 days, with 10 invited artists, in the place where divine and human creation compete to create one of the most beautiful and richest places, from a spiritual, historical and cultural point of view in our country - the Horezu depression, where nature offers countless picturesque landscapes, where places of worship, already included in the UNESCO world heritage, were built over 3 centuries ago, with the blessing of Constantin Brâncoveanu, in Horezu, a place where the "capital of Romanian ceramics" was also located; in the homeland of the tower houses (*cule*), some of the oldest and most enduring in the country - Duca and Greceanu, within the Măldărești Museum complex, which also includes the memorial house of I.G. Duca. This is the natural wealth of Vâlcea, which, year after year, is offered to invited artists, at the initiative of the "Aurelian Sacerdoțeanu" County Museum, which aims to capitalize on the spirit of these emblematic places of Vâlcea.

Keywords: painting camp, Măldărești, presentation.

O nouă ediție a Taberei de Pictură "Măldărești - plein air", a VIII-a, s-a desfășurat timp de 10 zile, cu 10 artiști invitați, în locul în care creația divină și cea umană concură pentru a crea unul dintre cele mai frumoase și mai bogate locuri, din punct de vedere spiritual, istoric și cultural, din țara noastră - depresiunea Horezu, unde natura oferă nenumărate peisaje pitorești, unde lăcașe de cult, deja incluse în patrimoniul mondial UNESCO, s-au ridicat de peste 3 secole în urmă, cu binecuvântarea lui Constantin Brâncoveanu, la Horezu, loc în care se află și "capitala ceramicii românești"; în patria culelor, unele dintre cele mai vechi și mai trainice, din țară - Duca și Greceanu, în cadrul complexului Muzeal Măldărești, ce include și casa memorială I.G. Duca. Aceasta este bogăția naturală a Vâlcei, care, an de an, se oferă artiștilor invitați, la inițiativa Muzeului Județean „Aurelian

Sacerdoțeanu", care își propune să valorifice spiritul acestor locuri emblematice ale Vâlcei.

Recursul la elementele de identitate, ce se regăsesc în spațiul vâlcean, cu precădere în zona Măldărești, fac din acest proiect o formă de amprentare a timpului și a conștiinței colective, prin viziunea artiștilor invitați care, la fiecare ediție, adaugă un plus de valoare, îmbogățind atât patrimoniul muzeului județean, cât și universul de cunoaștere al celor ce sunt spectatori ai lucrărilor lor, peste timp și spațiu, tabăra de pictură având deja un caracter internațional, prin prezența unor artiști din afara țării.

Ammar Alnahhas este unul dintre plasticienii invitați la această ediție și unul dintre cei pentru care peisajele vâlcene s-au lăsat văzute în jocul luminii dintre anotimpuri, între verdele intens al verii și ruginiul abia perceptibil, la început de toamnă, o provocare pentru artistul care folosește verdele turquise și auriul ca o notă de identitate a stilului său. Regăsim, în celelalte lucrări, culele, ca trimitere directă la specificul zonei și, implicit, al taberei de pictură, o arhitectură ce capătă o alură sculpturală, interpretată prin prisma formării lui la Facultatea de Sculptură din Damasc. Păsări, ce amprentează, ca o a doua semnătură, fiecare lucrare, s-au transferat în registrul cultural vâlcean, însoțind cocoși, regăsiți ca element decorativ al ceramicii de Horezu.

Din Republica Moldova, o familie cu tradiție în artă, Diana și Valentin Caisin, împreună cu fiul lor, Arsenie, artist în ascensiune, cu o expoziție deja în portofoliu. Foviști declarați, au așezat în lucrările lor nu doar forța și bogăția cromatică, ci mai ales, pe cea tematică, asupra căreia s-au aplecat cu ochiul avizat al căutătorului de frumos, ce găsește în jur inspirație și provocare. Diana Caisin este o portretistă împătimită, aplecată asupra laturii psihologice a personajului, pe care o redă prin căldura culorii și fermitatea tușei. "Portret de vâlceancă" ne prezintă, pe de o parte, un profil, într-o manieră romantică, al frumuseții feminine din acest loc, iar pe de altă parte o relaționare directă cu spațiul cultural al Horezului, prin portul tradițional, sugerat prin formă și cromatică, pe ia ce înnobilează portretul. Un alt portret, "personificarea toamnei", ancorează într-un timp, un spațiu și o stare anume, îndeosebi melancolică, latura portretistică a Dianei, în timp ce compozițiile cu flori sau arhitecturi vâlcene, decorate la interior sau la exterior cu picturi asemenea celor bisericesti, reflectă predilecția plasticienei către detaliu, către reprezentarea realistă.

Valentin Caisin se oprește, îndeosebi, asupra peisajului, unde pare să se simtă cel mai bine, redând efervescența naturii, prin culoare și prin dinamică; curgeri de ape, printre pante înverzite, ce creează o diagonală în care privirea fie coboară ritmic, odată cu apa, fie se înalță, prin verticala copacilor, către cer. Detaliul își pierde din relevanță în fața spectacolului de forță și de culoare care antrenează privirea și imaginația, într-o ritmicitate bine controlată de pictor. Și la Valentin, elementele de identitate ale zonei se conturează în lucrări de sine stătătoare, cum ar fi Casa Duca, stilizată până într-acolo încât forma lasă loc imaginației să completeze tabloul, inducând o stare de contemplare; în opoziție, cocoșul, ca simbol definitoriu, cu un penaj viu, pare să fi pus la încercare disponibilitatea artistului de a folosi întreaga paletă cromatică, într-o explozie de forță și de culoare.

Un alt tip de abordare a peisajului, a colțurilor de natură, ca dinamică sau efervescență, o aduce Radu Goia, care antrenează toate simțurile în procesul de deslușire a imaginii, în cazul cascadei ce vuiește sub atenția privitorului, vâltori de ape redată prin transparențe și opacități care creează un ritm alert și o direcționare a privirii către punctele de interes, evidențiind opoziția dintre dinamica curgerii de ape și staticul vegetației, punctate prin pete de culoare și forme sugerate. În cazul peisajelor rurale predomină calmul iar compoziția așezată pare atemporală. Zidurile albe, vâruite, și acoperișuri colorate, par să fie încremenite în timp și doar verdele ierbii dă senzația de perenitate. Asemenea peisajelor clasice din pictura românească, pitorescul este caracteristica definitorie, idilizarea vieții de la țară.

Pe aceeași linie se așează Mirela Hagi, chiar dacă recurge la alte tehnici. Pentru Mirela, acuarela și pastelul rezonază cel mai bine cu lucrul în natură, cu spontaneitatea privirii și a gestului, reușind să creeze lucrări ce pulsează de vitalitate. Așezată în livada cu meri, este asemenea unei Eve ispășite de promisiunea fericirii eterne, accentuând prin jocul de culori pete de roșu ca puncte de interes, ca o rețea de elemente vizuale ce se conectează și te conectează la frumosul înconjurător. În acuarela surprinde, cu tenacitate, nostalgia trecerii timpului peste așezările omenești din preajmă – case ce par abandonate, dar care își arată cu demnitate vârsta și neajunsurile, scânduri rupte ca niște dinți căzuți de bătrânețe... o reprezentare care, însă, nu e dezolantă, ci e expresia unui trai autentic, în care valorile spirituale domină asupra celor materiale.

Către ideea de spiritualitate se îndreaptă și Ema Hagi, cea care se apleacă asupra unui aspect relevant pentru zona monastică a Vâlcei –

pictura bisericească pe lemn, pe sticlă sau pe ziduri, încă din timpuri străvechi și care a supraviețuit timpului doar prin flacăra credinței ce o luminează, estompând efectele trecerii timpului. Candelabru – coroana de lumini, pe fondul unor sugestii de interior bisericesc, are ceva din sacralitatea credinței și ceva din profanul cotidian, ca o promisiune tainică, lăuntrică, a ideii că atât timp cât lumânarea arde, credința va exista pe pământ.

Culele par centrul în jurul căruia gravitează creația artiștilor plastici iar mușcatele, nelipsite accesorii ale arcadelor în stil neoromânesc, par un ancadrament potrivit, asemenea unei rame ce pune în valoare lucrarea.

La Ioana Crăciun Dobrescu se vede cel mai bine principiul de bază al pleineriștilor, acela de a specula jocul luminii și de a surprinde efectele vizuale, plastice, pe care acesta le creează. Însăși tabăra de pictură de la Măldărești este dedicată plein air -ului, artiștii invitați se circumscriu acestei intenții, fiind, în mare parte, peisagiști, iar meleagurile vâlcene, cu întreaga lor bogăție naturală și umană, ca patrimoniu al Vâlcei, oferă prilejul exersării măiestriei în artele plastice.

Radu Gheorghian merge pe aceeași idee de valorificare a luminii, în relație cu temele abordate, asemenea impresionistilor, însă, pe lângă peisaje, abordează scena de gen, inspirată din activitățile cotidiene, din jurul sau din interiorul casei tradiționale. Este unul dintre puținii artiști din această tabără care introduce personaje în compozițiile sale și le surprinde în ipostaze diverse, reușind, ca urmare a experienței sale de grafician, să le redea atât stările interioare, cât și atitudini dintre cele mai diverse. Ca notă comună, lucrările lui Radu Gheorghian sunt unitare vizual, prin culorile pământului și culoarea verde, îndeosebi, ce integrează, în sine, ca un lait motiv, ideea de tinerețe, de prospețime și de vitalitate a naturii și a omului, în egală măsură. E ca o perpetuă amintire a capacității de regenerare, de renaștere.

Petre Chirea se alătură proiectului pentru această ediție, dând curs provocării de a surprinde natura și de a-și surprinde publicul obișnuit cu lucrări de șevalet, elaborate în propriul atelier. Pentru un artist, varietatea de adordări și de teme, din această zonă în care cultura și istoria și-au croit drum împreună, se constituie nu doar într-o ocazie de a-și diversifica registrul de teme, ci și într-o îmbogățire pe plan personal și artistic. Pentru Petre Chirea, Cula Duca pare liantul dintre pământul ce stă sub semnul omenirii și cerul ce aparține divinității, pare să sintetizeze natura umană ce stă sub semnul creației divine sau

natura artistului ce este, la rândul lui, creator. Pe lângă peisaje ce integrează în compoziții specificul identitar, compozițiile cu flori joacă un rol important, în lucrările realizate în această tabără, în care Floarea soarelui scoate în evidență nenumărate valențe plastice și abilitatea artistului de a crea emoții, chiar exaltare, privitorului.

Constantin Tanislav, un alt artist pentru care atelierul este laboratorul creației, își recalibrează viziunea și cromatica, pe specificul și pe spiritul acestei tabere. Scaldă în culori calde, atât culele, cât și pridvorul în fața căruia se derulează spectacolul cotidian, pe care îl pigmentează cu culori ale trăirilor și experiențelor imediate - un câine docil, prietenos, ce se integrează în atmosfera familiară a vieții din jurul casei și urma discretă, dar pregnantă ca trăire, a lupilor ce dau târcoale caselor, în noapte. Detaliul joacă un rol important în lucrările lui Tanislav și datorită lucrului în atelier, dar mai ales, a observării cu atenție a realității înconjurătoare și a transpunerii acesteia, ca motiv plastic.

Ca o notă dominantă, această ediție atinge, cu precădere, latura laică a vieții din acest colț de Românie și o transferă în plan spiritual ca trăire în fața fondului de creație valorificat și cu această a VIII-a ediție a Taberei de Pictură de la Măldărești.

Contribuții la cunoașterea construcțiilor gospodărești anexe din Vâlcea

Dr. Ionuț Gabriel Dumitrescu*

* Muzeul Județean *Aurelian Sacerdoțeanu* Vâlcea, Râmnicu Vâlcea, România, e-mail: ionut_gabriel1981@yahoo.com.

Abstract: *Contributions to the knowledge of household constructions with annexed buildings in Vâlcea.* The rural households of Vâlcea present a wide variety of outbuildings. The annexed buildings are grouped into units forming households and the households are differentiated according to the structure of the human settlement of which they are a part. Regardless of the occupation and the structure of the household, the outbuildings are differentiated according to the raw material and the technical procedures used in their construction.

In the mountain area of Vâlcea, the dominant outbuildings are, in particular, those for housing animals and the food they need. In the subcarpathian area, along with animal breeding, fruit growing and viticulture have a significant role.

Keywords: household constructions, outbuildings, ethnography, Vâlcea, annexed buildings.

Gospodăriile țărănești din Vâlcea prezintă o mare varietate a construcțiilor anexe. Ea se datorește, pe de o parte, diversității mediului natural, iar pe de altă parte evoluției istorice a condițiilor sociale. Cea mai mare parte a gospodăriilor țărănești din trecut aveau o economie mixtă, ele ocupându-se în proporții diferite cu agricultura, creșterea animalelor, pomicultura și viticultura. Construcțiile anexe se grupează în unități formând gospodăriile, iar gospodăriile se diferențiază potrivit structurii așezării umane din care fac parte. Felul construcțiilor anexe în cadrul gospodăriilor este deci diferit după tipul așezării. Indiferent de ocupație și de structura gospodăriei, construcțiile anexe se diferențiază după materia primă și procedeele tehnice folosite la construirea lor. Influența netăgăduită a mediului natural în această privință este modificată de evoluția istorică a tehnologiei și de diferențierea socială¹.

¹ Petrescu 1969, p. 162.

În zona montană din Vâlcea construcțiile anexe dominante sunt, în special, cele pentru adăpostirea animalelor și a hranei necesare acestora. În zona subcarpatică, alături de creșterea animalelor, o pondere însemnată o au pomicultura și viticultura. Adăposturile pentru animale continuă să rămână construcțiile de bază, alături de care apar anexe legate de practicarea ocupațiilor specifice acestui areal: uscătorii și cuptoare pentru fructe, pivnițe pentru vin. În zona de luncă, cu economie axată pe agricultură și creșterea animalelor, acareturile dominante sunt cele pentru păstrarea și depozitarea cerealelor.

Prezența construcțiilor destinate păstrării diferitelor provizii necesare susținerii economice a familiei imprimă, firește, o anumită structură gospodăriei țărănești tradiționale. Analiza funcțională a construcțiilor de acest gen, relația cu restul construcțiilor din incintă, contribuie la o mai corectă înțelegere a gospodăriei țărănești și, în ultimă instanță, la o mai aprofundată cunoaștere a funcției construcțiilor anexe țărănești. Amplasarea anexelor gospodărești face parte din sistemul săteanului de a gândi *ab initio*, spațiul total aferent unei gospodării, în funcție de locuință, dar și în dependență de alți factori, cei ocupaționali și mentali deținând un loc important.

Planurile construcțiilor anexe sunt curbilinii și rectilinii. Frecvente sunt planurile rectilinii de formă patrulateră-dreptunghiulară. Volumele construcțiilor anexe variază ca formă în raport de tipicul planurilor. Cele cu planuri rectilinii sunt de formă prismatică cu excepția celor hexagonale a căror formă este asemenea unui poliedru neregulat. În raport cu casa, construcțiile anexe sunt dispuse într-o organizare lineară, fie lateral - în aliniament, paralele sau perpendicular, fie sub același acoperiș cu casa.

Construcțiile anexe erau amplasate mai departe sau mai aproape de casă, în funcție de teren și de proprietar.

În componența tipurilor de gospodării vâlcene au apărut construcții diferite, în funcție de profilul lor economic, de bunurile de care dispuneau oamenii și de materialele avute la îndemână.

După funcții distingem:

- adăposturi pentru păstrarea cerealelor;
- adăposturi pentru animale;
- adăposturi pentru atelaje și unelte;
- construcții viticole și pomicole;
- modalități de păstrare a nutrețului și a păioaselor;
- alte construcții.

Adăposturi pentru păstrarea cerealelor

În toată zona Vâlcea, grăunțele cerealelor păioase s-au aflat în concordanță cu volumul producțiilor realizate în timp și spațiu. Grăunțele cerealelor păioase s-au depozitat, în primul rând, în podul casei și, mai rar, într-una dintre încăperile acesteia. În vederea protejării împotriva rozătoarelor, cerealele nu se răspândeau pe jos, ci se țineau în niște ustensile speciale: uleie,² hambare sau tărcălete.³

Dacă în zona muntoasă și deluroasă a Vâlcii producția de cereale era mai mică și nu compunea în afara ustensilelor anumite alte construcții, în satele din sudul zonei Vâlcea, până la Regulamentul Organic și chiar mai apoi, se practica pe scară întinsă depozitarea grâului și a meiului în gropi. Gropile de cereale, de dimensiuni diferite și de veche tradiție, împânzeau vetrele de sate, întâlnindu-se uneori și în satele din zona deluroasă. Depozitarea cerealelor în gropi era stimulată și de motive strategice. Desele năvăliri de populații străine îi obligau pe localnici să-și ascundă hrana în adăposturi tainice.⁴

Gropile de cereale aveau formă de albie, nu erau drepte, ci pâlniate la gură și mai largi jos, la bază. De jur-împrejur, ele erau înconjurate de un șanț protector împotriva apei. După săpare gropile se băteau bine cu maie, se lipeau cu pământ smolnițos⁵, sau cu un amestec de balebă și pleavă și, apoi, se ardeau cu paie sau cu lemne. Oricât de bine erau amenajate, gropile nu puteau oferi condiții optime pentru conservarea cerealelor, care de multe ori își pierdeau din calitate. De aceea, mai ales după ridicarea monopolului otoman asupra cerealelor românești, când acestora li s-a deschis poarta către piața europeană, au fost necesare măsuri pentru împiedicarea conservării rudimentare a cerealelor. În acest sens, în anul 1839, negustorii propuneau interzicerea pe viitor a depozitării grânelor administrative în gropi și construirea de coșare de cereale și pătule de porumb.⁶

În afară de gropile pentru cereale, în Vâlcea s-au răspândit și gropile pentru cartofi, care au supraviețuit până după al doilea război mondial. Porivit mărturiilor orale, se făcea „o groapă mare rotundă de 1,5 metri, iar deasupra se pune fân și pământ. Nu trebuia să fie prea departe de casă, pentru a nu fi luate produsele de alții”⁷. „Gropi

² Vase de păstrat cereale, făcute dintr-un triunghi scobit.

³ Vas de lemn asemănător unei albiei, întâlnit în satele de pe valea Oltețului.

⁴ Maxim 1989, p. 225

⁵ Brun intens, „oacheș”.

⁶ Corfus 1969, p. 224.

⁷ Inf. Florea Constantin, sat Șușani, 79 de ani.

de grumpene (cartofi) făceau mai ales cei care stăteau, mai pe deal. Săpate în pământ, aveau 1,20-1,50 metri sau 2 metri. Pe fundul lor se puneau paie sau ferigă, apoi cartofi, pământ, iar ferigă sau paie. Nu se umbla în timpul iernii la ele”⁸. „Se făceau pe un loc mai ridicat, mai scurs, mai pietros. Erau rotunde, mici la gură, mai largi la fund, adânci de jumătate de metru. Pe fundul lor se puneau paie, cartofi, apoi paie, blăni și pământ. Nu se umbla în timpul iernii la ele”⁹. În momentul în care s-a extins pomicultura, gropile amenajate în pământ serveau, în anii de bisag (anii cu recolte bogate), și la depozitarea prunelor sau a merelor. Luând în seamă marea capacitate de depozitare a gropilor, probabil că ele nu serveau totdeauna intereselor unei singure familii. Din acest motiv se poate considera că ele erau amenajate și întrebuințate în comun pe principiul rudeniei sau al vecinătății.

Prevederile administrative de care am amintit anterior au găsit ecou în lumea satelor vâlcene, în care s-a extins rapid pățulul dreptunghiular, confecționat din nuiele. Necesitatea păstrării porumbului în știuleți, în spații aerisite, a determinat apariția unor construcții din materiale ușoare, al căror prototip l-au constituit străvechile coșuri confecționate din nuiele, modificate și adaptate nevoilor funcționalității. În satele din zona sudică a Vâlcii, mai ales în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, odată cu preluarea în cultură a luncii Oltețului s-a răspândit întrebuințarea pățulelor de nuiele, construite din patru sau șase furci (stâlpi de susținere) legate prin slaiuri (tălpile pățulului). Peste slaiuri erau așezați curmeziș mîrtacii (podeaua pățulului), care se mai numesc și matoli. Furcile de la capetele pățulului se prelungeau până sub acoperiș și se uneau prin cosoroabe sau prăștii (legăturile de sus ale pățulului). De obicei, pe la mijlocul țarcului se găsea o legătură de lănteți care asigura pățulul să nu se bornăcească sau să nu se orteze (să nu se deșire în părți). Peste cosoroabe și sleme se așezau căpriorii, care se fixau cu capetele de sus pe o culme. Acoperișul pățulului de nuiele erau constituit din paie, coceni, dar mai ales din șindrilă.

Pățulul era întotdeauna amplasat la vedere, în apropiere de locuință, pe cel mai ridicat teren cu scopul favorizării circulației curenților de aer necesari uscării. Treptat, acestuia i s-a adăugat o perdea de spate și pe lateral cu scopul adăpostirii instalațiilor tehnice (teascurile cu pene pentru zdrobit semințele de dovleac, floarea soarelui) sau pentru mijloace de transport. Pe valea Bistriței vâlcene

⁸ Inf. Neamțu Constantin, sat Olteni, 84 de ani.

⁹ Inf. Constantinescu Aurel, sat Bratovești, 80 de ani.

furcile erau mult mai înalte în comparație cu cele din zona de sud a Vâlcii, iar pentru rezolvarea anumitor probleme și pentru a câștiga spațiu la fațada acestuia - de multe ori de jur împrejur - se construia o prispă deschisă pe care se așezau stupii de albine.

În unele gospodării din Vâlcea, pe la sfârșitul secolului al XIX-lea, ca o consecință a creșterii rolului agriculturii, au apărut jimnițele sau jitnițele, adică magazii de dimensiuni reduse pentru păstrarea cerealelor¹⁰. Aceste construcții erau așezate pe popi (piloni de lemn) sau pe pietre late și erau lucrate din bârne masive ce aveau capetele limbuite și încheiate în ulucul efectuat în stâlpii verticali. Acoperite cu șită, jitnițele prezentau un compartiment mai mare, pentru grâne, și două mai mici, pentru făina de mălai și de grâu.

Adăposturi pentru animale

Construcțiile pentru adăpostirea animalelor au fost și au rămas anexele cele mai importante ale gospodăriilor. Animalele erau adăpostite, pretutindeni, în construcții proprii, aflate în gospodăria din vatra satului sau pe moșia satului. În Vâlcea, adăposturile pentru animale poartă denumiri diferite: cele pentru animale mari (cabaline, comute) - grajduri¹¹, coșer, șopru pentru vite, olejuri pentru vite¹², șopron, slomn¹³, cele pentru ovine - târlă, soia, staul, obor, surlă sau perdea¹⁴, cele pentru porcine - coteț, ceair sau scrocioag, iar cele pentru păsări purtau denumirea de cotețe¹⁵.

În satele din zona sudică a Vâlcii, olejurile pentru vite se aflau dispuse, de cele mai multe ori, în aceeași împrejmuire cu casa. Odată cu trecerea timpului s-au despărțit de casă, constituind oborul vitelor. Oile se închideau vara în târle formate dintr-un teren împrejmuit cu pârmaci, îngrădiți cu nuiiele, fără nici un fel de acoperiș, iar iarna se țineau într-o îngrăditură de nuiiele amenajată între patru furci, care susțineau un pățuiag de coceni. Când un asemenea adăpost era lipit cu pământ se numea coșară sau coșeră și în el se introduceau vitele. Adeseori coșara se putea amenaja între mai multe furci (stâlpi de susținere), unite prin legături, peste care se puneau sleme (un fel de

¹⁰ Jimnițele au apărut mai întâi în satele situate pe valea Oltețului, iar în ele se ținea mai ales grâul.

¹¹ Denumire răspândită în toată Vâlcea.

¹² Denumire întâlnită doar în satele de pe valea Luncavățului.

¹³ În satele din depresiunea Jibelea-Berislăvești.

¹⁴ În satele din Țara Loviștei.

¹⁵ În toate satele din Vâlcea.

grinzi). Peste sleme, fie pe căpriori, fie direct, se depozita nutreț, care ținea loc de acoperiș. De multe ori, slemele se acopereau cu resturi de nutreț. În satele de pe valea Oltețului, o astfel de construcție servea nu numai ca adăpost pentru vite, ci și pentru car și, în acest caz, se numea șopron. Familiile mai înstărite țineau vitele în saiale, un fel de coșere mai spațioase, ai căror pereți erau construiți din blăni.

În Țara Loviștei, grajdul în poiată a apărut ca o anexă specifică acestei zone, căpătând individualitate datorită pereților din piatră de râu pentru elevație și lemn pentru fânar. Amenajat sub prelungirea acoperișului, la spatele casei, grajdul proteja peretele lung al locuinței de intemperii. Construcția folosea pentru adăpostul animalelor din gospodărie: porci, viței, oi. Uneori, grajdul amenajat în poiată devenea spațiu de depozitare sau, prin segmentare, bucătărie de vară asociată cu cămări sau coteț. Pe valea Bistriței, grajdul era compartimentat în trei încăperi din care numai una era destinată creșterii animalelor. La mijloc exista un șopru în care se adăposteau butiile pentru fermentat boasca, iar în partea cealaltă o magazie în care se depozitau atât grânele, cât și utilajele necesare prelucrării fructelor. Deasupra întregii construcții era un fânar din lați în formă de X-uri, adesea numit în „sebac”. În depresiunea Jiblea-Berislăvești, o construcție specifică adăpostirii animalelor era slomul de vite, o încăpere lungă, atingând uneori lungimea de 12 metri, care avea pereții din bârne sau piatră de râu zidită în uscat.

În Vâlcea, pe vreme rea, oile iernau în spații amenajate sub alte construcții anexe: în staulul oilor (adăpost din furci, și acoperiș din șiță)¹⁶, în șură (din furci, grinzi și înveliș din nutreț)¹⁷, în surla sau soiaua pentru oi, amplasată în spatele casei¹⁸. Cotețele porcilor puteau fi amenajate sub sau alături de alte construcții anexe. Uneori, ele reprezentau construcții simple, de sine stătătoare. Din loc în loc, cotețele porcilor erau adâncite în pământ, căpătând înfățișarea unor bordeie, alcătuite din două furci de susținere a unei grinzi orizontale, peste care se așezau capetele de sus ale lemnurilor ce formau învelișul¹⁹. Cotețul pentru păsări era alcătuit din patru pari bătuți în pământ și câteva scânduri așezate vertical care formau o mică încăpere patrulateră, prevăzută cu o ușiță de lemn în față, servind ca adăpost

¹⁶ Inf. Popescu Petre, sat Stănești, 81 de ani.

¹⁷ Construcție întâlnită pe valea Otăsăului.

¹⁸ Anexă răspândită la casele din Bărbătești.

¹⁹ Astfel de construcții au apărut și se mai întâlnesc și astăzi în satele de pe valea Oltețului.

pentru găini sau rațe. În multe cazuri, cotețul avea dublă funcționalitate: la parter era adăpostit parcul, iar la etaj păsările. Nu arareori păsările înnoptau sub prelungirea de sub acoperișul grajdului cu fânar. În Vâlcea au existat și cotețe suspendate în prăjini, dar acestea erau destinate mai ales porumbeilor.

O notă specifică pentru unele așezări vâlcene erau grajdurile aflate în afara gospodăriei, pe moșia satului, undeva într-o grădină. Ele erau construite din bârne masive și acoperite cu șindrilă. Deasupra aveau un pod înalt pentru depozitarea fânului. Supraetajarea grajdului pentru nutreț a căpătat numele de fânar, de unde apoi toată construcția a luat numele de fânar.

Adăposturi pentru atelaje și unelte

Construcțiile cele mai frecvent întâlnite pentru adăpostirea uneltelor și atelajelor au fost poiata și șopronul. Poiata era fie separată, fie în prelungirea acoperișului grajdului, în partea dinspre răsărit sau de apus. Avea numai peretele grajdului, în rest fiind fără pereți. Când era separată, se băteau patru furci în pământ și un acoperiș de șită deasupra, având 4/4 metri. Pe valea Otăsăului s-a numit la început slomn, apoi poiata și șopru. Aici se țineau și animalele, mai ales oile vara. În Loviștea, poiata, patru pari și un acoperiș, era în prelungirea casei, uneori chiar lipită de ea. În alte sate ale Vâlcii poiata era lângă grajd²⁰ sau era o prelungire a acoperișului la casă sau la pățul²¹. Pe valea Oltețului, lângă casa cu două camere exista o poiata, construcție de lemn alipită peretelui din spatele casei sau celui din partea opusă drumului (această construcție mai purta în zonă denumirea de palancă). Acoperișul ei era format prin prelungirea acoperișului casei.

Șopru, alăturat grajdului sau casei, era un spațiu de adăpost pentru atelaje, unelte și, uneori, pentru lemnele necesare iarna. Șopru este o construcție formată dintr-un acoperiș sprijinit pe stâlpi sau de o amenajare făcută din diverse materiale având trei pereți, unul liber. La unele case, sub același acoperiș erau magazia, șopru (deschis, pentru unelte) și grajdul²². Pe valea Otăsăului șopru, un acoperiș pe patru furci, avea 5/4 metri. Numele foarte vechi al șoprului era slomn. „Cei înstăriți aveau șopru, cei săraci doar poiata - prelungire (pe o latură) a acoperișului de la grajd”²³. La Bărbătești, șopru era în spatele casei

²⁰ În gospodăriile de pe valea Olăneștilor.

²¹ În gospodăriile din satele situate pe valea Beicăi.

²² În gospodăriile din satele situate pe valea Beicăi.

²³ Inf. Vasilescu Ion, sat Păușești-Otăsău, 84 de ani.

sau perpendicular pe ea, în vreme ce la Slătioara - un acoperiș pe patru furci, fără pereți, se afla undeva în spatele curții, fără o regulă anume. Aria de răspândire a acestei construcții în spațiul vâlcean este extrem de mare, găsiindu-se în aproape toate satele din această zonă a Olteniei, uneori chiar în cadrul aceleiași gospodării existând mai multe șopruri. Cel mai răspândit și cel mai vechi este cel cu toți pereții deschiși.

Construcții viticole și pomicole

Pe lângă creșterea animalelor și cultivarea pământului, locuitorii din Vâlcea au acordat importanță pomiculturii și viticulturii, ocupații care au cerut construcții anexe specifice: pivnițe, pimnițe sau conace de vie, poveme. De obicei, pivnițele nu se construiau în sat, ci pe dealuri, pe locurile unde se găseau plaiuri de vii. Până la primul război mondial pivnițele, răspândite pe dealurile cu vii, alcătuiau o așa-zisă așezare cu case izolate. Pivnița era o construcție de lemn, în așa numitul sistem al cununilor de bârne orizontale, încheiate prin îmbinări (blockbau). Pe temelia de piatră se așeza o primă cunună, cea a tălpilor, formată din trunchiuri masive de stejar rotund sau de stejar cioplit în patru muchii. În satele din zona sudică, pivnițele se lucrau din bânduci²⁴ masivi, ciopliți cu securea și aveau drept temelie groși sau bâlvani (trunchiuri de copaci) obținuți din jipani (copaci mari) și erau acoperite cu blăni.

Îmbinarea bârnelor se făcea în tăietură dreaptă, capetele lor rămânând lungi și formând la colțurile construcției un unghi drept, vizibil. Apoi, se ridicau pereții din cununi de bârne orizontale, rotunde sau cioplite în patru muchii, încheiate prin „îngemănare”. Pereții de bârne se terminau în partea lor superioară cu o ultimă cunună de bârne, mai puternice, numite cosorobi, care formau în același timp baza de susținere a șarpantei acoperișului. Ca plan, pivnițele erau compuse dintr-o singură încăpere, cel mult două, în acest din urmă caz, cu un perete despărțitor, din bârne.²⁵ Erau fie simple, fie cu o prispă în față, cu stâlpi îngrijiți și frumos lucrați. Planul patrulaterului de bază avea dimensiuni variate (4x5 metri până la 6x6 metri). Lățimea prispei era cuprinsă între 1 și 1,5 metri, iar înălțimea pereților ajungând până la doi metri. Podina și tavanul erau construite din bucăți groase de lemn, spintecate cu toporul din trunchiuri de stejar. Unele exemplare aveau tavanul ca o boltă piramidală, construită din

²⁴ Bârne scurte.

²⁵ O astfel de anexă am întâlnit în satul Fântâțești. Este vorba de un conac de vie construit în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

trunchiuri de stejar din ce în ce mai scurte, încheiate prin creștături și cuie de lemn. Frecvente erau învelitorile confecționate din șindrilă și blăni de stejar, prinse în cuie de lemn pe lănteții de pe căpriori. Ca formă, acoperișul de șindrilă este în patru ape, cu muchiile ușor rotunjite și cu coama, în genere, scurtă. În unele sate de pe valea Oltețului, coama acoperișului era străjuită de ciocârlani (bucăți de șindrilă tăiată în profiluri de capete de pasăre stilizate) și de cele două țepe sculptate în volume geometrice.

Intrarea în pivnițe se făcea printr-o ușă cu țâțână obținută, de cele mai multe ori, dintr-o blană masivă ca lățime și grosime. Partea din spate a ușii se numea cotoc. Cotocul intra în cuib (o scobitură în prag) și, printr-o rotire, ușa se deschidea sau se închidea. Sistemul de încuiere a ușii era rudimentar și consta dintr-o drugă de lemn, trasă cu niște cățai pe două scoabe. Existau și pivnițe care nu aveau pod, iar fumul din vatra liberă ieșea pe sub acoperiș²⁶. Trebuie să menționăm că unele pivnițe de pe deal nu se încuiiau, de multe ori vinul rămânând acolo și peste iarnă (periodic, omul își aducea acasă numai cantitatea de vin necesară). Era lăsată acolo chiar și o cană pentru eventualii drumetși, însetați. Este o dovadă indiscutabilă a vestitei ospitalități românești, dar și de respect față de munca și de proprietatea celorlalți colocatari. Decodificarea semantică ar putea fi următoarea: dacă eu nu fur de la altul, de ce ar fi tentat altul să fure de la mine²⁷.

Funcționalitatea era și ea aproape aceeași pentru întreg arealul vâlcean: prelucrarea strugurilor și păstrarea instrumentarului viticol și, în cele mai multe cazuri, a vinului. În interiorul pivnițelor se aflau depozitate vasele. Putina, butia (vas de lemn, cu un fund de capacitate mare) și butoiul erau principalele recipiente aflate în inventarul unei pivnițe. Butoiul și putina erau ridicate pe niște lemne spre a fi ferite de umezeala solului.

Iarna, pivnițele, care adăposteau nu numai băutura, ci și unele alimente ușor alterabile din cauza înghețului, constituiau un punct de atracție pentru bărbați. Acolo se întâlneau mai mulți, se ospătau, povesteau sau luau hotărâri cu privire la viața satului, la administrarea cât mai bună a acestuia. La plecarea spre sat, umpleau urciorul cu vin și efectuau măsura vinului cu țarcul, un băț pe care îl creștau la nivelul vinului din butoi. De fapt, furtul vinului din butoi era exclus. Tradiția orală păstrează, așa cum am amintit, încă vie amintirea vremurilor

²⁶ Așa cum rezultă din informațiile culese din satul Grădiștea, situat pe valea Oltețului.

²⁷ Budiș 1974, p. 41.

„ușilor deschise”, când orice trecător străin avea acces la pivnițe, beneficiind de îngăduința de a bea cât putea, cu condiția să pună cepul sau dopul la loc și să nu provoace stricăciuni. În Vâlcea și Gorj s-a păstrat cel mai bine această uzanță, această lege nescrisă a cinstei și omeniei. Sosirea primăverii prilejuia organizarea, pe dealul cu pivnița, a goviei, adică a unei petreceri câmpenești la care participa aproape tot satul²⁸.

În ceea ce privește construcțiile viticole din vatra satelor, se poate spune că erau amenajate pe sol sau sub nivelul solului. În Vâlcea au precumpănit pivnițele construite pe sol, întru totul asemănătoare cu cele de la vii. Ca un substitut al lor, către sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, s-au înmulțit beciurile sau pivnițele amenajate la parterul caselor înalte sau în subsolul caselor, magaziilor obișnuite. Sporadic au mai fost întrebuințate bordeie, adică galerii săpate într-un mal, cu pereții zidiți sau cu câte o furcă în fiecare colț, pe care se sprijineau grinzile și acoperișul înălțat fie din căpriori și blăni, fie din bârne²⁹. Erau amplasate fie pe o latură a casei, fie paralel cu ea.

Județul Vâlcea, datorită configurației geografice, a dezvoltat în decursul timpului, în folosul gospodăriei sătești, și pomicultura, în scopul cultivării, prelucrării și consumării fructelor și a derivatelor sale, obținute prin uscare, fierbere și distilare sau în diferite combinații cu alte produse agricole. Spre deosebire de viticultură, în Vâlcea n-au existat, până la începutul secolului al XX-lea, mari proprietari pomicole, nu a existat în lumea satelor o specializare în domeniu prin folosirea unor mari suprafețe de teren care să fie cultivate, documentele timpului consemnând existența unor ogrăzi de pruni, a unor „obratii de pomi”, transmise prin moștenire din generație în generație, prin foile de zestre ori prin vânzări și prin danii la biserici, mănăstiri, schituri³⁰.

Din vremuri îndepărtate s-a aflat în uz și procedeul uscării fructelor deopotrivă la căldură și la fum. În acest sens se amenajau construcții speciale, care aveau denumiri diferite: gratie de nuiete, pomar³¹ sau cuștiubă³².

²⁸ Iordache 1980, p. 300.

²⁹ Astfel de construcții au fost ridicate în unele sate de pe valea Otăsăului

³⁰ Georgescu 1972, p. 78.

³¹ Denumire întâlnită în satele din Țara Loviștei.

³² Denumire întâlnită în satele de pe valea Luncavățului.

Pomarul se pune în curte, la loc ferit de vânt. El era săpat în pământ sau zidit cu cărămidă. Acolo se băga o buturugă care făcea fum, iar prunele sau perele se puneau pe gratii. Cuștiubărul era o gratie pe care se puneau fructele să se usuce la soare și se făcea cât mai departe de casă, să nu ia foc³³. Pe de altă parte, s-au utilizat și cuptoare de uscat fructe, care se clădeau la nivelul solului, din piatră ori din cărămidă, care aveau dimensiuni diferite și forme dreptunghiulare sau pătrate. De obicei, doar gura cuptorului, adică locul unde ardeau lemnele, era cât de cât adâncită în pământ. Cu scopul protejării împotriva ploilor, construcțiile pentru uscarea fructelor la fum și la căldură se acopereau cu o platformă din scânduri, sprijinită pe niște pari.

Pe la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea au câștigat teren construcțiile de uscare a fructelor numai prin căldură. Clădite din piatră, din cărămidă arsă sau nearsă, din bârne căptușite cu lut, ele aveau dimensiuni apreciabile și se compuneau din două compartimente - cel de jos, cu focul și cel de deasupra, cu lesele - separate printr-un pod lucrat din scânduri lipite cu lut. În Bărbătești, Slătioara, Păușești-Otăsău s-au folosit cuptoare ai căror pereți se zideau din cărămidă nearsă sau din piatră de râu și se lipeau, apoi, cu mortar. Lemnele se introduceau pe două guri, amenajate în partea inferioară a cuptorului, înalte de circa un metru. După aprinderea lemnelor, gurile se înfundau. Din aceleași materiale ca și cele întrebuințate la pereți, deasupra celor două guri se executa un pod. Peste el, se fixau trei sau patru lese ori gratii cu fructe, între care rămânea un spațiu de 20-30 cm.

O tradiție pentru Vâlcea, atestată documentar, începând cu secolul al XV-lea, era fabricarea țuicii din prune. După ce se coceau, prunele se scuturau cu prăjina, se depozitau în vase mari de lemn, unde fermentau adăpostite sub șopruuri sau perdele. Pentru a fi distilate, prunele fermentate erau duse la cazan, instalație amenajată sub construcții ușoare numite poveme, aflate de cele mai multe ori în hotarul satelor, în apropierea unei ape curgătoare. Acestea erau niște construcții care reflectau ponderea pe care pomicultura o deținea în economia satelor vâlcene. Povama era o construcție simplă: patru sau mai multe furci, unite prin legături, acoperite cu șindrilă, cu laturile împrejmuite sau neîmprejmuite.

³³ Inf. Bănaciu Gheorghe, sat Bărbătești, 81 de ani.

Dintre unitățile anexe care în secolul al XIX-lea aveau o răspândire largă, cu precădere în zona subcarpatică, trebuie menționate magaziile sau pimnițele, construcții în care se depozitau diferitele produse pomicole. Tehnica de construcție era următoarea: pe o temelie de piatră de râu erau așezate patru tălpi groase de gorun, după care urmau pereții realizați din bârne de stejar, la început rotunde, iar, mai târziu, cioplite și prinse la colțuri în cheițe. Urmău patru tălpi superioare (tălpoaie) ce încheie patrulaterul de bârne. Apoi patru cosoroabe sunt prinse în **roniță**, formată din două lungimi și două fundoaie. Acoperișul era lucrat din căpriori ce se prindeau prin cuie de lemn de cosoroabe, lați și învelitoare de șindrilă de 60-80 centimetri dispus în patru ape și terminat cu o coamă de șindrilă. Intrarea în pivniță se facea fie direct, fie de pe o prispă joasă mărginită de stâlpi ciopliți de o ușă masivă alcătuită din două bucăți unite de un pop mobil, care era prevăzut în spate cu un drug de lemn cu creștături. Tocul ușii era format din doi stâlpi laterali uniți de o bârnă numită **curmeziș**. Uneori, în acest **curmeziș** erau tăiate două **răsuflători** pentru aerisire. Podul pivniței avea grinzi aparente cu podină p'însă în **uluc**³⁴ și cu linii încrustate pe margine.

Magazia lui Ion Gongea din Stoenеști, care face parte dintr-o gospodărie de pomicultor, este datată pe grindă la anul 1883 și este realizată din bârne de stejar, încheiate drept, de formă dreptunghiulară și dimensiunile de 5/4 metri. Are la fațadă o sală închisă cu pannalac, mărginită de stâlpi ciopliți, ornamentați cu motive geometrice, iar intrarea se face printr-o ușă dublă care permite manipularea butoaielor de țuică. În interior, pe o latură erau dispuse butoaiiele de diferite mărimi, iar pe celelalte laturi lavițele de așezat fructele în stare proaspătă sau uscate. De menționat că locuința are pe spate un adosaj care a fost folosit ca povamă pentru instalația cazanului de țuică și pentru depozitarea butiilor cu boască.

O altă magazie, care face parte dintr-o gospodărie cu un pronunțat caracter de practicare a pomiculturii, provine din Oteșani și este datată în anul 1880. Construită din bârne de stejar încheiate în cheitori (chei) drepte, sub forma unei cununi orizontale, se remarcă prin masivitatea materialului constructiv și motivele decorative dispuse pe stâlpi și grinziile de la fațadă. În alte zone ale Vâlciei, astfel de magazine serveau și pentru adăpostirea uneltelor sau a diferitelor recipiente în care se puneau cereale.

³⁴ Godea 2007, p. 781.

BIBLIOGRAFIE

Budiș 1974 – Monica Budiș, *Gospodăria rurală din România, vol. I, Muntenia, Oltenia, Dobrogea*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1974.

Corfus 1969 – Ilie Corfus, *Agricultura Țării Românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, Editura Academiei, București, 1969.

Georgescu 1972 – Nicolae Georgescu, *Județul Vâlcea și monumentele sale*, în *File Vâlcene*, Râmnicu Vâlcea, 1972.

Godea 2007 – Ion Godea, *Dicționar Etnologic român*, Editura Etnologică, București, 2007.

Iordache 1974 – Gh. Iordache, *Tipologia așezărilor rurale reflectată în evoluția obștilor sătești*, în *R.E.F.*, tom 19, nr. 1, p. 291-310.

Maxim 1989 – Elena Maxim, *Dovezi de continuitate în cultura popular românească –gropile de provizii*, în *R.E.F.*, tom 34, nr.3, 1989, p. 221-236.

Petrescu 1969 – Paul Petrescu (coord.), *Arta populară românească*, Editura Academiei, București, 1969.

Comori loviștene în Muzeul Satului Vâlcean

Ion Talpoș*

* Independent Reasercher, e-mail: ion_talpos@yahoo.com.

Abstract: *Treasures from Țara Loviștei in the Village Museum of Vâlcea county.* In the past, there were water mills in Titești-Vâlcea. The villagers of Titești still remember the existing water mills, years ago, within the radius of the village. They still remember the names of their owners. They still talk, occasionally, about doctor Georgescu, about Nate, about Călinoiu, about Dinu Mărcoiu - former owners of water mills here, in Titești. Only one water mill in the village had a better fate: Dinu Mărcoiu's mill. It has withstood the times and through a contest of circumstances, it has found a well-deserved place in the Village Museum of Vâlcea county, in Bujoreni-Vâlcea.

Keywords: Țara Loviștei, water mills, ethnography, interviews, Titești area.

Natura a fost, dintotdeauna, cea care ne-a întins o mână de ajutor, ușurându-ne traiul zilnic. Să ne gândim doar la puterea focului, la puterea vântului, la energia apei... Natura ne-a oferit din belșug resurse materiale și modele ingenioase de utilizare a acestora, prin adaptare la nevoile noastre curente. Nouă, oamenilor, nu ne-a trebuit altceva decât să luăm aminte la ”tot ce mișcă-n țara asta/râul, ramul” și să ni le facem prieteni. Să găsim soluții pentru folosirea acestor resurse în folosul nostru. Ori, poporul român nu a dus lipsă de oameni care, având mintea destupată, au găsit mereu noi și noi mijloace de înlănțuire a forței naturii pentru a-și ușura condițiile de viață și de trai pe pământ.

Mi-am adus aminte, în acest context, că în Titești-Vâlcea (satul meu natal) au existat cândva, în anii copilăriei mele, mori de apă. Cum, dealtfel, au existat în întreaga Țară a Loviștei, de la un hotar la altul al acestei frumoase zone de munte. Pentru că Țara Loviștei a fost și rămâne unul dintre bazinele hidrografice importante ale României, cu ape tumultoase, pârâuri și râuri repezi prăvălite de pe versanții munților ce-i străjuiesc, asemenea unor metereze, hotarele sale nordice.

Sătenii din Titești își mai amintesc și acum de morile de apă existente, cu ani în urmă, pe raza localității. Încă le mai pomenesc

numele proprietarilor lor. Încă mai vorbesc, ocazional, despre doctorul Georgescu, despre Nate, despre Călinoiu, despre Dinu Mărcoiu-foști proprietari de mori de apă aici, în Titești.

Rând pe rând, morile lor s-au deteriorat sau au fost închise. S-au prăpădit și ei, proprietarii. A rămas doar amintirea lor, au rămas poveștile țesute în jurul acestora...

De ce au fost lăsate de izbeliște morile de apă din Titești?

Mi-au venit în minte cuvintele profesorului Mișu Călinoiu, locuitor al satului, care într-una dintre discuțiile purtate motiva dispariția morilor de apă din sat punând-o pe seama debitului tot mai scăzut, de la an la an, al văilor din depresiune. Așadar, schimbările climatice actuale au generat, de lungul timpului, situații ireversibile care i-au determinat pe sătenii proprietari de mori de apă să abandoneze, unul câte unul, această sursă aproape gratuită de energie naturală: forța apei!

O singură moară de apă din sat a avut o soartă mai bună: moara lui Dinu Mărcoiu. A rezistat vremurilor și, printr-un concurs de împrejurări, și-a găsit un loc binemeritat în incinta Muzeului Satului Vâlcean din localitatea Bujoreni-Vâlcea.

Fig. 1. Moara lui Dinu Mărcoiu (Muzeul Satului Vâlcean)

Am revăzut această moară de curând, vizitând muzeul. Mi-au trecut prin minte, astfel, tot felul de întâmplări și amintiri legate de moară și de morar. Am răscolit prin arhive, am stat de vorbă cu persoane în vârstă, cu descendenți ai foștilor proprietari de mori și am aflat, astfel, o serie de detalii interesante legate de funcționarea, rolul și importanța acestora în viața socială lovișteană.

Fig. 2. Dinu Mărcoiu (1886-1973), cu soția Lina

Pentru că materialele adunate în urma documentării făcute pe tema morilor de apă din Titești depășesc, ca întindere, cadrul unui articol de revistă, acestea își vor găsi locul între paginile unei cărți viitoare, aflată acum în editare. Cu toate acestea, am considerat că este util să adăugăm câteva detalii în plus cunoașterii morii de apă care a aparținut locuitorului Dinu Mărcoiu din Titești, detalii reținute din discuțiile avute cu mai mulți săteni. De mare folos mi-au fost discuțiile purtate cu profesorul Mișu Călinoiu, descendent al unei alte familii din Titești care a deținut o moară de apă în sat, cu Relu Dănălache, moștenitor al morii de apă aflată acum în Muzeul Satului Vâlcean, cu Maria Prunescu, fiica iscusitului morar Gică Petria (Gică de la moară, cum i se mai spunea în sat). Slujind ani și ani la moara lui Dinu Mărcoiu, acesta le-a "ferecat" sătenilor prezenți acolo, ocazional, poveștile depănate împreună.

Profesorul Mișu Călinoiu mi-a pus la dispoziție un proiect întocmit în anul 1926 pentru moara de apă deținută de bunicul său Mieilă I. Călinoiu. Urmărind acest proiect, am înțeles mai bine modul în care funcționa o moară de apă.

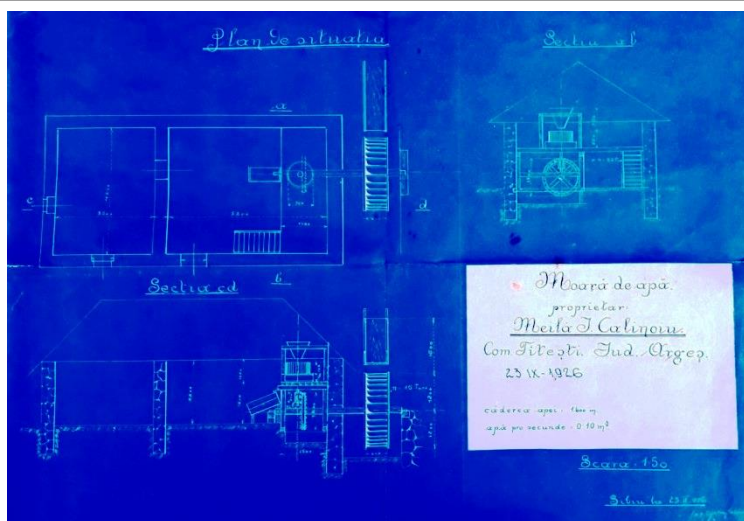

Fig. 3. Proiect pentru o moară de apă (1926)

Ca principiu de funcționare, roata exterioară a morii (confectionată din lemn) era antrenată de un jet de apă, prin intermediul unor pale construite la periferia acesteia. Apa era adusă la roată printr-un jgheab construit din lemn, jetul fiind poziționat la partea superioară a roții. Jgheabul putea fi deplasat în față, spate sau lateral, astfel încât jetul de apă să poată fi dirijat în poziția necesară obținerii unui randament maxim la acționare. Atunci când se impunea oprirea morii pentru ferecarea pietrelor de moară sau pentru reparații curente, jgheabul era deplasat în lateral, jetul de apă căzând direct în canalul morii.

Fig. 4. Roata morii

Fig. 5. Roata cu măsele

Mișcarea ei de rotație transmisă prin intermediul fusului acesteia, era preluată în interiorul morii de către o altă roată, cu măsele! Adică, cu niște pintenți din lemn, riguros poziționați pe una din lateralele acesteia, fiind angrenată cu un pinion din metal sau lemn având axa amplasată la un unghi de 90 de grade față de aceasta. Axul pinionului este și axul pe care este așezată piatra de moară mobilă...

Ce însemna pentru morar să ferece pietrele de moară? Dacă privim cu atenție o piatră de moară, vedem acolo niște șanțuri care pornesc din centrul acesteia, radial, către margini. Sunt șanțurile prin care se scurge mălaiul rezultat din boabele de porumb măcinate. Pentru că pietrele se uzează în timp, din când în când, acele șanțuri trebuie refăcute. Adâncite! În felul acesta se fereau pietrele de moară!

Fig. 6. O piatră de moară ferecată

Am purtat o discuție interesantă, legată de povestea morii lui Dinu Mărcoiu din Titești și a oamenilor aflați în spatele acelei povești, cu Aurica Talpoș (mama mea):

„Locul în care era așezată moara era numit „La Moară”, îmi spunea mama. Așa îi ziceau oamenii la locul acela. Era undeva, pe Sub Mlacă, în jos. În Cornorata! Venea apa la moară pe un jgheab, fiind adusă din Valea Bârzăanii. Avea cădere înaltă apa, cam așa...

Ridicându-și mâna dreaptă în aer, privind undeva, spre tavan, dar țintind cu ochii minții în vremurile de altădată, mama încerca să-mi sugereze înălțimea de la care cădea apa pe roata morii, adusă pe jgeabul acela de lemn. Vreo 70-80 de centimetri, după cum am apreciat eu.

-Trebuie ca apa să fi avut un debit destul de bogat, pentru a învărti imensitatea aceea de roată a morii... zic eu!

-Da, venea, venea multă apă pe jgheab! Îmi amintesc bine de moara aceea la care lucra Gică de la moară! Plecam de-acasă și mergeam până la moară, cu merticul în spinare...

-Mertic? Ce-i acela un mertic?

-Merticul se mai numește pe la noi și dublu.

-Cam câte kilograme are un mertic?

-Are 20 de kilograme. Era, de fapt, o măsură pentru porumbul pe care oamenii îl vindeau.

-Și zici că dumneata... mergeai la moară cu două mertice în spinare? Adică... duceai în spate o povară cântărind vreo 40 de kilograme?

-Da, mergeam pe jos. De la tata, din Tărure, până la moară... Cale de vreo trei kilometri. Și de-aicea, de-acasă, unde stăm noi acum, de câte ori nu m-am dus la moară! Mai ales atunci când n-aveam mălai măcinat și taică-tău era plecat la oi, sau la alte munci și nu avea cine înjuga boii la car sau cine pune calul în ham... Mă duceam cu sacul în spate la moară, lăsam sacul acolo și mă duceam a doua zi după el. Nu stăteam să-mi macine porumbul atunci, dacă era lume multă la moară... că se adunau saci mulți pentru măcinat. Veneau bumbueștii, veneau boișoreni, veneau toți de prin toate părțile, aici, la moară. Cu căruțele! Și dacă brodeai să fie aglomerat, nu stăteai tu, cu o țără de porumb după ăla care venea la moară cu căruța încărcată cu saci! Lăsam sacul acolo și veneam a doua zi de-l luam.

-Și cum îi plăteați morarului?

-Nu-i plăteam bani. Ne lua uium. Avea o măsură de vreun kilogram, cred. Ne lua la fiecare dublu o măsură din aia, de boabe.

-Boabe sau mălai?

-Boabe! Înainte de a turna boabele în coșul morii, morarul îți lua o măsură din ele și apoi golea sacul în coș.

-Cum erau considerați morarii în vremurile acelea? Erau considerați oameni mai înstăriți, cu bani?

-Ia, vezi de treabă! Îmi răspunde mama, dând a lehamite din mână... Erau oameni de mijloc. Nu erau prea bogați. N-a fost niciunul bogat. Dar țineau animale pe-acolo, că aveau cu ce să le hrănească. Țineau porci, țineau rațe, țineau găini... Aveau acolo, la moară, cotețe pentru animale. Și aveau și o cameră pentru ei, în care dormeau. Pentru că măcinau boabe și ziua, și noaptea. Mai înnopta acolo și

Marioara lu' Gică de la Moară, nevasta lui. Mai mergea și acasă, mai rămânea și acolo...

-Din ce neam se trăgea Marioara, soția lui nea' Gică?

-Din neamul Șuiceneștilor. Era fata lui Ion Șuiceneș și era soacra Lilicăi Ștefan, asistenta medicală în sat... Pentru că Marioara și cu Tică al Lilicăi, au fost frați.

-Revenind la moară, întreb eu, ce-ți mai amintești dumneata despre moara aceea?

-Păi... când venea valea mare, apa rupea iazul morii... Acesta trebuia refăcut! Săptămânal, moara era oprită pentru ferecarea pietrelor. Gică Petria oprea moara, scotea pietrele afară și le cioplea... Le cioplea cu o cioacă, așa, un fel de daltă îndoită și făcea pe pietre numai șanțuri, șanțuri, să poată fi măcinate boabele. Avea acolo, ceva, un șurub de care sucea... și dacă vroiai, putea să-ți facă mălaiul mai mare, adică îți făcea păsat iar dacă nu-l vroiai așa, ți-l măcina mai mărunț...

-Moara asta din Titești, întreb eu, a ajuns acum în Muzeul Satului Vâlcean, fiind donată muzeului de către familia Dănălache. Cum a ajuns moara asta la familia Dănălache, cu ani în urmă?

-Oara lu' Dănălache a fost fata lu' Niță al lu' Lae. Ea a fost soră cu Nelu Popa, cu Mircea lu' Niță al lu' Lae... Dinu și Lina Mărcoiu au fost bunicii Oarei lu' Dănălache, din partea mamei. Neavând copii, Dinu și Lina Mărcoiu au crescut-o pe Oara. Au dat-o la școală și ulterior, aceasta s-a căsătorit în sat cu profesorul Radu Dănălache. Așa a rămas moara asta în familia Dănălache”.

Ca o paranteză, discuția aceasta mi s-a părut interesantă pentru că, făcând referire la o serie de toponime locale (Sub Mlacă, Cornorata, Valea Bârzăniei, Tăruș, etc.), mi-a adus aminte de câteva observații interesante făcute de profesorul vâlcean George Voica într-o recentă cronică de întâmpinare a uneia dintre cărțile mele¹, „...care configurează, zicem, o lume sacră, străveche, cu viguroase rădăcini nord și sud-dunărene, din care avea să se nască un popor plin de demnitate, luminat și cu un suflet mare, curat, înrourat, trăind, de-a pururi, „sub cer verde răsărit”- o metaforă-simbol în istoria literaturii române, care surprinde magistral, axa mundi Țării Loviștei!

Insuși numele de Titești cred că vine dinspre Împăratul Titus Vespasianus (fiul lui Vespasian), cel care, în anul 70 d.Hr. a distrus Ierusalimul, trecând cu plugul peste el, arându-l.

¹ Talpoș 2021.

Desigur că până la războaiele dacice n-a mai fost decât puțin, dar, repet, nu e ceva exclus ca toponimia să nu amintească de împărații romani, cu atât mai mult, cu cât Macedonia fusese cucerită de romani încă din anul 168 î.Hr., după bătălia de la Pydna.

Cum foarte multe obiceiuri creștine (mai ales colindele) mai păstrează până în ziua de azi forme verbale asemănătoare celor latine, mă fac să cred că, într-adevăr, macedonenii sud-dunăreni, vlahi, de altminteri, (romanizați după cucerire și creștinați de Sf. Apostol Pavel) au venit la noi, la nord de Dunăre, mai ales după ce slavii, în sec. VI-VII d.Hr. au invadat peninsula Balcanică.

Iată câteva exemple: păreară, slujeară, întindeară, dobândeară, puneară, miruiară, grindinară, grăiară, etc., adică exact ca în latină: cantare, laborare, etc., cu aspect de conjunctiv, adică!

De asemenea, andronime, ca: Paroș, Talpoș, Hagiescu (terminația „escu” a fost pusă în 1862, de Al. Ioan Cuza), Pașavel (adică Pașă+vel = Mare Pașă!), Tălache, Lăftărache, Mardale, Mâzgavu, etc. ori toponime, ca: Tărule, Mlacă, Topolog (Topos+logos = cuvântul locului/numele locului) care se mai numea și Iaroslavi (grecescul Hieres+Slavi, adică Slavi creștini! Acest lucru ne spune limpede că, într-adevăr, *Io Radu Nigru* a venit din Priștina la începutul sec. al XII-lea d.Hr. având alături de el nu doar vlahi macedoneni, ci, iată și slavi creștinați care, mai întâi, se pare, s-au așezat pe Valea Otăsăului-vezi Icoana Maicii Domnului Făcătoare de Minuni de la Mănăstirea dintr-un Lemn, Icoana Împărătească pictată la Mănăstirea Theotokos din Muntele Athos cât și crucea de lemn de pe Bisericuța dintr-un Lemn, pe care scrie „Radu”, după cum mi-a spus însăși maica stareță de la bisericuță, monahia Emanuela Oprea.

Apoi, e vorba de cuvinte pur macedonene, vlahe, sud-dunărene, pe care loviștenii le folosesc și azi: bitușcă (cojocel), natra (pânză), hâldan (fire de cânepă pentru sămânță, dar și baltă), henfol (piepten), mlacă (deal), bărance (ochi de apă), chicerale, preucă (ceată), zgrăbunțe (bubițe), arcăț /acaț (oțetar), grivă, văcălie (parte protectoare a ciurului) făcută din lemn subțire, pogrebanie (slujba de înmormântare), etc, etc” (prof. George Voica).

Mioara Prunescu, fiica morarului Gică Petria, mi-a arătat o serie de file de caiet pe care morarul ținea evidența cantităților de porumb boabe, de mălai sau alte produse trimise într-o perioadă lungă de timp, drept uium, proprietarului morii. La fel de important mi s-a părut și acest caiet, privindu-l prin prisma observațiilor făcute mai sus de profesorul George Voica, pentru că, prin notațiile sale meticuloase,

morarul Gică Petria amintește acolo o serie de andronime locale (nume, porecle, etc.) privind generația sătenilor anilor 1930-1980: Ghiță Dorea, Tică Achim Florescu, Nicu Noc, Mișu Ninel Rouă, etc.)

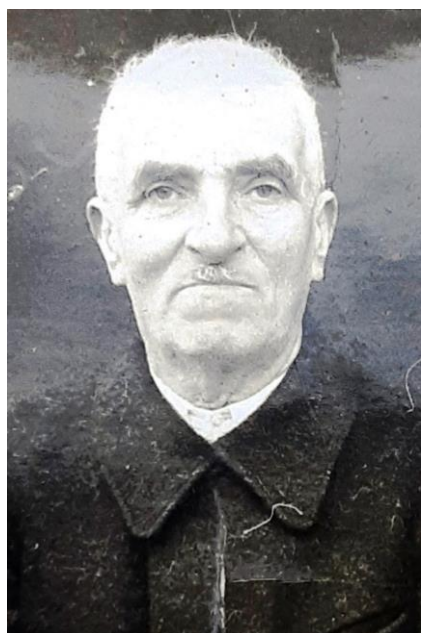

Fig. 7. Morarul Gică Petria

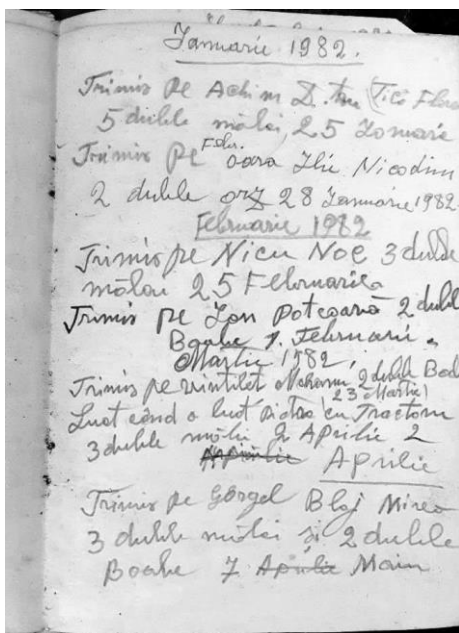

Fig. 8. Evidența uiumului predat proprietarului morii

Din discuțiile purtate cu sătenii mi-a rămas în minte o întâmplare hazlie, povestită de profesorul Mișu Călinoiu din Titești:

„Eram copii, fiind elevi la școala generală. Poate chiar mai mici! Făceam băltoc în Cornorata. Îl clădeam cu pietre, cu glij desprinse din malul apei. Îl făceam mare! Zidul avea vreun metru și ceva înălțime. Nouă... ne ajungea până la piept! Vreo 10-12 metri lungime, în jur de patru metri lățime... Se adunau acolo, oricum, mai bine de 20 de metri cubi de apă! Vara, când mai ploua, se mai adunau pe fundul băltocului mâl și frunze căzute din copacii de pe marginea văii. De aceea, zidul avea lăsată la bază o gură de evacuare a apei, folosită la curățarea aluviunilor. Vara, fiind apă mai puțină pe vale, inclusiv pe iazul morii, puterea morii era mică. Umplea nea' Gică coșul morii cu boabe, că avea la moară un coș mare. Cred că băga în el vreo doi-trei saci de boabe odată! Încărcată astfel, moara mergea încet... poate și o jumătate de zi uneori, în condițiile în care debitul apei era scăzut... Nea' Gică umplea coșul, regla moara și se ducea la muncă, pe câmp. La coasă, la fân, unde avea treabă! Fiind copii, noi nu știam asta și

înainte de amiază, ca să se curețe băltocul nostru de mâl, dădeam drumul la apa din băltoc. Îl goleam. Îți dai seama că, atunci când pornea toată apa aia pe vale și ajungea în iazul morii, într-o jumătate de oră îi termina de măcinat tot ce avea pus în coș. Când venea nea Gică, găsea moara mergând în gol! Bănuia el, săracul, care era cauza pentru că venea și ne căuta! Nu ne făcea rău, vroia doar să ne atragă atenția să-l anunțăm când facem asta, să stea pe-aproape, să nu-și strice pietrele de moară care mergeau în gol!” (Mișu Călinoiu)

BIBLIOGRAFIE

Talpoș 2021 – Ion Talpoș, *Titești-Vâlcea. File de monografie*, Editura Agaton, Făgăraș, 2021.

Focul – element de recuzită în farmece și descântece

Alexandru Zamfir*

* Muzeul Județean Aurelian Sacerdoțeanu Vâlcea, Râmnicu Vâlcea, România, e-mail: alexandruzamfirmsv@yahoo.com.

Abstract: *Fire – prop element in charms and enchantments.* Magic represented the main discipline that was the basis of the mysterious actions practiced at the beginning. The process of its development was a long one, stretching over a vast period of time, to finally arrive at the judicious aspect that these enigmatic practices in certain situations fulfill nowadays.

The most famous acts of magic performed in past ages were represented by magic fires, as researchers called them.

Keywords: fire, magic, charms, enchantments.

Printre primele idei ce au suscitât gândirea ființei umane, a fost cea legată de parcursul său evolutiv, în paralel cu evoluția mediului înconjurător. Această dorință nu a reprezentat doar un simplu interes al omului, fiind mai mult un deziderat pentru tot ceea ce reprezenta mediul înconjurător, cu fenomene ale naturii și transformările survenite în timp. Prin stăruință, indivizii au dezvoltat deprinderi vitale, studierea evoluției plantelor, a animalelor, a fenomenelor naturii, încercările de a le consuma, de a dezvolta mijloace de apărare împotriva animalelor sălbatice pentru ca, mai apoi, într-un anumit stadiu, să ajungă de la etapa de vânat la cea de vânător.

Stăruința acestora a făcut ca fenomenele sociale cotidiene, întâlnite în formele de organizare pe care le dezvoltaseră, să le trezească curiozitatea. Așadar, cele trei praguri existențiale: nașterea, creșterea și, mai apoi, moartea, în cele mai multe cazuri la vârste fragede, le-a ridicat nenumărate semne de întrebare, asociindu-le cu propria ființă.

Toate elemente ce constituie astăzi fenomenul magiei¹ au apărut, probabil, din dorința de a găsi răspuns la multe dintre enigmele nerezolvate. Primele încercări de practicare a acestora au fost

¹ Termenul de *magie* provine din francezul *magie* însemnând, conform Dicționarului Explicativ al Limbii Române, totalitatea procedeeelor, formulelor, riturilor prin care se invocă forțe supranaturale spre a produce miracole; practica acestor procedee, formule.

rudimentare, cu toate acestea, din dorința nestăvilită a individului de a-și anticipa diferite evenimente viitoare ce îi puteau afecta existența fragilă. Vrăjitorii, vracii sau șamanii, acești termeni indicau persoanele a căror îndatorire era de a defini diferitele fenomene pozitive sau negative ce urmau a se petrece. Încă de la primele semne ale apariției formelor de magie în societatea primitivă, oamenii acelor vremuri au apelat, fără ezitare, la serviciile prestate de magicieni; o explicație ar putea fi legată de faptul că aceștia lăsau impresia de cunoaștere a acestor practici noi și nemaivăzute până atunci.

Una dintre explicațiile pentru care oamenii ar putea apela la astfel de personaje este oferită de către Gh. V. Brătescu: „aceste personaje deosebite reprezentau, totodată, depozitul viu de cunoștințe al grupului social, tezaur mental pe care îl apărau prin taină și-l transmiteau doar celor aleși.”²

Magia a reprezentat principala disciplină ce a stat la baza acțiunilor misterioase practicate la începuturi. Procesul dezvoltării a fost unul anevoios și îndelung, întinzându-se pe o perioadă vastă de timp, pentru a se ajunge, într-un final, la aspectul judicios pe care aceste practici pline de enigme în anumite situații îl îndeplinesc în zilele noastre.

Cele mai cunoscute acte de magie ce au fost îndeplinite în epocile trecute au fost reprezentate de către *focurile magice*, așa cum cercetătorii le-au denumit. În această categorie a *focurilor magice* se încadrează *focurile grecești* și *focurile bengale*, cele mai cunoscute metode de vrăjitorie ale Antichității. Capacitatea de ardere, chiar și atunci când aveau contact cu apa, coloritul special pe care-l aveau și, mai ales, proprietatea de a nu scoate sunete, atunci când erau utilizate, au făcut să fie apreciate și temute de toate popoarele inamice. De asemenea, în această categorie este inclusă și folosirea luminilor pe cer, o altă invenție a magicienilor vremii, despre care se afirma că apar cu ajutorul puterilor ființelor fantastice, create special pentru a uimi populația înapoiată a acelor vremuri, care au ca respondent cotidian simplul foc de artificii.

Unul dintre personajele antichității, care a profitat de aceste iluzii pirotehnice „a fost profetul persan Zarathustra, fondatorul zoroastrismului. Acesta apărea în cadrul solemnităților nocturne, încins cu un brâu de flăcări, care nu-i frigea acei care-l atingeau.”³ La un truc asemănător apelau și alți conducători religioși, care, din

² Brătescu 1985, p. 8.

³ Brătescu 1985, p. 202.

dorința de a uimi audiența, își făceau apariția la întrunirile cu adepții, având în zona capului un cerc care ardea și despre care afirmau că ar fi al divinității.

Un alt exemplu, de folosire a magiei în scopul de a impresiona populația, îl reprezintă însemnările pe care le făceau pe pereții edificiilor consacrate zeităților cei care erau considerați a face minuni în Egiptul Antic. Ceea ce era impresionant la aceste scrieri era faptul că, la lăsarea întunericului, acestea se putea observa. Din seria exemplurilor în urma cărora magicienii se foloseau de diverse trucuri pentru a impresiona populația este de menționat și modalitatea prin care magicienii din India cunoșteau formula de a face piatra să ardă. Aceasta lua foc fără să fie atinsă de nici un material inflamabil.

Probabil, cea mai spectaculoasă era substanța, care în contact cu aerul lua singură foc, iar în momentul în care atingea alte corpuri forma scânteii. Utilizată îndelung pentru spectaculozitatea ei, apare menționată la mai multe civilizații, precum: chineză, egipteană sau greco-romană. Din recuzita magică, se pare, că făcea parte și o formă de substanță explozibilă, despre care se afirma că era foarte des utilizată la procedura de ardere pe rug, când, într-un anumit moment, după un zgomot puternic, rugul cădea în flăcări, oferindu-i celui osândit o moarte violentă.

Toate aceste trucuri magice, descrise mai sus, au avut un mare impact în rândul populației din perioada respectivă, din cauza faptului că oamenii nu aveau cunoștințe avansate în niciun domeniu important, cu atât mai puțin în tehnică.

Vrăjitoria

Cele dintâi date despre această practică datează din perioada de sfârșit a Paleoliticului, conform datelor arheologice, perioadă în care familiile de primat încercau să domesticească focul pentru a-l exploata în interes propriu. Privită în urma cercetării arheologice și antropologice, finalul erei Paleoliticului a reprezentat o perioadă dificilă pentru ființa umană, care în lupta sa cu natura și elementele sale a reușit, după grele încercări, să domine focul. După această etapă, focul a început să fie perceput ca aliat al omului; în afara faptului că reușeau, într-un final, să învingă frigul năpraznic, reușeau tot cu ajutorul său, să țină la distanță diverse pericole pe care le aduceau sălbăticiunile.

Strânși în jurul acestuia, devenise cel mai important element al naturii, din cauza faptului că, la vremea respectivă, nicio ființă nu

cunoștea tehnicile de aprindere ale acestuia, toate cunoștințele despre foc se rezumau la menținerea aprinsă în locurile special create în acest sens, numite vetre. Observarea atentă a focului din partea înțelepților acelei epoci a dus la interpretarea luminațiilor provocate de acesta, a fumului emanat și a tăciunilor ce pocneau datorită căldurii. Toate aceste elemente au făcut ca oamenii să înceapă să-și imagineze anumite lucruri „careva cu imaginație a asemuit umbra cu făptura unui membru al colectivității, mort de curând, poate un frate, cineva, o rudă apropiată, păstrați în memorie neconținut.”⁴

Într-o continuă luptă cu mediul înconjurător, omul preistoric a avut de întâmpinat fenomene extreme ale naturii, la care nu găsea răspuns, trăind în permanență cu frica pentru ce se va putea întâmpla în orice moment, o inundație puternică ca urmare a unei ploii torențiale, care să-i distrugă puținul pe care-l deținea, ori un cutremur puternic. La toate acestea, trecând timpul, a încercat treptat să găsească un răspuns sau o consolare, în acest punct apărând primele intenții de vrăjitorie.

Aceste prime încercări de interpretare a fenomenelor extreme cu ajutorul vrăjitoriei a îndeplinit la începuturi un rol strict de alinare a suferințelor pe care erau nevoiți să le îndure. Primii așa ziși vrăjitori nu au avut ca scop schimbarea percepției celorlalți asupra lumii în care trăiau. Cei care doreau să aspire la acest statut nou în interiorul comunității, de vrăjitori, erau supuși unor încercări dificile, cei care treceau cu brio trebuiau să arate adevărate veleități de rezistență, în primul rând psihică și, mai apoi, fizică.

Focul era unul dintre elementele principale folosite în procesul de inițiere, tinerii de sex masculin, la finalul probelor, erau așezați să stea în fumul emanat de către focul aprins în vatră, iar în alte cazuri, trebuiau să treacă prin focul aprins special, ca ritual de curățare a tuturor impurităților. Cei care practicau vrăjitoria se distingeau în rândul comunității prin diferite aspecte ale comportamentului: consumau alimente diferite de restul locuitorilor, vestimentația era total diferită, de cele mai multe ori se foloseau de piei sau blănuri de animale, se odihneau ziua, iar pe timpul nopții erau activi. Această conduită era menită să captiveze atenția celorlalți, ceea ce se și întâmpla, unii dintre localnici fiind înspăimântați de acest comportament cel puțin bizar.

Nu întotdeauna magia a fost folosită în sens negativ; așa cum nu toți vrăjitorii practicau ritualuri în urma cărora atrăgeau răul asupra

⁴ Brătescu 1985, p. 20.

unei ființe, a existat și o parte a magiei folosită cu scopul de a vindeca. Cei care o practicau apelau la tot felul de încercări de a vindeca bolnavul, foloseau un anumit tip de plante, poțiuni menite să îi ajute pe cei în suflerință. Un ritual descris în lucrarea *Vrăjitoria de-a lungul timpului*, menționează un vrăjitor care, încercând din răsputeri să vindece un bolnav, i-a amplasat acestuia la căpătâi toate mâncărurile pe care acesta le prefera, în credința că spiritul ce îl poseda cu ajutorul bolii respective va ieși din el să se înfrupteze din acele bunătăți. În momentul în care se considera că spiritul a părăsit corpul încercat, vrăjitorul lua toată mâncarea și o pune în foc, crezând astfel că, odată cu mâncarea, ardea și spiritul răufăcător.

În ceea ce privește cultura tradițională românească, nu există multe date care să indice practicarea vrăjitoriei în perioadele îndepărtate pe teritoriul țării noastre. Din studiile existente, reiese faptul că, în perioada statului dac, oamenii apelau frecvent la astfel de practici ale magiei, deși nu se făcea o diferență între magia făcută în scopuri bune și cea cu rol distructiv, ambele tipuri de vrăji fiind definite de același termen.⁵

Deoarece îndeletnicirile de bază în ceea ce privește procurarea hranei au fost pentru mult timp vânătoarea și pescuitul, în acest sens, a fost descoperit un ritual desfășurat la români, care prevedea ca înainte să plece după pradă, vânătorii a căror armă urma să fie folosită întâia dată, pentru a avea noroc, așezau arma în foc. Această acțiune poate fi interpretată ca o practică magică, acest lucru întâmplându-se, cel mai probabil, la indicațiile unui vrăjitor.

Folclorul românesc abundă de legende și mituri legate de vrăjitoare ce umblau dezbrăcate în anumite nopți ale praznicelor importante sau în nopți cu lună plină; astfel de narațiuni încă se mai pot culege de la femei în vârstă, care fie au practicat, fie știu pe cineva care a practicat vrăjitoria.

În acest sens, în timpul cercetării de teren, desfășurată în județul Vâlcea, am intervievat o informatoare care locuiește în satul Bătășani, comuna Valea Mare, și care afirmă că în satul respectiv, cu mulți ani în urmă, au trăit două surori care se ocupau cu vrăjitoria.

În volumul, *Superstițiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare vechi și noi*, folcloristul Gh. F. Ciușanu descrie un obicei care a fost reperat în județul Vâlcea, fiind practicat atunci când cineva se îmbolnăvea subit, cu clare valențe magice: „în Vâlcea se

⁵ Brătescu 1985, p. 20.

culeg la Sânzienne buruienile bune în toate și pentru toate bolile. Se fac chită, mănunchi, se leagă pe feluri și stebtele acestea se înfig la grindă sau sub polată păstrându-se pentru orice întâmplare. Se găsește prin fânețe [...] care poartă numele sărbătorii: Sânzâene, sânziană. Cu Sânzeana se afumă cei bolnavi de friguri și de alte felurite boale.”⁶

Odată cu apariția creștinismului în lume, a debutat și lupta religiei împotriva tuturor celor care încercau să anticipeze viitorul, lucru interzis în dogmele creștinismului. Focul a fost unul dintre elementele vizate de această nouă religie ce aduna din ce în ce mai mulți adepți. În urma mai multor dezbateri ce aveau loc la întâlnirile clericilor, s-a discutat și forma sub care acest element atât de utilizat și cunoscut de întreaga lume poate fi regăsit în biserică.

În jurul secolului al XV-lea, s-a luat decizia ca focul să se regăsească sub forma lumânării aprinse în biserici, iar alături de acestea au fost acceptați și cărbunii, ce sunt și astăzi aprinși și pe care se pune tămâia cu care preotul tămâie în incinta bisericii.

Tot secolul al XV-lea reprezintă și momentul în care, la nivel mondial, cei care se ocupau cu vrăjitoria erau condamnați, fiind supuși la torturi greu de imaginat. Una dintre torturile la care erau supuși cei bănuți de înfăptuirea actelor de magie și vrăjitorie erau legați și însemnați cu fierul încins în foc. De asemenea, cei găsiți vinovați erau condamnați, de tribunale special înființate pentru a judeca astfel de spețe, la arderea pe rug. Acest fenomen al arderii vrăjitoarelor pe rug s-a întins pe o lungă perioadă de timp. În acest proces al epurării vrăjitorilor au fost victime și oameni nevinovați, care, de la o simplă bănuială, au fost torturați în cele mai grele condiții, ajungând să sfârșească sub flăcările nimicitoare ale focului.

Victime cădeau și cei care nu se supuneau conducătorilor, prin înscenarea unui proces și condamnarea imediată, ori cei care continuau, în ciuda opreliștilor, să anticipeze viitorul, așa cum s-a întâmplat cu Ioana D'Arc, cunoscută și sub denumirea de *Fecioara din Orleans*.⁷ Secolul XVII aduce o mărturie de un astfel de proces și pe teritoriul țării noastre, când în Transilvania au fost condamnate la ardere pe rug mai multe femei suspectate că practică vrăjitoria.

⁶ Ciaușanu, 2001, p. 36.

⁷ Kapnistos 2007, p. 44.

BIBLIOGRAFIE

Brătescu 1985 – V.Gh. Brătescu, *Vrăjitoria de-a lungul timpului*, Editura Politică, București, 1985.

Ciauşanu 2001 – F.Gh. Ciauşanu, *Superstițiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare vechi și noi*, Editura Saeculum I.O., București, 2001.

Voronca-Niculiță 1998 – Elena Voronca-Niculiță, *Datinile și obiceiurile poporului român volumul II*, Editura Saeculum I.O., București, 1998.

Kapnistos 2007 – Petros Kapnistos (ed.), *100 de personalități. Oameni care au schimbat destinul lumii – Ioana D'Arc*, Editura DeAgostini, București, 2007.

Particularități metodologice în restaurarea icoanelor rusești și a celor din Țara Românească de secol XIX. Studiu de caz

*Dr. Diana Mirea**

* Muzeul Județean Aurelian Sacerdoțeanu Vâlcea, Râmnicu Vâlcea, România, e-mail: scrociob_diana@yahoo.com.

Abstract: *Methodological peculiarities in the restoration of Russian and Wallachian icons from the 19th century. Case Study.* The paper addresses the problems I encountered in the restoration of a serial Russian Quadripartite icon by comparison with an icon representing the Transfiguration made in a workshop in Wallachia. Although at first glance the restoration seems to follow some classic steps, a closer look shows the differences imposed by the materials used in the composition of the two icons, by the degradation they suffered over time or by the environment in which they were placed. The analyzes confirm a cement that is too concentrated or a cleaning solution that is too strong and guides us towards a correct approach. Each case is unique.

Keywords: icons, Russian, Wallachian, restoration methods.

Introducere

De la început trebuie amintit faptul că icoanele de secol XIX, de Școală Rusească, deși inițial par să se asemene, păstrându-și tehnica pe parcursul mai multor generații, la o privire mai atentă observăm că sunt extrem de diverse dacă ne referim atât la tipologia lor, la iconografia prezentată și, nu în ultimul rând, la structura lor materială¹. În aceeași măsură, cele din Țara Românească sunt diverse, fiind vorba de centre locale de pictură cu resurse mai importante sau mai puțin importante și de comenzi de la donatori mai înstăriți sau mai puțin înstăriți. Icoanele au o structură stratificată compusă din lemn, grund, strat de culoare și verni, fiecare suprafață fiind diferită și reacționând diferit la acțiunea factorilor de mediu. Ținând cont de toate acestea, analiza pieselor înainte de restaurare clarifică în mod cert mai multe întrebări referitoare la metodologia de restaurare

¹ Mirea 2019, p. 391-394.

aplicată, ținând cont de faptul că fiecare lucrare este un caz unic cu particularități specifice.

În prezentul articol voi încerca o abordare a problemelor de care m-am lovit eu ca restaurator, comparând metodologia folosită în restaurarea a două icoane. Una, reprezentând scena Schimbării la Față creată în manieră populară într-un atelier din Țara Românească și aparținând unui proprietar particular, iar cea de-a doua, o icoană Cvadripartită de factură rusească din colecția muzeului, fără date de proveniență, ambele datate secolul XIX.

Starea de conservare

Versoul **icoanei rusești**, un lemn de esență tare, prezenta în primul rând deformări tangențiale datorate variației factorilor de microclimat, deformări ce au cauzat ieșirea traverselor din locul lor obișnuit, acestea pierzându-se de-a lungul timpului alături de depuneri slab aderente și aderente, eroziuni, pete de diverse proveniențe sau depozite de ceară. Pictată cu o pastă consistentă dar extrem de fin, suprafața picturală avea numeroase exfolieri datorate uscării și deformării tangențiale a lemnului și fluctuațiilor de microclimat, lacune datorate variației factorilor de microclimat, fenomenului de decoeziune dar și factorului uman, cracluri, depuneri superficiale, depuneri aderente datorate folosirii în cult dar și condițiilor de păstrare, depozite de ceară sau picături de diverse alte proveniențe.

Suportul **icoanei pictate în Țara Românească** era confecționat din lemn de esență moale (tei) și nu avea traverse. Se puteau observa deformări tangențiale datorate variației factorilor de microclimat, existența unui nod care a lucrat observându-se și pe față, orificii de zbor rezultate în urma unui atac xilofag vechi, în prezent inactiv,

depuneri slab aderente și aderente. Pe suprafața picturală pictată cu o pastă grasă în manieră populară se puteau observa lacune ce se datorează fluctuațiilor de microclimat și fenomenului de decoeziune precum și lacune datorate factorului uman (manipulări neglijente), exfolieri și ridicături ale stratului pictural sub formă de acoperiș, fragilizare, uzuri, eroziuni, depuneri superficiale, depuneri aderente datorate folosirii în cult și condițiilor de păstrare neadecvate, picături, depozite de ceară și stropi de diverse alte proveniențe.

Extrem de importante înaintea începerii lucrărilor de restaurare sunt analizele. Particularitățile metodologice de restaurare a celor două piese au fost dictate în primul rând de particularitățile tehnicii de execuție² dar și de starea de conservare, absența, în cazul nostru, a intervențiilor anterioare sau de structura celor două piese.

Tratamente de restaurare

Pe verso, **icoana rusească** a fost inițial desprăfuită, îndepărtându-se depunerile neaderente, apoi biocidată cu un biocid cu spectru larg de acțiune pe bază de permetină, pentru a preveni un eventual atac ulterior al insectelor xilofage. După o curățare prealabilă a spațiului aferent cu o soluție apoasă (apă alcoolizată), traversele care lipseau au fost înlocuite cu unele din lemn de mestecăn de dimensiuni potrivite (operațiune efectuată de către restauratorul lemn). Fisurile au fost obturate cu un amestec de clei de pește (9%) și rumeguș. Îndepărtarea depunerilor aderente s-a făcut cu o soluție de apă alcoolizată 20% iar petele au fost curățate în funcție de natura lor. Integrarea cromatică s-a făcut în tehnica velatura, cu ajutorul unor pensule și a unor baițuri în nuanțe apropiate.

² Deși oficial se poate descrie ca tempera pe lemn, micile diferențe surprind prin varietate.

Pe suprafața pictată desprăfuirea s-a făcut cu ajutorul unei pensule late. După aplicarea foiței japoneze cu clei de pește 3%, refacerea coeziunii și adeziunii stratului de culoare la suport s-a efectuat prin aplicarea unui clei de pește 9% și evaporarea conținutului de apă distilată prin metoda condensului, alternând presa caldă cu presa rece. Completarea stratificată a stratului pictural (un chit pe bază de ipsos destul de consistent) a însemnat, inițial, obturarea orificiilor de zbor cu chit de rumeguș și aplicarea ulterioară a laptelui de chit și a chitului (clei de pește 9% în amestec cu carbonat de calciu). Îndepărtarea depunerilor aderente a fost și ea o provocare în sine, pictura având depuneri slab aderente și aderente punctuale sub formă de aglomerări și dispunere diversă. Pe lângă acestea trebuie să amintim foița metalică extrem de sensibilă. Depunerile slab aderente au fost curățate cu o soluție de hidroxid de potasiu 4% iar cele aderente cu un amestec de hidroxid de potasiu 4% și o emulsie de agenți tensioactivi formată din 100 ml alcool și 150 ml esențe în proporții egale. Integrarea cromatică a fost efectuată cu acuarele în tehnicile velatura pentru eroziuni, rittoco pentru lacune mici și trattaggio pentru lacunele mai mari, un ton mai deschis și o tentă mai rece. Verniul de damar 12% + 1% ceară ca plastifiant s-a aplicat prin pensulare și egalizat îndelung.

Fiind într-o stare de conservare relativ mai bună, icoana reprezentând **Schimbarea la Față** a beneficiat pe verso de o desprăfuire cu ajutorul unei pensule late iar biocidarea preventivă s-a făcut prin pensulare și injectare în orificiile de zbor a soluției pe bază de permetrină, etanșeizarea și lăsarea sa timp de 10 zile. Orificiile de zbor inactive au fost obturate cu un amestec de clei de pește (9%) și rumeguș iar îndepărtarea depunerilor s-a făcut cu apă alcoolizată (20%).

Pe suprafața picturală, după consolidarea profilactică cu foiță japoneză și clei de pește (3%), a urmat refacerea coeziunii și adeziunii stratului pictural la suport, prin metoda „la rece”, în zonele cu exfolieri sau ridicături sub formă de acoperiș, utilizându-se clei de pește fierbinte (9%) și presându-se ușor cu spatula. Subliniem faptul că de această dată am întâlnit un chit aplicat în mai puține straturi decât exemplul anterior dar consistența sa ne-a obligat să păstrăm o concentrație de 9% a cleiului de pește în apă distilată cu un mic adaos de conservant (Preventol R80). Completarea stratificată a stratului pictural a presupus curățarea lacunelor cu apă alcoolizată, aplicarea cleiului, a laptelui de chit, a chitului și finisarea lacunelor. După efectuarea mai multor teste, îndepărtarea depunerilor slab aderente și

aderente a fost efectuată cu o emulsie de agenți tensioactivi formată din 50 ml alcool etilic absolut și 200 ml esențe. Prezentarea estetică finală a urmărit, ca de fiecare dată, punerea în valoare a picturii originale folosindu-se tehnicile velatura, ritocco sau tratteggio, în funcție de suprafață și culori pe bază de apă. Protejarea finală a icoanei s-a făcut cu verni de damar 12% + ceară 1% ca plastifiant.

Concluzii

Trebuie să menționăm faptul că, deși par diferite, ambele modalități de abordare a metodologiei de restaurare au urmărit stabilizarea suportului, descărcarea suprafețelor de diferite tipuri de acumulări, o prezentare estetică finală coerentă și o protecție pe termen lung a pieselor, prin respectarea principiilor restaurării.

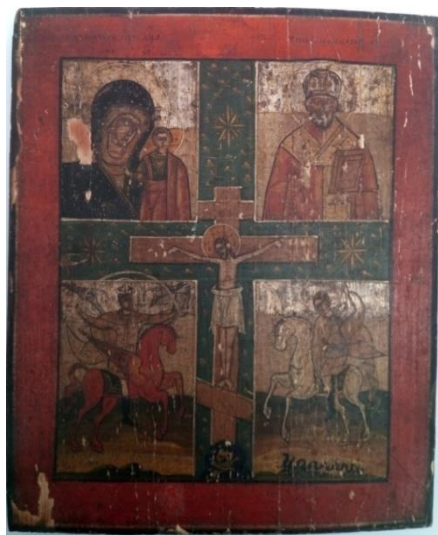
BIBLIOGRAFIE

Istudor 2011 – Ioan Istudor, *Noțiuni de chimia picturii*, Ediția a II-a, Ed. ACS, București, 2011.

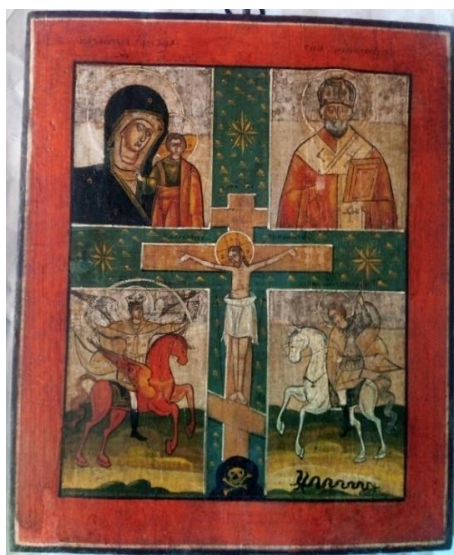
Mirea 2019 – Diana Mirea, *Studiu de caz privind restaurarea unei icoane lipovenești*, Argeșis, Studii și comunicări, seria Istorie, TOM XXVIII, Ed. Ordessos, Pitești, 2019.

Knut 1999 – Nicolas Knut, *The restoration of paintings*, Ed. Könermann, Germania, 1999.

Uspensky, Lossky 2011 – Leonid Uspensky, Vladimir Lossky, *Călăuzi în lumea icoanei*, Ed. Sophia, București, 2011.

Icoană cvadripartită înainte de restaurare

Icoană cvadripartită după restaurare

Icoană Schimbarea la Față înainte de restaurare

Icoană Schimbarea la Față după restaurare
